

Genusvetenskapliga forskningsmetoder

Marta Kolankiewicz (red.), Mia Liinason (red.) och Maja Sager (red.)

Hela verket

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.260>

Webbversionen av verket publiceras öppet tillgänglig under licens **CC BY-NC-ND 4.0**

Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.sv>

Enligt licensen får du kopiera och distribuera materialet. Du måste ge författarna ett korrekt erkännande och ange om bearbetningar är gjorda. Du får inte använda materialet för kommersiella ändamål. Om du remixar, transformerar, eller bygger vidare på materialet, får du inte distribuera det modifierade materialet.

© Nordic Academic Press och författarna 2024

ISBN 978-91-89361-81-2

e-ISBN 978-91-8104-112-5

Redaktörer: Marta Kolankiewicz, Mia Liinason och Maja Sager

Adress: Lunds universitet, Genusvetenskapliga institutionen, Box 117, 221 00 Lund

GENUSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSMETODER

Genusvetenskapliga forskningsmetoder

Marta Kolankiewicz,
Mia Liinason
&
Maja Sager (red.)

NORDIC ACADEMIC PRESS

Kopiering eller annat mångfaldigande av denna fysiska utgåva
kräver förlagets särskilda tillstånd.

Webbversionen av verket publiceras öppet tillgänglig under licens

Nordic Academic Press
Lund
www.nordicacademicpress.se

© Nordic Academic Press och författarna 2024
Översättning kap. 3, 6, 8, 10, 12, 13, 16, 22 och 23: Anna Holmqvist
Sättning: Aina Larsson/Sättaren
Omslag: Cia Björk, PCG Malmö
Omslagsbild: Adobe Stock Images
Tryck: ScandBook Falun 2024
ISBN 978-91-89361-81-2

Innehåll

Redaktörernas tack	9
1. Inledning	11
<i>Marta Kolankiewicz, Mia Liinason & Maja Sager</i>	
I DEN GENUSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSPROCESSEN	
2. Att skriva fram kunskap som situerad	29
<i>Maja Sager</i>	
3. Intersektionalitet, så funkar det	45
<i>Diana Mulinari</i>	
4. Trans och queer i fältet	61
Förhandlingar om kön, genus och sexualitet <i>Irina Schmitt</i>	
5. Transnationell feminism	79
<i>Mia Liinason</i>	
6. Skalans betydelse i feministisk forskningsdesign	95
<i>Vasna Ramasar & Marta Kolankiewicz</i>	
7. Tidigare forskning i relation till forskningsfokus och analys	113
<i>Julia Rönnbäck</i>	
8. Efter reflexivitet	129
<i>Yasmin Gunaratnam</i>	

9. **Kreativt skrivande som feministiskt frigörelseprojekt** 147
En föds inte till författarinna
Ulrika Dahl

II

METODER FÖR GENUSVETENSKAPLIG FORSKNING

10. **Feministisk etnografi** 165
Sara Kauko
11. **Multi-situerad etnografi för en sammantrasslad värld** 181
Signe Bremer & Anna Olovsdotter Lööv
12. **Att göra digital etnografi** 197
Onur Kilic & Agata Kochaniewicz
13. **Semistrukturerade intervjuer** 213
Samtal som forskning
Riya Raphael
14. **Deltagarorienterade intervjumetoder** 229
Terese Anving
15. **Feministisk aktions- och aktivistforskning** 245
Emma Söderman
16. **Oenighet, rädsla och feministisk omsorgsetik** 261
Diana Mulinari
17. **Muntlig historia som feministisk forskningsmetod** 275
Kristin Linderöth
18. **Kollektivt minnesarbete** 291
Linn Alenius Wallin
19. **Genusforskare behöver statistik!** 307
Maria Wemrell & Rebecca Selberg

20. Arkivet – en plats för makt	325
<i>Andrés Brink Pinto</i>	
21. Dokumentanalys i feministiska studier	341
<i>Marta Kolankiewicz</i>	
22. Kritisk diskursanalys som feministisk metod	359
<i>Scott Burnett</i>	
23. Tänka genom narrativ	379
<i>Ann Phoenix</i>	
24. Att läsa mot istället för med	395
Feministisk litteraturvetenskap	
<i>Kristin Järvstad</i>	
25. Att studera visuella material	413
Identifikation och disidentifikation som feministiska metodologiska förhållningssätt	
<i>Ellen Suneson</i>	
26. Konsten att analysera en känsla	429
<i>Mia Eriksson</i>	
Om författarna	445

Redaktörernas tack

Boken *Genusvetenskapliga forskningsmetoder* har vuxit fram som ett gemensamt projekt vid Genusvetenskapliga institutionen på Lunds universitet. I startpunkten av projektet identifierade vi behovet av en bok på svenska om metoder i genusvetenskap, både som stöd i studenters uppsatsarbeten, och som ett sätt att förankra vår undervisning om metod och metodologi. Senare vidgades projektet och inkluderar nu forskare från många olika ämnen och universitet.

Som redaktörer för denna bok vill vi tacka alla skribenter samt forskningsdeltagare, studenter och kollegor som bidragit till det utforskande av metod och metodologi som förmedlas på de följande sidorna. Vi är tacksamma för stöd till förlagskostnader från Genusvetenskapliga institutionen i Lund och Vetenskapsrådet. Vi vill även tacka Lunds universitetsbibliotek för hjälp att göra boken öppet tillgänglig.

Vi vill rikta ett varmt tack till den anonyma granskarens värdefulla kommentarer, som bidrog till att utveckla en del av de enskilda kapitlen liksom till bokens slutgiltiga sammansättning i sin helhet, och även till teamet på bokförlaget Nordic Academic Press, särskilt Annika Olsson, för utmärkt förlagsarbete.

Inledning

Marta Kolankiewicz, Mia Liinason & Maja Sager

Vem och vad studerar genusvetare och genusforskare? Studeras kvinnor, genus, processer av könande, makt, kunskap – eller något annat? Och frågan den här boken vill bidra till att samtala om: hur? Med och genom vilka metoder, metodologiska utgångspunkter och kunskapsteoretiska perspektiv görs genusforskning? Diskussioner om genusvetenskapens och den feministiska forskningens gemensamma nämnare landar ofta just i spörsmål om vem eller vad som studeras, men här vill vi alltså rikta fokus på ett samtal om vilka metoder, tillvägagångssätt och metodologiska ställningstaganden som kan förstås som genusvetenskapliga. Det öppnar för frågor om genusforskningens tvärvetenskaplighet. Finns det metoder som vi kan kalla specifikt genusvetenskapliga i ett fält präglat av inspiration från andra discipliner och kritiska traditioner? Med den här boken svarar vi både ja och nej på den frågan. Detta är en bok som vill fånga den metodologiska pluralism som präglar fältet, och följa den röda tråden mellan genusvetenskapliga och feministiska metoder och metodologier, tvärs över ämnesgränser, men även dra delvis nya konturer runt det ständigt föränderliga genusvetenskapliga fältet. Vi riktar oss både till dig som studerar eller forskar inom genusvetenskap som ämne, och till dig som ägnar dig åt genusforskning inom andra ämnen. Vi riktar oss även till studenter och forskare som verkar inom andra kritiska traditioner.

Varje strategi för att ringa in genusvetenskaplig metodologi, eller för den delen genusvetenskapen som ämne, väcker nya frågor och

möjliga invändningar. Sådana strategier kan ta vägen via teoretiska traditioner, teman, analytiska subjekt eller metodologiska perspektiv. Vi vill här fästa avseende vid både den historiska och fortsatta förankringen i feministiska sociala rörelser som en av genusvetenskapens och genusforskningens centrala och viktiga rötter. Om vi börjar berättelsen om genusvetenskap och dess metoder och metodologier där, så hamnar fokus just på det emancipatoriska målet: viljan att skapa kunskap med potential till förändring, men också att jobba med metoder som i sig bär en förändrande potential genom att sätta igång processer av kollektiv analys, av ifrågasättande och tänkande om makt, kategorier, identitet och livsvillkor. Att placera en fråga i en ny teoretisk inramning, eller att tolka den i en ny kontext eller analysera den på en annan skala kan i sig förändra villkoren för hur frågan förstås. Ett exempel kan vara att flytta analysen av den privata sfärens ojämlikheter och livsvillkor från en individnivå till en systemnivå; då uppstår möjligheten att dekonstruera, avnaturalisera och förändra dessa villkor. Ett annat exempel kan vara att förhålla sig kritiskt till nationalstaten som analytisk enhet eller nivå på en skala; när dessa inte förstås som enhetliga och självklara avgränsningar kan vi få syn på både det globala och det lokala – och det globala i det lokala.

Ytterligare en röd tråd som löper mellan kapitlen i denna bok är reflexivitet, som har en central plats i den feministiska forskningspraktiken – från valet av ämnen, frågor och material till utvecklingen av teoretiska ramverk och vidare till analysprocess och förmedling av resultat. Genom alla dessa moment understryks vikten av kritisk reflektion av forskningsprocessen och ens egen roll i denna.

En annan form av förankring som vi kan luta oss mot för att beskriva genusvetenskapen, och därmed ringa in dess metoder, är dess framväxt och närvaro inom en mängd discipliner. Genusforskningen har både fortsatt utvecklas inom discipliner tvärs över humaniora och samhällsvetenskap, liksom medicin, teknik och naturvetenskap, och förankrats i autonoma genusvetenskapliga miljöer. Denna tvärvetenskaplighet avspeglas också i tidigare svenska läroböcker i genusvetenskap, där tonvikt har lagts på allt från teoretiska perspektiv, källtexter och akademiskt skrivande till empiriska mikrostudier och närläsningar. Olika

teoretiska perspektiv diskuteras i böcker såsom Don Kulicks *Queersverige* (Natur & Kultur, 2005), Fanny Ambjörnssons *Vad är queer?* (Natur & Kultur, 2006), Paulina de los Reyes *Postkolonial feminism* (Tankekraft förlag, 2011), Katharina Tollins och Maria Törnqvists *Feministisk teori i rörliga bilder* (Liber, 2021 [2014]) och Sam Holmqvists och Ann Werners *Feministiska kulturstudier: En introduktion* (Studentlitteratur, 2023). Forskarkommenterade originaltexter av vikt för ämnet presenteras i Johanna Essevelds och Lisbeths Larssons *Kvinnopolitiska nyckeltexter* (Studentlitteratur, 2017 [1996]), i Klara Arnbergs, Fia Sundevalls och David Tjeders *Könspolitiska nyckeltexter: Från Det går an till #MeToo* (Makadam förlag, 2019 [2012]) samt uppföljaren *Sexualpolitiska nyckeltexter* av Klara Arnberg, Pia Laskar och Fia Sundevall (Leopard förlag, 2015). Genusvetenskapligt skrivande behandlas i Maria Jönssons, Annelie Bränström-Öhms, Ann-Catrine Erikssons och Mona Livholts *Genus och det akademiska skrivandets former* (Studentlitteratur, 2007). Nina Lykkes *Genusforskning* (Liber, 2009) belyser detta tvärvetenskapliga ämnes centrala debatter, vetenskapsteoretiska och metodologiska frågor. En annan introduktion är *Genus* av Mia Eriksson och Lucas Gottzén (Liber, 2020).

Sättet att tänka om metod hör ihop med ämnets tvärvetenskaplighet. Vårt syfte i denna bok är därför inte att dra gränser runt specifika metoder och reflektioner om metodologi som enbart genusvetenskapliga. Tvärvetenskapligheten betyder istället att många av de metoder och metodologiska ingångar vi här kallar genusvetenskapliga kan ha sin upprinnelse i andra discipliner, och vara centrala i kritisk forskning överlag. Vi vill med samlingen av texter i den här boken förmedla den kreativitet och komplexitet som utvecklats i kritisk dialog mellan skilda vetenskapliga discipliner – och lyfta fram detta tvärvetenskapliga samspel som centralt i genusvetenskapens metodologiska genealogi.

I detta inledande kapitel introducerar vi vad som kännetecknar den genusvetenskapliga forskningen med särskilt fokus på metodologiska aspekter. Vi gör det genom att närma oss tre områden som vi anser är viktiga för att förstå feministiska metodologiska problem och dilemman. Det första området är feministiska debatter om epistemologi

och ontologi, där bland annat frågor om kunskapsproduktion och dess förhållande till makt, förtryck och motstånd diskuteras. Även ontologiska frågor om verklighetens natur har varit av stor betydelse i sådana centrala debatter som den om kategorin ”kvinna”. Vi menar att många val som har att göra med metod – hur vi vill undersöka verkligheten – knyter an till dessa grundläggande debatter. Det andra området som vi kort introducerar ringar in feministiska analytiska tillvägagångssätt. Vår poäng här är inte att återge alla dessa – en uppgift som med det genusvetenskapliga fältets analytiska mångfald vore omöjlig på ett sådant begränsat utrymme. Istället vill vi uppmärksamma hur några centrala analytiska tillvägagångssätt – här illustrerat av queera, cripa eller från kritiska feministiska gränsstudier – inte bara är teoretiskt grundade utan också metodologiskt betydelsefulla. De är alltså viktiga för *hur* kunskap produceras. Det tredje och sista område som vi närmar oss i denna inledning är det feministiska och genusvetenskapliga skrivandet. Återigen introducerar vi här endast några av de huvudteman som genusforskare och feministiska forskare arbetat med för att belysa att även själva användningen av språket och olika skrivandepraktiker anses högst relevanta ur en feministisk metodologisk synvinkel.

Epistemologi och ontologi

Vad är kunskap? Hur förstår vi verkligheten? Hur vet vi det vi vet? Detta är frågor som har engagerat feministiska forskare över lång tid, och gör så än idag. Även om epistemologi och ontologi är separata begrepp är en central utgångspunkt i all forskning att epistemologi, det vill säga läran om vad vi kan veta och hur vi kan nå kunskap, hänger ihop med vår uppfattning om verkligheten, alltså ontologi.

En av de mest betydelsefulla vetenskapliga hållningarna inom feministisk forskning är betoningen på vardagserfarenheter – på forskarens vardag, såväl som forskningsdeltagarnas vardag. Denna uppmärksamhet på vardagserfarenheter bygger vidare på kritiska traditioner inom vilka feministiska forskare har problematiserat objektivitetsbegreppet och ifrågasatt idéer om forskarens neutralitet.

Vetenskapsteoretiska nyckelbegrepp

Metod = tillvägagångssätt för att samla in, ordna, redovisa och analysera empiriskt material. Valet av metod behöver presenteras teoretiskt och ges en metodologisk motivering. Huruvida forskaren söker efter förklaring eller förståelse av ett fenomen beror på ämnet och forskningens objekt. För dessa olika angreppssätt använder forskare olika metoder.

Metodologi = metodlära. Metodologin beskriver de överväganden och vetenskapliga värden som ligger till grund för valet av metod, exempelvis nyans och komplexitet, eller objektivitet och reproducerbarhet. Metodologin speglar epistemologiska och ontologiska antaganden.

Epistemologi = kunskapsteori, läran om vad vi kan veta och hur vi kan nå kunskap.

Ontologi = uppfattning om verklighetens natur.

Feministiska forskares bidrag har öppnat upp för en betoning på känslor och erfarenheter som betydelsefulla inom forskningspraktiker. I förhållande till en tidvis tongivande idé om objektivitet inom forskning, där forskaren ses som en neutral och passiv insamlare av kunskap, visar den feministiska kritiken hur sådana forskningsansatser kännetecknas av en bristande uppmärksamhet på den kontext där forskning utförs, och feministiska och kritiska tankeströmningar lyfter fram såväl kroppsliga som erfarenhetsbaserade dimensioner hos forskare och forskningsdeltagare. Samtidigt avvisar feministiska forskare också den etablerade uppfattningen om ett stabilt, enhetligt och oföränderligt forskarsubjekt, som undersöker världen utan att påverkas av den själv, eller utan att påverka undersökningen med sin närvaro. Med dessa angreppssätt fördjupas förståelsen av forskaren som kroppslig och lokaliserad i en given kontext, och ständigt involverad i olika maktordningar. På samma sätt uppmärksammar feministiska forskare att de vetenskapliga verktyg som vi använder – våra

metoder och teorier – har vuxit fram ur specifika forskningsfält och disciplinära traditioner som återskapar maktförhållanden i samhället.

Inom genusvetenskap är ståndpunktsfeminism, konstruktivism, poststrukturalism och postmodernism de mest vanligt förekommande modellerna för epistemologiska och ontologiska överväganden. Att epistemologin hänger ihop med vår uppfattning om verkligheten innebär att en kunskapsteori som exempelvis utgår från en *post-modern* ontologi håller kunskapen för relationell och invävd i ett komplext och föränderligt nätverk. Därmed kan vi inte nå god insikt om ett fenomen genom att undersöka studieobjektet i sig. Men vi kan heller inte nå djupare förståelse genom att studera iakttagaren, det vill säga forskaren, utan kunskap utvecklas då genom forskarens uppmärksamhet på samspelet mellan forskaren, forskningsdeltagaren och forskningens sammanhang. *Ståndpunktsfeminism* utgår från idén att sociala positioner kan avtäcka maktrelationer. Ofta hänger en ståndpunktsfeministisk epistemologi ihop med en materialistisk ontologi, med bakgrund i marxistisk teori. Motsatsen till en materialistisk ontologi är en idealistisk, som menar att individernas tankar och idéer har format historien. Med betoning på erfarenheter och olikheter intresserar sig ståndpunktsfeminister för hur maktordningar påverkar kunskapsproduktion, genom frågor såsom: på vilket sätt påverkar sociala relationer, exempelvis klass, sexualitet, genus, ras och etnicitet, kunskapspraktiker och förståelser? Ur sådana diskussioner har bland annat begrepp som intersektionalitet vuxit fram. Med ett kritiskt förhållningssätt till essentialiserande och exkluderande föreställningar om genus markerar ståndpunktsfeminism en skillnad mellan ”kvinnors ståndpunkt” och ”feministisk ståndpunkt”, där det senare ger uttryck för en politiskt motiverad position som bottnar i en intersektionell och transformativ förståelse av köns- och genuskategorier. Ståndpunktsfeminism kan också influeras av en postmodern ontologi och då framhäva mer fragmenterade, rörliga ståndpunkter. *Konstruktivism* betonar kunskapens socialt konstruerade natur. Forskare som utgår ifrån en konstruktivistisk epistemologi anser att kunskap är en produkt av mellanmänsklig interaktion och kollektivt handlande. Konstruktivism bygger ofta

även på en konstruktivistisk ontologi, som utgår ifrån att allt som uppfattas som verklighet existerar i relation till människan som iakttar. Socialkonstruktivismen avvisar en relativistisk världsbild genom att betona maktrelationer, regler och normer som präglar den sociala världen. Hos socialkonstruktivister påvisas möjligheter till förändring av dessa styrande ordningar, bland annat genom att uppmärksamma subversiva handlingar och interaktioner som kan förändra den betydelse som har tillskrivits vissa kategorier, grupper och subjekt. *Poststrukturalism* växte historiskt fram ur strukturalismen, mest tydligt ur dess syn på språket. Strukturalismen betonade att språket inte är någon representation av verkligheten utan att ord är godtyckliga symboler för vad de sägs representera. Det vill säga att ordet träd ingenting har med faktiska träd att göra. Genom att gå ett steg längre anser poststrukturalismen att ord har en mängd betydelser och associationer. Språket är tvetydigt, därför att människor förstår samma ord på olika sätt. Poststrukturalister är kritiska mot idén om Den Stora Berättelsen och betonar att flera, mindre berättelser bidrar till att skapa världen som vi uppfattar den. Poststrukturalism har ett kritiskt förhållningssätt till hur kunskap skapas och poststrukturalistiska forskare betonar sprickor och motsättningar inom samhällsstrukturer och system, och uppfattar subjektet som fragmenterat och rörligt, ständigt i blivande. Eftersom språket av poststrukturalister anses centralt för hur vi uppfattar världen är idéer om språk, mening, verklighet, kunskap och identitet betydelsefulla för dem. Poststrukturalism förknippas ofta med en så kallad rhizomatisk ontologi som uppfattar världen som oförutsägbar, obestämbar och oregelbunden. Det är en ontologi som betonar förändring över tid, men samtidigt innebär att historien inte följer någon progression eller linjär utvecklingskurva. Enligt denna ontologi är världen inte reducerbar till absoluta fundament.

Ståndpunktsteori, konstruktivism och poststrukturalism är epistemologier inom vilka breda teoretiska strömningar kan samlas. Även om de beskrivs som separata epistemologiska traditioner kan de överlappa varandra, och det är inte ovanligt att forskare använder sig av en kombination av dem i sin forskningsdesign. En forskare

kan exempelvis använda poststrukturalistisk teori i analysen av sitt material men en ståndpunktsteoretisk ingång till metoden och insamlandet av material. Då skilda epistemologiska traditioner blandas är det viktigt att komma ihåg att reflektera kring den ontologi som ligger till grund för epistemologin, det vill säga hur forskarens syn på världen och dess beskaffenhet har påverkat hans antaganden om hur vi kan nå kunskap.

Situering och analytiska ramar

På grund av den uttalade ambitionen att skapa forskning med en emancipatorisk potential är genusforskare medvetna om betydelsen av att inte återskapa förtryckande maktdimensioner. Därför innehåller genusforskning ofta en beskrivning av hur kategorier såsom genus, sexualitet, ras/etnicitet och klass har influerat forskarens epistemologiska, ontologiska och metodologiska antaganden, för att därmed sätta kunskapen inom ramen för de maktordningar som existerar. Men ett fokus på forskarens egen subjektivitet kan riskera att överskugga undersökningens bredare sammanhang, dess plats och historiska kontext. Istället för att förstå uppmaningen till situerad kunskap som en fråga om att redovisa identitetskategorier i ett avgränsat avsnitt i en inledande diskussion lyfter därför genusforskare fram vikten av att fånga situationens roll i att forma den förståelse som utvecklas. För forskare handlar det om att fästa uppmärksamhet på de relationer, diskurser, platser och system som åter- eller omskapar det fenomen som utforskas, och att uppmärksamma hur forskaren själv är delaktig i detta skapande under hela forskningsprojektets gång, genom metod-, teori- och analysarbete. Detta kan beskrivas som ett skifte i uppmärksamhet, från *vem* som utför forskningen till *hur* forskarens positionering, identitet eller erfarenheter påverkar och påverkas av kunskapsproduktionen.

Forskningen är situerad även i de analytiska ramar studien genomförs inom. Beskrivningar av kontexter och problemformuleringar är inte givna eller definierade *utanför* forskningsprocessen, utan dessa ställningstaganden är en del av processen och formar en studies ana-

lytiska ramar. Analytiska ramar byggs av de teoretiska val som görs, men också av de perspektiv som anläggs: Vad – och vems – är problemet? Vad är detta problems sammanhang? Vilka faktorer, aktörer eller fenomen är relevanta och hur förhåller sig dessa till varandra?

I genusvetenskap, queerforskning och närliggande fält av kritisk forskning, såsom cripteori eller kritiska gränsstudier, finns metodologiskt en röd tråd i sättet som det förgivettagna och ”normala” synas, granskas och flyttas ur analysens centrum. Det handlar om att kasta om eller förskjuta föreställningar om centrum och marginal. Ett sätt detta kan göras är inbäddat i det ståndpunktsteoretiska perspektivet, som ju gäller kunskapspotentialen i positioner präglade av marginalisering eller underordning. Ett annat sätt är genom dekonstruktion av det som uppfattas som centrum – som mest ”normalt” eller vanligt – genom att föra tillbaka en problematiserande eller studerande blick från det som uppfattas som avvikande till det som uppfattas som normalt. I queerforskning undersöks då hur heterosexualitet konstrueras och görs till det normala: hur ser den processen ut, hur görs ”normala” kroppar, liv eller identiteter? Utforskandet av centrum och marginal, av ”normalt” och ”avvikande”, har varit särskilt fruktbar i att uppmärksamma inte bara hur dessa kategorier konstrueras, utan hur grundläggande deras binaritet är för samhällets organisering i förhållande till sexualitet, könsidentitet, reproduktion, tillgänglighet och normer. I postkolonial feminism kan decentrering handla om att inte enbart ifrågasätta hur huvudfårans analytiska ramar ofta sätter ett vitt västerländskt subjekt i centrum, utan att också konstruera andra analytiska ramar som sätter andra subjekt eller platser i centrum. I ytterligare andra exempel kan det gälla att belysa det som uppfattas som marginellt, inte heller här för att studera det som avvikande utan för att visa att detta slags position eller erfarenhet, som allmänt anses marginell, egentligen är helt central för att förstå samhället. Därmed kan vi utveckla förståelser för exempelvis den roll som regleringen av migranters eller icke-medborgares sociala reproduktion spelar för nation, kön och reproduktion, eller vi kan ställa informella praktiker i arbetsmarknadens marginaler i centrum för en analys av arbetsmarknaden.

Feministiskt och genusvetenskapligt skrivande

Språkets betydelse för den feministiska forskningen har återspeglats i många debatter, men framför allt i språkliga praktiker – i det feministiska skrivandet. I många avseenden har feminister sätt att närma sig språket speglat teoretiska, epistemologiska och ontologiska övertygelser. Det finns alltså många uppfattningar om feministiska skrivpraktiker och om hur feministiska vetenskapliga texter bör skrivas. Vissa, som de franska feminister som myntade begreppet *écriture féminine*, förstår språket som strukturerat kring skillnaden mellan det maskulina och det feminina, där ”det feminina skrivandet” – att skriva från kroppen – definieras som en form av subversiv handling som syftar till att återta språket. Andra, som påverkats av den språkliga vändningen, bland andra Judith Butler, uppfattar språket som en av de platser där förhållandet mellan kunskap och makt artikuleras. Ur detta perspektiv tillhandahåller språket subjektets referensramar: språket är ett system för att ordna, kategorisera och konstituera dem. Feminister som har en sådan syn på språket har ofta ägnat sig åt dekonstruera de sätt på vilka språket bidrar till upprätthållandet av orättvisor. En sådan kritik har utvecklats inom en rad traditioner: marxistisk, post- och dekolonial samt queer. Gemensamt för dessa synsätt är att språket definieras som en ”plats för kamp”, för att använda bell hooks uttryck.

Sådana teoretiska reflektioner om språk och makt har påverkat de sätt varpå språket används i det feministiska skrivandet. Tre frågor framstår här som centrala: Hur representerar du dem som du skriver om? Vem skriver du för? Hur påverkar din situation ditt skrivande? Dessa frågor berör tre relationer: för det första relationen mellan den vetenskapliga texten och dess ämne, för det andra relationen mellan texten och läsaren, för det tredje relationen mellan texten och författaren. Feministiska forskare har diskuterat dessa tre relationer med hänsyn till deras konsekvenser: teoretiska/analytiska, politiska och etiska. Samtidigt som feministiska forskare har ägnat sig åt dekonstruktion av representationer i syfte att belysa hur dessa reproducerar förtryckande maktstrukturer har även behovet av medvetenhet och självreflektion i skrivprocessen uppmärksamrats allt mer. Dessa tre

centrala frågor är också kopplade till forskningsmetod, eftersom det material du samlar in och de analysmetoder du använder kan kräva eller förutsätta särskilda genrer eller till och med skrivstilar. Etnografi är ett exempel på detta, med dess analytiska tillit till den så kallade täta beskrivningen. Här är själva skrivandet en av de analytiska teknikerna: den slutgiltiga analysen framträder genom själva skrivprocessen.

Så hur representerar du dem som du skriver om? Berättar du deras livshistorier på ett linjärt och sammanhängande sätt? Förmedlar du deras liv eller vardagliga världar genom beskrivningar? Har de namn och kroppar i din text? Hur förs deras ord in? Är deras röst hörbar i texten? Eller bestämmer du dig för att skriva om orättvisor och möjligheter till motstånd i helt andra former, till exempel genom att använda siffror som bevis eller teoretiska abstraktioner som ett sätt att representera världen och hitta vägar framåt mot rättvisa? Eller genom att göra de villkor som formar intervjupersonernas liv till ditt forskningsobjekt, snarare än att rikta in den analytiska blicken på intervjupersonerna själva? Dessa är bara några frågor som du kanske ställer dig när du bestämmer hur din text ska se ut. Men även om de tycks handla om skrivtekniken så öppnar de för större teoretiska, etiska och politiska frågor såsom: är det möjligt att representera andra på ett sätt som analytiskt speglar ett engagemang i etik och social rättvisa, eller löper representationer i text alltid risken att alienera dem som representeras?

I enlighet med feministiska argument för kunskapens situerade natur bör frågan om hur de representationer som skapas – hur vi skriver, vad som formar våra skrivpraktiker och vårt förhållande till språket – också betraktas i förhållande till vem som skriver och varifrån. Viktigast av allt är kanske att feminister har hävdade att representationspraktiker och skrivande som sådant bör ses som en del av en situerad kunskapsproduktion. I denna anda kan vissa skrivexperiment och sökandet efter ett eller flera språk utmana den konventionella vetenskapliga skrivpraktiken och skapa en plats i språket för dem som har marginaliserats genom det. Mest betydelsefullt här är kanske bidraget från lesbiska, svarta och *chicana*-feminister, såsom författaren Gloria Anzaldúa, som använder uttrycket *hablar*

en lenguas, ”tala i tungor”, för att beskriva en tradition av en språklig praktik som för *chicana*-feminister blivit en plats för motstånd och kreativitet.

Dina beslut om hur du ska skriva beror också på vem du skriver för, vem texten är riktad till. Medan dessa beslut kan tyckas handla om stil eller ordval som du vill skriva i, rör de i grunden också frågor om ansvar och forskningspolitik. De bör därmed stämma överens med din vision om vilken funktion din forskning har.

För oss författare till den bok du nu håller i din hand har dessa frågor blivit aktuella även under vårt arbete. Ett exempel har varit vår diskussion om vilket pronomen vi ska använda för det subjekt som talar om det genusvetenskapliga fältet i texterna i denna bok. Det är vanligt i feministiskt skrivande att hänvisa till ett kollektivt ”vi” för att betona kunskapsproduktionens kollektiva natur. Ibland anknyts det genom boken till denna tradition, men vi har försökt att använda mer situerade och specifika ”vi” för att undvika att dölja skillnader och spänningar som är viktiga för att förstå vad feministisk forskning är idag. De ”vi” som förekommer i boken är inte ämnade att representera genusforskning som ett tydligt avgränsat och enat fält. Och när vi bestämt att vi ska tilltala dig, läsaren, med ett direkt ”du”, följer en viss typ av representation av det feministiska fältet, och en viss typ av text – en sådan som bjuder till ett samtal och försöker öppna en gemenskap.

I denna inledande text har vi valt att ge en mer översiktlig beskrivning av några centrala förhållningssätt till frågor om metod inom genusvetenskaplig och feministisk forskning. Vi har gjort det genom att hänvisa till forskningsfält och traditioner snarare än till enskilda forskare. De få referenser som vi ändå hänvisar till har vi arbetat in i löpande text, istället för att samla dem i en referenslista på slutet.

Referenser till metodologiska traditioner, tillvägagångssätt eller debatter går istället att hitta i bokens kapitel, som mer ingående refererar till forskare, metoder och publikationer som har varit viktiga för respektive nyckelbegrepp eller metod som presenteras.

Bokens disposition

Denna bok kan läsas på olika sätt: som helhet ger den en fullödig bild av genusvetenskapliga forskningsmetoder samt viktiga metodologiska begrepp inom fältet. Men du kan också välja att läsa kapitel var för sig eftersom de skrivits för att kunna läsas oberoende av varandra. Boken är organiserad i två delar. Den inleds med en introducerande del som presenterar och avgränsar genusvetenskapliga metodologier. I denna del fördjupas de diskussioner som vi har berört här i inledningen, men den tar även upp annat. Medan syftet med denna inledning har varit att ge en bred översikt till det genusvetenskapliga metodfältet, utifrån epistemologi, analys och skrivande som centrala inslag i all genusvetenskaplig forskning, introducerar kapitlen i bokens första del en rad metodologiska startpunkter, ramverk och tillvägagångssätt inom genusvetenskaplig forskning. Här sätter Maja Sagers kapitel ljuset på situering som en viktig startpunkt för många genusvetare. Sager belyser situering som en aktiv och analytisk process, med en reflektion om hur situeringen/lokaliseringen formar kunskapsproduktion. Därefter beskriver Diana Mulinari hur feministiska forskare kan göra intersektionalitet, genom att betrakta intersektionalitet som ett slags analytisk kartografi där det aldrig finns bara ett sätt att göra intersektionell forskning, utan många. Irina Schmitt skriver om hur forskare kan förhålla sig till rörligheten i det forskningsfält som undersöker förhandlingar om kön, genus och sexualitet, och presenterar i sin text sätt att tänka i queer- och transfeministisk forskning. I en kritik av riskerna med såväl en romantisering av det lokala som en idealisering av det globala beskriver Mia Liinason i sitt kapitel hur forskare kan använda ett transnationellt feministiskt perspektiv i frågor om subjektivitet och plats, liksom hur relationer mellan platser kan utforskas. Därefter presenterar Vasna Ramasar och Marta Kolankiewicz betydelsen av skala i design av genusvetenskaplig forskning. De illustrerar hur forskare kan röra sig mellan olika skalor inom forskningsprocessen – exempelvis mikro/makro eller individuellt/lokalt/nationellt/globalt – och diskuterar sätt varmed forskarens val av skala kan belysa genusrelationer, makt och politik. Yasmin Gunaratnams bidrag berör viktiga frågor om reflexivitet i

forskningsprocessen. Med ett kritiskt perspektiv på problem och möjligheter med reflexivitet, och ett särskilt fokus på reflexivitet i kontexter av vithetshegemonier, uppmanar Gunaratnam forskare att uppmärksamma vad reflexivitet kan göra för feministisk forskning och ta fasta på dess möjlighet att härbärgera mångfaldiga risker och olösta dilemman. Julia Rönnbäck lyfter fram den viktiga inramning som forskningsöversikten ger, då en undersökning placeras i en kontext av tidigare forskning, och beskriver den växelvisa process där den egna studiens forskningsfrågor mejslas fram i dialog med tidigare, och konturerna av det egna projektet allt tydligare kan växa fram. Med startpunkt i frågan om det (o)möjliga i att skriva avslutas bokens första del med Ulrika Dahls text om feministiskt skrivande, en befriande anti-manual om den kroppsliga verksamhet som det är att arbeta med ord, och vad det innebär för feministiska forskare att drivas av makten och utmaningen i att skriva.

Bokens andra del består av texter som fokuserar på metoder som varit viktiga för den feministiska forskningen. Här presenteras metoder för såväl materialinsamling som analys. Genusvetenskapens tvärvetenskapliga karaktär fångas med bland annat statistik, etnografi, intervjuer, dokumentanalys, arkivforskning samt litteratur- och konstvetenskapliga analysmetoder. Texterna skrivs av författare med erfarenhet av att använda respektive metod i genusvetenskaplig forskning och undervisning.

Först ut i denna andra del kommer en samling kapitel som alla berör etnografiska metoder. Sara Kauko ger en rik överblick över det mångfasetterade fält som kallas feministisk etnografi i en text som levandegör dess genealogier och samtida kärnfrågor. Anna Olovsson Lööv och Signe Bremer diskuterar multi-situerad etnografi och följande som metod för att fånga fenomenens rörelse genom åtskilda rum. Agata Kochaniewicz och Onur Kilic tar oss istället till de specifika praktiska och etiska frågor som väcks när etnografen görs online – digital etnografi kan gälla både forskning om analoga sammanhang där materialet samlas online och forskning om praktiker och gemenskaper som utspelar sig i den digitala världen. I Riya Raphaels kapitel utforskas den semistrukturerade intervjun som metod. Genom

att ta med oss in i den praktiska processen i Raphaels avhandlingsarbete guidas vi genom det konkreta utförandet av semistrukturerade intervjuer och de vändningar, dilemman och strategier som detta krävde. I nästa bidrag utforskar Terese Anving deltagarorienterade intervjumetoder. I syfte att fånga det som annars riskerar att förbises under intervjun beskriver Anving en rad nytänkande och kreativa alternativ till den klassiska intervjun, som låter deltagare komma fram som komplexa individer, med motstridiga berättelser. Emma Söderman rör sig bort från det etnografiska klustret, men stannar kvar i närheten, i en diskussion om feministisk aktions- och aktivistforskning. I detta kapitel konkretiseras frågan om den feministiska forskningens emancipatoriska potential i resonemang om hur viljan till förändring praktiskt kan omsättas i strategier för fältarbete och samarbeten med forskningsdeltagare. Diskussionen om relationer till forskningsdeltagare fortsätter i en annan riktning i Diana Mulinaris bidrag, där hon uppmärksammar oss på att vår forskning inte alltid utförs med dem vi sympatiserar med: ibland intervjuar vi personer vars åsikter vi inte alls delar, eller som till och med utgör hot mot vår existens. Hur kan feministisk omsorgsetik hjälpa oss att orientera i dessa komplexa situationer?

I de två följande kapitlen behandlas metoder som bygger på berättande. Kristin Linderoth presenterar muntlig historia som en feministisk metod där genusvetare har mycket att bidra med. Linderoth belyser den muntliga historieskrivningens unika möjlighet till historieskrivning underifrån, att tolka individuella berättelser i ljuset av övergripande maktstrukturer och på så sätt synliggöra kollektiva villkor. Linn Alenius Wallin diskuterar en klassisk metod för gemensamt feministiskt berättande: kollektivt minnesarbete. Hon beskriver idén bakom och guidar läsaren genom de steg metoden innebär.

Maria Wemrell och Rebecca Selberg framhåller statistisk analys och kvantitativa metoder som viktiga verktyg för feministisk och genusvetenskaplig forskning, ibland som komplement till kvalitativa analyser men också i sin egen rätt.

Därefter kommer ett kluster texter som rör sig kring arbete med och analys av texter. Andrés Brink Pinto ger en introduktion till

arkivforskning. Han beskriver hur man kan förstå arkiv som material, vilka slags frågor som kan ställas i arkivforskning och hur man praktiskt kan gå tillväga. Marta Kolankiewicz diskuterar dokumentanalys med ett fokus på hur vi kan förstå dokument som artefakter och den mängd sätt vi analytiskt kan närma oss dokument. Scott Burnett introducerar kritisk diskursanalys som ett användbart teoretiskt och metodologiskt verktyg för queer- och feministiska forskare. Burnett visar hur diskursanalys kan användas för att undersöka hur språk och andra meningsskapande system tar form och befästs, och hur forskare genom dessa verktyg kan utveckla nyanserade förståelser av samtida frågor och kritiskt granska ojämlika maktförhållanden. Ann Phoenix presenterar narrativ analys som en strategi och fäster uppmärksamhet på hur forskare kan närma sig texter och berättelser med en analytisk finkänslighet och intersektionell medvetenhet. Kristin Järvstad diskuterar några av de sätt som feministisk litteraturvetenskap både ställt frågor till tidigare litteraturvetenskap och stakat ut nya slags frågor och lyft fram glömda texter. Järvstad ger både en överblick över kritiska ingångar i litteraturvetenskapen och introducerar olika former av läsningar, hur dessa kan göras praktiskt och exempel på vad feministiska kritiska läsningar kan skapa för slags frågor och resultat. Därefter presenterar Ellen Suneson en rad metodologiska strategier för att studera visuellt material och ger en fördjupad presentation av hur identifikation och disidentifikation inom genusvetenskaplig forskning kan användas som metodologiska ansatser i analyser av visuellt material. Sist bidrar Mia Eriksson med en diskussion av sitt begrepp affektiv dekonstruktion och hur en dekonstruktion av de känslor som väcks hos forskaren i analysprocessen kan bidra med ytterligare djup och komplexitet till en analys av text- eller intervjumaterial.

Varje kapitel introducerar och beskriver den metod det behandlar genom att referera till feministiska studier där metoden används. Många av texterna erbjuder konkreta exempel på och beskrivningar av praktiska tillvägagångssätt som vi hoppas ska hjälpa dig att komma igång med arbetet med din egen forskning och ditt eget skrivande.

I

DEN GENUSVETENSKAPLIGA
FORSKNINGSPROCESSEN

Att skriva fram kunskap som situerad

Maja Sager

Jag tillhör två tredjedelsvärlden i entredjedelsvärlden. Helt uppenbart räknas jag till den sociala minoriteten med alla dess privilegier, men mina politiska val, kamper och förändringsvisioner placerar mig sida vid sida med två tredjedelsvärlden. Således arbetar jag för två tredjedelsvärlden men besitter samtidigt de [privilegier] som hör samman med entredjedelsvärlden. Jag talar som en person situerad i entredjedelsvärlden, men i solidaritet med kämpande gemenskaper i två tredjedelsvärlden och utifrån deras plats och vision (Mohanty 2006 [2003]: 254–255).

I det här kapitlet kommer jag att utforska och diskutera sätt som feministiska forskare skriver fram och reflekterar över platsen de talar från. Medan många studenter tar till sig dessa resonemang på ett teoretiskt plan är det mindre självklart hur dessa förståelser av kunskap kan skrivas fram i processen av kunskapsskapande och in i texten. Citatet ovan innehåller flera reflektioner om lokalisering, det är taget från Chandra Talpade Mohantys text ”Med västerländska ögon’ – ett återbesök” som översatts i boken *Feminism utan gränser* (2006 [2003]). I texten visar hon att situering inte handlar om en fast identitetsposition utan att det är något som förändras och formas genom forskarens liv: de platser en rör sig på, de strukturella privilegier eller uteslutningar som villkorar ens situation, de värderingar, åsikter, samtalspartners, texter och sammanhang en väljer att röra

sig bland och tänka i. Mohanty tittar dels tillbaka på publiceringen av den klassiska artikeln ”Under Western Eyes” från 1988, dels lyfter hon fram vad hon 2002 ser som avgörande globala feministiska frågor. Hon beskriver i citatet hur hennes lokalisering förändrats, men också har en kontinuitet, mellan 1988 och 2002. Hon använder begreppsparat tvåtredjedels- och entredjedelsvärld för att beskriva den globala snedfördelningen av resurser, makt och tillgång till rättigheter – där en tredjedel har tillgång till dessa och två tredjedelar inte (själva siffrorna kan antas behöva revideras, men principen att en minoritet har tillgång till den större delen av resurserna fungerar fortfarande som utgångspunkt). Begreppen beskriver dels den globala nivån, dels den lokala i både tvåtredjedels- och entredjedelsvärlden, och Mohanty understryker att uppdelningen mellan minoriteten som har och majoriteten som inte har, både lokalt och globalt, är kopplad till rasism och (post)kolonialitet. Med utgångspunkt i detta sätt att beskriva både geografier och kroppar placerar Mohanty sig som *från* tvåtredjedelsvärlden, något som består över tid i förhållande till att rasifieras i USA och att fortsätta ha denna värld som utgångspunkt för politiska ställningstaganden, forskning och visioner. Men samtidigt har hennes position i entredjedelsvärlden förändrats från att 1986 vara en junior indisk forskare i USA till att 2002 vara amerikansk medborgare. Som exempel på vad detta innebär framhåller hon det då nyligen påbörjade ”kriget mot terrorn” efter terrorattackerna den 11 september 2001, och att hon som amerikansk medborgare bär ett ansvar för att hålla sin regering ansvarig.

Jag inleder detta kapitel med Mohanty eftersom jag tycker att citatet illustrerar flera av de sätt som en forskare kan beskriva och reflektera över sin lokalisering. Jag vill särskilt lyfta fram idén att situering och lokalisering handlar om såväl identiteter som erfarenheter, perspektiv, plats och vägval utifrån sociala kamper, solidariteter, gemenskaper, lärande och seende. Lokalisering förstås ofta i identitetskategorier, men jag vill dels betona vikten av att skriva om *hur* dessa kategorier formar kunskapsproduktionen, dels understryka att lokaliseringar inte enbart är definierade av fasta identitetskategorier utan snarare är instabila, fragmenterade och föränderliga över tid, samt att forskaren

och forskningsprocessen är lokaliserade även i termer av teoretiska val, fält, erfarenheter, rörelser liksom av historiska och geografiska kontexter.

Kapitlet är uppbyggt som följer. Först skissar jag några centrala element i feministiska kunskapsteoretiska diskussioner om hur traditionella vetenskapstraditioners förståelse av objektivitet och universalism bidragit till exkludering och osynliggörande, samt hur kritiken av, och alternativen till, denna traditionella kunskapssyn artikulerats. Här berörs främst ståndpunktsteori, situerad kunskap och lokaliseringens politik. Därefter utvecklar jag ett kort resonemang om att skriva fram situering med fokus på *hur* kunskap formats, och i de följande delarna diskuterar jag exempel på hur situering skrivits fram i feministisk och genusvetenskaplig forskning i Sverige, inklusive min egen avhandling. Texten avslutas med att återknyta till två poänger: för det första att situering/lokalisering är mer än identitet, för det andra att situering inte främst handlar om att ”redovisa” eller ”bekänna” identitet eller eventuella privilegier utan snarare om att skriva fram hur situeringen/lokaliseringen har format processen för kunskapsproduktion (för en diskussion om ”bekännelse-reflexivitet”, se Gunaratnams text i denna bok, kapitel 3).

Objektivitet, plats och blick

Feminismen och andra kritiska tanketraditioner måste oundvikligen ta itu med frågan om objektivitet. Vi står inför en vetenskapshistoria som uppvisar århundraden av kunskapsproduktion som – under objektivitetens flagg – har bekräftat kolonialmakt, föreställningar om vit överhöghet, klasshierarkier, könad arbetsdelning och binära kön. Därför måste kritisk forskning så ofta först och främst ställa frågor om objektivitet: Vilka är de förståelser av kunskap och de metoder genom vilka en idé om objektivitet har skapats? Vilka är de typer av språk, retorik, perspektiv och forskningsfrågor som tycktes lova en objektiv hållning?

Eftersom feminismen vill ifrågasätta, dekonstruera och förändra maktstrukturer som bekräftas och reproduceras just genom en före-

ställt objektiv vetenskap har tänkande och skrivande om kunskap i sig blivit ett av det genusvetenskapliga fältets centrala bidrag. Feministisk vetenskapsteori är ett rikt och mångfasetterat fält som knyter an till andra fälts debatter om kunskap. Synen på vad kunskap är, hur den går att skapa och vad den kan säga beror på synen på relationen mellan makt och kunskap och på synen på verklighetens beskaffenhet. Det finns genusvetenskapliga förståelser av kunskap inspirerade av positivistiska traditioner, av marxistiska, queera, post- och dekoloniala traditioner och av poststrukturalistiska och postmoderna förståelser av världen. Trots denna variation och rikedom finns både överlappningar och gemensamma nämnare som får oss att urskilja dessa olika traditioner som just traditioner av feministisk forskning. En sådan gemensam nämnare, som är den här textens fokus, är olika konceptualiseringar av betydelsen av forskarens plats i världen, i akademien, i teoretiska och metodologiska traditioner – att det spelar roll varifrån, hur och vart blicken riktas i fältet, i utformningen av forskningen, i analysprocessen och i den skrivna texten.

Feministisk forskning delar en förståelse av kunskap som beroende av den plats, kropp, blick eller erfarenhet den skapats utifrån. Denna förståelse har begreppsliggjorts på olika sätt i skilda feministiska traditioner. I den marxistiskt inspirerade feministiska ståndpunktsteorin talar man om hur kunskap genereras utifrån ett subjekts eller snarare kollektivs specifika *ståndpunkt* – med fokus på ståndpunkter som genererade i förhållande till produktivt och reproduktivt arbete (Hartsock 1983; Smith 1974). I sin ursprungliga form var denna en tämligen direkt överföring av en marxistisk kunskapssyn: den speciella potential som arbetare som klass bar att genom sin position i produktionen avtäckta dess exploaterande logik hade sin motsvarighet i kvinnors ståndpunkt. Här antogs kvinnor som kollektiv ha en särskilt fördelaktig position för att förstå de maktrelationer som organiserar inte enbart produktionen utan även villkoren för reproduktivt arbete. I mer klassisk feministisk ståndpunktsteori är det alltså just *kvinnors* ståndpunkt och den antagna specifika relationen till det reproduktiva arbetet som centreras som särskilt relevant för kunskap. I dialog med intersektionell kritik har förståelsen av vad som utgör en relevant

ståndpunkt breddats, till mer rörliga och pluralistiska ståndpunkter. Exempelvis utgår jag i min egen forskning med papperslösa och asylsökande i Sverige ofta från deras erfarenhet av att få sin tillvaro kontrollerad av migrationsregimen som en form av ståndpunkt (Sager 2011) – en ståndpunkt som ju inte på något sätt är grundad i en fast identitet eller grupptillhörighet, utan istället är en erfarenhet som man kan röra sig in i och ut från, som är temporär, rörlig och rörlig. Patricia Hill Collins (1990) ser i sin formulering av en *svart feministisk ståndpunkt* hur svarta kvinnor genom USA:s historia haft en specifik ståndpunkt genom att ansvara för det reproduktiva arbetet inom sin egen familj och lokala gemenskap, men samtidigt arbeta på platser dominerade av vita personer, särskilt i vitas hem, vilket genererat en särskild förståelse av könade och rasifierade ojämlikheter och arbetsprocesser. Denna dubbla ståndpunkt, som karaktäriseras av att vara en ”outsider within”, spårar Collins (1986) även i andra slags roller och arbeten, där svarta kvinnor på villkorade vis inkluderats i vita rum. I essän ”Notes Towards a Politics of Location” (2003 [1984]) beskriver Adrienne Rich sin *lokalisering* som komplext skapad – och i ständig förändring – utifrån de identiteter hon fått sig tilldelad vid födseln (”vit”, ”judisk”, ”kvinna”), de identiteter hon funnit eller byggt på vägen (”lesbisk”, ”feminist”), men också de geografier hon rört sig genom, de politiska rörelser och kamper hon lärt sig eller varit del av, de böcker hon läst och de idéer hon tampats med. Donna Haraways ”Situated Knowledges” (1988) understryker *situering* som ett villkor för all kunskap: det är inte just ”kvinnors” eller ”underordnade grupper” kunskap som är speciell och partiell, utan all kunskap är situerad – det finns inget sätt att erfara eller beskriva världen bortom ens situation. Hennes teori är präglad av det fält inom vilket hon själv verkar – feministiska vetenskaps- och teknikstudier – och hennes intresse i att kritiskt analysera den vetenskapliga blicken och speciellt seendets olika metoder, verktyg och teknologier. Med begreppet situering leker Haraway med de engelska orden *site* och *sight* – plats och blick – som ju på engelska låter likadant och därmed får illustrera de parallella betydelseerna av situering: partialiteten ligger i platsen som subjektet som skapar kunskapen befinner sig på men också i blickens vinkel

och den skala som använts (se också Lykke 2008). Plats/site kan då stå för plats i mer abstrakt betydelse som sociala tillhörigheter, ett teoretiskt fält, en viss sorts institution med vissa kunskapsanspråk, ett visst uppdrag eller vissa relationer till makt. Men det kan också stå för plats, vinkel eller skala i mer konkret betydelse: det är inte detsamma att titta på jorden med kikare från en helikopter som med en lupp mot marken; det är inte detsamma att erfara diskriminerade gruppers livssituation genom att prata med representanter för gruppen över en kopp kaffe som genom att studera statistik över medicinska tillstånd och utbildningsprestationer.

Det som står på spel i dessa diskussioner är dels förståelser och teorier om kunskap, vad kunskap är och hur den går att skapa. Men det handlar också om att utmana och ifrågasätta de föreställningar om universalitet och universell mänsklighet som ligger i den traditionella vetenskapssynen. Genom historien har det varit illa dolt att föreställningen i västerländska tanketraditioner om det universella byggts och förkroppsligats av en vit cisman, oftast privilegierad och oftast hetero. Feministisk vetenskapsteori har utvecklats genom det ständigt pågående projektet att utmana och klä av denna förment universella figur – men också genom de ständigt pågående diskussionerna om vilka former av universaliserande idéer feministiska rörelser och forskning å sin sida har skapat eller riskerat skapa och reproducera. Genom att synliggöra den partikulära, fragmentariska och situerade karaktären i såväl identiteter som forskningsprocesser ifrågasätts universella berättelser om vad det är att vara människa och om vad kunskap och objektivitet är.

Det är viktigt att understryka att behandlingen ovan av förståelser av kunskap som situerad, eller som avhängig lokaliseringens politik, inte innebär att enbart erfarenheter och identiteter präglade av aktivism, erfarenheter av förtryck och marginalisering, eller tillhörighet till kollektiva identiteter med erfarenhet av rasism, sexism eller homofobi, är relevanta att förhålla sig till i diskussioner om kunskapsproduktion. Kort sagt är det inte bara ”de Andras” kunskap som är partikulär, utan *all* kunskap är partikulär och behöver situeras.

Från *vem* till *hur* och *var*

I genusvetenskapliga klassrum återkommer ofta frågor om *vem* som *kan* eller *får* säga, påstå, veta, representera, tala, skriva vad. Det är ett slags frågor som ofta fokuserar på identitet och som handlar om att finna förhållningssätt till privilegier och makt, och till situerad kunskap och lokaliseringens politik. Såväl aktivister som forskare och studenter i genusvetenskap tenderar, med inspiration från feministisk kurslitteratur och teorier, att ställa detta slags frågor: *Vem kan/får analysera gränsregimen, sexarbete eller könad rasism? Vem kan/får ha en åsikt om – eller beskriva villkoren inom – hushållsarbete, reproduktiv hälsa, arbetsrätt, sociala kamper eller någon annan social eller politisk fråga som involverar makt, skillnad och privilegier?* Dessa är viktiga frågor, men jag vill i det här sammanhanget reflektera över att när situerad kunskap och lokalisering ska skrivas fram i text, kan en centrering på *vem*, på lokalisering som enbart identitet kopplad till sociala kategorier, riskera att innebära att betydelsen av identiteter och sociala kategorier i kunskapsproduktion tas för given och generaliseras.

Dessa frågor om *vem* spelar förstas roll. De hänger ihop med de ovan beskrivna feministiska kunskapsteoretiska diskussionerna om hur processer av skillnadsskapande och andragörande är processer som skapar platser från vilka vi ser världen. De hänger också ihop med diskussioner om begränsningarna som infinner sig när institutioner för kunskapsproduktion präglas av homogenitet eller, med Philomena Esseds och David Theo Goldbergs formulering, ”kulturell kloning” (2002) eller när likhetsprivilegier tillåter hegemoniska grupper att göra anspråk på universell kunskap utan att ta hänsyn till hur ras, klass, genus, sexualitet, könsidentitet, nationalitet och status ger olika förutsättningar och villkor för kunskapsproduktion. Frågor om lokalisering i termer av identitet följer alltså på många sätt självklart med att studera de epistemologiska debatter som ständigt vecklar ut sig på det genusvetenskapliga fältet genom interventioner från svart feminism, tredje världen-feminism, queer- och transstudier, från migrations-, arbetslivs-, urfolks- och antirasistiska forskare: kun-

skapssubjektets lokalisering vad gäller identitet är central. Identiteter är intersektionella och föränderliga, men identiteter är inte den enda relevanta aspekten för att skriva fram kunskap som situerad.

Här vill jag därför vidga fokus till frågan om hur en förståelse av den plats och den blick vi använder i kunskapsproduktionen, och dess betydelse för kunskapen, kan skrivas fram. För att återvända till exemplen ovan: Hur kan gränsregimen, sexarbete eller könad rasism analyseras inom ramarna för en förståelse av kunskap som situerad? Hur har en specifik situering, erfarenhet eller identitet format kunskapen?

För att tydliggöra vad jag menar med detta *hur* återvänder jag till hur Adrienne Richs text framhåller identitetskategorier som vit, judisk, kvinna och lesbisk och visar hur dessa format hennes blick på USA och på feminismen. Men den lokaliseringens politik som texten vandrar genom är en lokalisering som innehåller ytterligare lager. Rich beskriver hur hennes blick och perspektiv förändrats genom att hon rört sig genom olika geografiska platser, kollektiva samtal och rörelser. Hon skriver fram hur dessa sammanhang och sätt att lära förändrat hennes blick, men också förändrat hur hon ser på sitt ansvar i olika kamper och gemenskaper. Hon pekar på hur hennes syn på feminismens subjekt och vem hon talar till har förändrats med hennes lokalisering(ar): "A few years ago I would have spoken of the common oppression of women [...] This is not what I come here to say in 1984. I come here with notes but without absolute conclusions. This is not a sign of loss of faith or hope. These notes are the marks of a struggle to keep moving, a struggle for accountability" (Rich 2003 [1984]: 29).

Lena Sohl argumenterar med begreppet radikal reflexivitet för en liknande utvidgning av förståelsen av situerad kunskap från fokus på identitet till en uppmärksamhet för hur en position skapas i termer av plats och hur den kan forma ens utformning av forskningen. Hon menar att förståelsen av situerad kunskap har förändrats "från att forskaren listade identitetstillhörigheter till att istället undersöka den *plats från vilken vi talar*" (Sohl 2014: 90, kursiv i original). En radikal reflexivitet ska inte fokusera på forskaren själv, utan på hur platsen vi

talar ifrån är formad av auktoritet, makt och möjligheter. Att beskriva denna plats handlar enligt Sohl om ”att försöka förstå och förklara vilka effekter ens utgångspunkt får, när det gäller material, analyser och framställning” (Sohl 2014: 90).

Men hur göra detta i praktiken, i själva skrivandet? I det följande kommer jag med hjälp av några svenska genusvetenskapliga avhandlingar ge exempel på hur forskarens situering kan skrivas fram. Jag tar fasta på hur författarna beskriver att deras olika erfarenheter och vägar har tagit dem till den forskning de ägnat sig åt, och vilken roll det har spelat för utformningen av den.

Att skriva situering

I sin avhandling om kvinnliga lantarbetares organisering i Sydafrika beskriver Åsa Eriksson (2018) sin egen situering genom att reflektera över de erfarenheter som aktivist och student som format hennes kunskap om och hennes kontaktnät i den kontext hon forskade i. Hon placerar också dessa relationer i det större sammanhanget av maktrelationer i en (post)kolonial värld:

As I researched farm workers' experiences of precarity, organizing and resistance in the Western Cape, I neither would nor could pretend to be a neutral by-stander. Working for a Swedish solidarity organisation based in the Eastern Cape between 2003 and 2005, and in the years that followed studying for a master's degree in Gender Studies at the University of Cape Town, I had got to know many activists working with social justice and land rights in rural areas, including in farm worker unions. [...] I was involved in an international campaign for better working conditions and a fairer redistribution of the value of wine produced in South Africa, Argentina and Chile, and exported to the Nordic alcohol monopolies. This engagement had meant hosting South African union activists visiting Sweden and organising meetings with Swedish organisations, unions, parliamentarians and business representatives, as well as drafting opinion pieces and open letters together with organisations in several countries [...]. Activist

experience, prior knowledge and connections thus helped create opportunities for this research project and, together with my location as a white female PhD candidate in Gender Studies based in Sweden, informed my analytical sensibilities (Eriksson 2018: 42–43).

Relations between researchers and farm workers in such a space inevitably take shape against the backdrop of a long history of violence: from colonialism and slavery to post-colonial injustices, neo-liberal austerity and economic exploitation, which cannot be undone or swept under the carpet (Eriksson 2018: 55).

Eriksson utvecklar i sitt metodkapitel resonemangen vidare genom att även diskutera hur hon i utformningen av projektet, under fältarbetet och i analysprocessen förhöll sig till de maktrelationer och dilemman som väcktes av hennes position som dels vit feminist och akademiker från Sverige, dels deltagare i både sydafrikanska och internationella rörelser och kampanjer för arbetares rättigheter. Eriksson skriver om de val hon gjorde i urvalet och utformningen av fältarbetet för att undvika att hennes tidigare deltagande skulle stå i vägen för förståelsen av aktivister i olika organisationer och sammanhang:

[I]n order to separate the research from involvement in campaigning, re-positioning myself as an ethnographer, [...] I opted not to use a specific organisation as the arena for research, but to link up with activists associated with various different organisations, focusing on how they gave meaning to work, organising and resistance, while attempting to avoid being pulled into organisational politics and disagreements, including in relation to the campaign (Eriksson 2018: 43).

Vidare beskriver Eriksson hur hon navigerade de känslor och attityder som hennes närvaro väckte i form av allt från skepsis och avståndstagande till omfamning och förväntan på att forskningen skulle skapa förändring:

I was at times perhaps too cautious about probing certain less comfortable topics further as I tried to navigate the challenging moral

terrain through focusing overtly on structural conditions, agency and resistance, and firmly locating narratives within a context of neoliberal globalisation. The danger of mis-perception and mis-representation, together with cultural, linguistic, material and other divides, made the path towards building trust and negotiating unobtrusive ways of relating – or even speaking – perilous (Eriksson 2018: 44).

Erikssons sätt att navigera forskningssituationen handlar alltså om att förhålla sig till en bakgrund som aktivist engagerad i de frågor och nätverk som forskningen berör, men också om att förhålla sig till det utifrånperspektiv och de maktrelationer som rollen som vit akademiker från Europa för med sig.

I arbetet med min egen avhandling (Sager 2011) navigerade jag på ett liknande sätt som Eriksson. Jag forskade om migranternas villkor som asylsökande och som papperslösa, men utan egen erfarenhet av flykt, asylprocess eller att utsättas för rasism. Detta är en position som ibland ifrågasatts både inom och utanför akademien: varför ska någon som inte upplevt detta skriva om det? Denna fråga är viktig att ta med sig i resonemangen om vilken position forskningen görs från och hur projektet ramar in: jag har inte de här erfarenheterna, hur förhåller jag mig för att det inte ska bli ett objektifierande forskningsprojekt om ”de Andra”? Jag har använt ett liknande argument som Eriksson: att det inte är migranter och asylsökande som är ”studieobjekt”, utan att det som kartläggs och analyseras i forskningen är de strukturer och sammanhang som formar migranternas villkor:

[I]n this research project I want to explore the production of clandestinity as an everyday experience and as a possible collective political identity in the Swedish context. In order to do this I will analyse the varied and fragmented experiences of clandestinity by taking the right to both migration and residence as a starting point. I also intend approach the field and ask questions in a way that aims to avoid a naturalisation of national borders and which refuses acceptance of – and complicity with – the systems and laws regulating migration and controlling migrants. The overarching purpose of the study is to

put the experiences of clandestine asylum seekers in the centre of a critical re-reading of the migration, gender and welfare regime/s in Sweden (Sager 2011: 26).

Samtidigt har jag i min forskning skrivit in och fram min bakgrund som aktivist inom delar av de rörelser som organiserar migranter och försvarar migranternas rättigheter. Till skillnad från Eriksson, som skriver om hur hon utformat fältarbetet för att i någon mån skapa distans mellan sin roll som aktivist och sin roll som forskare, arbetade jag med att låta de erfarenheter – kollektiva och individuella – som genererats i rollen som aktivist bli utgångspunkten för utformandet av forskningens teoretiska och analytiska ramar:

After a few years of activism, I brought my experiences into academia and continued exploring this part of Swedish society from my new location. Within the frames of gender studies and political science I found an absence of both empirical studies and theoretical tools that approached the position of undocumented migrants on the margins of citizenship and nation. It seemed to me that neither mainstream political science nor hegemonic feminist theories on welfare and citizenship allowed for a full understanding of positions beyond borders and formal rights (Sager 2011: 19).

Ett exempel på andra ingångar i tänkande och skrivande om situationer finner vi i Ina Knoblocks avhandling om samisk feminism (2022). Knoblock formar studiens ramar runt de komplexa tystnader, luckor och osynliggöranden som koloniseringen av Sápmi inneburit för familjehistorier, identiteter och i förståelser av kunskap – även i Knoblocks egen biografi:

I write as a Sámi- and Tornedalian-identified woman whose family has vacillated between denial and recognition of our Sámi belonging. [...] I have wondered how to locate myself within Indigenous inquiry. Put differently, a central methodological issue has been navigating my situatedness [...] or, perhaps more to the point, my relatedness. How can

I convey Sámi knowledge from a position such as my own, shaped by the Swedish colonial state's assimilatory policies? (Knoblock 2022: 96)

Fältet i sig, men också Knoblocks situering, beskrivs som präglad av det som inte alltid finns kvar eller det som inte går att finna, men också som möjligt att hitta fram till genom varsam sammanvävning av trådar i berättelser, samtal, röster och texter. Reflektionerna om den egna situeringen bildar grund för metodologiska och analytiska val, och Knoblock använder sig av begreppet *weaving-writing* för att beskriva sina analysramar och urvalsprocesser för material och litteratur, men också för att beskriva sin skrivmetod och sättet som avhandlingen sätts samman genom att låta texter byggda med olika slags material, och olika slags analytiska och stilmässiga strategier, tala till varandra inom ramarna för avhandlingen som helhet. *Weaving-writing* blir alltså för Knoblock både en metodologisk strategi och ett sätt att skriva fram sin situering – en framskrivning som på grund av tystnadens roll i den gemensamma historien behöver förstås som en process av fragmentvävande:

For me, starting where I am entails an endeavour to explore, (re)remember, re(imagine), and reweave Sámi epistemes from my place of fragmentation and partly broken ties with the land [...].

When my project was still merely a sketch on a paper, I felt I could not write about Sámi feminist perspectives only through academic readings. I needed to relate to others who were also engaged in the issues and struggles in question. To paraphrase Graveline, I needed to learn and write about Sámi feminisms 'in relationship to others'. My primary way to learn with others or, in TallBear's words, 'co-constitute' knowledge [...] is through conversations focussed on learning and sharing Sámi feminist analyses and experiences (Knoblock 2022: 97–98).

Ett ytterligare exempel finner vi i Christine Bylunds avhandling *Anakrona livsvillkor: En studie av funktionalitet, möjligheter och begär i den föränderliga svenska välfärdsstaten* (2022). Bylund betonar här att situering av kunskap inte kan begränsas till presentationer av

positioner och tillhörigheter i textens inledning. Med hänvisning till debatter i ett av de fält hon rör sig – forskning om funktionalitet – understryker hon att det genomgående i analysen bör bli synligt hur denna situation format forskningsprocessen:

I den här studien arbetar jag medvetet med att situera och beskriva min egen position i funktionsmaktsordningen utifrån både de normföljande och de normbrytande funktionaliteter jag har. En studie blir dock inte reflexiv för att jag i dess inledningskapitel ägnar mig åt ett uppräknande av funktionaliteter eller sociala positioner. Därför låter jag diskussionen om dess betydelse vara pågå [sic] genomgående i analysen av materialet. I och med användningen av situering som praktik skriver jag också in mig i en internationell tvärvetenskaplig forskningsstradition om funktionalitet. I denna tradition har forskare med normbrytande funktionalitet synliggjort hur forskningsintressen, teoretiska ingångar och analyser både tagit sin utgångspunkt i och formats av deras egen funktionalitet och den position som den ger i funktionsmaktsordningen (Bylund 2022: 44).

Ett sätt som Bylund arbetar med detta är att lyfta in autoetnografiskt material i analysen, ett annat är hennes komplexa reflektioner om de forskningsetiska frågor som väcktes av hennes situation i förhållande till fältet:

I min studie uppfattade jag även en annan sorts maktrelation: intervjupersonerna och jag uppfattade en likhet mellan oss, byggd på liknande erfarenheter av att leva med normbrytande funktionalitet som skapade en hög tillit till mig som forskare. Föreställningarna om likhet och idén om ett delat vi riskerar också att göra min forskarposition till en som de förstod som harmlös. En position där intervjupersonerna inte uppfattade mig som en forskare med makt att tolka deras berättelser, utan enbart som en jämlike [...]. Därför var det viktigt för mig att problematisera risken att den egna erfarenhet som jag själv besitter som person med normbrytande funktionalitet fungerar som ett slags alibi. Mina påminnelser under intervjuerna om att jag skulle kunna

komma att tolka deras berättelser på sätt som de inte själva gjort kan kanske också förstås som en strategi att undvika detta, och att tydliggöra att samtalen var del av en akademisk kunskapsproduktion. Strategin att i intervjusituationen på olika sätt tydligt framställa mig själv som forskare handlade också om att tydliggöra att jag inte nödvändigtvis skulle hålla med om intervjupersonernas framställning av sina liv i min analys av dem (Bylund 2022: 50–51).

Sammanfattning

Jag har i det här kapitlet velat lyfta fram olika strategier för att skriva fram kunskap som situerad och att som forskare förhålla sig till den egna lokaliseringen. Ett syfte har varit att ge en översiktlig beskrivning av några av de feministiska interventioner i kunskapssteori som förhållit sig till frågan om objektivitet och partikularitet. Ett annat har varit att uppmana och bjuda in till ett förhållningssätt till situation som går bortom redovisningar av identitetskategorier och den tendens dessa för med sig till att antingen stanna vid ”bekännelser” (Gunaratnams kapitel 3 i den här boken; Pillow 2003) eller att implicit reproducera fasta och oföränderliga förståelser av identiteter och deras betydelse. Istället har jag velat inspirera läsaren att fundera och skriva om situation på ett sätt som inkluderar en mängd aspekter – från erfarenheter, idéer och sammanhang till teoretiska och metodologiska val. Situering är inte något som bor i partikulära, ovanliga eller marginaliserade positioner, utan genom genomlysning av vägen till och genom ditt arbete är varje forskningsprojekt eller text möjlig att skriva fram på ett sätt som tar ansvar för att de kunskapsanspråk som framförs ska gå att förstå i ett sammanhang. I avhandlingarna som berörts ovan har vi kunnat se hur så skilda aspekter som aktivism, familjehistoria, studier, plats, funktionalitet och teoretisk nyfikenhet har använts i författarnas diskussioner om situation av sig själva som forskare och av sina forskningsprojekt.

Som skribent kan du börja ett sådant skrivande med att beskriva den tankeprocess som ledde dig till ditt projekt – var det en händelse, en text, en känsla du levte med, något som skavt när du befunnit dig

i ett särskilt rum, en erfarenhet från en arbetsplats, från gatan, från vardag eller fest, som fått dig att börja tänka och undra, som fått dig att bli arg, ledsen, nyfiken eller i behov av mer kunskap? Börja där, och fundera sedan vidare på hur den impulsen i så fall bör forma – eller har format – de val du gjort för frågeställningar, material, teoretiska ramar och/eller analytiska strategier.

Referenser

- Bylund, C. (2022). *Anakrona livsvillkor: En studie av funktionalitet, möjligheter och begär i den föränderliga svenska välfärdsstaten*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Collins, P.H. (1986). Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought. *Social Problems*, 33(6): 14–32.
- Collins, P.H. (1990). *Black Feminist Thought: Knowledge, Empowerment and the Politics of Consciousness*. London: Unwin Hyman.
- Eriksson, Å. (2018). *Resisting Feminised Precarity: Farm Workers in Post-Strike Western Cape, South Africa*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Essed, P. & Goldberg, D.T. (2002). Cloning Cultures: The Social Injustices of Sameness. *Ethnic and Racial Studies*, 25(6): 1066–1082.
- Haraway, D. (1998). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3): 575–599.
- Hartsock, N.C.M. (1983). The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism. I Harding, S. & Hintikka, M. (red.), *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*. Dordrecht: Reidel/Kluwer.
- Knoblock, I. (2022). *Writing-Weaving Sámi Feminisms: Stories and Conversations*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Lykke, N. (2008). *Kønsforskning: En guide til feministisk teori, metodologi og skrift*. Fredriksberg: Samfundslitteratur.
- Mohanty, C.T. (2006 [2003]). *Feminism utan gränser: Avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*. Hågersten: Tankekraft.
- Pillow, W. (2003). Confession, Catharsis, or Cure? Rethinking the Uses of Reflexivity as Methodological Power in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 16(2): 175–196.
- Rich, A. (2003 [1984]). Notes Towards a Politics of Location. I Lewis, R. & Mills, S. (red.), *Feminist Postcolonial Theory: A Reader*. London: Routledge.
- Sager, M. (2011). *Everyday Clandestinity: Experiences on the Margins of Citizenship and Migration Policies*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Smith, D.E. (1974). Women's Perspective as a Radical Critique of Sociology, *Sociological Inquiry*, 4(1): 1–13.
- Sohl, L. (2014). *Att veta sin klass: Kvinnors uppåtgående klassresor i Sverige*. Stockholm: Atlas Akademi.

Intersektionalitet, så funkar det

Diana Mulinari

Min första (och andra och tredje) reaktion när någon ber mig att skriva om intersektionalitet som metod är alltid NEJ, NEJ, NEJ. Alternativt: Jag är ledsen, men jag jobbar inte med intersektionalitet *som metod*. Barnsligt? Det kanske det är, men min opposition mot att skriva om intersektionalitet som en bland många metoder i samhällsvetenskap och humaniora grundar sig i motståndet mot privilegierade gruppers strategier inom akademien som syftar till att marginalisera, disciplinera och avpolitisera begreppet. I Sverige blir klagovisorna (som ofta hörs från privilegierade grupper) – ”det är så svårt, det är så komplicerat, det är så ideologiskt/politiskt” – ofta ett sätt att dölja motståndet (Lewis 2013; Tomlinson 2013; Bilge 2014) mot att lära av de mäktiga epistemologiska idétraditioner som finns inom svart, feministiskt tänkande (de los Reyes 2011) eller, som feministforskaren Spivak hade uttryckt det, mot att lära sig av med privilegier (Höckert 2014). Kärnan i de krav på ”metod”-läroböcker som hörs överallt är ett sug efter metoder som förenklar och tillrättalägger världen, så att allt får sin givna plats och ingenting blir ”obekvämt” – så att de dilemman som det intellektuella arbetet för social rättvisa rymmer kan omvandlas till ”det vi alltid gjort”, via trygga neokoloniala forskningspraktiker.

Jag har emellertid erfarenhet av hur det kan vara när intersektionalitet faktiskt *funkar*, av hur forskare och aktivister i och utanför akademien, inom ramen för ett paradigm för social rättvisa, tänker konstruktivt och bedriver forskning med inspiration från intersektionella perspektiv.

Syftet med detta kapitel är att bidra till kunskapen om hur man gör intersektionalitet i forskning, med särskilt fokus på kvalitativa feministiska metoder och feministisk forskning i Sverige. Jag inleder med en kort introduktion till intersektionella studier, en redogörelse för intersektionalitetsbegreppet centrala teoretiska knutpunkter. Därefter följer en genomgång av den feministiska forskningens bidrag till de metodologiska utmaningar begreppet ger upphov till. Avslutningsvis identifierar jag en uppsättning grundläggande teman som genomsyrar intersektionalitetens bidrag till forskningspraktiken.

Intersektionella studier

Intersektionalitet är ett omfattande fält som rymmer många menings-skiljaktigheter och ett växande antal arenor och har framhållits som genusvetenskapens främsta bidrag till social teori (McCall 2005: 1771; Tolvhed 2010). Studieobjektet består av de dynamiska och kontextuella relationerna mellan de ojämlikhetssystem som återfinns på, och som skär igenom, olika samhällsnivåer (Cho et al. 2013; Bhattacharyya 2018; Mattson 2021).

Sociologen Patricia Hill Collins (1990) har lokaliserat begreppet inom ståndpunktsepistemologier (Hartstock 1997; Harding 2014; Mulinari et al. 2021; se även kapitel 1 i denna volym) som betonar kunskapsproduktion från underprivilegierade gruppers ståndpunkt. Författaren menar också att intersektionalitet, för att fullt ut kunna utvecklas som kritisk social teori, kräver att vi befattar oss med de epistemologier som det aktivistiska arbetet för social rättvisa skapar (Mulinari 2022) och på vilket intersektionalitet som tradition vilar (Collins 2019: 25).

Begreppet har flera olika och parallella ursprung (Collins & Bilge 2016; Hancock 2016), från lesbiska socialistiska i ”The Combahee River Collective” (1979) och lesbiska latinxs i *This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Colour* (Moraga & Anzaldúa 1983), till den svarta diasporan i Europa i *British Black Feminism* (Mirza 1997). Begreppet finns inbäddat i svart radikalism (Robinson 2000; Crenshaw 1989; Gilmore 2020) och antikoloniala epistemologier (Cabral

1979; Bhambra 2007). Chicana-poeten och litteraturkritikern Gloria Anzaldúa (1987) skrev om gränser och kroppar och sådde med sitt arbete ambivalens och brytning i själva hjärtat av den intersektionella begreppsramen, och de brittiska sociologerna Nira Yuval-Davis och Floya Anthias (1993) belyste relationen nation–genus–migration och använde intersektionalitet som verktyg för att förstå sambandet mellan migration och rasism.

Argument för att intersektionalitet bör omfatta även privilegierade sociala kategorier har framförts av en rad forskare, i synnerhet sådana som uppfattar intersektionalitet som ett relevant begrepp som lämpar sig för att utforska sociala ojämlikheter, inte nödvändigtvis bara med snävt fokus på marginaliserade grupper (Eduards 2007; Yuval-Davis 2002). Begreppet ändrar form och innebörd när det utvidgas för att omfatta andra erfarenheter av marginalisering – sexualitet, religion, ålder, funktionsvariation (Alm et al. 2016) – och genom utveckling av nya metaforer, såsom begreppet *assemblage* (Puar 2007).

Inom den kvalitativa forskningen har intersektionalitet länge varit ett av huvudverktygen i den teoretiska och metodologiska verktyglådan, men det är först på senare år som det börjat användas även i kvantitativ forskning (Misra et al. 2021) inom diverse discipliner, däribland psykologi (Else-Quest & Hyde 2016), epidemiologi (Wemrell et al. 2017) och folkhälsovetenskap. Enligt Lisa L. Bowleg är intersektionalitet ”det kritiska och samlande teoretiska ramverk som folkhälsovetenskapen så länge väntat på och som utmanar föreställningen om kvinnor och minoriteter inom folkhälsoforskningen” (Bowleg 2012: 1272).

Ytterligare ett bidrag på intersektionalitetens område är begreppet *transversal politik* (Olovsson et al. 2022; Martinsson & Mulinari 2023) som fokuserar på dialog- och samverkansformer bland individer och kollektiv med olika position i samhället som genom sina gemensamma värderingar ändå finner sätt att samarbeta och därigenom skapar epistemologiska gemenskaper trots och tack vare sina heterogena bakgrunder och erfarenheter.

Cho med kolleger (2013: 792) identifierar två möjliga huvudfåror i denna utveckling: en *centrifugal*, som fokuserar på teoretiska och

metodologiska frågor inom disciplinerna, och en centripetal, som uppehåller sig i disciplinernas marginaler och fokuserar på metoder som belyser den sociala ojämlikhetens relationella beskaffenhet och gör rättvisa åt dem det handlar om (Carbado et al. 2013; de los Reyes & Mulinari 2022).

Intersektionella studier och empirisk forskning

I detta avsnitt redogör jag kortfattat för den feministiska forskningens bidrag till de metodologiska diskussioner som begreppet gett upphov till. Sociologen Leslie McCall tillhandahåller genom sin analys, med fokus på kategoriseringsprocesser, en av de mest konstruktiva operationaliseringarna av begreppet. Hon talar om en *antikategorisk* ansats, där forskare undersöker upprättandet och etableringen av specifika kategorier, en *intrakategorisk* ansats, där forskare utgår från heterogeniteten inom en viss social grupp för att analysera intersektionalitet inom denna, och en *interkategorisk* ansats, där relationerna mellan sociala grupper och över olika kategorier analyseras (McCall 2005: 1786). Hae Yeon Choo och Myra Marx Ferree (2010) diskuterar intersektionalitet utifrån tre analysnivåer: den gruppcentrerade med fokus på marginaliserade grupper, den processcentrerade med fokus på relationella processer som skapar ojämlikhet inom institutioner och organisationer och den systemcentrerade, som inte ger företräde åt någon viss hierarki och där ojämlikhetsregimer fokuseras. Floya Anthias pekar på det avgörande i att identifiera vilka kategorier som betraktas som viktigast, och varför, för en viss forskningsfråga. Hon visar hur olika sorters förtryck inte alltid kan antas förstärka varandra och menar att effekterna av ömsesidig konstituering istället bör förstås som ”dialogiska och motsägelsefulla” (Anthias 2013: 129).

Helma Lutz (et al. 2011), som hittar inte mindre än tolv sociala strata, olikheter, vilka låter sig identifieras med hjälp av intersektionell analys, listar fjorton samverkande stratifieringsgrunder som konstruerar sociala klyftor – genus, sexualitet, ras, etnicitet, nationalitet, klass, kultur, religion, funktionsnormativitet, ålder, bofasthet, ägande, geografisk plats (nord–syd, öst–väst) samt status i termer av tradition

och utveckling – som beroende på kontext alla kan vara relevanta vid analyser av social ojämlikhet. De kan delas in i en kroppsorientering, en socio-spatial orientering och en ekonomisk orientering.

Dessa forskare har försett oss med de grundläggande verktyg vi behöver för att kunna tänka intersektionellt i social analys. Upp till en viss nivå föreslår Kathy Davis (2008), som ett svar på det hon uppfattar som relevanta bidrag men icke desto mindre bidrag som riskerar att hämma den originalitet och kreativitet som intersektionaliteten rymmer, en något annorlunda strategi. I *Situating Yourself: Complicating Gender, and Identifying Blind-Spots, Near-Sightedness and Other Myopias* framhåller hon dessa strategier inte som ett recept, men som en hjälp för forskare såsom sociala processer med kritisk feministisk analys som kärna. Hennes agenda omfattar Mari Matsudas (1991) frågecentrerade operationalisering av intersektionell analys:

The way I try to understand the interconnection of all forms of subordination is through a method I call "ask the other question." When I see something that looks racist, I ask, "Where is the patriarchy in this?" When I see something that looks sexist, I ask, "Where is the heterosexism in this?" When I see something that looks homophobic, I ask, "Where are the class interests in this?" (Matsuda 1991: 1189)

Matsudas forskningsfrågor säger inget (och bör inte heller säga något) om hur forskaren ska gå tillväga, utan försöker visa hur intersektionell analys kan fungera som utgångspunkt för analyser som syftar till att fånga komplexitet i det sociala.

Kategorier, relationalitet och gränsdragning

Begreppet intersektionalitet har bidragit till diskussioner om forskningsdesign, forskningsprocess, datainsamling och analys. För det första möjliggör intersektionella analytiska verktyg möjligheter att identifiera flera former av ojämlikhet, eller snarare analys av de kategorier som skapar och formar dessa ojämlikheter. För det andra erbjuder den ett ramverk och ett sätt att utforska relationalitet, det

vill säga analys av sociala relationer där det sker överföring av materiella och symboliska resurser mellan olika kategorier av människor. Slutligen ställer intersektionalitet frågor om vilken roll gränser och gränsdragning spelar i reproduktionen av olika dimensioner av förtryck och överordning i konstruktionen av det sociala och i flytande och föränderliga sociala identiteter.

Sociala kategorier och ojämlikheter

Hur och av vem konstrueras kategorier? Hur förhåller sig statligt upprättade kategorier till den mångfald av motsägelsefulla identiteter som människor väljer att identifiera sig med, inte sällan för att göra motstånd mot dessa kategorier?

Förståelsen för den fundamentala roll som sociala kategorier spelar i konstruktionen av ojämlikhet är inte unik för intersektionella studier. Poststrukturalistiskt influerad feministisk analys har belyst förhållandet mellan kategorier, kunskap, sanning och makt. Intersektionaliteten använder sig av och verkar inom dessa projekt, med särskilt fokus på den roll som nationalstatens institutioner spelar i produktionen och reproduktionen av kategorier. Men trots att den dekonstruktiva agendan i princip är densamma finns inom intersektionaliteten också en medvetenhet om den centrala roll som kategorierna spelar i subjektivitet och för människors förmåga att radera dem.

Under flera decennier har feministiska forskare ägnat sig åt att undersöka vilken roll kategorier som genus, sexualitet, klass och ras spelar i konstruktionen av svensk raskapitalism. Termer som ”invandrare” och ”andra generationens invandrare” bidrar, även om de framställs som objektiva och neutrala, till föreställningar om olikhet som konstituerande drag för ojämlikheter. Ekonomihistorikern Paulina de los Reyes (2021) utforskar hur termen ”invandramammor” fungerar som markör för annanhet i diskurser om genus, migration och rasifiering i Sverige. Dessa kvinnor beskrivs enligt de los Reyes ofta som en problematisk grupp i offentliga diskurser om arbetsmarknadspolitik, sociala insatser och jämställdhet (se också

Bredström & Gruber 2017). Idéhistorikern Pia Laskar visar i sin analys (2005) av läkarprofessionens kunskapsproduktion om sex och sexualitet 1800–1910 hur heterosexualitet som normativt ideal vuxit fram mot bakgrund av medicinsk diagnostisering av tillstånd som ansågs behöva ”botas”. Hon identifierar också den centrala roll som kategorierna klass och ras spelar i gränsdragningen mellan det normala och det patologiska.

Vilken roll olikhet och ojämlikhet spelar för att upprätta rum för motstånd som syftar till att underminera dessa kategorier har också undersökts. Ina Knoblock (2022) fokuserar på svensk bosättarkolonialism och könad epistemicid och belyser den samiska feminismens styrkor och visioner, dess betydelse för avkolonisering och för same-samhällets förutsättningar till pånyttfödelse, för att läka och blomstra.

Kategoriernas analys tar sin utgångspunkt i att sociala kategorier är kontextuella snarare än statiska och fokuserar på dynamiken i de sociala processer som konstruerar kategorierna snarare än på kategorierna i sig. Det centrala i analysen är således inte de snävt definierade kategorierna genus, sexualitet, klass eller ras, utan till exempel hur rasifiering inverkar på specifika grupper av arbetare eller hur det rasifierade genusgörandets processer skapar gränser mellan önskvärda och icke önskvärda maskuliniteter och femininiteter. Kategorierna förstås som föränderliga; de skiftar i tid och rum och mellan institutioner.

Även om det är viktigt att undersöka individuella och kollektiva former av agens förblir ojämlikhetsregimerna på makronivå och institutionell nivå emellertid relativt oförändrade, enligt marxist-feministen Joan Acker (2006). I varje given historisk kontext finns vissa sociala relationer som uppvisar ett mått av relativ stabilitet i fråga om hur ojämlikheter etableras och reproduceras.

Relationalitet och exploatering

Utforskandet av den hierarkiska, förtryckande och exploaterande relationen mellan subjekt utgör själva kärnan i traditionen. Det skapar ett kraftfullt analytiskt verktyg som fokuserar inte på människor eller kategorier av människor – eftersom ett sådant fokus tenderar

att resultera i essentialisering av kulturer eller identiteter – utan på sociala relationer mellan samhälleliga grupper. Intersektionalitet handlar inte om minoritetsgrupper, utan om maktrelationer och konstruktionen av hierarkiska skillnader mellan grupper.

Det hävdas ofta att intersektionalitet ger röst åt grupper som historiskt exkluderats. Det är sant om vi förstår röst som epistemologiskt motstånd mot att uttraderas. Begreppet utmanar de tendenser som finns i social teori att namnge världen utifrån den privilegierade positionen hos dem som historiskt haft makt och kontroll över språket, och därigenom ger intersektionalitet röst och agens åt grupper och kategorier som historiskt exkluderats. Men eftersom begreppet fokuserar på relationalitet handlar analysen inte om specifika kategorier, utan om överföring av materiella och symboliska resurser mellan kategorier (Mulinari & Selberg 2011). Evelyn Nakano Glenns (2010) forskning om afroamerikanska kvinnors avlönade omsorgsarbete illustrerar varför social reproduktion måste förstås intersektionellt, genom rasifierande kapitalism, för att fånga den historiska kontinuiteten i den rasuppdelning som globalt präglar avlönat omsorgsarbete ska bli synlig. Glenn utmanar sådana läsningar och förståelser av social reproduktion och omsorgsarbete som tonar ned betydelsen av rasism, och betraktar ras och genus som sammanflätade snarare än som additiva system. I sin studie om tillfälliga migrantarbetare i Sverige visar Karin Krifors (2017) hur arbetsgivares föreställningar om kulturella skillnader formar ledningsdiskurser som betraktar migranter som en del av, men ändå hierarkiskt skilda från svensk arbetskraft. Genusforskaren Riya Raphael (2022) utforskar med inspiration från dalitisk feminism hur klass, genus och kast påverkar livserfarenheterna hos kvinnliga gatuförsäljare i Delhi, men också hur dessa kvinnors vardagliga erfarenheter av andrahandsmarknaden för kläder spelar en avgörande roll i reproduktionen av den kapitalistiska ekonomin i Indien.

Relationalitet gäller i denna kontext inte ömsesidigt beroende i psykologisk mening utan det sätt på vilket förtryckets och privilegiets materiella beskaffenheter bidrar till utsugningen av underordnade gruppers arbete till förmån för privilegierade grupper. Relationalitet

handlar här om hur värde från olika former av arbete överförs från en kategori människor till en annan.

När man lägger upp en intersektionell forskningsdesign finns det en rad frågor som kräver noggrann övervägning: Hur många och vilka kategorier kommer att ingå? Hur tas kategorierna fram i den empiriska forskningen – antas de växa fram induktivt eller utgår man redan från början från bestämda kategorier? I sammanhanget bör noteras att de mest uppenbara kategorierna inte alltid är de viktigaste.

Gränsdragningar, rum och makt

Intersektionalitet fungerar som en analytisk kartografi när man utforskar olika slags gränser – både sådana som definierar den exakta positionen hos de kategorier av människor som lever mittemellan eller, som Gloria Anzaldúa (1987) hade uttryckt det, i gränslanden, och sådana som reglerar rättigheter och skyldigheter (nationer, offentligt/privat). Ett viktigt bidrag på intersektionalitetens område är föreställningen om rummets centrala betydelse, som inte bara möjliggör analys av de sociala relationer som har med det sociala livets gränser och hierarkier att göra, utan som också inskräper behovet av att identifiera olika sociala arenor och sociala analysnivåer. Yuval-Davis (2012) efterlyser ett ”situerat intersektionellt perspektiv” som gör det möjligt att studera vardagliga erfarenheter av förkroppsligade identiteter som korsar eller befinner sig på gränsen mellan kategorier. Srilata Sircar (2022) använder begreppet ”placering” (*emplacement*) i sin analys av den sortens maktfält av kontextuell och platsbaserad art som hittills inte figurerat så ofta i intersektionalitetsforskningen.

I samma anda föreslår Floya Anthias (2022) att begreppet ”translokala positionalitet” kan vara användbart i analysen eftersom det minskar risken för att vi faller in i fasta och förutbestämda kategorier av människor och sociala relationer, som annars ofta lurar på intersektionalitetens område (Andersson 2010). Translokala positionalitet fokuserar på kontext, mening och tid i de skiftningar och motsägelser som präglar varje specifik social plats. Anthias (2013) förordar ett translokalt perspektiv som särskilt uppmärksammar relationella,

spatio-temporal och processuella aspekter av sociala relationer. I *Miljonprogram och media: Föreställningar om människor och förorter* (Ericsson et al. 2000) granskas på ett kritiskt sätt mediautsagorna om representationen av de farliga (rasifierade) ”förorterna”. I boken omtalas konstruktionen av kategorin ”förorten” inom ramen stigmatiseringsgenealogi, som identifieras som systematisk. Marta Kolankiewicz och Maja Sager (2021) tar utgångspunkt i kritiska gränsstudier i sin analys av den nekropolitik som präglar svensk invandringspolitik, där de visar hur gränspolitiken blir en styrregim för rörlighet som ger olika utfall för olika människor.

”Fråga om precis det du vill veta”

Det måste ha varit på någon av kurserna i sociologisk metod under min grundutbildning som jag hörde den (betryggande) uppmaningen. Den sätter reglerna för vad som bör göras och hur. Jag har inga problem att tillstå att jag helt och fullt förstår behovet av att kontrollera ”forskningsobjektet”, även om det är en omöjlig uppgift när det man studerar är människor och samspelet mellan dem. Den främsta utgångspunkten inom feministisk intersektionell kvalitativ metod är således den osäkerhet och ”skitighet” som präglar det sociala. Ständig *trial and error* (påfallande ofta det senare) är det som definierar den feministiska intersektionella kvalitativa forskningen, vars själva beskaffenhet bygger på hermeneutiskt tänkande, även om den kopplingen ofta förblir outtalad i kvalitativ forskning.

Kvalitativa metoder som utgår från ett intersektionellt perspektiv är per definition utforskande. Om forskaren redan från början visste *exakt* vad hen ville veta hade hen ju aldrig behövt ge sig ut på fältet, lyssna, samla in narrativ, återvända till sina fältanteckningar och transkriptioner och omvärdera sina begreppsramar för att kunna ställa frågorna, om inte med fullständig exakthet så åtminstone med lite större träffsäkerhet.

Det är en riskfylld resa. Jag inleder ofta forskningsprocessen djärvt, med en uppsättning tydliga frågor och teoretiska perspektiv, men när jag sedan ger mig in i det vi brukar kalla ”datainsamling” eller

”fältet” grumlans perspektiven. De svar jag finner är inte sällan svar på andra frågor än de jag ursprungligen ställde och de genererar i sin tur helt nya frågor. Forskningspersonerna namnger världen på olika sätt och uppgiften att lyssna kan ibland vara både fysiskt och psykiskt utmattande. För mig är tolkningsfasen, när jag på en och samma gång är helt ensam med datamaterialet, umgås med andras inspirerande forskning och lyssnar på rösterna ute på fältet, den mest riskfyllda delen av processen.

Som forskare innebär det ett stort ansvar att ta del av forskningssubjektens berättelser om sina liv och livsvärldar. Det är en osäker resa, där den enda tryggheten som finns att tillgå är de teoretiska perspektiv som långsamt tappar kraft i takt med att vi ställs inför de utmaningar som mångfalden av röster bland människorna och platserna vi möter innebär. Forskningspersoner kanske tackar nej till att låta sig intervjuas, eller tackar ja men sedan glömmer att dyka upp till intervjun. ”Fältet” kan vara inbjudande, men också hotfullt, rentav farligt. Vi kommer att träffa på människor som inte gillar ”forskare” och människor som inte har något emot forskare men som har sina egna agendor. Att få tillträde till ”fältet” kan vara svårt, men ofta är det ännu svårare att lämna det. Och då har vi inte ens börjat närma oss frågan om hur vi ska ge tillbaka till de forskningspersoner vi studerar.

Den kollaborativa forskningens styrkor – som blir särskilt synliga när forskningsteamet utmanar klonade akademiska kulturer (Essed & Goldberg 2002) och omfattar forskare av olika bakgrund – är det som gör intersektionella läsningar av de sociala möjliga.

Listan över utmaningar är i princip oändlig. Ändå har arbetet med att göra intersektionell kvalitativ metod, det ömsesidiga beroende som är själva kärnan i meningskonstruerande samtal, känslan av möjlig ”upptäckt” i tolkningsarbetet, bjudit på några av de roligaste och mest njutbara upplevelserna i mitt liv.

Reflektioner

Det finns inte bara *ett* sätt att göra intersektionell forskning. Om begreppet förstås enbart som en teknik kan dess emancipatoriska potential att marginaliseras och det riskerar att förhindra utvecklingen av metoder som ser inte bara komplexiteten i det sociala, utan också de utmaningar och dilemman det innebär att skriva om det sociala inom ramen för ett projekt för social rättvisa, vars fundamentala frågor gäller skapande och utvecklande av feministiskt inspirerad antikolonial social teori (Go 2023).

Intersektionalitet i forskningen skapas och formas av den transnationella intellektuella aktivismens kunskapsproduktion för social rättvisa och som sådan är det ett verktyg för att dekolonisera den akademiska forskningen och arbeta för demokratiska och inkluderande samhällsvisioner.

Referenser

- Acker, J. (2006). Inequality Regimes: Gender, Class, and Race in Organizations. *Gender & Society*, 20(4): 441–464.
- Alm, E., Nord, S. & Schmitt, I. (2016). Queer- och transforskning. I Lundberg, A. & Werner, A. (red.), *En introduktion till genusvetenskapliga begrepp*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning, 61–67.
- Andersson, M. (2010). *Blodets och rötternas logik: Internationell adoption i välfärdens diskursiva praktik*. Diss. Uppsala: Department of Sociology.
- Anthias, F. (2013). Intersectional What? Social Divisions, Intersectionality and Levels of Analysis. *Ethnicities*, 13(1): 3–19.
- Anthias, F. (2022). Translocationality, Difference, Capitalism: A Response. *Identities*, 30(1) 1–12.
- Anthias, F. & Yuval-Davis, N. (1983). Contextualizing Feminism: Gender, Ethnic and Class Divisions. *Feminist Review*, 15: 62–75.
- Anthias, F. & Yuval-Davis, N. (1992). *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle*. London: Routledge.
- Anzaldúa, G. (1987). *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*. San Francisco: Spinster/Aunt Lute.
- Bhabra, G. (2007). *Rethinking Modernity: Postcolonialism and the Sociological Imagination*. London: Palgrave MacMillan.
- Bhattacharyya, G. (2018). *Racial Capitalism: Questions of Reproduction and Survival*. London: Rowman & Littlefield.
- Bilge, S. (2014). Whitening Intersectionality. I Hund, W. & Lentin, A. (red.) (2014). *Racism and Sociology*. London: Verlag.

- Bowleg, L. (2012). The Problem with the Phrase *women and minorities*: Intersectionality – an important Theoretical Framework for Public Health. *American Journal of Public Health*, 102(7): 1267–1273.
- Bredström, A. & Gruber, S. (2017) Närvarande och frånvarande fäder: Intersektionella perspektiv på jämställdhetsstrategier i svensk mödravård. *Tidskrift för Genusvetenskap*, 38(3): 11–30.
- Cabral, A. (1979). The Weapon of Theory: Presuppositions and Objectives of National Liberation in Relation to Social Structure. I *Unity and Struggle: Speeches and Writings of Amilcar Cabral*. London: Monthly Review Press.
- Carbado, D., Crenshaw, K., Mays, V. & Tomlinson, B. (2013). Intersectionality: Mapping the Movements of a Theory. *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, 10(2): 303–312.
- Cho, S.K., Crenshaw, K. & McCall, L. (2013). Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, and Praxis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(4): 785–803.
- Choo, Hae Y. & Ferree, M. Marx (2010). Practicing Intersectionality in Sociological Research: A Critical Analysis of Inclusions, Interactions, and Institutions in the Study of Inequality. *Sociological Theory*, 28(2): 129–149.
- Collins P.H. & Bilge, S. (2016). *Intersectionality*. Cambridge: Polity Press.
- Collins, P.H. (1986). Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought. *Social Problems*, 33(6): 14–32.
- Collins, P.H. (1990). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York: Routledge.
- Collins, P.H. (1997). Comment on Hekman's "Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited": Where's the Power?. *Signs: A Journal of Women in Culture and Society*, 22(2): 375–381.
- Collins, P.H. (2019). *Intersectionality as Critical Social Theory*. Durham: Duke University Press.
- Combahee River Collective (1977) The Combahee River Collective Statement (1977), <https://web.archive.org/web/20170224021117/http://circuitous.org/scraps/combahee.html> (23 april 2024)
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1(8): 139–168.
- Davis, K. (2008). Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful. *Feminist Theory*, 9(1): 67–86.
- de los Reyes, P. (red.) (2011). *Postkolonial feminism*. Stockholm: Tankekraft.
- de los Reyes, P. (2021). Migrant Mothers. *Scandinavian Economic History Review*, 70(2): 1–19.
- de los Reyes P. & Mulinari D. (2022). *Intersektionalitet: Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. 2 uppl. Malmö: Liber.
- Eduards, M. (2007). *Kroppspolitik om moder Svea och andra kvinnor*. Stockholm: Atlas.
- Else-Quest, N.M. & Hyde, J.S. (2016). Intersectionality in Quantitative Psychological Research: I. Theoretical and Epistemological Issues. *Psychology of Women Quarterly* 40(2): 155–170.
- Ericsson, U., Molina, I. & Ristilampi, P.-M. (2000). *Miljonprogram och media*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet och Integrationsverket.

- Essed, P. & Goldberg, D.T. (2002). Cloning Cultures: The Social Injustices of Sameness. *Ethnic and Racial Studies*, 25(6): 1066–1082.
- Gilmore, R. (2020). *Change Everything*. Chicago: Haymarket Books.
- Glenn, E.N. (2010). *Forced to Care: Coercion and Caregiving in America*. Harvard: Harvard University Press.
- Go, J. (2023). Thinking Against Empire: Anticolonial Thought as Social Theory. *Sociology*, 74: 279–293.
- Hancock, A.M. (2007). When Multiplication Doesn't Equal Quick Addition: Examining Intersectionality as a Research Paradigm. *Perspectives on Politics*, 5(1): 63–79.
- Hancock, A.M. (2016). *Intersectionality: An Intellectual History*. London: Oxford Academic.
- Harding, S. (red.) (2014). *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*. London: Routledge.
- Hartsock, N. (1997). *The Feminist Standpoint Theory Revisited and Other Essays*. Boulder: Westview.
- Höckert, E. (2014). Unlearning through Hospitality. I Höckert, E. et al., *Disruptive Tourism and its Untidy Guests: Alternative Ontologies for Future Hospitalities*. London: Palgrave MacMillan.
- Knoblock I. (2022). *Writing-Weaving Sámi Feminisms: Stories and Conversations*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Kolankiewicz, M. & Sager, M. (2021). Clandestine Migration Facilitation and Border Spectacle: Criminalisation, Solidarity, Contestations. *Mobilities* 16(4): 584–596.
- Krifors, K. (2017). *Managing Migrant Workers: Moral Economies of Temporary Labour in the Swedish IT and Wild Berry Industries*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Laskar, P. (2005). *Ett bidrag till heterosexuallitetens historia: Kön, sexualitet och nju- tningsnormer i sexhandböcker 1800–1920*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Lewis, G. (2013). Unsafe Travel: Experiencing Intersectionality and Feminist Displacements. *Signs: A Journal of Women and Culture*, 38(4): 120–134.
- Lutz, H., Herrera Vivar, M.T. & Supik, L. (2011). *Framing Intersectionality: Debates on a Multi-Faceted Concept in Gender Studies*. London: Routledge.
- Martinsson, L. & Mulinari, D. (red.) (2023). *Feminism och konvivialitet: Samexistens, oenighet, hopp*. Malmö: Gleerups.
- Matsuda, M.J. (1991). Beside My Sister, Facing the Enemy: Legal Theory out of Coalition. *Stanford Law Review*, 43(6): 1183–1192.
- Mattson, T. (2021). *Intersektionalitet i socialt arbete*. 3 uppl. Malmö: Gleerups.
- May, V. (2015). *Pursuing Intersectionality: Unsettling Dominant Imaginaries*. London & New York: Routledge.
- McCall, L. (2005). The Complexity of Intersectionality. *Signs*, 30(3): 1771–1800.
- Mirza, H. (red.) (1997). *Black British Feminism: A Reader*. London: Routledge.
- Misra, J., Vaughan Curington, C. & Mary Green, V. (2021). Methods of Intersectional Research. *Sociological Spectrum*, 41(1): 9–28.
- Moraga, C. & Anzaldúa, G. (1983). *This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color*. New York: Women of Color Press.
- Mulinari, D. (2022). Patricia Hill Collins: Att utmana frånvarons sociologi: Ståndpunkt epistemologin, intersektionalitet och intellektuell aktivism. I Anderson E. & Mattson, T. (red.), *Teorier för socialt arbete*. Malmö: Gleerups.

- Mulinari, D., Rätzhel, N. & Tollefsen, A. (2021). Att utforska intersektionalitet utifrån kvinnliga industriarbetares ståndpunkt. I Boréus, K., Neergaard, A. & Sohl, L. (red.), *Ojämlika arbetsplatser*. Lund: Nordic Academic Press.
- Mulinari, P. & Selberg, R. (2011). *Arbete: Intersektionella perspektiv*. Malmö: Gleerups.
- Nash, J. (2008). Re-thinking Intersectionality. *Feminist Review*, 89(1): 1–15.
- Nash, J. (2019). *Black Feminism Reimagined After Intersectionality*. Durham: Duke University Press.
- Olovsson Lööf, A., Haj Brade, L. & Sjöstedt, A. (red.) (2022). *Aktivism: En antologi om arbete för social och politisk förändring*. Sundsvall: Mittuniversitetet.
- Puar, J.K. (2007). *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. Durham: Duke University Press.
- Raphael, R. (2022). Waiting for Welfare: Experiences of Street Traders from Delhi, India. *European Journal of Social Work*, 25(6): 1057–1068.
- Robinson, C. (2000). *Black Marxism: The Making of the Black Radical Tradition*. 2 uppl. Chapel Hill: University of North Carolina.
- Sircar, S. (2022). Emplacing Intersectionality: Autoethnographic Reflections on Intersectionality as Geographic Method. *Gender, Place & Culture*, 29(7): 903–922.
- Tolvhed, H. (2010). Intersektionalitet och historievetenskap. *Scandia*. Tema Intersektionell historia, 76(1): 60–82.
- Tomlinson, B. (2013). To Tell the Truth and Not Get Trapped: Desire, Distance, and Intersectionality. *Signs: A Journal of Women in Culture and Society*, 38(4): 993–1017.
- Wemrell M., Mulinari, S. & Merlo, J. (2017). An Intersectional Approach to Multilevel Analysis of Individual Heterogeneity (MAIH) and Discriminatory Accuracy. 178: 217–219.
- Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and Nation*. London: Sage.
- Yuval-Davis, N. (2012). Dialogical epistemology – An intersectional resistance to the "Oppression Olympics". *Gender & Society*, 26(1), 46–54.
- Yuval-Davis, N. & Anthias, F. (1993). *Racialized boundaries*. London & New York: Routledge.
- Yuval-Davis, N. & Stoetzler, M. (2002). Imagined Boundaries and Borders: A Gendered Gaze. *European Journal of Women's Studies*, 9(3), 329–344.

Trans och queer i fältet

Förhandlingar om kön, genus och sexualitet

Irina Schmitt

Finns det sätt att forska som är queer- eller transfeministiska? Det korta svaret är nej. Och ja. Och nej igen. Jag landar i ett rungande nja. Och försöker utforska frågan med fler frågor: När anser vi att en studie är trans eller queer? Gäller det forskningsfrågorna? Deltagarna? Teorierna? Forskarens position? Eller just metoderna?

Med denna text vill jag bekräfta dig som är nyfiken på att bedriva queer- eller transfeministisk forskning. Queer- och transfeministisk forskning har undersökt och bearbetat forskningsmetoder för att bättre kunna beskriva queera erfarenheter och transliv och för att mer noggrant kunna analysera de normer vi skapar i våra samhällen. Det kan vara väldigt olika metoder och teorier som används, men riktningen är att öppna för erfarenheter som inte passar in i begrepp och kategorier som finns, att låta genus, kön och sexualitet problematiseras, vibrera och skaka. Denna text skrivs i förhoppningen att den som för första gången vill göra en studie inom queer- eller transfeministisk forskning ska få en inblick i viktiga frågor och teman, samt förslag på vidare läsning. Jag kommer att:

- kontextualisera nödvändigheten av queer- och transfeministiska metodologier,
- presentera och diskutera metodologiska debatter inom och mellan queer- och transfeministisk forskning, och
- zooma in på frågor som är relevanta för den som ger sig in i queer- och transfeministisk forskning, bland annat hur vi kan tänka om forskarens position.

Jag använder begreppen queer- och transfeministisk forskning – förkortningar som fungerar just nu, men som antagligen kommer att låta gammalmodiga om några år. Det finns studier som tillkommit under andra namn, bland annat hbtq-forskning eller *gay and lesbian studies*, som har grundlagt det vi just nu kallar queer- och transstudier. Den som börjar forska inom queer- och transstudier hittar därför säkert många relevanta texter som är skrivna under andra namn än dem vi använder idag (Arfini 2020; Holmqvist 2018).

Frågan om och hur våra sätt att bedriva forskning skiljer sig från andra fält har en lång tradition inom feministisk forskning (Stacey 1988). Queer- och transfeministisk forskning är inte enbart vanlig forskning med ovanliga deltagare. Det är istället fält som har utvecklat egna arbetssätt för att kunna skapa mer rättvisa(nde) analys. Samtidigt är de kritiska mot en strikt kanonisering av hur queer- eller transfeministisk forskning bör göras. Det finns även olika åsikter om de är forskningsfält för sig eller om de är en del av en bredare feministisk forskning. Men i den skandinaviska kontexten skriver queer- och transfeministisk forskning tydligt in sig i och utmanar det feministiska forskningsfältet (Alm et al. 2016: 81).

Både trans- och queerfeministisk forskning bedrivs inom många forskningskontexter, de är interdisciplinära fält som ofta utmanar disciplinernas fundament och gränser. Denna text kommer att hålla huvudfokus på kvalitativ forskning, i synnerhet inom etnografi (t.ex. Bremer 2021). Det finns många sätt att göra queer- och transfeministisk forskning, som genom policy- och diskursanalys (Alm 2021; Kehl 2022; de Silva 2018), medieanalys (Bissenbacker & Raun 2023; Kilic 2023), historia (Honkasalo 2019; Rydström 2007), litteratur (Holmqvist 2017; Kivilaakso Lönngren & Paqvalén 2012; Lee 2012), film (Straube 2021), scenkonst (Rosenberg, D’Urson & Winget 2021), psykologi (Lundberg, Wurm & Malmquist 2022), hälsa (Linander & Alm 2022), skolan (Martinsson & Reimers 2008), för att bara nämna några få. Kvantitativ forskning har utforskats utifrån queerteoretiska premisser även om statistik inte är en central metod (Browne 2008; Compton 2018). Du hittar relevant forskning inom queera urfolksstudier (Driskill, Finley, Gilley & Morgenstern 2011), *Black queer*

and trans studies (Gill-Peterson 2018), crip/funktionsrättsforskning (Bylund 2022) och queer- och transforskning inom migrationsstudier (Luibhéid & Chávez 2020). I Skandinavien är transforskningen ett växande forskningsområde, men studier om hur individer, grupper och samhällen gestaltar kön har länge producerats inom queerforskningen (Lundahl 1996), ofta med ett nära samarbete mellan aktivism, civilsamhället och den kunskap forskare kan bidra med (Summanen & Wurm 2023; Schmitt 2022). Denna bredd påminner oss om att genus, kön och sexualitet är flerdimensionella maktordningar, och att det är en maktutövning i sig att bortse från intersektionaliteten som formar våra liv.

Denna text är ett bidrag till att lyfta metodologiska diskussioner inom queer- och transfeministiska studier i Skandinavien och framför allt Sverige (Ambjörnsson, Laskar & Steorn 2010; Dahl 2011a; Rosenberg 2008).

Behöver vi queer- och transfeministiska metodologier?

Jag vill uppmuntra till att förankra forskning med queera och transpersoner, grupper och organisationer i det omfattande material som queer- och transfeministisk forskning och metodologier utgör. Annars blir trans- och queera erfarenheter lätt individualiserade, avpolitiserade och deltagarna gjorda till forskningsobjekt hellre än kunskapsbärare med komplexa erfarenheter. Varför är detta så viktigt?

Forskning om normbrytande sexualitet, genus och kön har länge varit objektifierande och inskriven i medicinska diskurser där de definierades som sjukdom och i behov av bot och styrning. Inte minst sedan 1980-talet (med rötter djupare i historien) har forskare som är del av queer- och transfeministiska rörelser skapat sätt att skriva om queera erfarenheter och transliv med andra verktyg. Det är alltså centralt för queer- och transfeministisk forskning att först och främst ge utrymme åt berättelser om queer och trans subjektivitet. Hur kan vi forska om queera och trans erfarenheter, som organisering, begär, glädje, erfarenheter av förtryck? För det andra ifrågasätter queer- och transfeministisk forskning de normer och strukturer som positionerar

dessa erfarenheter som just normbrytande och andra som normala. Queer- och transteoretiska studier ifrågasätter – ”trasslar till” (Butler 2007: 231) och skakar (Bey 2019: 61) – kategorier, främst antagandet att genus, kön och sexualitet är binära, och att de kan löskopplas från inte minst ras(ism), klass och funktion. Sexualitet och genus vibrerar, som Tey Meadow (2018: 165) skriver i en vacker text om sårbarhet i forskning med unga transpersoners familjer. De vibrerar även genom varandra, och den tydliga avgränsning mellan genus, sexualitet och kön som ofta påstås finnas kan skapa problematiska förenklingar. Därmed ingår de i en poststrukturalistisk forsknings-tradition, som både ser förtrycket i de befintliga strukturerna och möjligheten att förhandla om sin egen position och samhällets nor-mer inom de givna ramarna. Vi behöver kunna ställa frågor som öppnar för erfarenheter som inte passar in i de samtida begreppen och kategorierna.

Metodologiska debatter

Queer- och transfeministisk forskning läses ibland synonymt; den banbrytande transforskaren Susan Stryker (2004) har kallat transforskningen queerstudiernas ”onda tvilling”. Kanske är den mest grundläggande beskrivningen av queer- och transfeministisk forskning att de utforskar normerna för genus och sexualitet som skapar förtrycket. Samtidigt finns relevanta skillnader. Queerforskningens intresse ligger på ifrågasättandet av binariteten mellan homo och hetero, medan transforskningen har undersökt hur samhällen och vetenskap har konstruerat män och maskulinitet som motsatsen till kvinnor och femininitet (Keegan 2020: 67). Denna uppdelning, att queerforskningen håller skarpare fokus på sexualitet, medan transforskningen på kön, har tillkommit eftersom transforskare funnit teoretiska och metodologiska begränsningar inom queerstudierna. Samtidigt brottas båda med en centrerings runt vissa erfarenheter av sexualitet, genus och kön som gör att dessa ibland ses som lösgjorda från sina intersektioner (Gill-Peterson 2018). Inte minst är det analytiskt begränsande och politiskt problematiskt att återskapa motsats-

paret queer/straight eftersom även det bygger på idén om sexualitet som lösgjord från andra former av förtryck (Cohen 1997).

Vilka ser vi alltså framför oss när vi säger att vi vill göra forskning med queer- och trans-*communities*? Att förstå queer- och transerfarenheter som präglade av cisheteronormativt förtryck får inte göra andra förtrycksmekanismer osynliga. Vithets-, funktions- och klassnormerna inom queer- och trans-*communities* behöver analyseras mer i Skandinavien. Här leder begreppen homo- och transnormativitet analysen vidare: Vilka gynnas av rättsliga framgångar? Vilka blir ännu mer marginaliserade? Vilka andra mekanismer i samhället leder till bättre liv också för dem som är trans och queer (Spade 2015 [2011])?

Transfeministiska forskare har kritiserat queerforskning på en central punkt: om genus är konstruerat, som vi har lärt oss av queer-teorin, hur kan vi då förklara det grundläggande i erfarenheten när ens könsidentitet och ens könsuttryck skaver mot de juridiska, sociala och kulturella förväntningarna som finns på oss (Namaste 2000; Prosser 1998; Serano 2007)? Transforskare förtydligar att allas identitet formas i relation till det som finns i våra samhällen, men att den utgår från en grundläggande vetskap om en själv. Den danske forskaren Tobias Raun (2014) exemplifierar denna spänning i sin diskussion av en queer dekonstruktivistisk analys av translivsberättelser. Raun argumenterar för att dessa sätt att dekonstruera livsberättelser undergräver transerfarenheterna. Han föreslår respektfull nyfikenhet som en bättre analytisk utgångspunkt. En vidare kritik är att transpersoners erfarenheter har använts som nästan exotiska exempel på genus som konstruerat, som ett bevis för queera och feministiska teorier (Vincent 2018). Det skapar en problematisk homogenisering av transerfarenheter. Ens kön eller genus är inte kausalt bundet till ens sexualitet (Butler 2007), den som är trans eller har en transerfarenhet kan, bland annat, vara bisexuell, hetero, bög, lesbisk, poly- eller asexuell (monakali & Francis, 2020). Vi vet att genus och sexualitet ”läses” ihop: det hat som kan riktas mot unga bögar formuleras som hån mot sätt att uttrycka genus som inte speglar maskulinitetsnormer, våldet som kan riktas mot unga transkvinnor kan ske genom homofoba trakasserier, och förtryck mot ickebinära kan uttryckas

genom ”helt vanligt” sexism. (Observera att jag skriver ”kan”: inte alla som är trans eller queer utsätts för detta, det är inte någon naturlig ordning att queer- och transpersoner upplever våld.) Det är således epistemologiskt, metodologiskt och politiskt viktigt att vara uppmärksam på kritiken och inte skapa nya motsatskategorier för att beskriva identiteter, normer och makt (Green & Bey 2017). Trans- och queerfeministiska forskare fortsätter att utmana sig själva, varandra och inte minst de stora disciplinerna (Amin 2023).

Att göra queer- och transfeministisk forskning

”När vi tar upp komplexa ting – som begär eller genus – med primitiva mentala verktyg som binariteter, förlorar vi nyanserna och flerfaldigheten”, skriver Riki Anne Wilchins (2002: 43, min övers.). Det finns behov av specifika ingångar inom queer- och transfeministisk forskning, även om metoderna liknar dem som används i andra fält.

En utgångspunkt är den produktiva rörligheten i vilken kön, genus och sexualitet befinner sig och som vetenskapen många gånger försöker att behärska och ordna. Men låt oss ta kön, genus och sexualitet som frågor istället för stabila kategorier. Då kan vi se de många sätt att vara och göra dessa i de konkreta kontexter där vi forskar. Hur kan vi då undersöka och förstå genus, sexualitet och kön?

Utifrån diskussionen om queer- och transfeministisk forskning, som arbetar med det som vibrerar, skakar och öppnar hellre än stänger, vill jag här belysa några sätt att tänka om och förbereda ett forskningsprojekt. Dessa sätt är inte exklusiva för queer- och transfeminism, men får stor betydelse när du skriver in din studie i det queer- och transfeministiska forskningsfältet. En trans- eller queerfeministisk ansats speglar sig bland annat i valet av ämne och formuleringen av forskningsfrågorna, i förankringen i fältet och den konkreta kontexten där du forskar, i valet av beskrivande och analytiska begrepp, i din positionering som forskare och i den etiska reflexiviteten gentemot deltagarna och materialet.

Vidare läsning om queer- och transfeministiska metoder

Frågan om vad som kan vara queera metoder har det skrivits en del om. Ett tidigt bidrag är den nu klassiska antologin *Out in the Field: Reflections of Lesbian and Gay Anthropologists* (Lewin & Leap 1996). I sin inledande artikel i *lambda nordicas* nummer ”Queer Methodologies” från 2010 skriver redaktörerna hur queer forskning många gånger utgår från disciplinära teoretiska och metodologiska kontexten och frågar om det ens är meningsfullt att avgränsa metodologi som queer (Ambjörnsson, Laskar & Steorn 2010: 10). Det finns en del publikationer om queer- och transfeministiska metoder och metodologier, som *The Cambridge Companion to Queer Studies* (Somerville 2020), *Other, Please Specify: Queer Methods in Sociology* (Compton, Meadow & Schilt 2018) och *Queer Methods and Methodologies: Intersecting Queer Theories and Social Science Research* (Browne & Nash 2010). Det finns även flera forskningstidskrifter där en kan läsa hur andra forskare förhåller sig till metodfrågorna, bland annat den skandinaviska tidskriften för hbtq-forskning, redan nämnda *lambda nordica* (etablerad 1989), *Tidskrift för genusvetenskap*, den USA-baserade tidskriften *GLQ: Journal for Lesbian and Gay Studies* och *Transgender Studies Quarterly*.

Metoder

Många inom queer- och transfeministisk forskning använder sig av klassiska metoder såsom etnografi, intervjuer eller textanalys. Du som planerar att skriva din uppsats kan alltså använda de metoder du har lärt dig, tillsammans med de metodologiska perspektiv som queer- och transfeministiska forskare har utvecklat. Det är så jag arbetar mest. Inför min intervjustudie med unga och unga vuxna transpersoner om deras erfarenheter i skolan har jag till exempel lagt en del arbete på att utforma inbjudan till deltagande, där jag har pratat med kolleger och aktivister för att göra studien så relevant som möjligt för personer med olika erfarenheter (Schmitt 2023 [2022]).

Enligt min mening är just de etiska och metodologiska frågorna och förankringen i tidigare forskning centrala när vi skriver en queer- eller transfeministisk studie.

Som nämnt är en grundläggande utgångspunkt att undersöka hur hierarkier produceras i samhället. Hur skapas distinktionen mellan ”normal” och ”annorlunda”? Hur ser förhandlingarna ut i olika kontexter, som skola, familj, arbetsplats? På så sätt undersöks processer av minoritiserings och hur människor utformar sina liv i sådana processer. Genom att ta på sig queer- och transteoretiska och -metodologiska glasögon kan vi även använda queer- eller transperspektiv på områden som inte från början verkar queera eller trans, bland annat cisheterosexuella parrelationer. Det kan ge en mer öppen och utforskande ingång i en studie om majoritiserade grupper.

En metod för att förstå hur dessa processer fungerar, med en lång historia inom queerforskning, är dekonstruktiv analys. Dekonstruktion ifrågasätter det givna, såsom cisheteronormativiteten, i ett material, exempelvis en text eller film, genom att observera hur det normaliseras. Det är en viktig metod för att läsa mellan raderna, genom att synliggöra tystnader och frånvaron i en text eller ett samhälleligt fenomen. Dekonstruktion förbinds ofta med diskursanalys. Som jag nämnde tidigare behöver analysen av andras liv, istället för en dissekering av queera och trans livsberättelser, utgå från en respektfull nyfikenhet i undersökningen av normerna som formar dem (Raun 2014).

Det finns också andra ingångar. Queerfenomenologisk analys används för att förstå hur våra kroppar rör sig och blir medformade av rumsliga normer (Bremer 2011, 2021). De senaste åren har autoetnografi fått större betydelse inom transfeministisk forskning, där författarens erfarenheter analyseras som material i studien; det är även så de grundläggande texterna i transfeministisk forskning har formats (Stone 1994 [1987]; Stryker 1994). Det är ett sätt att centrera transerfarenheter och därmed göra motstånd mot objektifierande forskningsstrategier, till exempel i Toby Odlads kommande avhandling om transinkluderande jämställdhetsarbete och Luca Tainios om autonom organisering. Även kollaborativa metoder kan vara ett sätt

att utmana hierarkier i forskningsprocessen och skapa öppningar för mer autonom kunskapsproduktion (Jourian & Nicolazzo 2017), som Nico Miscow Friborg i sin kommande avhandling om transorganisering använder tillsammans med autoetnografi.

Forskningsetik och positionalitet

På grund av de viktiga diskussionerna av metodologiskt våld har de metodologiska frågorna som transfeministiska forskare ställer många gånger en etisk utgångspunkt (Hale 2009 [1997]; Vincent 2018). De lägger stor vikt på reflektion om forskarens roll i en studie, som Jin Haritaworn föreslår (2008).

Ett sätt att undvika objektifiering och andrafiering av vissa grupper är att göra forskning med "sina egna" (Dahl 2011b). Inifrån-/utifrån-positioner har teoretiserats bland andra av Svarta feminister för att ifrågasätta uppfattningen om forskaren som neutral och därmed opåverkad av de sociala strukturerna som forskningsdeltagarna formas av. Svarta, feministiska, queera, trans-, transfunktions-, urfolks- och funktionsrättsaktivister och -akademiker har synliggjort det våld som forskningen kan innebära när vissa samhällsgrupper betraktas som forskningsobjekt som ska begripliggöras (Haraway 1988; hooks 2015 [1984]). Detta våld kan undvikas om forskaren närmar sig deltagare som bärare av och medproducenter till kunskap.

Att vara en del av eller nära ett *community* en vill beforska kan öppna dörrar och hjälpa till att skapa förtroende. Det är inte en särskild queer- eller transmetodologi, dock finns specifika anledningar för att detta är särskilt viktigt i queer- och transfeministiska miljöer. Forskare som är del av queer- eller trans-*communities* bär på förkroppsligad kunskap om hur normer för sexualitet, genus och kön verkar i olika kontexter. Det kan vara kulturella och historiska referenser till namn, datum, serier, musik och böcker som har varit eller är viktiga, även om dessa kunskaper är heterogena. Det betyder att forskningsdeltagare kan känna att de inte behöver förklara det grundläggande och att de kan komma fram med berättelser som de kanske inte delar med andra forskare.

I forskningssamtalen betyder ett sådant inifrånperspektiv också att forskaren behöver vara vaksam mot att inte bara instämma i allt deltagaren säger, men även be den förklara varför just till exempel denna referens spelar roll för dem. Queera forskare som gör queerforskning och transforskare som gör transforskning behöver vara minst lika noggranna i förberedelserna som alla andra. Inte minst är det relevant att fundera över heterogeniteten och hierarkier inom våra *communities* (Olovsson Lööf 2020). Var finns likheter och skillnaderna mellan forskarens och deltagarnas erfarenheter? Samtidigt kan queera forskare också välja att inte vara öppna för forskningsdeltagarna (Hughes 2018; Schmitt 2010).

Behöver en då vara queer eller trans för att kunna göra queer- eller transfeministisk forskning? Såklart inte. Den större mediala representationen av queer- och transerfarenheter och den större vardagliga synligheten av personer som är trans och queer har skapat större intresse, men också större förståelse för behovet av analys. Att bidra till nödvändig kunskapsproduktion och bredare kunskap kan bli en form av ansvarstagande för ickequeera eller icketrans forskare.

Kontextualisera din studie

För att kunna förstå hur queer- och transerfarenheter uttrycker sig i våra studier behöver en förstå de konkreta förutsättningar och de politiska strategier för motstånd som skapas i just den kontext du befinner dig i (Alm 2021). Utifrån denna kontextualisering kan en skapa en arbetsdefinition av begreppen: Vad menar jag med queer och med trans i just denna studie? Vilka hoppas jag få prata med? Vilka kommer att vara mindre intresserade av min forskning utifrån denna arbetsdefinition? Queer och trans är mycket breda begrepp, de benämner mycket heterogena grupper. Är jag intresserad av unga transkvinnors steg in på arbetsmarknaden, ickebinära äldres konstutövning, homosexuella mäns erfarenhet av våld i nära relationer i en skandinavisk jämförelse? Hur verkar andra förtrycksstrukturer, som klass, rasism och funktionsnormer? Hur kan vi forska om erfarenheter av glädje av att vara del av queer- och trans-*communities*?

När vi forskar om dessa frågor i en skandinavisk kontext behöver vi ofta översätta begreppsapparaten hos den betydande transfeministiska och queera forskning som bedrivs på engelska och i USA till kontexten vi forskar i. Vi behöver även förstå hur vår forskning förhåller sig till det större sammanhanget av västerländsk kolonial historia och kunskapsproduktion.

Terminologin är viktig

Denna kontextualisering hjälper en att förstå hur begrepp används i olika kontexter. När queerbegreppet kom till Europa under sent 1990-tal och tidigt 2000-tal diskuterades om det här överhuvudtaget hade samma potential att ifrågasätta och förändra föreställningar och normer om kön, genus och sexualitet. Skulle inte ”skev” vara tydligare (Jakobsson 2020)? Eller ”pervers”, som vi diskuterade i Tyskland?

Hur använder vi begreppen? Ibland skriver forskare om queer- och transdeltagare. Andra skriver om normbrytande sexualitet och könsidentitet. Andra begrepp som används är könsvariation, könskreativitet, minoritiserad sexualitet eller minoritiserat kön samt sexuella dissidenter. Dessa begrepp fungerar analytiskt på olika sätt. I min studie med unga och unga vuxna transpersoner blev det väldigt tydligt hur begreppsapparaten i Sverige förändrats de senaste åren och under forskningens gång, och hur begreppet ickebinär tar större plats i samtalet. Personer använder sig av begreppen på olika och ofta överlappande sätt. Hur kan vi undvika att skapa nya binariteter i våra studier?

Vithetsnormerna inom queer- och trans-*communities* och forskningsfälten har lett till att orden queer och trans kan verka stå oberoende av exempelvis klasstrukturer, rasifiering och funktionsmaktsordningen. Det är ingen ny diskussion, men behovet att avkolonialisera våra sätt att tänka och benämna sexualitet och kön har på senare år aktualiserats (Haritaworn 2015). Rent konkret behöver vi alltid vara lyhörda för de sätt att benämna och identifiera sig som finns i just den kontext där vi forskar.

De frågor vi ställer

Vilka frågor ställer vi – till oss själva, till vårt material, till våra samhällen – när vi påbörjar en studie? Både forsknings- och intervjufrågor är centrala delar av en studie. Svart och Brun queer- och transfeministisk forskning påminner om att det är viktigt att ställa frågor som öppnar upp hellre än stänger in ett projekt. Våra begrepp är ofta trubbiga och inte alla som vi som forskare anser vara queera och/eller trans använder begreppen om sig själva. Kategorierna i majoritetssamhället är otillräckliga för att beskriva våra liv och återspeglar många gånger makthierarkier. Hur kan vi skriva frågor (och senare även text) som inte reproducerar det förtryck som finns inneboende i kategoriseringen?

Att formulera forskningsfrågor

Eftersom vetenskapen historiskt har objektifierat och homogeniserat inte minst transpersoner är det en viktig utgångspunkt att vara konkret för att komma bort från föreställningen att alla transpersoner har likadana erfarenheter. Vilka erfarenheter behöver belysas för att förstå vårt samhälle och vilka levnadsvillkor det producerar? I Sverige vet vi fortfarande för lite om villkoren på arbetsmarknaden för grupper inom queer- och trans-*communityn*. Hur ser den skånska arbetsmarknaden ut för svarta lesbiska i åldersgruppen 40–55? Hur kan vi teoretisera femme-erfarenheter i relation till klass? Hur påverkar de pågående försämringarna i tillgången till könsbekräftande vård unga ickebinäras tillgång till arbetsmarknaden i Helsingborg? Hur upplever äldre läderbögar de begreppsliga och politiska förändringarna i queer-*communityt*? Vilket arbete gör queer- och transorganisationer för att vara relevanta för personer med funktionsvariationer? Hur påverkar de senaste årens hårda debatter unga transmäns tillgång till idrott?

Att formulera intervju- och enkätfrågor

Hur kan våra forskningsfrågor operationaliseras i intervjuer eller enkäter? Vilka frågor behöver vi ställa, och vilka behöver vi avstå ifrån? Hur kan vi ställa frågor som verkligen är frågor, snarare än färdiga tolkningar av andras erfarenhet?

Ta frågor om identitet som ett exempel. Om vi gör en studie om bisexuellas idrottande kan frågor om deltagares identitet förväntas. Men hur ser det ut när vi forskar med personer i maktpositioner, lärare eller politiker, om hbtqia+-personers rättigheter? Hur lätt är det att fråga dessa personer om deras identiteter? När ”spelar det roll” och varför anser vi att det i vissa fall inte spelar roll?

I min egen forskning med vuxna som arbetar för queer social rättvisa i skolan har jag märkt att queera vuxna förväntas ta större ansvar för frågor om sexualitet och kön i skolan än icke-queera vuxna (Schmitt 2020). De som marginaliseras förväntas bryta marginaliseringen, inte sällan utan att få erkännande eller resurser för det extraarbete som görs, ofta till högt emotionellt pris. Därför anser jag att alla deltagare i forskning som rör hbtqia+-frågor i samhället behöver tillfrågas hur de identifierar sig (Schmitt 2010).

Samtidigt som vi behöver ställa denna fråga kan det vara riskfyllt att besvara för den som inte vill eller kan vara öppen med sin identitet. Deltagare behöver kunna lita på att vi inte på något sätt röjer deras identitet för personer i deras omgivning. Det är grundläggande forskningsetik, men särskilt relevant när det gäller personer och grupper som bedömer att öppenhet kring deras identitet skulle kunna leda till fara.

Vilka frågor ställer vi? Det är bra att reflektera om våra frågor reproducerar vissa sätt att tänka om normbrytande genus, kön och sexualitet. Inte minst i transfeministisk forskning har det understrukits att personer som bryter mot könsnormerna ofta behöver förhålla sig till mycket närgångna frågor om deras kroppar som inte är relevanta i sammanhanget.

Det är värt att återkomma till nödvändigheten att se forskningsdeltagare som mer än deras sexualitet, genus och kön. Klass spelar roll i

transmäns liv, rasifiering är relevant när vi undersöker hur bisexuella elever upplever skolan, och funktionsmaktsordning är viktig när vi analyserar den könsbekräftande vården. Denna balans – mellan att ställa viktiga frågor även om det känns obekvämt och att inte ställa frågor som upprepar våldsamma föreställningar – är något som är bra att diskutera med andra studenter och med lärarna.

Det behövs fler queer- och transfeministiska studier och jag hoppas att du vill låta genus, kön och sexualitet vibrera!

Referenser

- Alm, E. (2021). A State Affair? Notions of the State in Discourses on Trans Rights in Sweden. I Alm, E. et al. (red.), *Pluralistic Struggles in Gender, Sexuality and Coloniality Challenging Swedish Exceptionalism*. Cham: Palgrave Macmillan, s. 209–237.
- Alm, E., Bremer, S., Nord, I. & Schmitt, I. (2016). Queer- och transforskning. I Lundberg, A. & Werner, A. (red.), *En introduktion till genusvetenskapliga begrepp*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.
- Ambjörnsson, F., Laskar, P. & Steorn, P. (2010). Introduction. *lambda nordica*, 15(3–4): 9–14.
- Amin, K. (2023). Whither Trans Studies? A Field at a Crossroads. *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, 10(1): 54–58.
- Arfini, E.A.G. (2020). Transfeminism. *lambda nordica* 25(1): 160–165.
- Bey, M. (2019). Black Fugitivity Un/Gendered. *The Black Scholar*, 49(1): 55–62.
- Bissenbakker, M. & Raun, T. (2023). Transbekymringens cisnormative ekonomi: Nye gränser för kön i diskurser om behandling af trans-börn. *lambda nordica*, 28(1): 15–47.
- Bremer, S. (2011). *Kroppslinjer: Kön, transsexualism och kropp i berättelser om köns-korrigerig*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Bremer, S. (2021). Kollektivtrafikens könstyranni. I Rönnblom, M., Linander, I. & Sandberg, L. (red.), *(O)tryggt? Makt, plats och motstånd*. Stockholm: Premiss förlag, s. 235–258.
- Browne, K. (2008). Selling My Queer Soul or Queering Quantitative Research?. *Sociological Research Online*, 13(1): 200–214.
- Browne, K. & Nash, C.J. (2010). *Queer Methods and Methodologies: Intersecting Queer Theories and Social Science Research*. Farnham & Burlington: Ashgate.
- Butler, J. (2007). *Genustrubbel: Feminism och identitetens subversion*, övers. Suzanne Almqvist. Göteborg: Daidalos.
- Bylund, C. (2022). *Anakrona livsvillkor: En studie av funktionalitet, möjligheter och begär i den föränderliga svenska välfärdsstaten*. Diss. Umeå: Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet.
- Cohen, C.J. (1997). Punks, Bulldaggers, and Welfare Queens: The Radical Potential of Queer Politics?. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 3(4): 437–465.
- Compton, D'L. (2018). How Many (Queer) Cases Do I Need? Thinking through

- Research Design. I Compton, D'L., Meadow, T. & Schilt, K. (red.), *Other, Please Specify: Queer Methods in Sociology*. Oakland: University of California Press, s. 185–200.
- Compton, D'L. Meadow, T. & Schilt, K. (red.) (2018). *Other, Please Specify. Queer Methods in Sociology*. Oakland: University of California Press.
- Dahl, U. (2011a). Queer in the Nordic Region: Telling Queer (Feminist) Stories. I Downing, L. & Gillett, R. (red.), *Queer in Europe: Contemporary Case Studies*. Farnham: Ashgate, s. 143–157.
- Dahl, U. (2011b). Ytspänningar: Feminister, feminismer, femmefigurationer. *Tidskrift för genusvetenskap*, 32(1): 5–27.
- de Silva, A. (2018). *Negotiating the Borders of the Gender Regime. Developments and Debates on Trans(sexuality) in the Federal Republic of Germany*. Bielefeld: transcript.
- Driskill, Q.-L., Finley, C., Gilley, B.J. & Morgensen, Scott L. (red.) (2011). *Queer Indigenous Studies: Critical Interventions in Theory, Politics, and Literature*. Tuscon: University of Arizona Press.
- Gill-Peterson, J. (2018). *Histories of the Transgender Child*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Green, K.M. & Bey, M. (2017). Where Black Feminist Thought and Trans* Feminism Meet: A Conversation. *Souls*, 19(4): 438–454.
- Hale, J. (2009 [1997]). Suggested Rules for Non-Transsexuals Writing about Transsexuals, Transsexuality, Transsexualism, or Trans _____. <http://sandystone.com/hale.rules.html>.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3): 575–599.
- Haritaworn, J. (2008). Shifting Positionalities: Empirical Reflections on a Queer/Trans of Colour Methodology. *Sociological Research Online*, 13(1).
- Haritaworn, J. (2015). *Queer Lovers and Hateful Others: Regenerating Violent Times and Places*. London: Pluto Press.
- Holmqvist, S. (2017). *Transformationer: 1800-talets svenska translitteratur genom Lasse-Maja, C.J.L. Almqvist och Aurora Ljungstedt*. Diss. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Holmqvist, S. (2018). Trans Readings: A Legacy from Myself to Myself. *lambda nordica*, 23(1–2): 185–197.
- Honkasalo, J. (2019). In the Shadow of Eugenics: Transgender Sterilization Legislation and the Struggle for Self-Determination. I Pearce, R., Moon, I., Gupta, K. & Steinberg, D.L. (red.), *The Emergence of Trans: Cultures, Politics and Everyday Lives*. London & New York: Routledge, s. 17–33.
- hooks, b. (2015 [1984]). *Feminist Theory: From Margin to Center*. New York: Routledge.
- Hughes, C.C. (2018). Not Out in the Field: Studying Privacy and Disclosure as an Invisible (Trans) Man. I Compton, D'L., Meadow, T. & Schilt, K. (red.), *Other, Please Specify: Queer Methods in Sociology*. Oakland: University of California Press, s. 111–125.
- Jakobsson, H. (2020). Skev. *lambda nordica*, 25(1): 150–154.
- Jourian, T.J. & Nicolazzo, Z. (2017). Bringing Our Communities to the Research Table: The Liberatory Potential of Collaborative Methodological Practices Alongside LGBTQ Participants. *Educational Action Research*, 25(4): 594–609.
- Keegan, C.M. (2020). Transgender Studies, or How to Do Things with Trans*.

- I Somerville, Siobhan B. (red.), *The Cambridge Companion to Queer Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 66–78.
- Kehl, K. (2022). A Rainbow Flag Worth Defending? Swedish Armed Forces' Pride Campaigns 2017–2022. *Tidskrift för genusvetenskap*, 43(2–3): 61–81.
- Kilic, O. (2023 [2021]). "Every Parade of Ours is a Pride Parade": Exploring LGBTI+ Digital Activism in Turkey. *Sexualities*, 26(7): 731–747.
- Kivilaakso, K., Lönnngren, A.-S. & Paqvalén, R. (2012). *Queera läsningar: Litteraturvetenskap möter queerteori*. Hågersten: Rosenlarv.
- Lee, M. (2012). Främmande tider: Ett (queer)temporalt perspektiv på motstånd och främlingskap. *Tidskrift för genusvetenskap*, 33(4): 5–24.
- Lewin, E. & Leap, W.L. (red.) (1996). *Out in the Field: Reflections of Lesbian and Gay Anthropologists*: University of Illinois Press.
- Linander, I. & Alm, E. (2022). Waiting for and In Gender-Confirming Healthcare in Sweden: An analysis of young trans people's experiences. *European Journal of Social Work*, 25(6): 995–1006.
- Luibhéid, E. & Chávez, K.R. (red.) (2020). *Queer and Trans Migrations: Dynamics of "Illegalization," Detention, and Deportation*. Champaign: University of Illinois Press.
- Lundahl, P. (1996). Vårt autentiska jag. *lambda nordica*, 2(3–4): 23–37.
- Lundberg, T., Wurm, M. & Malmquist, A. (2022). Att göra livet (över)levbart: Transpersoners ontiska, relationella och reflekterande arbete för att skapa minoritetsro och hantera utsatthet i vardagen. *Tidskrift för genusvetenskap*, 43(1): 7–26.
- Martinsson, L. & Reimers, E. (red.) (2008). *Skola i normer*. Malmö: Gleerups.
- Meadow, T. (2018). The Mess: Vulnerability as Ethnographic Practise. I Compton, D'L., Meadow, T. & Schilt, K. (red.), *Other, Please Specify: Queer Methods in Sociology*. Oakland: University of California Press, s. 154–166.
- monakali, e. & Francis, D.A. (2022 [2020]). "I get fire inside me that tells me I'm going to defy": The Discursive Construction of Trans Masculinity in Cape Town, South Africa. *Men and Masculinities*, 25(1): 3–23.
- Namaste, V.K. (2000). *Invisible Lives: The Erasure of Transsexual and Transgendered People*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Olovsson, L. (2020). "Vi gör det på vårt sätt": Pride på *bygd, av-urbanisering och de-centrering av hbtq-frågor. *Tidskrift för genusvetenskap*, 41(4): 89–112.
- Prosser, J. (1998). *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*. New York: Columbia University Press.
- Raun, T. (2014). Trans as Contested Intelligibility: Interrogating how to Conduct Trans Analysis with Respectful Curiosity. *lambda nordica*, 19(1): 13–37.
- Rosenberg, T. (2008). Locally Queer: A Note on the Feminist Genealogy of Queer Theory. *Graduate Journal of Social Science*, 5(2): 5–18.
- Rosenberg, T., D'Urso, S. & Winget, A.R. (red.) (2021). *The Palgrave Handbook of Queer and Trans Feminisms in Contemporary Performance*. London: Palgrave Macmillan.
- Rydström, J. (2007). Att queera historien: Framväxten av ett nordiskt forskningsfält. *Scandia*, 73(2): 86–112.
- Schmitt, I. (2010). Do You Have a Boyfriend? Feeling Queer in Youth and Education Research. *lambda nordica*, 15(3–4): 15–39.
- Schmitt, I. (2020). Embodying Responsibility? Understanding Educators' Engage-

- ment in Queer Educational Justice Work in Schools. I Francis, D.A., Kjaran, J.I. & Lehtonen, J. (red.), *Queer Social Movements and Outreach Work in Schools: A Global Perspective*. Cham: Palgrave Macmillan, s. 39–63.
- Schmitt, I. (2022). "Man måste verkligen ändra i läroböckerna för att få en ändring i samhället": Kön och könsidentitet i skolan. I Westerlund, U., Sevedag, V., Hård, V., Karlsson, K. & Lidmark, J. (red.), "*Jag är inte ensam, det finns andra som jag*": Rapport om unga hbtqi-personers levnadsvillkor. Växjö: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, s. 159–177.
- Schmitt, I. (2023 [2022]). Transgressing Purity: Intersectional Negotiations of Gender Identity in Swedish Schools. *Journal of LGBT Youth*, 20(1): 93–111.
- Serano, J. (2007). *Whipping Girl: A Transsexual Woman on Sexism and the Scapegoating of Femininity*. Berkeley: Seal Press.
- Somerville, S.B. (red.) (2020). *The Cambridge Companion to Queer Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spade, D. (2015 [2011]). *Normal Life: Administrative Violence, Critical Trans Politics, and the Limits of Law*. 2 uppl. Durham: Duke University Press.
- Stacey, J. (1988). Can there be a Feminist Ethnography?. *Women's Studies International Forum*, 11(1): 21–27.
- Stone, S. (1994 [1987]). The "Empire" Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto. *Camera obscura*, 10(2): 150–176.
- Straube, W. (2021). Ecological Aesthetics of Intimate Otherness in Swedish Trans Cinema. *lambda nordica*, 25(3–4): 79–102.
- Stryker, S. (1994). My Words to Victor Frankenstein Above the Village of Chamounix: Performing Transgender Rage. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 1(3): 237–254.
- Stryker, S. (2004). Transgender Studies: Queer Theory's Evil Twin. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 10(2): 212–215.
- Summanen, E. & Wurm, M. (2023). *Trans: Fakta, forskning och erfarenheter*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Vincent, B.W. (2018). Studying Trans: Recommendations for Ethical Recruitment and Collaboration with Transgender Participants in Academic Research. *Psychology & Sexuality*, 9(2): 102–116.
- Wilchins, R.A. (2002). Queerer Bodies. I Nestle, J., Howell, C. & Wilchins, R.A. (red.), *GenderQueer: Voices from Beyond the Sexual Binary*. Los Angeles: Alyson Books, s. 33–46.

Transnationell feminism

Mia Liinason

Ett transnationellt feministiskt perspektiv bidrar med analytiska insikter, metodologiska ansatser och ett kritiskt förhållningssätt till hur globalisering och kapitalism påverkar människor av olika nationell tillhörighet, ras/etnicitet, genus, klass och sexualitet, liksom relationer till naturen, historier och platser. Det fokuserar på konstruktioner av gränser och formeringen av platser och subjekt, utforskar samspel mellan det lokala och det globala och uppmärksammar likheter och skillnader som präglar makt och motstånd på olika platser. Med ett transnationellt feministiskt perspektiv kan forskare ifrågasätta tendenser till romantisering av det lokala, exempelvis genom att påminna om att inte ta lokalt förankrade typer av makt för givna, men även ifrågasätta globalismen som ideologi genom att påvisa globala makthierarkier. Forskare kan problematisera dikotoma uppdelningar mellan det globala och det lokala, eller mellan regioner såsom det globala nord/syd, öst/väst.

Mitt intresse för ett transnationellt feministiskt perspektiv väcktes då jag som postdoktor inledde ett projekt om kamper för genusrättvisa i en skandinavisk kontext, och utforskade samspelet mellan civilsamhällesrörelser och statsaktörer i Sverige, Norge och Danmark. Jag kände en frustration över den begränsning nationalstaten som förklaringsmodell innebar, som forskningens mått och jämförelsepunkt. Eftersom maktrelationer flödar över nationella gränser och eftersom globala fenomen och samband formas och upprätthålls genom utbyten och samspel i lokala kontexter (Massey 2005) kände jag ett behov att utforska hur makthierarkier och maktrelationer som rör sig över

gränser utvecklas och hålls vid liv, lokalt såväl som globalt, och hur motståndskraftörer bygger allianser över gränser. Vilka skillnader och likheter finns i kvinnors kamp mot genusbaserat våld i exempelvis Chile, Turkiet, Sverige och Ryssland? Vilka konflikter och samarbeten kan uppstå mellan lokalt förankrade kamper och statliga aktörers försök att nå inflytande över frågor om genus och sexualitet i olika länder? Vilka dominanta diskurser omkring kvinnors och sexuella minoriteters rättigheter står under omförhandling globalt respektive lokalt? Vilka allianser kan byggas mellan aktörer som kämpar för genusrättvisa i skilda sammanhang, och hur? Alla dessa är exempel på frågor som hjälpt mig att se de komplexa samspel som uppstår då aktörer försöker nå inflytande genom att mobilisera frågor om genus och sexualitet. Att utforska dessa och andra frågor har låtit mig få syn på den mångsidighet – och motsägelsefullhet – som utmärker lokala kamper för genusrättvisa i en global värld.

Transnationell feminism är ett empiriskt fenomen. Transnationella feministiska rättviserörelser fokuserar på hur globaliseringen påverkar lokalt situerade individer och grupper, genom att uppmärksamma olika former av exkludering, exploatering och våld, liksom hur extraktivismens utvinning av naturresurser hänger ihop med globala makthierarkier. Aktivister bygger gemenskaper över gränser som bär drömmar om social förändring och som kan arbeta för att förverkliga dem – en vision som kan hållas tillbaka genom antaganden om att världen är nationellt beroende och begränsad (Khagram & Levitt 2008).

I detta kapitel ger jag en introduktion till transnationella feministiska perspektiv inom genusvetenskaplig forskning. Genom två exempel illustrerar jag hur genusforskare har arbetat med sådana perspektiv. Det första belyser forskning om globaliseringens effekter på arbetares villkor på olika platser, medan det andra exemplet utforskar lokala manifestationer av dominanta diskurser på en global arena. Men ett transnationellt feministiskt perspektiv kan användas inom många andra empiriska områden, till exempel för att undersöka globaliseringens effekter på urbanisering, handel och politisk ekonomi, på migration och på formeringen av gränser, kunskaper

och geopolitiska regioner. Några exempel på sådan forskning är Ananya Roys och Aihwa Ongs analys (2011) av hur den nyliberala globaliseringen har påverkat urbanisering i Asien, Leila Simona Talanis studie (2014) av den globala politiska ekonomins påverkan på nationalstatens kris under arabiska våren 2011, Nira Yuval-Davis undersökning (2019) av den roll gränser spelar för nationell och global styrning, Roberto Kulpas och Johanna Mizielińskas queera kritik av kunskapens geopolitik (2016), Chandra Talpade Mohantys diskussion av nyliberalismens inflytande på feministisk teori i det globala syd och nord (2013) och Fatima El-Tayeb's kritiska belysning av betydelsen av migration, ras och identitet i formeringen av Europa (2008). Inom genusvetenskapen kan ett transnationellt feministiskt perspektiv användas för att utforska en mängd frågor som berör konstruktioner av genus och sexualitet, ojämlikhet, makt och motstånd, i lokala såväl som globala sammanhang.

Inspirerade av kritiska tankegångar inom bland annat sociologi och antropologi utvecklades ett transnationellt perspektiv av forskare redan under tidigt 1900-tal genom empiriska studier av motståndsstrategier underifrån, bland marginaliserade och underprivilegerade grupper som uttryckte ett motstånd baserat på erfarenheter från deras lokala situation i kontrast till dåtidens geografiska maktcentra (Joppke & Morawska 2003).

Ett transnationellt perspektiv är något annat än ett internationellt. Medan ett internationellt perspektiv betraktar nationer som separata och jämförbara enheter använder forskare ett transnationellt perspektiv för att utforska relationer mellan subjekt, platser och historier och för att uppmärksamma hur dessa relationer har bidragit till att skapa specifika platser, historier och subjekt med avseende på makt, hierarkier och hegemonier. Ett situerat transnationellt perspektiv kan ge genusforskare verktyg att undersöka hur genus och sexualitet samspelar med de villkor som präglar specifika statliga regimer i så olika länder som exempelvis Italien, Island eller Sydafrika. Forskare kan använda ett transnationellt perspektiv för att studera identitetsformering i kosmopolitiska städer som Moskva, Taipei eller Istanbul och utforska skillnader och likheter. Ett transnationellt perspektiv

skiljer sig även från en mer begränsad idé om organisering över gränser (*cross-border organizing*). Organisering över gränser är en viktig del av en transnationell analys, men medan sådana undersökningar ofta behandlar statliga institutioner eller civilsamhällets organisationer som fristående från andra institutioner och organisationer i lokala eller globala sammanhang uppställer ett transnationellt perspektiv en mer ambitiös agenda. Enligt Sonía Alvarez undersöker transnationell feminism ”the discursive frames and organizational and political practices that are inspired, (re)affirmed, or reinforced [...] by their engagement with other actors beyond national borders [...] both virtual and ’real’” (Alvarez 1999: 30).

Mot slutet av 1900-talet, med rötter i en materialistisk, postkolonial tradition, växte ett specifikt feministiskt perspektiv fram inom transnationell forskning fram. Postkoloniala feminister utvecklade en betydelsefull intervention gentemot den väst- och eurocentrism som präglade begreppet globalt systerskap och de universella antaganden som än idag fortsätter att prägla begrepp som globalism och regionalism och som bidrar till att upprätthålla makthierarkier mellan det globala nord och syd, öst och väst (Mohanty 2006 [2003]). Med uppmärksamhet på gränsöverskridande allianser byggde forskare som Grewal och Kaplan (1994) samt Alexander och Mohanty (1997) anti-imperialistiska gemenskaper. I discipliner som geografi, antropologi, sociologi, statsvetenskap och genusvetenskap ifrågasatte postkoloniala och transnationella feminister strikta uppdelningar mellan det lokala och globala (Giles & Hyndman 2004; Massey 2005; Dufour et al. 2010; Roy 2016). Genom att belysa problematiska konsekvenser av en frånvaro av uppmärksamhet på relationer och flöden över nationella gränser synliggjordes metodologisk nationalism, det vill säga idén om nationalstaten som en överordnad analysenhet, och dess begränsningar (Lock Swarr & Nagar 2010; Baksh & Harcourt 2015; Gopinath 2018). Men även om ett transnationellt feministiskt perspektiv ifrågasätter nationalstaten som överordnad förklaringsmodell betyder inte det att nationen är oviktig – tvärtom. Nationens betydelse för kategorier som ras, etnicitet, klass, sexualitet och genus ses som central för transnationella feminister som uppmanar till att

kritiskt utforska nationalstatens funktion inom och bortom dess gränser. En komparativ eller kontrasterande metod biträder därför ofta ett transnationellt feministiskt perspektiv. En sådan metod uppmärksammar hur relationer och samspel mellan platser och aktörer har bidragit till att konstruera lokala såväl som globala sammanhang. I kontrast till förståelser av platser som självständiga eller isolerade entiteter som kan jämföras i syfte att identifiera den mest utvecklade har forskare argumenterat för idén om ”sammanlänkade historier” för att beskriva platser som länkats samman genom kolonialismen (Bhambra 2011, 2014).

Som forskningsansats låter ett transnationellt feministiskt perspektiv oss få syn på och ifrågasätta diverse antaganden om plats, identitet, gemenskap och tillhörighet, antaganden som kan ligga till grund för och även rättfärdiga maktförhållanden globalt eller lokalt, bland annat imperialism, neo-kolonialism, historielöshet/historisk utträdning, skillnadsskapande hierarkier och exkludering (rasism, nationalism) eller metodologisk nationalism (Carty & Mohanty 2015; Yuval-Davis 1997, 2019). En transnationell feministisk forskningsagenda kan ge inspiration till och kunskap om andra sätt att leva och fler samarbeten över gränser. Genom att uppmärksamma andra tillhörigheter än den nationella kan nationens exkluderande gränser ifrågasättas eller tillfälligt upplösas (Suchland 2011; Gago 2020). Då samarbeten som överskrider gränser utforskas kan feministiska, migranta, trans+ och queera liv och levbarheter, som annars kanske ses som hot mot nationen eller inte anses vara del av nationen, få och ta utrymme på platser präglade av diskriminering, våld och exkludering (Gopinath 2018). På så vis kan ett sådant perspektiv också belysa hur icke-normativa geografier, praktiker och relationer kan utvecklas.

Med en betoning på utbyte och rörelse skapar ett transnationellt feministiskt perspektiv utrymme för att teoretisera erfarenheter över gränser, exempelvis migranters som talar två eller flera språk, hör hemma i två eller fler länder och vars vardagsliv formas av kontakter i olika lokala kontexter (Portes et al. 1999). Migration eller diaspora som en transnationell process är ett av många ämnen som ett transnationellt perspektiv kan undersöka, som på olika sätt har att göra

med relationer mellan det globala och det lokala, såsom till exempel globaliseringen av arbete, eller framväxten av en ny form av global rättighetspolitik genom transnationella civilsamhällesorganisationer (Grewal 2005; Kulpa 2014; Klapeer 2017). Med sitt fokus på utbyten, rörelser och flöden ger ett transnationellt feministiskt perspektiv möjlighet att undersöka samarbeten över gränser, liksom själva konstruktionen av gränser, samt hur globala, nationella och lokala diskurser, identifikationer och maktordningar samverkar (Ifekwunigwe 2016).

En transnationell forskningspraktik måste inte inkludera flera skilda sammanhang, utan kan vara förankrad i en lokal forskningskontext. Du kan fortfarande utveckla en viktig kritik av föreställningar om nationen som en homogen plats och utmana antaganden om nationsgränsen som den främsta demarkationslinjen för känslor av gemenskap och tillhörighet. Detta kan göras genom att belysa olika former av exkludering från nationen, exempelvis genom att synliggöra handlingar eller diskurser som är homonationalistiska, rasistiska eller anti-migration. Eller du kan använda en transnationell lins för att undersöka vilka aktörer som bär upp hegemoniska respektive mot-hegemoniska positioner i civilsamhället. Du kan belysa de spänningar som uppstår i civilsamhället till följd av hur aktivisters vardagspolitiska arbete är förankrat i såväl nationella historier som lokala problem. Alla dessa exempel kan ge viktiga bidrag till transnationell feministisk forskning. Det kanske viktigaste bidraget till fältet är att synliggöra det faktum att de spänningar som nationella narrativ, exkluderingar och politiska program ger upphov till sällan förblir oemotsagda av de individer och grupper som möter exkludering. Tvärtom uppmärksammas de problematiska konsekvenserna av nationell exkludering många gånger både tydligt och konsekvent av aktörer som upplever marginalisering och exkludering. En transnationell feministisk forskningsagenda som uppmärksammar dessa nationskritiska röster och protester är betydelsefull därför att den kan stärka makt och agentskap hos subjekt och grupper som upplever marginalisering, förtryck och exkludering (Çağatay, Liinason & Sasunkevich 2022).

Exempel

För att illustrera hur forskare kan arbeta med ett sådant perspektiv det här är fråga om diskuterar jag i det följande två exempel, både från egen forskning och från annan. Till att börja med lyfter jag fram ett projekt som belyser vikten av att uppmärksamma hur maktrelationer globalt och lokalt påverkar intersektionella ojämlikheter som genus, etnicitet, ålder och klass. Därefter beskriver jag hur ett transnationellt feministiskt perspektiv kan hjälpa forskare att synliggöra specificiteter, variationer och likheter mellan platsbaserade manifestationer av globala dominanta diskurser.

Lokala platser, globala relationer

Boken *Transnational Corporations from the Standpoint of Workers* (2014) av Aina Tollefsen, Diana Mulinari och Nora Räthzel utforskar den nyliberala globaliseringens betydelse för arbetsvillkor och möjligheter till transnationell solidaritet inom Volvo, ett transnationellt fordonsföretag med lokal tillverkning i det globala nord och syd. Projektet tog sin startpunkt i ett transnationellt feministiskt perspektiv och en världssystemanalys, en teoretisk modell som beskriver hur det kapitalistiska systemet har lokaliserat nationalstater i en hierarkisk relation till varandra. Globaliseringens intensifiering under slutet av 1900-talet har inneburit att transnationella företag fått en förstärkt position gentemot lokalt baserade företag. Hur globaliseringsprocesser och ekonomisk omstrukturering påverkar arbetarna på olika platser var därför en central utgångspunkt för Tollefsen, Mulinari och Räthzel, som i början av projektet såg att det fanns ett behov för fler empiriska studier av hur globaliseringen påverkar arbetare på olika platser: ju mer inflytelserika transnationella företag blir, desto mer betydelsefullt ansåg forskarna det vara att förstå hur arbetare vid sådana företag tänker, känner och agerar i vetskapen av att vara en del av ett sådant projekt. Med ett fokus på arbete och arbetsvillkor utvecklades studien utifrån forskarnas intresse för att utforska intersektionella ojämlikheter såsom genus, klass, etnicitet och ålder, samt olika former av förtryck och motstånd.

Med inspiration från Doreen Masseys (2005) kritiska förståelse av globaliseringen som en effekt av ett samspel mellan det lokala och det globala, mellan center och periferi, beskriver Tollefsen, Mulinari och Rähzel sitt kritiska förhållningssätt till konstruktioner av plats. De förstår platser som öppna, ofärdiga, komplexa projekt. Istället för att upprätta en dikotomi mellan det lokala och det globala förstår de det lokala som resultatet av samband mellan och relationer till andra platser. Även om Volvoarbetare var lokaliserade på olika platser – i Mexiko, Indien, Sverige, Sydafrika – ville de undersöka om den gemensamma globala plats som de befann sig på – deras ”throwtogetherness” som arbetare på samma transnationella företag (Tollefsen et al. 2014: 48) – skulle kunna användas som ett verktyg för att omförhandla makt och bygga global solidaritet. För att förstå möjligheterna till transnationell solidaritet mellan arbetarna, och för att kunna fånga de svårigheter som uppstår, betonade forskarna betydelsen av att uppmärksamma frågor om mobilitet, samspel över gränser och transnationella nätverk.

I deras undersökning fann de en rad olikheter som präglade Volvoarbetarnas erfarenheter på olika platser. Bland annat spelade genus och ålder en stor roll både för arbetsledning och för hur arbetarna uppfattade sina positioner och sitt arbete. Den största skillnaden fann dock forskarna mellan arbetare i det globala nord och arbetare i det globala syd. I det globala nord såg sig Volvoarbetarna fortfarande som en privilegierad arbetskraft. I det globala syd var dessa arbetare istället bland de lägst betalda inom fordonsindustrin. Inom det globala syd fann också forskarna stora skillnader mellan arbetarnas villkor i olika regioner, som hängde ihop med de skilda ländernas specifika historier, tillverkningsindustrins historia, fackföreningar, arbetsrättslagstiftning, genusrelationer och socioekonomisk utveckling, som sammantaget resulterade i specifika arbetskulturer, genusidentiteter, arbetspraktiker och arbetarkamper. Ledarskapsstilar på respektive plats förstärkte dessa skillnader mellan regioner. Exempelvis skapade kvinnliga arbetare i Mexiko ett kollektiv för att de ville lära sig nytt, men det gjorde dem också mer sårbara för chefernas strategier att härska genom fragmentering. Unga arbetare i Sydafrika gjorde

motstånd mot chefernas utnyttjande av oerfarna ungdomar, som föreställdes vara tacksamma trots att de hamnade på låga positioner med monotona och tråkiga arbetsuppgifter, och som inte ansågs vilja gå med i facket. Inte minst deras oro för att inte kunna bidra till sina familjers överlevnad fick trots allt dessa unga arbetare att till slut vända sig till facket och påbörja en strejk som de inte kunde vinna. I Indien organiserade sig arbetare över alla åldrar i en enad och effektiv gruppering, och lyckades få en diskriminerande chef att lämna sin position och ersatt av en mer respektfull chef som kunde lyssna. I Umeå, där arbetarna både sågs av andra och av sig själva som en del av en privilegierad svensk arbetskraft, insåg arbetarna att de behövde lära sig nya motståndsstrategier för att konfrontera den tystnad som de upplevde härskade om genusjämligheter på fabriksgolvet och i samhället i stort.

Tvärs över dessa olikheter fann forskarna dock också någonting gemensamt hos arbetarna, ett gemensamt språk som uttryckte stolthet, krav på respekt, rättvisa löner, men också ångest och oro för en osäker framtid, solidaritet och genuskonflikter:

We learnt that what workers want and what they fear across the world, in spite of their local differences, is the same. [...] The differences lie in the ways in which these common needs are expressed as a result of different collective and individual histories, but also due to the degree to which basic needs are seen as fulfilled or not. [...] As researchers we need to stand on both feet, listening to and trying to grasp the differences but at the same time understanding the similarities, the identities and the needs that workers share. Attention to both differences and similarities is vital because together they can form the basis for a common struggle of workers across the world, a struggle that is needed in order to challenge the boundless power of transnational corporations (Tollefsen et al. 2014: 276).

Även om det inte fanns något transnationellt solidariskt nätverk mellan arbetare i dessa länder gav forskarnas kritiska uppmärksamhet på konstruktioner av det lokala och det globala, samband och

relationer, dem detaljerade insikter om de specifika förutsättningar som präglar arbetares villkor i olika länder, liksom gemensamma ståndpunkter och behov som arbetare delar, trots dessa olikheter. Det belyser betydelsen av en uppmärksamhet på bland annat frågor om genus, etnicitet, klass och ålder och de sätt på vilka skilda lokala platser samkonstrueras med, och påverkar, sådana intersektionella ojämlikheter.

Bortom nationsbundna förklaringsmodeller

Forskningsprojektet *Spaces of Resistance: Gender and Sexualities in Times of Transformation* undersökte utbyten mellan feminister och hbtqia+-aktivister lokalt, nationellt och transnationellt. I projektet gjorde jag och tre kolleger etnografiskt fältarbete i Ryssland, Turkiet och de skandinaviska länderna. I början noterade vi att oenigheter om genus och sexualitet hade kommit att bli en central del av internationella och nationella maktstrider (Weber 2016). Sådana positioneringar framstod som en ny typ av måttstock för att framhäva ett lands grad av civilisation på en global arena (Rao 2020). Men det fanns inte mycket forskning om hur dessa globala ställningstaganden påverkade situationen för feministiska och hbtqia+-aktivister i vardagen, vilket blev startpunkten för *Spaces of Resistance*. Vi fann att olika hållningar kring genus och sexualitet i Turkiet, Ryssland och de skandinaviska länderna medförde konsekvenser för vad som överhuvudtaget kunde betraktas som politik (Arik et al. 2022), som påverkade förutsättningarna för rättvisearbete inom alla dessa kontexter (Çağatay, Liinason & Sasunkevich 2022).

Utifrån idén att ett transnationellt feministiskt perspektiv kan ifrågasätta nationsbundna förklaringsmodeller utvecklade vi i projektet ett analytiskt ramverk för att kritiskt utforska platsbundna diskurser och praktiker. Inspirerade av feministiska och queera forskare som hade använt dialog som metod för att producera kunskap (Brosi & hooks 2012; Browne et al. 2017; Butler & Spivak 2007; Mohanty & Carty 2018; Mohanty et al. 2021; Mountz et al. 2015) tog vi oss också an dialogen som vårt främsta analytiska verktyg. Under täta möten

delade vi våra intryck från fältarbete i våra respektive kontexter (i de olika länderna). Vi sökte efter gemensamma teman, likheter och skillnader mellan våra forskningskontexter. Vid ett av dessa tillfällen bestämde vi oss för att genom dialog utforska variationer och samstämmigheter i förhållningssätt till begreppet exceptionalism. Vi ville frikoppla idén om exceptionalism från dess starka anknytning till vissa nationella diskurser och gränser – här framstod till exempel Skandinavien som en region, ökad för ett slags exceptionalism som tar sig uttryck genom ett neo-kolonialt narrativ där Norge, Danmark och Sverige framställer sig som ”sekulära, jämställda och hbtqi+-toleranta” länder (Alm et al. 2021: 2) och förebilder ”för resten av världen att följa” (Habel 2012:1). Genom ett transnationellt perspektiv på exceptionalism hoppades vi kunna röra oss bortom den metodologiska nationalism som präglar många – även kritiska – användningar av begreppet och dess förankring i nationen/staten som given social och politisk form (Wimmer & Schiller 2002), och bidra med nya insikter om de komplexa lokala dynamiker som omgärdar nationella narrativ på en global arena.

Istället för att jämföra hur feministiska och hbtqi+-aktivister i våra tre sammanhang förhöll sig till nationalstaten undersökte vi hur de utmaningar och problem som aktivisterna mötte hängde ihop med diskurser om exceptionalism och dess institutionaliserade former. Vi fann att, även om nationalstaten är den plats som upprätthåller grunden för, liksom effekterna av, exceptionalistiska diskurser, sker det inom ramen för en global världsordning. Med ett transnationellt perspektiv på exceptionalistiska diskurser i våra tre kontexter kunde vi bland annat identifiera postkoloniala dynamiker och globala konstruktioner av ”offer” och ”ledare” i tal om jämställdhet och om kvinnors och hbtqi+-personers rättigheter, och utforska hur dessa påverkar hur aktivister kommunicerar med varandra på en transnationell arena. Istället för att behandla exceptionalism som ett begrepp för att beskriva aktivism, fokuserade vi på aktivisternas motståndspraktiker, och undersökte hur deras politiska program innehöll exceptionalistiska tankegångar, möjligheter eller positioner. Därmed utforskade vi hur aktivism konstruerades

genom och gentemot exceptionalistiska diskurser i Turkiet, Ryssland och Skandinavien.

Genom att problematisera exceptionalistiska tankesätt om genus och sexualitet inom våra forskningskontexter kunde vi få syn på vissa olikheter, som aktuella geopolitiska ställningstaganden inbäddade i såväl nutida händelser som i historien. Vi kunde peka på kopplingar och samband mellan platser, präglade av jämställdhetsdiskursens globalisering och en global agenda för sexuella rättigheter. När vi frikopplade exceptionalism från dess anknytning till specifika nationella regimer kunde vi fånga bredare, systematiska dynamiker, utan att förlora uppmärksamheten på de detaljer som gör våra forskningskontexter historiskt specifika. Det hjälpte oss att både fånga nationell särprägel och ett globalt sammanhang för de aktivistiska praktiker som vi utforskade, och samtidigt iakttå regionala variationer. Vår dialog synliggjorde att exceptionalism, på överlappande och olika sätt, har en stark ställning i alla de miljöer vi studerade. Om ansatser att knyta jämställdhet till moderniseringsambitioner och nationsbyggande upprättade likheter mellan skandinaviska och turkiska (specifikt kemalistiska) kamper för jämställdhet, hade exceptionalism som en form av imperialism mer påtagligt bevarats i dagens Turkiet och Ryssland. Samtidigt var ett förnekande av imperialism och kolonialitet mer framträdande för en nutida skandinavisk version av exceptionalism. I vår konversation framstod det tydligt hur exceptionalism i alla kontexter är djupt sammanvävd med kolonialism och kolonialitet i post- och neo-imperialistiska kontexter och i formeringen av den moderna nationalstaten. De sätt på vilka exceptionalism används i våra kontexter tillåter dessa länder/regioner att utmärka sig inom en geopolitisk världsordning, antingen genom att självidentifiera sig som varken tillhörande öst eller väst men överlägsen båda (Ryssland och Turkiet) eller genom att presentera sig själv som en föregångare i den globala utvecklingen (Skandinavien). På så vis fångade vår analys hur exceptionalismens logik är sammanvävd med dominerande diskurser för genus och sexualitet i de sammanhang vi undersökte liksom transnationellt. Vi fann att exceptionalism får motsägelsefulla konsekvenser, beroende på var och hur den utövas. Om exceptionalism i

en kontext, exempelvis Skandinavien, knyter jämställdhet till en viss plats, kan exceptionalism i en annan kontext, exempelvis Ryssland, överskugga tidigare framsteg på jämställdhetsområdet. Det framstod tydligt att exceptionalism, som har en så kraftfull betydelse inom geopolitiken, inte kan förstås som en koherent eller enhetlig diskurs, utan måste uppfattas som tvetydig, hybrid och varierad.

Sammanfattning

I detta kapitel har jag presenterat transnationell feminism som analytiskt perspektiv och metodologi och beskrivit begreppets utveckling inom en kritisk och mångvetenskaplig forskningstradition. Ett transnationellt perspektiv kan användas för att undersöka globaliseringens och kapitalismens effekter på nationell tillhörighet, genus, sexualitet, ras, ålder och klass men kan även kritisera idealistisk globalism och tendenser till att romantisera det lokala. I kapitlet har jag också belyst skillnaderna mellan transnationalism och internationalism samt hur gränsöverskridande utbyten skiljer sig från dessa, och betonat betydelsen av en uppmärksamhet på utbyten och rörelser över gränser. Jag har poängterat att ett forskningsprojekt inte måste vara empiriskt förankrat i nationella/lokala/regionala kontexter för att vara transnationellt, utan att det väsentliga istället är att utveckla ett transnationellt förhållningssätt. Ett sådant förhållningssätt bidrar till att problematisera monolitiska förståelser av nationen och att synliggöra de exkluderingar som upprätthåller nationens gränser och idéer om nationell enhet. Med exempel både från egen forskning och från andra feministiska projekt har jag belyst olika sätt att arbeta med transnationella feministiska perspektiv.

Med en uppmärksamhet på rörelser och utbyten över gränser synliggör transnationell feminism komplexa uttryck för makt och motstånd, och gör det genom en uppmärksamhet på platsens politik. Transnationell feminism lyfter fram de variationer som präglar identitet, arbete, vardagsliv och rättvisekamp på specifika platser, och deras likheter i olika situerade, lokala och globala kontexter. Ett transnationellt feministiskt perspektiv belyser på så sätt geografiska

maktcentra och deras globala dominans, historiskt såväl som idag, liksom samarbete och motstånd över gränser.

Referenser

- Alexander, M.J. & Mohanty, C.T. (red.) (1997). *Feminist Genealogies, Colonial Legacies, Democratic Futures*. New York: Psychology Press.
- Alm, E., Berg, L., Lundahl Hero, M., Johansson, A., Laskar, P., Martinsson, L., Mulinari, D. & Wasshede, C. (2021). *Pluralistic Struggles in Gender, Sexuality, and Coloniality: Challenging Swedish Exceptionalism*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Alvarez, S.E. (1999). Advocating Feminism: The Latin American Feminist NGO "Boom". *International Feminist Journal of Politics*, 1(2): 181–209.
- Arik, H., Çağatay, S., Liinason, M. & Sasunkevich, O. (2022). Unsettling the Political: Conceptualizing the Political in Feminist and LGBTI+ Activism across Russia, the Scandinavian Countries, and Turkey. *International Feminist Journal of Politics*, DigitalFirst.
- Baksh, R. & Harcourt, W. (red.) (2015). *The Oxford Handbook of Transnational Feminist Movements*. New York: Oxford University Press.
- Barker, V. (2017). Penal Power at the Border: Realigning State and Nation. *Theoretical Criminology*, 21(4): 441–457.
- Bhambra, G.K. (2011). Historical Sociology, Modernity, and Postcolonial Critique. *The American Historical Review*, 116(3): 653–662. <http://www.jstor.org/stable/23308219>.
- Bhambra, G.K. (2014). Postcolonial and decolonial dialogues. *Postcolonial Studies*, 17(2), 115–121.
- Brosi, G. & hooks, b. (2012). The Beloved Community: A Conversation between bell hooks and George Brosi. *Appalachian Heritage*, 40(4): 76–86.
- Browne, K. et al. (2017). Towards Transnational Feminist Queer Methodologies. *Gender, Place & Culture*, 24(10): 1376–1397.
- Butler, J. & Spivak, G.C. (2007). *Who Sings the Nation-State?* London: Seagull.
- Çağatay, S., Liinason, M. & Sasunkevich, O. (2023). Varieties of Exceptionalism: A Conversation. I Engebretsen, E.L. & Liinason, M. (red.), *Transforming Identities in Contemporary Europe*. London: Routledge, s. 154–176.
- Çağatay, S., Liinason, M. & Sasunkevich, O. (2022). *Feminist and LGBTI+ Activism across Russia, Turkey and Scandinavia: Transnationalizing Spaces of Resistance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Carty, L.E. & Mohanty, C.T. (2015). Mapping Transnational Feminist Engagements: Neoliberalism and the Politics of Solidarity. I Baksh, R. & Harcourt, W. (red.), *The Oxford Handbook of Transnational Feminist Movements*. New York: Oxford University Press, s. 82–115.
- Dufour, P., Masson, D. & Caouette, D. (red.) (2010). *Solidarities Beyond Borders: Transnationalizing Women's Movements*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- El-Tayeb, F. (2008). The Birth of a European Public: Migration, Postnationality and Race in the Uniting of Europe. *American Quarterly*, 60(3): 649–670.

- Gago, V. (2020). *Feminist International: How to Change Everything*. London: Verso Books.
- Giles, W. & Hyndman, J. (2004). *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*. Berkeley: University of California Press.
- Gopinath, G. (2018). *Urruly Visions: The Aesthetic Practices of Queer Diaspora*. Durham & London: Duke University Press.
- Grewal, I. & Kaplan, C. (1994). *Scattered Hegemonies: Postmodernity and Transnational Feminist Practices*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Grewal, I. (2005). *Transnational America: Feminisms, Diasporas, Neoliberalisms. Gendered Sexualities*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Habel, Y. (2012). Challenging Swedish Exceptionalism: Teaching While Black. I Freeman, K. & Johnson, E. (red.), *Education in the Black Diaspora: Perspectives, Challenges and Prospects*. London & New York: Routledge, s. 99–122.
- Ifekwunigwe, J.O. (2016). The Difference that Transnational and Intersectional Black Feminisms Make: A Commentary on Tripp. *Politics, Groups and Identities*, 4(2): 335–340.
- Joppke, C. & Morawska, E. (2003). Integrating Immigrants in Liberal Nation-States: Policies and Practices. I Joppke, C. & Morawska, E. (red.), *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Khagram, S. & Levitt, P. (red.) (2008). *The Transnational Studies Reader: Intersections and Innovations*. New York: Routledge.
- Klapeer, C.M. (2017). Queering Development in Homotransnationalist Times. *lambda nordica*, 22(2–3): 41–67.
- Kulpa, R. (2014). Western Leveraged Pedagogy of Central and Eastern Europe: Discourses of Homophobia, Tolerance, and Nationhood. *Gender, Place & Culture*, 21(4): 431–448.
- Kulpa, R. & Mizielinska, J. (2016). *De-centering Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives*. London: Routledge.
- Liinason, M. (2020). Challenging the Visibility Paradigm: Tracing Ambivalences in Lesbian Migrant Women's Negotiations of Sexual Identity. *Journal of Lesbian Studies*, 24(2): 110–125.
- Liinason, M. (2021). "Drawing the Line" and Other Small-Scale Resistances: Exploring Agency and Ambiguity in Transnational Feminist and Queer NGOs. *International Feminist Journal of Politics*, 23(1): 102–124.
- Liinason, M. (2022). Homonationalism Across Borders. Exploring Cross-Border Exchange and Strategic Homonationalism in the Construction of Progressive Nationalism. *Sexualities*, 26(1–2): 86–104.
- Lock Swarr, A. & Nagar, R. (red.) (2010). *Critical Transnational Feminist Praxis*. New York: SUNY Press.
- Massey, D. (2005). *For Space*. London: Sage.
- Massey, D. (2008). *Space, Place and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mohanty, C.T. (2006[2003]). *Feminism utan gränser: Avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*. Hägersten: Tankekraft förlag.
- Mohanty, C.T. (2013). Transnational Feminist Crossings: On Neoliberalism and Radical Critique. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(4): 967–991.

- Mohanty, C.T. & Carty, L.E. (red.) (2018). *Feminist Freedom Warriors: Genealogies, Justice, Politics, and Hope*. Chicago: Haymarket Books.
- Mohanty, C.T., Carty, L.E., Singh, T., Seshadri, P., Powell, K.E., Wang, J., Dickson, B., Norris, M. & Walcott, M. (2021). *Feminist Freedom Warriors Archive*. <http://feministfreedomwarriors.org/>
- Mountz, A., Bonds, A., Mansfield, B., Loyd, J., Hyndman, J., Walton-Roberts, M. & Basu, R. (2015). For Slow Scholarship: A Feminist Politics of Resistance through Collective Action in the Neoliberal University. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 14(4): 1235–1259.
- Portes, A. et al. (1999). The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of An Emergent Research Field. *Ethnic and Racial Studies*, 22(2): 217–232.
- Rao, R. (2020). *Out of Time: The Queer Politics of Postcoloniality*. New York: Oxford University Press.
- Roy, S. (2016). Women's Movements in the Global South: Towards a Scalar Analysis. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 29(3): 289–306.
- Roy, A. & Ong, A. (2011). *Worlding Cities: Asian Experiments and the Art of Being Global*. Malden: Wiley.
- Stella, F. (2015). *Lesbian Lives in Soviet and Post-Soviet Russia*. London: Palgrave Macmillan.
- Suchland, J. (2011). Is Postsocialism Transnational?. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 36(4): 837–862.
- Talani, L.S. (2014). *The Arab Spring in the Global Political Economy*. London: Palgrave Macmillan.
- Tollefsen, A., Räthzel, N. & Mulinari, D. (2014). *Transnational Corporations from the Standpoint of Workers*. London: Palgrave Macmillan.
- Weber, C. (2016). *Queer International Relations: Sovereignty, Sexuality and the Will to Knowledge*. New York: Oxford University Press.
- Wimmer, A. & Schiller, N.G. (2002). Methodological Nationalism and Beyond: Nation–State Building, Migration and the Social Sciences. *Global Networks*, 2(4): 301–334.
- Yuval-Davis, N. (1997) *Gender and Nation*. London: SAGE Publications.
- Yuval-Davis, N. (2011). *Power, Intersectionality and the Politics of Belonging*. London: Sage.
- Yuval-Davis, N. (2019). *Bordering*. London: Wiley.

Skalans betydelse i feministisk forskningsdesign

Vasna Ramasar & Marta Kolankiewicz

I metodsammanhang är skala ett verktyg för att bestämma vilken nivå du ska studera ett fenomen på. Att välja nivå för analysen hjälper dig också att bättre förstå förhållandet mellan fenomen som uppträder på skilda nivåer, eftersom skala även fungerar som ett verktyg för att sortera och mäta relationerna mellan olika fenomen. Inom samhällsvetenskaperna arbetar en ofta med en socio-geografisk skala, som kan omfatta allt från global, nationell, regional till lokal nivå ända ned till individen och kroppen. Det finns emellertid även andra typer av skalor som hjälper oss att sortera tid, rum och social organisation.

Varför är det viktigt att beakta skala när du utformar ditt projekt? Hur påverkas det du ser av valet av nivå på vilken forskningen ska fokusera? Eller är det rentav så att den skala och skalnivå du väljer bidrar till att bestämma forskningsobjektet? I så fall hur? Vad betyder det att vara uppmärksam på olika skalnivåer för det fenomen du studerar? Vad händer när du betraktar ett fenomen på en annan nivå än den traditionella? Vad sker när du tar hänsyn till hur processer på en nivå inverkar på upplevelserna på en annan?

Om du som tankeexperiment föreställer dig att du vill forska om arbetskraft och livsmedelsproduktion finns det ett oändligt antal sätt du skulle kunna bedriva feministisk forskning i ett sådant ämne. Du skulle exempelvis kunna studera erfarenheter av exponering för luftföroreningar i inomhusmiljöer där biomassa tillreds, otrygga anställningsförhållanden i matbudsbranschen utifrån kön och ras,

eller migrationen till och inom Europa av arbetskraft inom lantbruket. Vart och ett av dessa projekt genomförs på en viss nivå och ger oss olika insikter om livsmedelsproduktionens könade beskaffenhet. Medan den första studien ägnas effekter på kroppsnivå uppehåller sig den sista snarare på transnationell eller global nivå. Båda har potential att säga dig något om vissa aspekter av könade relationer, men missar samtidigt andra aspekter. Om du alltför ensidigt fokuserar på kroppen eller hushållet får du kanske svårt att förstå problemens omfattning eller kulturella dimensioner. På motsvarande sätt riskerar ett snävt fokus på migration att du går miste om arbetarnas levda och kroppsliga erfarenheter.

Forskare redogör inte alltid explicit för vilken skala och vilken skalnivå de utgår från. Skalan tas helt enkelt för given, vilket ofta innebär att man reproducerar traditionella sätt att bedriva forskning om ett visst fenomen inom en viss disciplin. I linje med den feministiska forskningens principer att kritiskt granska de egna praktikerna och reflektera över kunskapsproduktionens processer ska vi i detta kapitel undersöka vad det innebär att medvetet förhålla sig till skala. Vilken skala och skalnivå vi väljer får implikationer för vilka frågor vi ställer och vad vi hoppas kunna bidra med. Redan då vi utformar vårt projekt behöver vi således ta itu med skalfrågorna: vilka är drivkrafterna bakom de val vi gör i fråga om skala och vilka konsekvenser ger de valen upphov till? Vi vill signalera att vi gör ett medvetet val av analysnivå och därmed ställer oss frågorna hur och varför. Flera forskare går ett steg längre i fråga om skalans betydelse och menar att valet av skala och skalnivå inte bara bidrar till vår förståelse av världen, utan som metodologiskt verktyg rentav medverkar till att skapa det vi vill förstå: enheterna, gemenskaperna, fenomenen. Det är detta synsätt vi utgår från här.

Låt oss börja med att placera in de frågor vi just ställt i en feministisk kontext för de som ägnar sig åt feministisk eller kritisk forskning. För det första menar feministiska forskare att olika nivåer på en skala hela tiden glider in i varandra och att det därför finns en analytisk poäng i att bedriva flerskalig forskning som på en och samma gång beaktar flera nivåer av det fenomen som studeras. Det är ett viktigt

bidrag, även om man inom genusvetenskapen inte alltid uttryckligen använder begreppet skala. För det andra finns ett politiskt värde i att förstå den transformativa potentialen i att länka samman eller röra sig mellan olika nivåer, eller i en *omskalning* av frågor som ställs på en annan nivå än den brukliga inom disciplinen eller fältet. Sist men inte minst får vi genom att reflektera över skala också lättare både att förstå olika förtrycks- och orättvisesystem och att generera den kunskap vi behöver i kampen för social rättvisa. Feministiska diskussioner om rättvisans mått har visat hur viktigt det är att å ena sidan uppmärksamma kroppsliga, subjektiva och vardagliga aspekter av olika typer av strukturell orättvisa, å andra sidan utarbeta lösningar och strategier som inte inskränker sig till bara en skalnivå.

Rättvisans mått

En inflytelserik röst i debatten om skala är Nancy Fraser, som i sin bok *Rättvisans mått* (2011) (i original *Scales of Justice*) menar att såväl aktivister som feministiska forskare, när de befattar sig med rättvisans olika former – av Fraser benämnda erkännande, omfördelning och representation – måste ta hänsyn till fler rum än bara det inhemska, som länge varit den arena där feminister organiserade sin kamp och formulerade sina visioner. Om vi, när vi teoretiserar och praktiserar exempelvis omfördelning, inskränker oss till nationalstaten, riskerar vi att missgynna världens fattiga och att osynliggöra globala samband mellan välstånd, fattigdom och exploatering. Fraser uppmanar oss också att i rättvise- och skalfrågor beakta det hon kallar för rättvisans avgränsningar, det vill säga hur vi förstår rättvisa och gör anspråk på den, och de konsekvenser som våra skalval får för vem och vad som ingår i våra projekt.

Kapitlet är upplagt på följande sätt. Först redogör vi närmare för begreppet skala och dess definitioner inom en rad discipliner. Sedan behandlas hur det metodologiska valet av skala inverkar på forsk-

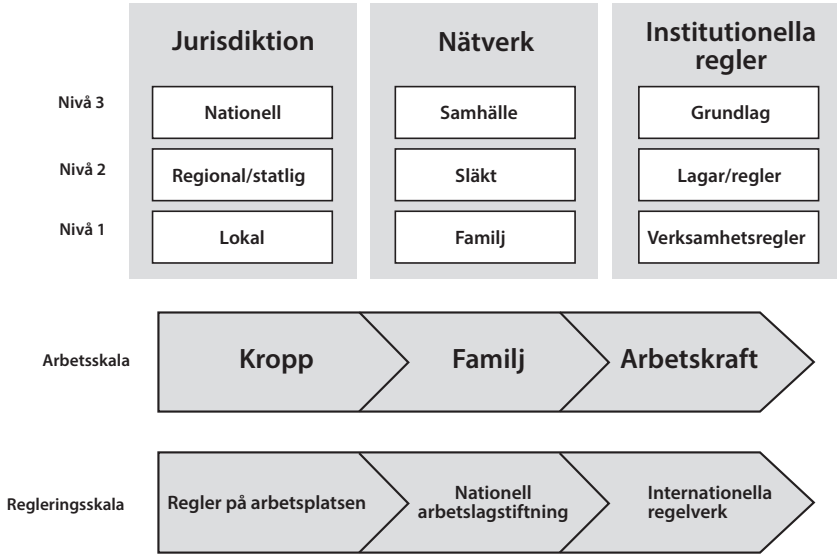
ningsprocessen och själva ämnet. I anslutning därtill redogör vi också för flerskalig forskning – en ansats som varit särskilt viktig inom genusvetenskap, eftersom den möjliggör förståelse för hur det kroppsliga, subjektiva, lokala, nationella och globala vävs in i varannat. Kapitlets nästa avsnitt handlar om omskalning av frågor genom att undersöka dem på nivåer som tidigare forskning helt eller delvis bortsett från, i syfte att åstadkomma en mer emancipatorisk och nyanserad analys. Kapitlet avslutas med ett par reflektioner om den roll skala spelar i forskningspolitik och forskningsdynamik och om vilket ansvar du har som forskare.

Definitioner av skala

I feministisk forskning skiftar definitionerna och användningen av begreppet skala mellan discipliner, teoretiska traditioner och vetenskapsteoretiska ansatser. En mycket grundläggande definition av skala skulle kunna vara: ett analytiskt verktyg eller system för att mäta fenomen och undersöka hur de förhåller sig till varandra. Inom varje skala finns nivåer och dessa är sammanlänkade, ofta på hierarkiskt eller systematiskt sätt. Alla fenomen vi studerar har på ett eller annat sätt en relationell dimension och kan således studeras på skilda nivåer.

Forskare använder och refererar till begreppet på diverse sätt och du kommer därför sannolikt att stöta på flera varianter av begreppet. För att spåda på förvirringen används ofta det engelska ordet *scale* när det som i själva verket åsyftas är nivå, exempelvis i uttryck som *the global scale*, *the national scale* eller *the scale of body*. Vissa använder inte uttryckligen ordet skala och talar istället om mikro och makro, eller det globala, nationella, lokala och individuella. Också beteckningar på nivåer varierar mellan de teoretiska traditioner inom vilka skala konceptualiseras: det individuella refereras ibland som subjektet, kroppen eller aktören, det lokala som området, familjen, gemenskapen etcetera. Figur 6.1 nedan ger vägledning i hur du kan tänka om detta.

Termen skala har sina rötter i geografin, där den används för att teoretisera rummet och relationer i det rumsliga. I geografin har skala

Figur 6.1. Exempel på skalor och skalnivåer

tre aspekter, nämligen storlek, nivå och relation (Howitt 1998:49) och av dessa är relation särskilt viktig, eftersom den hjälper oss förstå att det finns kopplingar både inom och mellan skalor och att processer på olika skalor därigenom kan vara analytiskt sammanlänkade. Skilda skalor visar således hur rummet kan förstås och representeras på olika men sammanlänkade nivåer. Vi kan till exempel tala om den rumsliga skalan av områden, som sträcker sig från det globala genom regioner och landskap till täppor (jfr Cash et al. 2006). I andra discipliner kan det finnas liknande eller parallella, om än inte helt och hållet överlappande, termer som betecknar de platser eller nivåer på vilka vi analyserar den sociala världen. Inom sociologin har man exempelvis traditionellt gjort en uppdelning mellan makro och mikro. Det förstnämnda syftar på studiet av strukturer och sinsemellan sammanlänkade sociala institutioner eller globala och historiska processer som formar det sociala livet, såsom modernisering, urbanisering eller industrialisering. Det senare syftar på aktörer, handlande, interaktion och meningsskapande. Hur dessa

två nivåer förhåller sig till varandra och hur det sociala bäst låter sig studeras är ämnet för en av sociologins mest grundläggande debatter.

Låt oss ta reproduktion i feministisk forskning som exempel. Vi kan utgå från kroppsnivån och studera upplevelser av kroppsligt och emotionellt reproduktivt arbete. Vi kan fundera på huruvida reproduktion är eller inte är viktig för föreställningar om sexualitet och hur kroppar könas. Och på vad reproduktion betyder för skapandet av människors subjektiviteter. Vad händer om vi istället betraktar reproduktion på interaktionsnivå eller en social relationsnivå såsom ett hushåll eller en familj? Då kan vi ställa reproduktion i förhållande till arbete på hushållsnivå. Hur utförs det reproduktiva arbetet, av vem och vad är det som faktiskt reproduceras genom detta arbete? Och hur produceras en familj i förhållande till reproduktion? På vilket sätt skapar idén om reproduktionens centralitet vissa normativa föreställningar om förhållanden och familjer? Om vi går till en annan nivå kan vi titta på hur det reproduktiva arbetet fördelas inom en viss samhällsgrupp. Vi kan exempelvis undersöka hur reproduktion styrs och kontrolleras i samhället. Vi kan titta på hur nationer och stater investerar i vissa typer av reproduktiv politik genom att kontrollera vilka som får reproducera och hur. Det kan vi göra genom att undersöka hur biologisk reproduktion sammanflätas med kulturell och social reproduktion, hur vissa hindras av stater från att reproducera genom praktiker som sterilisering och andra berövas kontroll över sin reproduktion, och vilken roll idéer om exempelvis ras, sexualitet, funktionsförmåga och kön spelar i dessa processer. Vi kan också undersöka reproduktivt arbete på marknadsnivån, inklusive globala marknader, för att studera exempelvis hur människor migrerar för att kunna utföra omsorgsarbete och vilken plats detta arbete har i den globala ekonomin, eller hur internationella adoptioner eller surrogatpraktiker kan förstås på en global nivå. Vidare kan vi, genom att lägga till dimensionen tid, förstå processer som migration, arbete och omsorg ur ett historiskt perspektiv som ger akt på exempelvis postkoloniala genealogier och globala kapitalistiska strukturer.

Fenomen kan studeras på varje enskild skalnivå för sig, men nivåerna står alltid i stark förbindelse med varandra. Begreppet skala vill

göra oss uppmärksamma just på denna relationalitet och det är också en aspekt av begreppet som feministiska forskare framhållit när de efterlyst forskning som inte bara medvetet förhåller sig till de val en gör i fråga om skala utan också tar sin utgångspunkt i relationerna mellan skalans nivåer (jfr t.ex. Nagar et al. 2002).

Ontologiska och epistemologiska perspektiv utgör en annan viktig aspekt av hur vi förstår och använder begreppet skala. De ontologiska frågorna om skala kan sorteras under en av vetenskapsfilosofins mest grundläggande debatter: den om de abstrakta idéernas, egenskapers och kategoriers ontologiska status. Här går det att urskilja minst två synsätt på skala och hur den produceras. Det första hör hemma inom ett positivistiskt eller realistiskt paradig där skalan betraktas som något förutbestämt i den studerade världen. Det synsättet dominerar inom naturvetenskapen. Till exempel förekommer skalning i den biologiska klassificeringen av växter, där taxonomin systematiseras utifrån den hierarkiska skalan liv-domän-rike-stam-klass-ordning-familj-släkte-art. Även inom samhällsvetenskapen finns forskare som använder en sådan ansats. Sociala relationer kan bland annat ordnas utifrån olika jurisdiktioner i myndighetsutövningen, där regeringen på nationell nivå har störst makt, därunder myndigheter på regional/delstatlig/provinsiell nivå och längst ned lokala myndigheter. Dessa skilda myndighetsnivåer i jurisdiktionsskalan betraktas då som verkliga och etablerade fenomen som antas uppvisa ett visst mått av stabilitet. Med en sådan förståelse av världen och vår kunskap om världen betraktas skala som något ”unproblematic, pre-given and a fixed hierarchy of levels” (Delaney & Leitner 1997: 93).

Om du börjar ställa frågor om skalans ontologiska beskaffenhet och de val du gjort i fråga om skala, blir du emellertid snart varse att du som forskare faktiskt är med och skapar skalan och att detta medskapande får olika implikationer. För det första kommer valet av skala att ha politiska konsekvenser. För att exemplifiera kan vi tänka oss två studier om våldtäkt, en som använder statistik på stadsdelsnivå för att förstå möjliga samband mellan våldtäkter och tillgången till säkra transportalternativ och en som använder statistik på stadsdelsnivå för att peka ut vissa grupper i diskriminerande

syfte. Du som forskare kan och bör fråga dig hur skalan utarbetats och vilka implikationer den har för vad som synliggörs respektive osynliggörs. För det andra är nivåer som nation, region eller stadsdel – även om de ofta betraktas som naturliga och självklara eftersom forskare gärna följer de befintliga administrativa indelningar som görs inom olika jurisdiktioner – de facto skapade och inte sällan omstridda. Urfolksfeminister påminner om att många administrativa indelningar härstammar från den europeiska kolonialismen och inte bara skär rakt igenom urfolksterritorier – som i fallet med gränsdragningarna i Norge, Sverige, Finland och Ryssland som resulterat i ett fragmenterat Sápmi – utan också medför kulturella föreställningar i politisk organisering som skiljer sig starkt från urbefolkningars. Som forskare bör du således alltid reflektera över hur du genom valet av skala och skalnivå bidrar till att antingen medskapa eller ifrågasätta vissa skalor och de nivåer eller enheter som skalorna ger upphov till.

Det för oss in på nästa sätt att förstå skala – som något socialt konstruerat snarare än ontologiskt förutbestämt. Här argumenteras för att skalan i sig konstituerar sociala, ekonomiska, ekologiska och politiska processer i det relationella rummet. David Delaney och Helga Leitner menar att skala är ett verktyg ”to persuade or convince; to create in the minds of others a kind of mental map [...]”. ’Scale’, then, is not simply an external fact awaiting discovery but a way of framing conceptions of reality.” (Delaney & Leitner 1997: 94). Mycket av denna forskning inriktar sig på kopplingarna mellan makt och praktik hos en bred skara aktörer i produktionen av skala. Neil Smith (1990) talar om hur rummet inrättas genom kapitalistisk produktion och denna syn vidareutvecklas av Sallie A. Marston (2000), som visar att skalor också är en arena för social reproduktion och konsumtion. Detta sätt att använda skala har den feministiska forskningen i stor utsträckning vidareutvecklat genom att argumentera för att en, när en studerar ett fenomen på en viss nivå och därmed bortser från andra, medverkar till att konstruera fenomenet. Genom att exempelvis insistera på att globaliseringsprocesser inte bara studeras på abstrakta skalor och skalnivåer, som marknader och organisationer, utan som förlagda till kroppar och deras kontexter i form av hushåll och lokala gemenska-

per, kan forskare faktiskt omdefiniera vår förståelse av den globala ekonomin i sig (Nagar et al. 2002).

Notera dock att båda dessa traditioner utgör ett slags idealtyper och att många forskare i praktiken skulle placera sig någonstans mittemellan. De kanske är lyhörda för hur forskningen bidrar till upprättandet av vissa skalor och kategorier, men samtidigt tillstår de att det finns andra entiteter, gemenskaper eller kategorier som även om de är socialt konstruerade tar en faktisk, påtaglig form i institutioner och organisationer och därför ibland måste studeras som sådana.

Slutligen brukar skala förbindas med begreppen tid, rum och plats (Lefebvre 1976; Massey 2004). Skala bör därför förstås som något som formar rummet och samtidigt påverkas av tiden. Vi kan ta skalan som skapats kring nationalstaten som exempel. Idén om att organisera nationer som stater uppstod och vidareutvecklades under 1800-talet. Dessförinnan och parallellt fanns andra former av politisk organisation. Uppdelningen av styrningsansvaret i olika nivåer på en administrativ skala, såsom lokala myndigheter, nationell regering och internationella eller överstatliga organisationer, blev bara möjlig till följd av den indelning av rummet som nationalstaterna innebar. Skalor behöver således historiseras för att vi ska kunna förstå hur och varför de etablerats och vad de kan bidra med till vår förståelse av exempelvis könsrelationer. Det är bland annat viktigt att ställa skala i relation till rum och tid när man närmar sig klimatforskningen från ekofeministiskt perspektiv. Ekofeminister har argumenterat för att kampen för miljö rättvisa inte bör betraktas som en avgränsad och separat fråga, utan måste sättas i samband med urfolkens historiska kamp för social rättvisa. Den kamp som Wet'suwet'en-folkets kvinnor utkämpar mot Coastal Gaslink-projektet i Kanada handlar exempelvis inte bara om globala klimatfrågor utan också om Wet'suwet'en-folkets territoriella anspråk på land som aldrig överlätits till den kanadensiska staten (Estes 2019) och om undermineringen av de kanadensiska urfolkens liv och möjligheter att göra sina röster hörda (Simpson 2021).

Valet av skala och flerskaliga ansatser

Hur använder man då skala i forskningen? Inom ramen för ditt projekt kommer du sannolikt att välja en viss skala att bedriva forskningen på (du gör ett så kallat skalval). Vi skulle här vilja uppmuntra dig att reflektera över detta val och vilka konsekvenser – såväl teoretiska som politiska – det kan tänkas få. I samband med det kan du också fundera över samspelet mellan olika nivåer i den skala du valt att studera fenomenet på (så kallad flernivåforskning). Slutligen finns det anledning att medvetet välja en nivå som traditionellt förbisettas för studier av det fenomen du intresserar dig för, eller att utföra en omskalning, det vill säga skapa alternativa skalor som utmanar de traditionella och självklara sätten att tänka om det sociala inom ditt fält.

Ett av den feministiska forskningens bidrag har varit att visa att för att till fullo förstå fenomen måste forskaren studera deras sammantrassling på olika skalor och skalnivåer. Det är vad vi menar med begreppet *flerskalighet*. Att studier är flerskaliga blir viktigt om en tänker sig konstruktionen av skala som en politisk process. Skalor konstrueras ofta genom hegemoniska krafter som nationalism, kapitalism och patriarkat, men rymmer också potential för förändring. Genom att titta på samspelet mellan skalor får vi möjlighet att använda oss av resurser från olika skalnivåer när vi framför våra specifika anspråk, och därutöver att hitta nya sätt att tänka om samhällsstrukturerna.

Ett möjligt syfte med en sådan flerskalig ansats kan vara att påvisa intrasslingen mellan det globala, det regionala, det nationella, det lokala och det individuella, utan att ge företräde åt någon av dessa skalnivåer. Ett exempel på en sådan ansats finns i studien *Feminist and LGBTI+ Activism Across Russia, Scandinavia and Turkey: Transnationalizing Spaces of Resistance* (2022). Författarna Mia Liinason, Selin Çağatay och Olga Sasunkevich använder sig av en flerskalig metod för att förstå samtida motståndsrums upprättade av aktivister. Studien utmanar mer traditionella, komparativa ansatser, som jämför feministiska rörelser och hbtqia+-rörelser och deras mobilisering i olika länder eller regioner, och utvecklar en analys av transnationell aktivism och de motståndsrums den ger upphov till på tre skalnivåer

Tabell 6.1. Olika sätt att använda skala i forskning om könat arbete och vatten.

Skalningsansats	Möjlig forskningsfråga	Fokus
Enskalgig ansats	Hur mycket tid ägnar könade kroppar åt att hämta vatten på den afrikanska landsbygden?	Den enskilda könade kroppen, men studien är också rumsbunden till afrikansk landsbygd.
Flerskalig ansats	Hur påverkar de transnationella vattenfördragen i Nilområdet den etiopiska statens vattenförsörjningspolitik och vilka implikationer har det för en könad äganderätt?	Skalsamspelet mellan den transnationella vattenförvaltningen och dess effekter på nationell vattenhantering och hushållens könade förhållande till äganderätten.
Omskalning	Vilken inverkan har könsfördelningen i lokala vattenmyndigheter på vattenrättvisan?	Könsfördelningen i lokala beslutsfattandeprocesser för vatten. I studien görs en omskalning av frågorna i förhållande till tidigare studier, som främst fokuserat på förekomsten av lokala (dvs. understatliga) vattenmyndigheter och inte på könsfördelningen i vattenmyndigheternas styrelser.

samtidigt: den första stat, civilsamhälle och marknad, den andra transnationell solidaritet, den tredje kroppsliga praktiker. Hur omsätts då en sådan flerskalig ansats i analys? Ett sätt är nedskalning, det vill säga en etnografisk beskrivning av exempel på transnationella feministiska och hbtqia+-evenemang. I texten syr författarna samman ett lapptäcke av etnografiska vinjetter där läsaren flyttas mellan miljöer med aktivister från Turkiet, Ryssland och Norge. Inzoomningarna är sammansatta på ett sätt som demonstrerar miljöernas mångfald och likheter, men bryter sig samtidigt loss från mer traditionella jämförelser. Till exempel skildrar författarna en episod med gemensam psalmsång i Kirkenes kyrka, där samiska religiösa handlingar analyseras som ett kroppsligt arbete, men också som ett uttryck för den skiftande politik som förts både lokalt och nationellt, förr och nu, gentemot ursprungsbefolkningen. Samtidigt för författarna in de transnationella dimensionerna av denna praktik i analysen genom att fästa avseende vid deltagarnas engagemang i globala nätverk som kämpar mot rasism och för urfolkens rättigheter.

På liknande sätt har feministisk forskning alltmer uppmärksammat de flerskaliga dimensionerna inom politisk ekologi. I sitt arbete om tvångsförflyttning erbjuder Laura Vaz-Jones (2018: 730) ”reframed displacement using feminist theory and epistemologies to challenge conventional conceptions of displacement as top-down, large-scale, and physical dislocation”. Med en blandning av metoder och genom att arbeta över skalor, från den för jurisdiktion (som omfattar både den nationella regeringsnivån och den lokala kommunfullmäktigenivån) till skalan för social organisation (där de nivåer som studeras är kropp–hushåll–lokalsamhälle–nationella kåkstadsinvånarrörelsen), undersöker Vaz-Jones landockupationen i Ithemba, sydafrikanska Kapstaden. Hennes arbete visar att tvångsförflyttning kan förstås och upplevas kroppsligt på en och samma gång som ett resultat av strukturella processer, på så sätt att vardagliga levda erfarenheter genomskärs av globala processer såsom nyliberalisering, stadsutveckling och privatisering av allmän mark. Det feministiska politisk-ekologiska perspektivet och den flerskaliga ansatsen gjorde det möjligt för författaren att undersöka processer som hoppar mellan skalor och skalnivåer, där kampen mot tvångsförflyttning fördes på flera nivåer och platser samtidigt.

Omskalning

Medan flerskalig forskning undersöker processer på flera nivåer samtidigt för att ge en så sammanhängande och fullödig förståelse av ett fenomen som möjligt, används omskalning för att överföra analyser från den nivå där fenomenet traditionellt studerats inom fältet till en annan. På så sätt innebär omskalning en omkonfigurering, inte bara av förståelsen för fenomenet utan också av dess politiska implikationer. Det kan innebära att fokus skiftas antingen från den nationella eller lokala nivån till transnationella relationer, eller det motsatta: att en istället för att analysera ett fenomen på en abstrakt nivå, som globala system eller relationer, ställer frågor om de kroppsliga, affektiva eller lokala manifestationerna eller effekterna av ett fenomen. Det får

implikationer för hur man förstår underliggande drivkrafter, problem, aktuell situation och möjliga lösningar.

På vilket sätt kan då omskalning bidra till att skifta perspektiv i de frågor du ställer? Och hur kan omskalning hjälpa dig att bryta dig ur de snäva ramar inom vilka ett fenomen tidigare studerats? För att besvara detta ska vi i detta avsnitt titta närmare på två exempel på kritiska och feministiska studier som skalar om de fenomen som undersöks – det ena hämtat ur migrationsforskningen, det andra ur forskning om globalisering och arbete.

I en tid då den offentliga debatten om migrationsfrågor främst kommit att handla om frågornas nationella eller regionala betydelse, uppmanar forskare inom kritiska migrationsstudier oss att skala om eller avnationalisera dessa frågor. I *Migrant City* (Back et al. 2018), som skildrar livet för ett antal migranter i London, argumenteras för att dagens migrationstrender måste ses ur globalt perspektiv. Skälen till att migranterna i boken väljer att resa, och deras möjligheter att röra sig över nationsgränserna, är inte bara deras nuvarande villkor utan också omständigheter i det förflutna, bland annat Storbritanniens koloniala historia och mer samtida internationell politik, såsom invasionen av Irak 2003. Med en sådan ansats ”avnationaliseras” migrationsfrågorna, inte bara på den analytiska och politiska nivån, utan även metodologiskt (jfr även Anderson 2020). På liknande sätt har forskare inom kritiska gränsstudier utvecklat ett sätt att förstå gränser inte som fasta och naturliga linjer som skiljer nationalstater åt, utan som konstruerade realiteter som kan studeras genom det kroppsliga, det subjektiva, det mellanmänniska och det lokala. Shahram Khosravi redogör i sin autoetnografi *”Illegal” Traveller* både för sin resa från Iran till Sverige och för sitt liv i Sverige, där gränserna manifesterar sig i det personliga och mellanmänniska: i människors blickar fientliga eller medkännande blickar, i den internaliserade identiteten som flykting, och i rasistiskt våld (Khosravi 2010: 69–84). Att studera gränser på nivån av kropp, subjektivitet och vardagligt liv är ett sätt att göra motstånd mot metodologisk nationalism. Denna typ av omskalning hjälper oss inte bara att bättre förstå hur ett visst fenomen – i detta

fall gränser – fungerar, manifesterar sig och vilka effekter det har på människor, utan också att destabilisera själva kategorin i sig. Det är en viktig uppgift för forskning som vuxit fram ur en tradition av att motsätta sig de europeiska nationalstaternas och EU:s gränsvåld.

Ytterligare ett exempel kan hämtas från det feministiska fältet globalisering och arbete. Mycket av den forskning om globalisering som gjorts sedan 1980-talet har fokuserat på den globala nivån och inriktat sig på förändringar i produktions- och arbetsstrukturerna genom analys av transnationella marknader och ekonomier. Samtidigt har många feminister ifrågasatt ansatser som bara fokuserar på den globala nivån. Ett sätt att ge uttryck för denna kritik har varit att uppmärksamma andra nivåer, till exempel det lokala, hushållet och kroppar som tillhör arbetare från eller i den globala södern. Exempel på studier inom denna fåra är *Spirits of Resistance* av Aihwa Ong (1987), som ställer frågor om vad det innebär att vara hemsökt av andar bland kvinnliga fabriksarbetare i Malaysia, och Maria Mies *The Lace Makers of Narsapur* (2012 [1982]), som fokuserar på kvinnliga arbetare i indiska Andhra Pradesh som tillverkar lyxvaror för den västerländska marknaden, men vars arbete behandlas och avlönas som om det vore en fritidsaktivitet. Dessa empiriska studier har bidragit till omskalning av diskussionerna om globalisering och har, tillsammans med andra studier, använts av forskare inom politisk ekonomi för att argumentera för behovet av feministiska metodologiska ansatser inom detta fält (Nagar et al. 2002). Man skulle förstås kunna hävda att syftet med dessa studier inte bara är en omskalning av forskningen om globalisering, utan också att göra den mer flerskalig, så att det lokala analyseras och förbinds med det nationella, regionala och globala. Ong förklarar alltså arbetarnas erfarenheter med hjälp av en flerskalig analys som knyter samman global kapitalism, i form av transnationella företag, med nationell politik, skiftande vardagliga realiteter i släktgemenskaper och religiösa gemenskaper samt de arbetande kvinnornas erfarenheter och motstånd. I den meningen går flerskalighet och omskalning ofta hand i hand.

Vad dessa exempel visar är att det inte finns bara en korrekt omskalning av frågor. Du behöver ta ställning till varför du gör just det och

hur du ska gå tillväga. Är ditt syfte att synliggöra aspekter av ett fenomen som ofta förbisetts, såsom kroppsliga upplevelser av arbete och motstånd mot kapitalismens disciplinerande krafter? Eller kanske att anta ett perspektiv ur vilket ett lokalt fenomen kan omtolkas när det ställs i relation till händelser på andra sidan jordklotet eller i en annan tid, såsom samtida migrantliv i London och invasionen av Irak i millenniets början? Är ditt syfte att avnaturalisera vissa kategorier, enheter eller skalor – såsom ”gräns” och ”nationalstat” – som ofta tagits för givna? Eller att förstå hur de ramar inom vilka vi definierar rättvisa utesluter vissa företeelser och vad som skulle hända om vi utvidgade de ramarna? Det är upp till dig att ta ställning till vad syftet med ditt forskningsprojekt är och hur omskalning skulle kunna hjälpa dig att uppnå målen med din analys.

Sammanfattning

I detta kapitel har vi redogjort för begreppet skala och den viktiga roll som skala spelar i feministisk forskning. Begreppet har inte sitt ursprung i genusvetenskapen och används inte heller främst där, men som vi visat ovan har feministiska forskare använt begreppet skala och skalning på inspirerande sätt. De val vi gör kring skala inom forskningen är viktiga, eftersom varje val bidrar till att antingen synliggöra eller osynliggöra aspekter av könade relationer, makt och politik. Således måste frågorna om skala alltid ställas i relation till dem om vårt ansvar för forskning och resultat.

När du funderar på skala i det projekt du planerar inom ramen för din avhandling eller uppsats finns en rad frågor du bör ställa dig:

- **Ditt val av skala och skalnivå:** Vilket fenomen är det du försöker förstå? Vilken skala planerar du att använda och på vilken nivå närmar du dig fenomenet? Rör det sig bara om en nivå eller har du för avsikt att röra dig mellan olika nivåer? Vad innebär valet av skala och skalnivå för vilka aspekter av fenomenet du synliggör? Vad kommer att bli svårt att fånga med den skala du valt?

- **Metodologiska konsekvenser av ditt val:** Vilka metoder behöver du använda för att kunna analysera fenomenet på den nivå (eller de nivåer) du valt? Hur ser ditt datamaterial ut och hur planerar du att gå tillväga för att samla in det?
- **Flerskalighet:** Om du planerar att genomföra en flerskalig studie, vilka metoder avser du då att använda? Vilka slags material letar du efter? Hur bör studien utformas, det vill säga hur ska de olika metoderna kombineras och de olika materialen integreras i analysen?
- **Omskalning:** På vilka skalor och nivåer brukar det fenomen du planerar att studera analyseras inom det fält där du verkar? Hur skulle en omskalning se ut? Vilka effekter skulle en sådan omskalning ge för vad som synliggörs och osynliggörs? Hur skulle din omskalningsansats förhålla sig till feministiska traditioner och argument? Vilka politiska och teoretiska implikationer skulle omskalningen få?

Referenser

- Anderson, B. (2020). Justice, Citizenship and Methodological Denationalism. I Knijn, T. & Lepianka, D. (red.), *Justice and Vulnerability in Europe: An Interdisciplinary Approach*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, s. 125–142.
- Back, L. et al. (2018). *Migrant City*. London: Routledge.
- Cash, D.W. et al. (2006) Scale and cross-scale dynamics: governance and information in a multilevel world. *Ecology and society*, 11(2).
- Delaney, D. & Leitner, H. (1997). The Political Construction of Scale. *Political Geography*, 16(2): 93–97.
- Estes, N. (2019). *Our History is the Future: Standing Rock versus the Dakota Access Pipeline, and the Long Tradition of Indigenous Resistance*. London: Verso Books.
- Fraser, N. (2011). *Rättvisans mått: Texter om erkännande, omfördelning och representation i en globaliserad värld*, övers. H. Gundenäs. Stockholm: Atlas.
- Howitt, R. (1998). Scale as relation: musical metaphors of geographical scale. *Area*, 30(1): 49–58.
- Khosravi, S. (2010). *”Illegal” Traveller: An Auto-Ethnography of Borders*. London: Palgrave Macmillan.
- Lefebvre, H. (1976 [1970]). Reflections on the Politics of Space, övers. M.J. Enders. *Antipode* 8(2): 30–37.
- Liinason, M., Gagatay, S. & Sasunkevich, O. (2022). *Feminist and LGBTI+ Activism across Russia, Scandinavia and Turkey: Transnationalizing Spaces of Resistance*. London: Palgrave Macmillan.

- Marston, S.A. (2000). The Social Construction of Scale. *Progress in Human Geography*, 24(2): 219–242.
- Massey, D. (2007). *World City*. Cambridge: Polity Press.
- Mies, M. (2012 [1982]). *The Lace Makers of Narsapur: Indian Housewives Produce for the World Market*. North Melbourne: Spinifex Press.
- Nagar, R., Lawson, V., McDowell, L. & Hanson, S. (2002). Locating Globalization: Feminist (Re)readings of the Subjects and Spaces of Globalization. *Economic Geography*, 78(3): 257–284.
- Ong, A. (1987). *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline: Factory Women in Malaysia*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Simpson, L.B. (2021). *As We Have Always Done: Indigenous Freedom Through Radical Resistance*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Smith, N. (1990). *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space*. Athens: University of Georgia Press.
- Vaz-Jones, L. (2018). Struggles over Land, Livelihood, and Future Possibilities: Reframing Displacement through Feminist Political Ecology. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 43(3): 711–735.

Tidigare forskning i relation till forskningsfokus och analys

Julia Rönnbäck

Att forska är en kreativ process, och det kan ibland vara svårt att veta när och hur den börjar. Den kan börja i en stark känsla – ilska eller frustration – på grund av sexism, rasism eller homofobi, eller i erfarenheter som skaver – rörande exempelvis våld, utanförskap eller transnationell adoption – eller i obehag som väcks av viss reklam, litteratur eller konst. Forskningsprocesser kan även börja i politiskt engagemang eller aktivism – i en kamp för förändring – eller i något vardagligt, något som vid första anblick kan tyckas vara (enbart) glädjefyllt och tämligen oproblemiskt, exempelvis omsorgspraktiker eller idrottande.

Oavsett när och hur forskningsprocesser börjar sammanbinds de alla i en nyfikenhet på något, en vilja att veta mer. De handlar alltså om att ställa frågor, och frågor uppstår inte i ett vakuum, och inte heller är de ofärgade av sin omgivning. Detta har de feministiska forskarna Sandra Harding (1993) och Donna Haraway (1998) tydliggjort i koncepten *strong reflexivity* respektive *situated knowledges*, vilka bidrar till kritiken av maskulint kodade föreställningar om objektivitet och värdenutralitet. De argumenterar för forskning som erkänner och diskuterar kunskapsproduktioners inneboende och ofrånkomliga maktförhållanden, och problematiserar forskares subjektivitet.

Forskningsfrågor hänger alltså samman med personen som ställer dem, dennes subjektivitet i sin omgivande kontext och samtid, och de går därför varken att förstås eller besvaras utan att kontextualiseras

och situeras. Detta poängteras i samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning, i synnerhet genusvetenskapen. Forskningsfrågor måste med andra ord ramas in, deras sammanhang måste beskrivas, dels för att göra dem begripliga genom att förtydliga mot vilken bakgrund de ställs, dels för att framhålla kunskapsbidraget genom att diskutera varför dessa frågor behöver ställas.

Ramar till forskningsfrågor kan utgöras av debattartiklar, krönikor, motioner, dokumentärer, poddar och så vidare. Dessa kan återopas i inledande problemformuleringar för att peka ut aktualitet, och påvisa olika och kanske motstridiga åsikter om och beskrivningar av ämnet som ska undersökas. Bärande ramar för forskningsfrågor är också tidigare forskning, studier som rör sig kring det som avses att undersökas; det kan vara exempelvis avhandlingar, artiklar, essäer och rapporter.

Tidigare forskning ska presenteras och diskuteras i en så kallad forskningsöversikt. Men hur en sådan ska skrivas, vad som är viktigt att ha med, liksom dess avgränsningar, klarläggs sällan explicit (se exempelvis Liliequist 2006). Det beskrivs och diskuteras i regel inte hur tidigare forskning kan användas för att ringa in och argumentera för fokus, eller hur den kan påverka materialinsamling, val av teoretiskt ramverk och befrukta analyser. Det ges inte kurser om tidigare forskning, till skillnad från metod- och teorikurser som är självklara delar av universitetsutbildningar som innehåller uppsatsskrivande.

Om tidigare forsknings centrala funktion i vetenskapligt arbete handlar detta kapitel. Mer konkret avser jag att resonera om och illustrera hur

- tidigare forskning och forskningsfokus hänger samman och styr varandra
- tidigare forskning kan inverka på materialinsamling och analytiskt arbete.

Som exempel kommer jag att använda min uppsats i genusvetenskap och min avhandling i idrottsvetenskap. Dessa behandlar båda idrott ur ett genusvetenskapligt perspektiv. Mer specifikt handlar de

om vuxna kvinnors och tonårstjevers genusskapande inom fotboll respektive basket. Använda metoder är intervjuer och etnografiskt fältarbete. Avhandlingen bygger vidare på uppsatsen, och avgörande för vidareutvecklingen var inläsning av tidigare forskning, vilket jag (bland annat) kommer att åskådliggöra i det följande.

Därtill kommer jag att synliggöra att en forskningsöversikt inte är statisk. Den kan behöva omarbetningar och tillägg under processens gång – detta då frågor kan ändras med tiden, med hjälp av olika teoretiska linser och beroende på materialet som står i fokus. Det här kapitlet riktar sig därför både till dig som ska påbörja din forskningsöversikt och till dig som har skrivit din och ska revidera den.

Tidigare forskning och forskningsfokus

Tidigare forskning presenteras i regel i ett eget kapitel, men kan också sammanflätas med teoriavsnittet, detta varierar uppsatser emellan. Hur du än väljer att göra ska du i din forskningsöversikt beskriva vad som redan har gjorts i det ämne som din uppsats handlar om. Men vad räknas som ”ämnet som ens uppsats handlar om”? Här finns flera definitions- och valmöjligheter. Antingen definieras och väljs ämnet utifrån en teoretisk hållning – kanske tänker en sig en intersektionell eller queerteoretisk studie, och sålunda söker och väljer forskning som använder sådana teoretiska glasögon till sin forskningsöversikt. Eller så spåras forskning utifrån en viss metod – kanske tänker en sig en etnografisk studie eller dagboksintervjuer, och därför söker på dessa ord. Eller så väljs forskning utifrån empiriskt fokus, kanske är det en viss profession som ska beforskas – exempelvis idrotts- eller forskollärare – eller en viss grupps erfarenheter, till exempel nyanlända föräldrars erfarenheter av svensk förskola eller av svensk idrottsundervisning, varpå tidigare forskning spåras i empiriskt orienterade sökord (såsom ”forskollärare”, ”idrottslärare”, ”förskola” och ”idrottsundervisning”). Dessa varianter är dock inte enkla att isolera från varandra – empiri, teori och metod hänger samman. Om forskningsfrågan leder fram till metod- eller teoriutveckling, då kan en diskussion om metod och/eller teori ingå i avsnittet om tidigare

forskning. Om bidraget är empiriskt kan avsnittet stanna vid att belysa hur forskningen förhåller sig till tidigare empiriska kunskaper.

Forskningsfrågan/-frågorna styr helt enkelt vilka tidigare studier som är relevanta, och det är inte ovanligt att frågor till en början är breda och otympliga för att sedan i dialog med tidigare forskning (och teoretiska verktyg) mejslas fram och smalnas av. De brukar förfinas och bli än mer tillspetsade mot bakgrund av vad tidigare forskare tänkt och framhållit. I vissa fall kan inläsning av tidigare forskning göra att ens eget fokus blir ännu mer motiverat, en uppmärksammar en brist på kunskap – en kunskapslucka som behöver reduceras. I andra fall kan en bli varse att otaliga studier har gjorts i ämnet, och att ens egen studie då kan bidra till att fördjupa och komplicera redan befintlig kunskap.

Gällande tidigare forskning finns det således ibland mycket att förhålla sig till. Vissa ämnen är betydligt mer beforskade än andra, ibland finns det bara lite – då rör sig ens studie i ett mer obebodt landskap. Min forskning tillhör den senare varianten, vilket har varit och är ett motiv till att bedriva den. Idrottsforskning med genusperspektiv är i svensk kontext inte särdeles vanligt, vilket var min ingång till fältet och min motivation till att fortsätta.

Min uppsats i genusvetenskap började i en allmän undran över forskningsläget för idrott och genus. Svar lokaliserades genom sökorden ”genus och idrott”. Jag fann en text som beskrev att samhällsvetenskaplig och humanistisk idrottsforskning är något relativt nytt, och idrottsforskning med genusperspektiv något ännu nyare (Åkeson 2014). Detta väckte nyfikenhet och fick valet av uppsatsämne att landa på idrott genom genusteoretisk lins. Lite mer exakt vad uppsatsen skulle handla om var oklart och kom att utkristalliseras genom fortsatt sökande och inläsning om idrott med genusperspektiv. Jag fann en del studier, primärt svenska, och inläsning av dessa gav vid handen att män föreföll vara lite mer beforskade än kvinnor, och att kvinnors berättelser – utan jämförelse med mäns – verkade saknas (se exempelvis Andreasson 2007; Gilenstam 2010). Bristen på forskning med fokus på enbart kvinnors berättelser tolkade ur ett

genusperspektiv gjorde att mitt fokus placerades där, och valet av empiri föll på fotbollsspelande kvinnor.

Ytterligare ett exempel på hur tidigare forskning kan vara betydelsefull för valet av fokus är mitt avhandlingsprojekt inom idrottsvetenskap, då idrott skulle fortsätta undersökas genom en genusvetenskaplig lins. I likhet med många andra(s) processer inleddes denna med att söka och läsa tidigare forskning, i syfte att vaska fram och argumentera för nya frågor. Denna gång hade jag mer tid – en avhandling har ju en betydligt mer generös tidsram än en uppsats – och en uppsjö av internationell forskning kom, till skillnad från vid uppsatsskrivandet, att lokaliseras och läsas. Av denna förstod jag hur beforskad fotbollen är, i synnerhet internationellt; detta fick mig att överge idén om att forska vidare om fotboll. Fokus kom sålunda att skifta från fotboll till en mer utforskad sport: basket.

I min inläsning av tidigare forskning inom detta område framgick likaså frånvaron av fokus på tonårstjejer inom idrottsforskning, såväl i Sverige som internationellt. Det verkade som om den största delen av idrottsforskningen hade ägnat sig åt att jämföra vuxna kvinnor med vuxna män eller att göra jämförelser mellan pojkar och flickor (se exempelvis Grahn 2008; Larneby 2020). Denna insikt genererade ännu ett skifte för fokus, och min avhandling kom att uppmärksamma tonårstjejer (och enbart tonårstjejer för att kunna kringgå den homogenisering av tjejer som jämförelser mellan tjejer och killar ofta landar i) (Ambjörnsson 2004).

Med mina egna forskningsprocesser som exempel har jag hittills illustrerat den betydelse som tidigare studier kan ha för inringandet av empiriskt fokus. Hur tidigare forskning även inverkar på materialinsamling och mer exakt finns med vid formulerande av intervjufrågor, samt påverkar var blicken riktas i fältarbete kommer att behandlas nedan, liksom tidigare studiers plats i analytiskt arbete.

Att läsa tidigare forskning *inför* materialinsamling

Tidigare forskning har en central funktion i valet av forskningsfokus, och formulering av forskningsfrågor, och därtill vid utarbetande av intervjufrågor. Intervjufrågor är precis som forskningsfrågor avhängiga forskaren som ställer dem, och dess omgivande kontext och kunskap (Sprague 2016). Att läsa tidigare forskning innan en utformar sina intervjufrågor är därför klokt – ju mer du vet om forskningsläget du vill bidra till, desto mer välgenomtänkta intervjufrågor kan du ställa. Framför allt kan du, om du läser på ordentligt, formulera intervjufrågor om svårigheter, utmaningar och komplexa situationer och erfarenheter som tidigare forskare identifierat som relevanta att nysta kring. Det bäddar för ett aktuellt och efterfrågat material.

Inläsningen av tidigare forskning om fotboll som jag gjorde inför skapandet av intervjufrågor att ställa till kvinnor som spelar fotboll på elitnivå gav vid handen att fotboll definieras som en maskulint kodad praktik, och är något som historiskt har skapats av och för män (Hjelm 2004). Den visade också att kvinnor som spelar fotboll på hög nivå måste förhålla sig till föreställningar om att de är lesbiska eller manhaftiga, och att de förhandlar mellan motstridiga kroppsideal (Andreasson 2007). Merparten av mina intervjufrågor formulerades i direkt dialog med detta: jag frågade om föreställningar som fotbollstjejer upplever kringgärda fotboll, vad de tänker om påståendet ”fotboll är en grabbsport” och vad de tänker om ”fotboll och sexualitet”. Vidare frågade jag dem om kropp, vad som utmärker en fotbollskropp och hur de tänker om träning och kropp (för att nämna några frågor).

Den feministiska sociologen Anne-Jorunn Berg (1995) understryker att analysarbete börjar redan under materialinsamling. Detta stämmer in på mina intervjusituationer – redan i dessa började associationer till tidigare studier att göras – då mina forskningsdeltagare (ibland kallade respondenter eller informanter) förde snarlika och ibland nästintill identiska resonemang som deltagare i tidigare forskning. Efter att ha transkriberat intervjuerna kunde fotbollstjejernas utsagor tematiseras och sättas i direkt dialog med empiriska utsagor framförda i tidigare forskning. Jag kunde i min uppsats peka på att fotbollsspelande kvin-

nor i en tidigare studie berättat att de ofta uppfattas som maskulina och lesbiska på grund av sin sport, och att mina deltagare berättat i princip detsamma (Rönnbäck 2009). Detta är ett exempel på hur empiriska likheter mellan den egna studien och tidigare forskning identifieras och framhålls i resultat- och analysavsnitt.

Svaren på mina intervjufrågor ställdes även mot min teoretiska referensram för att teoretiskt förankrade analyser skulle ta form. Med hjälp av bland annat begreppen normer, heteronormativitet, performativitet, genus, femininitet och panoptisk blick gjordes analyser, och dessa kunde studeras mot teoretiskt förankrade analyser i tidigare forskning. Exempelvis påvisade jag i uppsatsen hur fotbollstjejer förhandlar med motstridiga genuskodade normer, på och utanför planen, för att uppfattas som normala och begripliga spelare och kvinnor, och därigenom förkroppsligar en motsägelsefullhet. Denna analys hämtade sin bärkraft från teoriavsnittet och även från tidigare undersökningar som visat hur fotbollsspelande kvinnor (på elitnivå) genom sitt förhållningssätt till olika diskurser om genus och kropp förkroppsligar en ambivalens, samt den tidigare forskning som demonstrerar hur idrottande kvinnor accentuerar sin femininitet för att motverka maskulina stämplingar (Andreasson 2007; Pfister 2015). Detta är ett exempel på hur teoretiskt drivna poänger i tidigare forskning kan användas i ens egen analys, och hur den egna analysen kan bygga vidare på, utveckla och nyansera den kunskap som finns sedan tidigare.

Till mitt avhandlingsprojekt (Rönnbäck 2015) inlästes, som ovan beskrivits, ännu fler studier om fotboll, och denna läsning gav vid handen att sexualitet som empiriskt fokus och heteronormativitet som analytiskt är återkommande i genusorienterad fotbolls forskning som fokuserar på kvinnor och kvinnors idrott(ande). Detta kan böttna i att kvinnors idrott utgör en av de mest dramatiska utmaningarna av den heteronormativa ordningen i offentlig sfär, enligt queerteoretikern Judith Butler (1998).

När det gäller fotbollsspelande kvinnor har flertalet studier visat hur heteronormativitet och dess följeslagare och medproducent homofobi är något som fotbollsspelande kvinnor tvingas förhålla sig till

och förhandla med, detta oavsett sexuell orientering (se exempelvis Caudwell 2003; Engh 2011; Nuhrat 2022). Tidigare forskning visar också hur fotbollsspelande kvinnor konstant talar om män och dejting sinsemellan, vilket tolkats som ett sätt att förhålla sig till heteronormativiteten som präglar sporten (George 2005). Detta hade jag med mig in i materialinsamlingen, det var alltså något som jag funderade på och nästan letade efter under månaderna som jag följde med basketspelande tjejer i övre tonåren på träningar, matcher, till gymmet, in i omklädningsrummet – och förflyttningar däremellan. Frågor som fanns med hela tiden under materialinsamlingen, som i denna studie kallades fältarbetet, var: Talar baskettjejer på likartat vis som fotbollstjejer om killar och dejting? Kommer, och i så fall hur, heteronormativitet till uttryck bland dem?

Efter några månader landade jag i att sexualitet inte omtalades nämnvärt bland baskettjejer, aktuella eller potentiella pojk- eller flickvänner nämndes knappt. Snarare rörde sig samtalen återkommande kring det egna, varandras och andra tjejers hår, utseende, kläder och kropp, ofta med tanke på vad som ansågs snyggt och inte. Detta skapade ett analytiskt bryderi för mig. Hur kan detta förklaras mot bakgrund av tidigare forskning? Är det skillnad(er) idrotter emellan som är förklaringen? Eller är det något mer komplext än så? Om detta förde jag otaliga fältanteckningar under tiden jag tillbringade med baskettjejer.

Likt all forskning med en etnografisk ansats skedde analysen stegvis under hela projektets gång (Aspers 2011). Beskrivningen och tolkningen av baskettjejnars samtal växte fram till att utgöra stommen i avhandlingens inledande analyskapitel som kom att centreras kring baskettjejnars samtal sinsemellan. I detta redogörs och analyseras empirisk skillnad mellan baskettjejer och fotbollstjejer – det åskådliggörs hur baskettjejer pratar frekvent om utseende och kropp, till skillnad mot fotbollstjejer (jfr George 2005). Detta är ytterligare ett exempel på jämförelse mellan den egna studiens och tidigare forsknings empiri.

I kapitlet visar jag också hur heteronormativitet präglar baskettjejnars gemenskap – i likhet med fotbollstjejnars – men hur denna inte

kommer till uttryck genom konstanta samtal om killar och dejting, som bland fotbollsspelande kvinnor. Jag visar hur heteronormativitet istället kommer till uttryck genom baskettjejer tystnad om sexualitet; den framstår som förgivettagen, naturaliserad, omöjligt att misstolka. Heteronormen tolkas vidare inte bara som normativ, utan hypernormativ: underförstått är alla heterosexuella, detta är så självklart att det inte behöver uttalas. Analysen av empirin – min teoretiskt förankrade tolkning – blir således snarlik, men en annan, än de i tidigare forskning: en likhet rörande heteronormativitet är *att* den kommer till uttryck, en skillnad är *på vilket sätt och i vilken styrka*. Detta är ännu ett exempel på hur tidigare forsknings teoretiskt förankrade tolkningar används i analytiskt arbete, och hur den egna analysen kan påbygga – och bidra med ytterligare dimensioner i – den kunskap som tidigare forskning bidragit med.

Tidigare forskning – i detta fall om fotboll – hade således avgörande betydelse för materialinsamlingen till avhandlingsprojektet och för det analytiska arbetet, trots att den vid första anblick kanske kunde tyckas vara fjärran, eller till och med irrelevant för min forskning om baskettjejer i tonåren. Den tidigare forskningen fungerade, trots sitt fokus på en annan grupp än min, som ett analytiskt bollplank mot vilket empiriska likheter och skillnader pekades ut (i detta fall innehåll i samtal basket- respektive fotbollstjejer emellan) samt likheter och skillnader gällande teoretiskt förankrade analyser påvisades (i detta exempel rörande heteronormativitet).

Vad som har konstaterats i detta avsnitt är alltså att inläsning av tidigare forskning först ger effekter på den materialinsamling som görs. Med min forskning som exempel har jag visat hur tidigare forskning spelat in på vilka intervjufrågor som ställts och var blicken riktats i fältarbete. Tidigare forskning har också haft avgörande betydelse för analyser som gjorts – empiriska likheter och skillnader mellan tidigare forskning och min forskning har pekats ut, och även likheter och skillnader mellan teoretiskt förankrade analyser har gjorts. Vad som kan hända med ens material/empiri och ens analys då ännu ett forskningsfält lokaliserats och inläses efter att materialinsamlingen är genomförd kommer att illustreras nedan.

Att läsa tidigare forskning *efter* materialinsamling

Som beskrevs i inledningen är en forskningsöversikt inte statisk, utan möjlig att revidera ända fram tills arbetet går i tryck. Studier som initialt bedöms vara ytterst relevanta kan under processens gång avta i betydelse, och omvänt kan texter som tycktes vara perifera bli de mest avgörande referenserna. Och helt andra texter än de en först läser kan behöva arbetas in i översikten, exempelvis vid tillförande eller skifte av teoretisk lins eller på grund av oförutsedda och intressanta spår i empirin som en plockar upp.

Mitt avhandlingsprojekt stämmer in på det sistnämnda: jag fann flera intressanta spår i empirin som inte passade särskilt väl in i idrottsforskning. Efter fältarbetet återvände jag därför till biblioteket och sökte på ”unga tjejer” och ”ung femininitet” (samt deras engelska motsvarigheter) för att finna vägar att komma vidare analytiskt, och dessa sökord ledde mig till flickforskning, på engelska *girlhood studies*. Flickforskning fokuserar på tjejer, en grupp som länge fallit mellan två stolar: primärt har ungdomsforskning uppmärksammat killar och unga män, genusforskningen vuxna kvinnor (alternativt vuxna män) (McRobbie 1989 [1984]). Från att unga tjejer varit osynliggjorda fångar de idag ett växande intresse, och beforskas inom ett flertal discipliner med avseende på (för att nämna några områden) litteratur, sexualitet, ohälsa, våld, plats och social utsatthet (Arnell 2019; Callegari & Levander 2019; Formark, Mulari & Voipio 2017; Palmgren 2018; Strömbäck et al. 2014; Vogel & Arnell 2021). Flickforskare verkar dock inte hålla något vidare skarpt fokus på unga tjejers idrott(ande) (några exempel finns emellertid: Ringfjord 2020; Svender 2012) och kunde därför, liksom fotbollsforskningen, tyckas fjärran vid min första anblick – men detta fält kom sedan att bli avgörande för avhandlingens analyser, liksom för dess bakgrundskapitel och teoretiska referensram.

Flickforskning gjorde mig varse att en viss (debatterad och kritiserad) diskurs cirkulerar kring unga tjejer: *girl power*, som har beforskats en del (Aapola, Gonick & Harris 2005; Gonick et al. 2009; Heywood 2007; Kindlon 2006; Mulari 2015). Denna kom att beskrivas

i avhandlingens bakgrundskapitel. Jag visar här hur denna och andra diskurser omgärdar samtida unga tjejer, och framhåller hur diskurser påverkar identitetsformeringar. Begreppet diskurs kom även att inarbetas i avhandlingens teoretiska referensram – här påvisas hur diskurs/er hänger ihop med normalitets-, femininitets- och identitetsskapande (Foucault 1993).

Hur läsning av tidigare forskning *efter* en materialinsamling kan påverka en studie illustreras därför ovan. Såväl bakgrundskapitlet som teoriavsnittet kom att utformas utifrån denna läsning, därav också de analyser som gjordes. Avhandlingen visar genomgående hur diskurser som kringgärdar unga (idrottande) tjejer av baskettjejer omtalas, förhandlas med och används för att begripliggöra sig själva – och skapa genus och femininitet.

Just *girl power*-diskursen används i det fjärde och sista analyskapitlet, som belyser baskettejjers kroppsliga och verbala praktiker i samband med matcher. Jag visar här, med avstamp i en matchbeskrivning skapad utifrån alla matcher jag bevittnade baskettjejer spela, hur de i dessa situationer och i dessa rum förkroppsligar *girl power*-diskursen (och även andra diskurser som tidigare forskning identifierat kringgärda unga tjejer). Vidare visar jag att *girl power*-diskursen inte enbart förkroppsligas på planen, utan ibland också i omklädningsrummet där andra sätt att agera premieras och dominerar. Med hjälp av kulturvetaren Sara Ahmeds (2004) text om känslor, mer specifikt hennes resonemang om hur känslor kan ”klibba fast” vid kroppar, synliggör jag hur *girl power*-diskursen ibland klibbar fast vid kroppar. Detta användande av *girl power*-diskursen är ännu ett exempel på hur egna teoretiskt förankrade analyser kan bygga vidare på – och tillföra nya dimensioner i – andras teoretiskt drivna poänger.

Tillförandet av flickforskningsfältet i avhandlingen möjliggjorde även att peka på och resonera om likheter mellan baskettjejer och tjejer utanför idrott. Exempelvis påvisar jag hur baskettjejer, i likhet med tjejer utanför idrottssammanhang, talar om kropp och utseende för att fungera socialt (jfr Stuart & Donaghue 2011). Flickforskningen möjliggjorde således att jag kunde sätta baskettejjers tal och agerande i en bredare kontext – de kunde förstås i ljuset av annan än idrotts-

lig forskning – och deras berättelser och ageranden kunde sålunda kompliceras och begripliggöras än mer.

I detta avsnitt har jag visat hur inläsning av tidigare forskning *efter* en materialinsamling har avgörande effekter – jag har illustrerat hur inläsandet av flickforskning kom att forma avhandlingens bakgrund, teoretiska glasögon och analyser. Hur *girl power*-diskursen som omgärdar samtida unga tjejer, och hur andra resultat från flickforskningen varit centrala för avhandlingen har tydliggjorts, och avsnittet har därigenom synliggjort vad som kan hända när en forskningsöversikt tillåts vara rörlig långt in i en forskningsprocess. Precis som övriga delar i en uppsats/avhandling är forskningsöversikten ofärdig tills texten i sin helhet är färdig.

Sammanfattning

Den tidigare forskningens centrala funktion i vetenskapligt arbete klarläggs sällan, det råder brist på texter som behandlar tidigare forsknings olika sätt att användas i uppsatser och andra sorters vetenskapliga texter. Mot denna bakgrund har jag i detta kapitel illustrerat betydelsen av tidigare forskning, både för inringandet av forskningsfokus och för materialinsamling och analytiskt arbete.

Kapitlet har åskådliggjort hur tidigare forskning kan användas på olika sätt i forskningsprocessers olika faser. I början av forskningsprocesser kan tidigare studier användas för att välja och motivera fokus, samt för att formulera intervjufrågor och genomföra fältarbete. Tidigare forskning kan sedan användas i det efterföljande analytiska arbetet – empiriska likheter och skillnader mellan den egna studien och andra kan framhållas och diskuteras, likaså likheter och skillnader i teoretiska analyser.

Därtill har jag framhållit att en forskningsöversikt är rörlig ända tills den går i tryck, och det finns vinster med att revidera den flertalet gånger. Tillägg kan göras, och vissa studier kan behöva strykas – eller ges mindre utrymme, allt beroende på din empiri, teori och analys.

Slutligen har jag visat att tidigare forskning även kan påverka en studies bakgrundsteckning och teoretiska ram. Tidigare undersökningar

har alltså en central plats i forskningsprocesser och i vetenskapliga texter, de kan (och brukar) refereras också i problemformuleringar och slutdiskussioner. Detta har dock inte berörts i detta kapitel, utan lämnas till framtida texter att blottlägga och diskutera.

Referenser

- Aapola, S., Gonick, M. & Harris, A. (2005). *Young Femininity: Girlhood, Power and Social Change*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ahmed, S. (2004). *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ambjörnsson, F. (2004). *I en klass för sig: Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Andreasson, J. (2007). *Idrottens kön: Genus, kropp och sexualitet i lagidrottens vardag*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Arnell, L. (2019). *Tjejers våld – våldets tjejer: En diskursanalytisk studie om våld, kön och femininitet*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Aspers, P. (2011). *Etnografiska metoder: Att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber.
- Berg, A.-J. (1995). Forskningsutsikter: Vidsyn, tvisyn og sneversyn: Et essay om metode – analyse av empiri som refleksivt prosjekt. Arbetsnotat Working paper, STS, arbetsnotat 19. Trondheim: Senter for teknologi og samfunn.
- Butler, J. (1998). Athletic Genders: Hyperbolic Instance and/or the Overcoming of Sexual Binarism. *Stanford Humanities Review*, 6(2): 103–111.
- Callegari, J. & Levander, U. (2019). Kompetent aktör eller psykiskt skör? Barn- och flickdiskurser i konstruktionen av ungas psykiska ohälsa. *Tidskrift för genusvetenskap*, 40(1): 73–95.
- Caudwell, J. (2003). Sporting Gender: Women's Footballing Bodies as Sites/Sights for the (Re) Articulation of Sex, Gender, and Desire. *Sociology of Sport Journal*, 20(4): 371–386.
- Engh, H.-M. (2011). Tackling Femininity: The Heterosexual Paradigm and Women's Soccer in South Africa. *The International Journal of History of Sports*, 28(1): 137–152.
- Formark, B., Mulari, H. & Voipio, M. (2017). *Nordic Girlhoods: New Perspectives and Outlooks*. London: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (1993). *Diskursernas ordning*. Stockholm/Steag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- George, M. (2005). Making Sense of Muscle: The Body Experiences of Collegiate Women Athletes. *Sociological Inquiry*, 75(3): 317–345.
- Gilenstam, K. (2010). *Gender and Physiology in Ice-Hockey: A Multidimensional Study*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Gonick, M., Renold, E., Ringrose, J. & Weems, L. (2009). Rethinking Agency and Resistance: What Comes After Girl Power?. *Girlhood Studies*, 2(2): 1–9.
- Grahn, K. (2008). *Flickor och pojkar i idrottens läromedel: Konstruktioner av genus i ungdomsträningarutbildningen*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.

- Haraway, D. (1998). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3): 575–599.
- Harding, S. (1993). Rethinking Standpoint Epistemology: What is "Strong Objectivity". I Alcoff, L. & Potter, E. (red.) (1993). *Feminist Epistemologies*. London: Routledge.
- Heywood, L. (2007). Producing Girls: Empire, Sport and the Neoliberal Body. I Hargreaves, I.J. & Vertinsky, P. (red.), *Physical Culture, Power and the Body*. London: Routledge.
- Hjelm, J. (2004). *Amasoner på planen: Svensk damfotboll 1965–1980*. Umeå: Boréa.
- Kindlon, D. (2006). *Alfa Girls: Understanding the New American Girl and How She is Changing the World*. New York: Rodale.
- Larneby, M. (2020). "Vi och de andra": Om idrott, genus och normer på en idrottsprofilerad högstadieskola. Diss. Malmö: Malmö universitet.
- Liliequist, J. (2006). Positionering på forskningsfältet: Några hållpunkter för reflektion och diskussion. I Eskilsson, L. & Kalman, H. (red.), *Att baka en katedral: Genusperspektiv i avhandlingsskrivande*. Umeå: Umeå universitet.
- McRobbie, A. (1989 [1984]). "En feministisk kritik av subkulturforskningen". I Fornäs, J. et al. (red.) *Ungdomskulturer: Identitet och motstånd*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Mulari, H. (2015). *New Feminism, Gender Equality and Neoliberalism in Swedish Girl Films, 1995–2006*. Åbo: Åbo universitet.
- Nuhrat, Y. (2022). Linguistic Taboo, Ideology, and Erasure: Reproducing Homophobia as Norm and Lesbianism as Stigma in Women's Football in Turkey. *American Anthropologist*, 124(1): 141–153.
- Palmgren, A.-C. (2018). Tystnader och synliggöranden kring staden: Tonårsflickors minnen om urbana platser och könade möten. *Tidskrift för genusvetenskap*, 39(1): 51–73.
- Pfister, G. (2015). Sportswomen in the German Popular Press: A Study Carried Out in the Context of the 2011 Women's Football World Cup. *Soccer & Society*, 16(5–6): 639–656.
- Ringfjord, B.-M. (2020). Fotbollsflickors känsla för genus: Meningsskapande om jämställdhet genom sportmediers genusrepresentationer. *Tidskrift för genusvetenskap*, 41(3): 29–48.
- Rönnbäck, J. (2009). "Vi som fotbollsspelare hamnar någonstans lite mittemellan kanske ibland det här manliga och det kvinnliga": Om fem damfotbollsspelande kvinnors genusskapande. Fördjupningsuppsats i genusvetenskap. Linköping: Linköpings universitet.
- Rönnbäck, J. (2015). *Det är väl typiskt tjejer: Om basket, kropp och femininitet*. Diss. Malmö: Malmö högskola.
- Sprague, J. (2016). *Feminist Methodologies for Critical Researchers: Bridging Differences*, 2 uppl. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Strömbäck, M., Formark, B., Wiklund, M. & Palmgren-Olsson, E.-B. (2014). The Corporeality of Living Stressful Femininity: A Gender-Theoretical Analysis of Young Swedish Women's Stress Experiences. *YOUNG*, 22(3): 271–289.
- Stuart, A. & Donaghue, N. (2011). Choosing to Conform: The Discursive Complexities of Choice in Relation to Feminine Beauty Practices. *Feminism & Psychology*, 22(1): 98–121.

- Svender, J. (2012). *Så gör(s) idrottande flickor: Scensättningar av flickor inom barn- och ungdomsidrotten*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Vogel, M. & Arnell, L. (2021). *Living Like a Girl: Agency, Social Vulnerability and Welfare Measures in Europe and Beyond*. New York: Berghahn.
- Åkesson, J. (2014). *Idrottens akademisering: Idrottsvetenskaplig kunskap inom forskning, utbildning och på arbetsmarknaden*. Diss. Malmö: Malmö högskola.

Efter reflexivitet

Yasmin Gunaratnam

Jag läser en doktorsavhandling. Jag är på symposium, med människor som vårdar personer i livets slutskede. De former av kunskap som cirkulerar i de två sammanhangen tangerar bägge gränserna för hur väl vi kan känna andra. Och bägge pekar mot hur drastiskt olika kunskaper genereras i förhållandet till vithet. Den gemensamma nämnaren? Förkunnelserna om identitet och plats. Det är som om redogörelserna av social förankring – det teoretikerna kallar ”positionalitet” – också kan tjäna som en etisk amulett och som en lins att bedöma empiriska utsagor genom. Alltför ofta är det detta ”jag är-istiska” sätt att göra feministisk reflektion, det Elspeth Probyn (1993: 80) kallar ”ontologisk egotism”, som sipprar ned i undervisningen, forskningen, talandet och skrivandet. Den populärkulturella dragningskraft som sådan reflexivitet utövar för tankarna till hissmusik; den framstår som falsk och förrädisk – som en hopplöst urvattnad version av feminismens engagemang för radikal samhällsförändring genom att solidariserar sig med kampen för social rättvisa (Collins 2000; Harding 1991). Vad är feministisk reflexivitet idag, utöver ett kunskapsanspråk, en akademisk vana eller etisk tröstfilt? I det här kapitlet utgår jag från en förståelse av reflexivitet som en obekvämlig heuristik – för det obekväma utgör själva livsnerven i vår samexistens (Berlant 2022) – och utforskar tre överlappande institutionella villkor som sätter ramarna för reflexivitet som feministisk praxis: vithet, funktionsnormativitet och *elite capture*. Om heuristiken, som Lauren Berlant menar, i bästa fall är ett tankeexperiment, en tillfällighet eller ett fel som inte i nämnvärd utsträckning bidrar till störtandet av

institutionell makt, kan heuristik åtminstone ”spark blocks that are inconvenient to a thing’s reproduction” (Berlant 2022: 22).

Det är just i kraft av att de är obekväma som kritiska metoder – feministisk, dekolonial, crip och queer – har blivit skådeplatser för epistemologisk och metodologisk brytning: ”One of the primary modes through which feminist theory has made its mark has been through its challenge to knowledge as objective”, skriver Clare Hemmings (2012: 148), ”and through a focus on the importance of being as a mode of knowing.” Istället för att essentialisera erfarenheten eller hålla isär varande (ontologi) och vetande (epistemologi) för Hemmings ett samtal om feministiska ståndpunktsepistemologier och affektteorier för att utforska den kritiska reflektionens knaggliga onto-epistemologiska terräng. Hemmings, som inte skriver under på antagandet om en empatidriven reflexivitet, intresserar sig för den affektiva potentialen i friktioner som har sin upprinnelse i strukturella och epistemologiska asymmetrier och hur de kan stråla samman till dissonans – irritation, ilska, raseri – i våra skilda förhållanden till *status quo*. Centralt för denna feministiska reflexivitet är hur affektiv dissonans kan sporra politiska strävanden efter förändring. Tänk om, exempelvis, ”[t]he condition of another’s reflexive feminist subjectivity may [...] be a refusal of recognition of one’s own political or intersubjective demands” (Hemmings 2012: 153). Kan vi förbli immuna mot motsägelserna? Eller kan de sporra oss att ansluta oss till kamper för alternativa livsvärldar?

Kopplingarna mellan perspektiv, insikt och social förändring är centrala för svarta feministiska, antikoloniala och urfolksmetodologier där forskning inte kan separeras från kunskapsproduktionens historiska politik. Reflexiva insikter blir därmed – inte olik epistemiska privilegier – till dialogiska och politiska slagfält, inte minst inom kunskapsparadigm som formats av kolonialt våld och epistemicid. Detta är tillfälliga landvinningar och kollektiva processer som krävt mycket arbete, och som vuxit ur motsättningar om materiella villkor och som formar perspektiv, auktoritet, privilegier och sanningsanspråk (se Collins 2000; Smith 2012 [1999]).

För den som vill rensa metodologier på kolonialt bråte kan en förståelse av reflexivitet som begränsar sig till att lista sina privilegier reduceras till det som Vivetha Thambinathan och Elizabeth Anne Kinsella beskriver som bekännelsen som kryphål, och som fungerar genom ”absolving researchers from a duty to continuously ensure their research is supporting resistance to colonization in tangible ways, as opposed to reinforcing or reproducing colonial legacies” (Thambinathan & Kinsella 2021: 4). Ambivalensen i sådan vit bekännelse-reflexivitet är tredelad: medan den pekar mot feministiska och antikoloniala imperativ är den en uppvisning i ångerfullt känslorbet, förklätt till onto-metodologisk reflektion. Jag skulle vilja gå ett steg längre och hävda att den samtida vitheten förlitar sig på reflexivitet. Reflexivitet framstår som en lovande port till återupprättelse och en ny epistemologisk ordning. Men om denna väg till återupprättelse faktiskt inte går att nå helt och fullt, såsom jag ska försöka visa i det här kapitlet, riskerar den istället iscensätta ett själv som inte rymmer kroppslig eller själslig mångfald.

För dem som uppehåller sig i den sociala marginaliseringens gränsområden fyller reflexiva talakter en delvis annorlunda funktion. Jag förstår hur identitetsdriven reflexivitet kan framstå som epistemologiskt och etiskt fruktbar för att ge trovärdighet till anspråk på att veta bättre, på att besitta en mer intim och djuplodande förståelse. Jag förstår hur sådana anspråk öppnar tunga institutionsdörrar på glänt – även om mångfaldsdörren, som Sara Ahmed (2021) påpekat, är en svängdörr. Jag förstår också att blottandet av ett reflexivt jag är en försvarshandling. Jag har utan tvivel gjort mig skyldig till liknande redogörelser, i tron att det hör till god feministisk-metodologisk ton att redogöra för sin erfarenhet och bakgrund. Det har utan tvivel funnits tillfällen då jag blickat ut över övervägande vita rum eller skrivit med vita läsare i åtanke och känt mig nödgad att påpeka vilka (tankemässiga) oceaner som skiljer oss åt. Förkunnande reflexivitet som sköld och gränsdragning.

Om jag vill vara mer generös kan jag, när jag läser Alexis Pauline Gumbs (2020), väl föreställa mig hur sådan gränsdragningsreflexivitet kan fungera som en ”ryggradspraktik”, som erbjuder ett visst mått

av stabilitet och balans i ostadig existentiell sjögång. Och någonstans längs vägen valde jag att lära mig hur detta fastslagande av den egna sociala positionen, att hålla fram den för granskning, är den dialekt på vilken den feministiska forskningen uttrycker sin särart. Reflexivitet som feministisk-metodologiskt modersmål. Ett sätt att öva upp, sporra och locka uppmärksamheten till det socialas fasta grepp om det empiriska. Att prata om och aktivera forskningsvärldarnas sensuella och kulturella kontexter. Kanske är det just så det förhåller sig med feministiska metoder.

Oavsett om den kritiska reflektionens språk burits fram av feminismen eller innebär en ytterligare kreolisering av en metodologisk dialekt, är sådan förkunnande reflexivitet svår att utmana. Reflexiva talakter fastslår att det finns ett enda positionerat erfarenhetsmässigt inre. De kan göra ontologi som metod. De låter sig också inlemmas i en narrativ båge som spelat en avgörande roll i införandet av västerländsk normativ vit feministisk metod.

När feministisk reflexivitet först kom i ropet på 1980-talet framhölls den som ett motmedel mot den maskulina forskningstraditionens okroppslighet (se Oakley 1981 för ett exempel). Ändå kan det faktum att den förkunnande reflexiviteten är svår att utmana ge skydd åt alla möjliga sorters uttryck för tvivelaktig forskningsetik, alltifrån tafatta försök att i stunden retrospektivt göra eller känna till etisk mörkläggning och framtidssäkring.

I värsta fall kan anspråken på reflexiva insikter användas för att rationalisera och rättfärdiga övergrepp och en vit patriarkal antropologisk blick. I en artikel i en ansedd expertgranskad tidskrift, publicerad 2022, framställer en vit svensk forskare, baserad i Storbritannien, sitt onanerande över tecknade pojkar i japanska shotakon-serier som en väsentlig del av sin autoetnografiska metod. Att han i sin forskningsdagbok redogör för sina tankar och känslor under onanin rättfärdigas som ”ett slags kritisk självreflektion”. Reflexivitet som masturbatorisk empati. (Jag avstår här från att citera artikeln, som nu dragits tillbaka, men det krävs inte någon mer avancerad sökning på nätet för att hitta den liksom det uttalande tidskriften gjorde i samband med tillbaka-dragandet av artikeln och mediakommentarerna i anslutning därtill.)

Att ingen av granskarna reagerade och att artikeln kunde publiceras säger någonting om kraften i det som Daniel Campbell Blight (2021) identifierar som den vita blickens ihållande narcissism och den vita introspektionens begränsningar. Den vita blicken har sina historiska rötter i ”göra ras” genom det visuellas överordnade ställning inom moderniteten. I denna ”era av egon”, för att använda Brennans (1993) pregnanta formulering, identifierar Seshadri-Crooks en kompletterande rasifierad maktkunskapsnexus där ”objektifiering och dominans av andra och miljön är överordnade allt annat” (Seshadri-Crooks 2000: 4). Som jag ska förklara senare är det någonting i denna metodologiska validering av att göra saker synliga/transparenta i reflexivitetens diskussionerna som rimmar väl med den moderna rasifieringens mekanismer, och som hjälper snarare än stjälper ego-erans vithet.

Låt mig, för att tydliggöra denna poäng, kontextualisera min förståelse av den (vita) feminismens metodologiska fokusering av det reflexiva.

Farväl till gudstricket

Föreställningar om det metodologiska värdet av ett reflexivt jag, bortom de light-versioner av reflexivitet jag tecknat konturerna av ovan, är inte unika för feministisk forskning. De kan spåras långt tillbaka i den västerländska filosofin (bland annat till Georg Lukács och Karl Marx arbeten) och än längre i vissa av det globala syds kosmologier och i svarta och ursprungsbefolkningars idétraditioner. Värdesättandet av en icke-dömande och nyfiket utforskande blick på det framväxande jaget – kroppsliga förnimmelser, sinnestämningar, tankar, känslor och sammanflätningen med världen runtomkring oss, såväl den mänskliga som den mer-än-mänskliga – är ett centralt inslag i buddhismens dharmiska traditioner. Via mindfulness-pedagogiken har vissa av dessa idéer fått fäste även inom metodlitteraturen, till exempel i form av föreställningar om att ”reflexivity is a tool for achieving ethical mindfulness” (Warin 2011: 806). I detta påstående naturaliseras ömsesidigt beroende mellan reflexivitet och etik, som Warin beskriver som en ”alertness or

heightened sensitivity to understanding the relational aspects of the research process” (Warin 2011: 809). Arbetet med att integrera ett holistiskt erkännande av det ömsesidiga beroendet mellan kropp- och-själ, land och det mer-än-mänskliga i epistemologi och metod får en ganska annorlunda inramning inom urfolksforskningen genom dess utmanande av koloniala epistemologier. För Heather Davis och Zoe Todd utgör ett sådant ”concept of knowledge separate from the geosphere and biosphere” ett ohållbart arv från kolonialismen som bör ersättas med erkännandet av att ”land and thought are integral to one another” (Davis & Todd 2017: 769).

De vanligaste och mest grundläggande feministiska argumenten för empirisk reflexivitet följer i princip liknande teman i sin kritik av moderna vetenskapparadigm som upphöjer rationalistiska, värde-neutrala och slutna system för vetande. Feministiska forskare varnar för ”gudstricket” (Haraway 1988) som utgår från upplysningsidealets illusioner om forskaren som en allseende auktoritet. En sådan a-historisk ”utblick från ingenstans” (Nagel 1986) presenteras som opartisk, som att den har kopplats loss från den kännande, otämjda kropp-själels oförutsägbarhet. Den allseende gudens perspektiv förorenas inte av det som sociologen Émile Durkheim benämner vardagliga ”föreställningar”, ”tomma på vetenskapligt värde” (Durkheim 1982 [1895]: 246). Detta klassiska vetenskapparadigm, som inte kan silas rent från sin koloniala logik, lägger tonvikt på stabiliteten i en passiv värld (Prigogine & Stengers 1984: 54) och på ”faktas” generaliserbarhet. Det vill inte kännas vid att forskare ständigt formas av, och därtill formar och omformar, de metoder och relationer de blir del av. Som ett resultat av det, menar John A. Weaver och Nathan Snaza att

Western science becomes caught up in what we call ”methodocentrism”: the belief that particular, pre-formed methods can guarantee the validity of an intellectual investigation into the world by factoring out the vicissitudes of the observer’s entanglement with the world (Weaver & Snaza 2017: 1056).

Det jag här skulle vilja be er hålla i åtanke är att även om vissa reflexiva metoder kan förstås som ett motgift mot sådan metodcentrism – eftersom de pekar på metodens begränsningar, sociala infusioner och oförutsägbar utveckling – förblir reflexivitet en relativt porös och bred idé och praktik som omfattar ett helt spektrum av varianter. Härnäst kommer jag att diskutera relevanta utvecklingar i diskussionen om reflexivitet inom feministisk metod och argumentera för att vi bör röra oss bort från synen på transparens som etisk relation. På vilket sätt skulle våra praktiker förändras om vi tillstod att kritisk reflektion möjliggörs – och bara för somliga – genom villkorad och ömsesidigt beroende fördelning av affektiva, sensuella, materiella och institutionella relationer? Och vad händer om merparten av dessa relationer förblir icke-transparenta, utom räckhåll för reflektion?

Jag tänker således på reflexivitet som en obekvämlig empirisk och institutionell olägenhet. Inte minst inom ramen för den utvärderingskultur som präglar dagens universitetsregimer och som erbjuder mycket lite utrymme för empirisk ödmjukhet, osäker kunskap och långsam forskning. På vilket sätt är då reflexivitet obekvämlig? Vi behöver träda in i och stanna i motsägelsefullheter och affektiv oenighet för att det är där vi hittar något som trycker tillbaka mot empirisk och etisk slutenhet, kodifiering och reglering. Det är vad jag tror att Berlant försöker fånga när hen skriver om det obekvämliga som en medimplicering:

At whatever scale and duration, "inconvenience" describes a feeling state that registers one's implication in the pressures of coexistence. In that state the body is paying attention, affirming that what's in front of you is not all that's acting on you (Berlant 2022: 3).

Låt oss pausa förklaringen där och ge oss lite andrum medan jag går tillbaka och knyter ihop trådarna i det jag uppfattar som tre utmärkande drag för feministisk metodologisk reflexivitet:

- kapaciteten att tänka/handla/”se”/begripliggöra i syfte att göra sig själv till föremål för solid kritisk empirisk granskning och ansvarsutkrävning, så att
- reflexiviteten, genom beskrivning/ifrågasättande/undersökning av forskningsprocesser, -praktiker och övergripande apparat blir
- ett verktyg för att förklara kunskapandets villkor och därigenom nå en mer robust bedömning av tillförlitligheten och legitimiteten i diverse empiriska anspråk och relationer.

Reflexivitet som feministisk metod

Som redan antytts kan feministisk empirisk reflexivitet förstås på en rad sätt. Enligt min erfarenhet fungerar reflexivitet inom feministisk metod oftast som ett slags empirisk lokaliseringsapparat med etisk potential. Som motnarrativ utmanade feministisk reflexivitet maskulina skolboksfabriceringar av objektivitet som synonymt med empirisk suveränitet och god vetenskap. Därför tenderar reflexivitet, paradigmatiskt för västerländsk vit feministisk metod, att läras ut som både ett epistemologiskt och ett etiskt korrektiv till den maskulina vetenskapens kalla objektifieringar och vetenskapsideal. Den lovar att blåsa liv i forskningsrelationer, analyser och påståenden och fylla dem med varma kontextuella detaljer. Den gör oss förmögna att se och ta ansvar för hur kunskapen blir till. Donna Haraways diskussion om feministisk objektivitet och behovet av ”situerad kunskap” har blivit måttstocken för hur vi framställer reflexivitet som nödvändig inom feministisk metod. I sin artikel från 1988 skriver Haraway: ”Feminist objectivity is about limited location and situated knowledge, not about transcendence and splitting of subject and object. *It allows us to become answerable for what we learn to see*” (Haraway 1988: 583, min kursiv.).

”Den låter oss bli ansvariga för vad vi lär oss att se”, det är det grundläggande kännetecknet för den form av feministisk reflexivitet jag befattar mig med här. Det som intresserar mig, om vi betraktar det som ett kriterium för utvärdering av feministisk reflexivitet inom kvalitativ forskning, är hur ansvaret för den egna positionen, meto-

dologiska villkor och empiriska påståenden ("vad vi lär oss att se") tas i beaktande och vilka effekter detta får. Jag kommer här i korthet att förklara sambanden mellan vithet, funktionsnormativitet och *elite capture*, innan jag återvänder till reflexivitetens obekvämheter.

Reflexiv vithet

Jag förstår alltså vithet som inneboende i reflexivitetens förlösande lockelse. Som löfte fungerar denna lockelse som ett slags futurum exaktum, en verbform som uttrycker att något kommer att fullbordas: reflexivitet som ett löfte och en väg framåt. Detta löfte och denna väg framåt möts i flykten från det Shona Hunter och Christi van der Westhuizen (2022: 2) kallar "the invisibility–ignorance–innocence triad", de kritiska vithetsstudiernas kännetecken. Hunter och van der Westhuizen avvisar mer konventionella krav på att synliggöra vithet som ett symptom på hur "contemporary global colonial whiteness works through commodification". För en forskare som rasifierats som vit och som konfronteras med den ofrånkomliga sanningen att vetenskaplig forskning har sitt ursprung i och har tjänat kolonialismen och det rasistiska tänkandet (Smith 2012 [1999]) fungerar reflexiviteten för att synliggöra hur vithet är sammanvävd med kolonialismens rasistiska formationer. Reflexivitet som inte (längre) vit oskuld. För Hunter och van der Westhuizen gör strävan efter att synliggöra vitheten anspråk på försoning genom följande diskursiva mekanismer: "Through 'knowing' itself, declaring itself to be problematic and then 'cleaning up' itself to reachieve innocence." Vi förvarnas om att denna typ av diskursivt manövrerande "relies on the same possessive, narcissistic mastery logic of coloniality, whereby the white subject knows and controls, mind over matter" (Hunter & van der Westhuizen 2022: 2).

Det är andra diskursiva mekanismer som verkar när reflexivitet och vithet flätas samman, där "viljans seger över köttet" för mig in på de metodologiska diskussionernas funktionsnormativitet. Detta skiljer sig i någon mån från den psykoanalytiskt härledda kritiken av reflexivitet som många säkerligen är bekanta med sedan tidigare: att vi är ogenomträngliga för oss själva. Med erkännandet av det

icke-rationella krymper reflexiviteten – ansvarstagandet ”för vad vi lär oss att se” – i omfång. Som Édouard Glissant (1997) har påpekat utgör transparens en grundpelare i den eurocentriska kunskapsproduktionen, genomsyrad som den är av reduktionism. I min egen kvalitativa forskning funderar jag över den djupa klyftan mellan språk-/teckensystem och de sköra aspekter som genomsyrar kroppsligt och subjektivt liv, inte minst i situationer av ontologisk kris, förlust med efterverkningar (se Hardi 2015). Detta är reflexivitet som en icke-frivillig och obändig relationalitet och tid. En punctum utan utgångsdatum. Eftersom reflexiva metoder aldrig kan hålla jämna steg med forskningsmötenas onto-affektiva tillblivelser och efterverkningar, är det reflexiva en tid av melankoli. Det melankoliska objektet är, som David Eng och David Kazanjian (2003: 5) påpekar, skittat och upprörs lätt, ”continually shifting both spatially and temporally, adopting new perspectives and meanings, new social and political consequences, along the way”.

Reflexiv funktionsnormativitet

Mitt pågående forskningsarbete med döende migranter och vårdpersonal i Storbritannien (Gunaratnam 2013) gör ständigt oväntade intrång i mitt övriga liv. Också långt efter att det finansierade projektet antas vara avslutat. Jag återvänder alltid till mina forskningsrelationer med nya förståelser som rubbar mina tolkningar. Dessa förändras varje gång forskningen får nytt liv och delas med en ny publik, genom nya läsningar och i takt med att min livserfarenhet växer och utvecklas (se Gunaratnam 2019). Händelser på såväl global som lokal nivå, nya institutionella förutsättningar och förändrade finansieringsvillkor kan öppna dörren till nya, queera rum för empiriskt relaterande: *cruising*, besatthet, lek, sorg. Om vi dessutom tillstår att vissa typer av sjukdomar, åkommor, smärta, inlärningssvårigheter, PTSD och fysiologiska tillstånd, som hjärndimma och hormonella förändringar, påverkar de exekutiva funktioner som antas vara inblandade i vår reflexiva förståelse (minnesförmåga, fokus, observation, introspektion, självreglering med mera) får vi en antydning om hur funktionsnorma-

tivitet kan inverka på reflexivitet, såsom jag skildrat den ovan. Men låt mig utveckla resonemanget.

Etnografer med autism, såsom Robert Rourke, har denaturaliserat former av reflexivitet där mentalisering antas innebära förmåga att "reflect on the contents of one's own and other's minds" (Baron-Cohen 2001: 174, citerad i Rourke 2016). Rourke påpekar att förmågan att tänka om och utvärdera egna tankar och känslor i förhållande till andra är en egenskap som vissa autistiska forskare måste lära sig, ofta genom relationer med det mer-än-mänskliga (växter, djur, natur). Om vi sätter Rourkes insikter i dialog med Mel Chens kritik av det funktionsnormativa institutionella maskineriet inom humaniora och samhällsvetenskap, där forskare "are tasked to work with a fluid cognitive tool set: taxonomies, namings, retrievals" som producerar "disciplined cognators" (Chen 2014: 178), stör den feministiska reflexivitetens normativitet – "den låter oss bli ansvariga för vad vi lär oss att se". Hur ska vi förhålla oss till att kognitiva förmågor att "lära sig se" kan variera? Vad händer om traumarespons och/eller egenomsorg resulterar i bedövning eller i att vi hindras från att vara fullt närvarande? Och vad ska vi säga om de förtryckande krafter inom universitetsvärlden som förstärker eller utlöser vår hypervaksamhet och dissociation? Och tänk om förmågan till reflexivitet inte alls vilar hos forskaren eller det tänkande sinnet, utan är utspridd över allt som har med forskningen att göra.

Inbäddad bland dessa crip-epistemologier ligger den granat som filosofer som Martin Heidegger och Édouard Glissant kastade in i den europeiska filosofin och som hållit filosoferna sysselsatta i årtionden: vi har alla förmåga att försvinna. Min poäng är att den metodologiska reflexivitetens förespråkare alltför sällan tar hänsyn till de queera temporaliteter som ryms i att dra sig undan från meningsfull närvaro, och till de typer av rebellisk dissociation som Xine Yao kallat "icke-kännande" (*unfeeling*). I *Disaffected* (2021) skildrar Yao hur ras- och genuspolitiska aspekter av känslomässigt tillbakadragande fungerat som överlevnadstaktik och en form av vägran bland exkluderade folk i 1800-talets Nordamerika: "Unfeeling dissents from the biopolitics of feeling, hinting at other ways of organizing life that might

be suppressed, overlooked, adjacent, incipient, insurgent, resurgent, or still to be imagined” (Yao 2021: 8). Yao konstaterar vidare: ”just because you need to switch off doesn’t mean you’re dissembling. You’re making a decision about the allocation of care” (Markbreiter & Yao 2022). Det grundläggande narrativet kring feministisk reflexivitet innehåller ett antagande om ständig uppmärksamhet, samt osynliggör funktionshinder och undandragen närvaro.

Lyssna nu på Leila Whitley och de andra studenterna: ”Switching off from the institution, turning down its violence, was a survival mechanism” (citerad i Ahmed 2021: 267). Whitley och de andra berättar hur de som studenter drevs till kollektiv handling för att kunna sammanfoga sina fragmentariska berättelser till en anmälan om systematiska sexuella övergrepp på sin universitetsinstitution. Eftersom upplevelserna var spridda på flera platser och ibland dolda innebar metoden att pussla samman dem en utspridd reflexivitet. Sammanfogandet tog hänsyn till deras olika sårbarheter och överlevnadsstrategier, till att de var småfisk i den akademiska dammen, där doktorander spottas ut på löpande band (Singh 2018: 21). Som en inverterad version av Probyns diskussion (1993), som riktar uppmärksamheten mot de villkor som möjliggör ett reflexivt jag, avslöjar Whitley och de andra studenterna de institutionella villkor som samverkat för att få deras reflexiva jag att försvinna. Deras reflexivitet kom att präglas av gemensamt berättande (hågkomster, ”datainsamling”, bevisföring), vittnesbörd (lyssnande, handhållande, gråt, utmattning), en relation till olika temporaliteter (institutionell klocktid, långsamt trauma) och bristen på gottgörelse (kostnaden för att överleva).

Marinbiologer har lärt oss att kvidd, när de blir varse större rovfisk, kan växla mellan att simma i små, utspridda stim och större, kompaktare stim. Den plötsliga rörelsen tillåter dem att inspektera hotet, att expandera och bilda en fontän runt rovfisken, och genom sina rörelser avslöja hotets form. Emily Ogden (2022: 7) skriver: ”In the trembling of the minnows, in the busy chaos of our unknowing, the Leviathan that is hunting us and that we are, might become visible.”

Hur kan det komma sig att institutionella övergrepp och våld så ofta löses upp och försvinner i vår dokumentation, vårt berättande och vår undervisning om feministisk reflexivitet?

Reflexivitet och *elite capture*

Låt oss pausa redogörelsen där ett ögonblick, stanna kvar i den akademiska kunskapsproduktionens komplexiteter och övergrepp, hämta andan en stund.

Om jag är en forskare som hemsöks av relationernas alteritet bör jag avbryta alla försök att enkelt glida förbi denna annanhet – som det okändas temporalitet – och istället vinnlägga mig om en mer jordnära annanhet i form av social skillnad. Jag är här medveten om att jag inte till fullo redogjort för eller problematiserat hur forskare ur globala majoriteter – forskare som jag själv – kan göra bruk av reflexiviteten i institutionella sammanhang. Det som intresserar mig här är de besläktade begreppen *elite capture* och epistemisk underkastelsepolitik (*epistemic deference politics*), båda hämtade från filosofen Olúfẹ́mi Táíwò (2022).

Táíwò undersöker hur eliter använder identitetspolitik för att skydda intressena hos ett privilegierat fåtal genom *elite capture*. Detta inträffar när vi misstar oss om hur en – relativt privilegierad – minoritetspositions verklighet skiljer sig från en bredare grupps verklighet. Denna relativa makt benämner Táíwò (2022: 61–84) ”being in the room privilege”. Privilegiet att vara i rummet leder bort uppmärksamhet och resurser från de större strukturer inom vilka rummen byggs. För oss som besitter sådan makt innebär samtidens underkastelsenorm, som hämtar kraft ur den institutionaliserade identitets- och mångfaldspolitik, att vi (ofta vita) kommer i åtnjutande av ”conversational authority and attentional goods” (Táíwò 2022: 70). Miranda Fricker (2007: 17) kallar det för ett trovärdighetsöverskott.

I vissa rum ges *det vi säger* (på vissa villkor) oproportionerligt stor auktoritet på grund av *vilka vi är*. I mina ögon tycks passformen mellan framförandet av en sammanhängande identitet, epistemisk underkastelse och reflexiva redogörelser närmast perfekt. Tillsammans

grumlar de hur långt vi eliter kommit, den relativa makt vi besitter – också över kolleger och studenter i mer osäker ställning. Reflexivitet som katalys, som omvandlar sociala asymmetrier till metodologiskt kapital. Samtidigt är det, som Tiffany Lethabo King poängterar, viktigt att vara läsbar för universitetsledningen, eftersom det är en förutsättning för att kunna utmana organisatoriska övergrepp och våld: ”While important strategizing is occurring, having the capacity to move in, between, through, and outside of subject formations is essential” (King 2015: 135).

Reflexivitetens sprickbildande effekt

”Writing Black Beauty” är Jennifer C. Nashs (2019) hyllning till en genre inom svart feministiskt, vackert skrivande (*beautiful writing*), som präglas av sitt självmedvetna, politiserade och känslolagda engagemang. I essän tecknar Nash kärleksfullt konturerna av litterära arbeten som vägrar att inordna sig i akademins sterila och distanserade traditioner. Eller det var i alla fall så jag först läste essän, under förberedelsearbetet inför en kurs om den svarta feministiska arkivmetodikens kritiska fabuleringar (Hartman 2008), med dess pendlande mellan fakta och fantasi. När jag nu läser om den hör jag tydligare hur Nash varnar för de motsättningar som ryms i ”self-reflective forms of theorizing that make visible critical ambivalence and scholarly desires” (Nash 2019: 108). Bland de många risker som vackert skrivande är förknippat med framhåller hon den komplexa avvägning hon själv behövt göra (Nash 2019: 120): hur kommer hennes egen essä att bli bedömd i nästa befordringsrunda? Det spelar ingen roll att vackert skrivande står emot exploaterande logiker, den kan ändå kommodifieras och utnyttjas som anseendekapital när universiteten handlar för egen vinning på den akademiska marknaden.

Rosalind Gill (1998: 38) skriver: ”Until we can bring to the surface and publicly discuss the conditions under which people are hired, given tenure, published, awarded grants and feted, ’real’ reflexivity will remain a dream.” Jag är osäker på vad ”verklig reflexivitet” faktiskt innebär. Och det är just poängen. Som Nash så elegant visar behöver

reflexivitet som empirisk och etisk olägenhet inte innebära något åsidosättande av det analytiska värdet i ståndpunktsepistemologier, materialitet eller affekt. Det är, som jag hoppas har framgått i detta kapitel, snarare så att reflexivitetens obekvämheter gör det möjligt för oss att spåra det mångtydiga, obestämda och oförenliga, utan att behöva förlita oss på narrativ om transparens, återhämtning, underkastelsepolitik eller skönmålning av nyliberala kunskapsmarknader. I den meningen pekar obekvämheter mot det obestämda, mot att vara mottaglig för värdet i att ta ansvar för vad vi forskar om, med vem och hur och att lossa på banden mellan reflexivitet och ”ontologisk egotism” (Probyn 1993: 80). Den spänningen leder mig in på vad reflexivitet som heuristik kommit att betyda för mig: den dialogiska utkristalliseringen av mitt omsorgsansvar såsom det framträder ur affektiv dissonans och etisk-politisk inkongruens (Hemmings 2012), inklusive de fientliga och exploaterande institutionella miljöer som jag känner mig alltmer alienerad från. Som Berlant (2022: 6) skriver: ”[A]lienation implies a style of response that manages the inconvenience of the world by creating a distance from within the space of relation: in Marxist technical terms, a way of rerouting the body’s intimate labour for the value extraction of others. Capitalism fracks the sensorium.”

Nyliberala universitet bildar sprickor i kroppsjälen. De odlar och livnär sig sedan på alienerat arbete, ångest, ensamhet, cynism och performativitet. Distansering driver de pedagogiska och epistemiska marknader som, fastän de strävar efter någonting annat, handlar i reflexiva redogörelser.

Som svar på Berlants uppmaning (2022: 26) att ”brainstorm your own examples of structural and affective alienation” kan jag tänka mig flera andra källor till alienation:

- kraven på att undervisa ansikte mot ansikte under det ständiga kristillstånd som covid-pandemin innebar
- arbetsbördor som inte tar hänsyn till de anställdas välbefinnande, omsorgsansvar eller funktionsnedsättningar

- forsknings- och undervisningsteam som bygger på osäkra anställningsförhållanden
- den ständiga besattheten av att mäta och utvärdera
- forskarutbildningarnas allt sämre villkor
- groteskt lönsamma publiceringssystem som förlitar sig på kedjor av obetald arbetskraft
- giriga, nyliberala universitetsstrukturer som plundrar forskare på forskningsmedel, utan hänsyn till den tid det tar att forska med omsorg.

Listan kan göras i det närmaste oändlig.

Berlants poäng (2022: 26) är, oavsett hur svaren på uppmaningen ser ut, att det som uttrycks inte är ”a failure to be in relation but a failure within it”. Ett misslyckande av katastrofala mått som jag för närvarande konfronteras med handlar inte så mycket om förkunnande reflexivitet. Det handlar om den utsträckning i vilken nyliberala universitet kommit att bli omsorgens antites. Det fortsatta värdet av reflexivitet som feministisk metod måste ligga i dess kviddlika potential: i hur vi aktiverar trycket i dess obekvämheter och olämplighet för att sätta namn på och lära oss mer om hur våra metodologiska praktiker kan snärjas i och samtidigt avslöja formen på livsförnedrande krafter. Sådan aktivering skulle kanske ännu kunna hjälpa oss att sätta käppar i hjulet för social reproduktion.

Referenser

- Ahmed, S. (2021). *Complaint!* Durham: Duke University Press.
- Baron-Cohen, S. (2001). Theory of Mind in Normal Development and Autism. *Prisme*, 34: 174–183.
- Berlant, L. (2022). *On the Inconvenience of Other People*. Durham & London: Duke University Press.
- Blight, D.C. (2021). Ways of Seeing Whiteness. I Ducey, K., Feagin, J. & Headley, C. (red.) (2021). *George Yancy: A Critical Introduction*. Lanham: Rowman & Littlefield, s. 87–101.
- Brennan, T. (1993). *History after Lacan*. London: Routledge.
- Chen, M. (2014) Brain Fog: the Race for Cripistemology. *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*, 8(2): 171–184.

- Collins, P.H. (2000). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York: Routledge.
- Davis, H. & Todd, Z. (2017). On the Importance of a Date, or, Decolonizing the Anthropocene. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 16(4): 761–780.
- Durkheim, É. (1982 [1895]). *The Rules of Sociological Method*, övers. W.D. Halls. New York: Free Press.
- Eng, D.L. & Kazanjian, D. (2003). Introduction: Mourning Remains. I Eng, D.L. & Kazanjian, D. (red.), *Loss: The Politics of Mourning*. Berkeley: University of California Press, s. 1–25.
- Fricker, M. (2007). *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford: Oxford University Press.
- Gill, R. (1998). Dialogues and Differences: Writing, Reflexivity and the Crisis of Representation. I Henwood, K., Griffin, C. & Phoenix, A. (red.), *Standpoints and Differences: Essays in the Practice of Feminist Psychology*. London: Sage, s. 18–43.
- Glissant, E. (1997). *The Poetics of Relation*, övers. B. Wing. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Gumbs, P.A. (2020). *Undrowned: Black Feminist Lessons from Marine Mammals*. Edinburgh: AK Press.
- Gunaratnam, Y. (2013). *Death and the Migrant: Bodies, Borders, Care*. London: Bloomsbury Academic.
- Gunaratnam, Y. (2019). ”Those that resemble flies from a distance”: Performing Research. *Mai: Feminism and Visual Culture*, 15 may. <https://maifeminism.com/those-that-resemble-flies-from-a-distance-performing-research/>.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3): 575–599.
- Hardi, C. (2015). *Considering the Women*. Northumberland: Bloodaxe.
- Harding, S. (1991). *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. Milton Keynes: Open University Press.
- Hartman, S. (2008). Venus in Two Acts. *Small Axe*, 12(2): 1–14.
- Hemmings, C. (2012). Affective Solidarity: Feminist Reflexivity and Political Transformation. *Feminist Theory*, 13(2): 147–161.
- Hunter, S. & van der Westhuizen, C. (2022). Viral Whiteness: Twenty-first century global colonialities. I Hunter, S. & van der Westhuizen, C. (red.), *Routledge Handbook of Critical Studies in Whiteness*. Oxford & New York: Routledge, s. 1–28.
- King, T.L. (2015). Post-Identitarian and Post-Intersectional Anxiety in the Neoliberal Corporate University. *Feminist Formations*, 27(3): 114–138.
- Markbreiter, C. & Yao, X. (2022). Not Feeling It: An Interview with Xine Yao on How, and Which, Feelings are Racialized. *New Inquiry*, 16 augusti 2022. <https://thenewinquiry.com/not-feeling-it/>.
- Nagel, T. (1986). *The View from Nowhere*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Nash, J. (2019). Writing Black Beauty. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 45(1): 101–122.
- Oakley, A. (1981). Interviewing Women: A Contradiction in Terms? I Roberts, H. (red.) (1981). *Doing Feminist Research*. London: Routledge & Kegan Paul, s. 30–61.
- Ogden, E. (2022). *On Not Knowing: How to Love and Other Essays*. Chicago: Chicago University Press.

- Prigogine, I. & Stengers, I. (1984). *Order Out of Chaos*. New York: Bantam.
- Probyn, E. (1993). *Sexing the Self: Gendered Positions in Cultural Studies*. London: Routledge.
- Rourke, R. (2016). Autieethnography: Theory-of-mind and Developing Autoethnographic Accounts. *Feminist Review Blog*, 14 oktober 2016. <https://femrev.wordpress.com/2016/10/14/autieethnography-theory-of-mind-and-developing-autoethnographic-accounts/>.
- Seshadri-Crooks, K. (2000). *Desiring Whiteness: A Lacanian analysis of race*. London: Routledge.
- Singh, J. (2018). *No Archive Will Restore You*. London: Punctum Books.
- Smith, L.T. (2012 [1999]). *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books.
- Táíwò, O. (2022). *Elite Capture: How the Powerful Took Over Identity Politics (and Everything Else)*. London: Pluto Press.
- Thambinathan, V. & Kinsella, E.A. (2021). Decolonizing Methodologies in Qualitative Research: Creating Spaces for Transformative Praxis. *International Journal of Qualitative Methods*, 20(2): 2–9.
- Warin, J. (2011). Ethical Mindfulness and Reflexivity: Managing a Research Relationship with Children and Young People in a 14-Year Qualitative Longitudinal Research (QLR) Study. *Qualitative Inquiry*, 17(9): 805–814.
- Weaver, J.A. & Snaza, N. (2017). Against Methodocentrism in Educational Research. *Educational Philosophy and Theory*, 49(11): 1055–1065.
- Yao, X. (2021). *Disaffected: The Cultural Politics of Unfeeling in Nineteenth-Century America*. Durham: Duke University Press.

Kreativt skrivande som feministiskt frigörelseprojekt

En föds inte till författarinna

Ulrika Dahl

Tid att gå ned i skrift

Låt oss börja detta metodologiska avsnitt i verbform, i skrivande. Låt oss tillsammans pausa läsningen av denna bok som författats av skrivande forskare och själva skriva.

Lägg fingrarna på tangentbordet, eller ta ett grepp om valfri penna med din skrivhand och börja. Under minst fem minuter, skriv om vad det innebär att skriva för dig och om vad du tänker och känner inför skrivande som en central del av ditt arbete. Skriv sedan i fem minuter till om vilket slags skrivande du (helst eller främst) ägnar dig åt en helt vanlig (arbets)dag.

När du är klar och har sparat dokumentet eller slagit igen din skrivbok, rör på kroppen och hitta en plats där du kan se himlen.

När du känner dig redo, återgå till att läsa detta kapitel.

Det (o)möjliga i att skriva

Det regnar utanför fönstret. Novembermörkret skymtar bortom en mörkgrå himmel över studentstaden. Vi har samlats kring det som förenar oss: skrivande som praktik, ideal och ibland (hemlig) dröm. Tystnaden sänker sig och allt som hörs är fingrar som klickar mot tangenter. Luften känns lätt och tankerymden stor när vi går in i

det kreativa tillståndet av att foga samman ord och meningar. Den kollektiva koncentrationen är större än den individuella insatsen av vars och ens närkamp med skärm och fem rader fyrkantiga knappar. Vi befinner oss, för ett ögonblick, utanför den förkroppsligade tiden och arbetslinjen; inget finns utanför detta ögonblick.

Den som rör sig i världen (nedan elfenbenstornet) kan ibland få frågan om vad en fem(me)inistisk forskarinnas huvudsyssla egentligen är. Det uppenbara svaret är förstås, inte minst i sammanhanget som denna bok skapar och talar till, att hen *forskar*. Det vill säga att hen har en fråga som ska undersökas på något sätt. För en genusvetare ligger undersökningens fokus som bekant oftast på frågor om genus, sexualitet, rasifiering, materiella omständigheter och ting, på kroppsliga, men också teknologiska och mer-än-mänskliga relationer i tid och rum. Annorlunda uttryckt undersöker feministiska forskare hur makt tar sig uttryck och hur ojämlikheter och orättvisor skapas och reproduceras. Medelst teorier om vad makt är och gör och med hjälp av olika undersökningsmetoder som vi tillämpar på en vald empiri söker vi möjliga svar. Ibland gör vi anspråk på att visa eller föreställa oss en annan möjlig värld. Allt detta inbegriper *skrivande*. För egen del inbegriper detta skrivande ett visst mått av ordlek, ett utforskande av språkets möjlighet till (fem(me)inin) förändring. Att adressera dig som *läsarinna* är dock inte ett antagande om din eller någon genusvetares genustillhörighet, det är en läppstiftsröd markering av att språket ingalunda är neutralt.

Att skriva – och därmed alltid även att läsa (åtminstone sina egna ord när de tar form) – är på samma gång det mest självklara och det svåraste en ägnar sig åt som forskande och undervisande feminist. Oavsett om vi är studenter eller *professoras*, i början av en utbildning eller i slutet av en akademisk karriär, och oavsett om de vi riktar oss till är en intresserad allmänhet, studenter som precis anlänt till universitetet eller språket, lärare som ska ge oss en examen, utvärderare som ska bedöma arbetsinsatser eller aktivister som söker svar på snåriga frågor om *hur* vi egentligen bär oss åt för att förändra världen, så förväntas vi (kunna) skriva. Ett sätt att närma sig och avmystifiera skrivandet kan vara att se det som mer än ett instrument för förmed-

ling av resultat. Själv föredrar jag att se skrivande som ett hantverk, en kreativ analytisk process och en undersökningsmetod, det vill säga som gestaltning och form i sig (Richardson 2000).

Är det något vi lärt oss av de senaste decenniernas kamp för rättvisa så är det kanske att det krävs mycket mer än siffror och fakta för att förändra. Dessa talar nämligen aldrig för sig själva – det spelar roll vilka berättelser vi väljer att förmedla med våra ”fakta”. Vi vet att ord och kanske framför allt berättelser har en förmåga att beröra, att de därmed kan förändra världen, på gott och ont. ”Berättelser är alltid mer generösa och rymliga än ideologier”, skriver den feministiska vetenskapsteoretikern Donna Haraway (2004: 1). En central aspekt av feministisk och genusvetenskaplig forskning förblir därmed också hur vi kan bebo kunskap, historier och berättelser på nya sätt. För många av oss kan detta handla om att undersöka de frigörande aspekterna av att berätta något, att se skrivandet som ett kreativt frigörelseprojekt. Kanske drivs vi till och med av en (hemlig) önskan att kunna skriva med en sådan kraft att vi kan krossa världens hjärta och hela det, för att tala med Dorothy Allison (1994), en amerikansk queer femme vars berättelser om klass, sexualitet och familj ofta behandlar hud och beröring på sätt som berör och går under huden på sina läsarinor. Men hur? Många av oss brottas med vad det innebär att skriva, både som motstånd och ansvar (Lee 2014).

Att ta den kreativa analytiska processen att skriva på allvar är alltid ett utforskande med få kartor. I sekunden vi söker oss bortom konventioner och genrer, bortom vedertagna mallar för hur forskning ska redovisas och förmedlas, står vi inför andra möjligheter för hur en ska, kan eller bör skriva. Detta är förstås både spännande och läskigt, men det är sällan helt laglöst. Faktum är dock att ingen av oss föds till författarinna, vi *blir* det. Precis som genus tar sig uttryck och blir begripligt genom ständiga upprepningar och imitationer av igenkännbara former så är det genom att om och om igen lyfta pennan, eller lägga fingrarna mot tangenterna för att författa något riktat mot en läsarinna, som i sin tur begriper och åberopar vad vi skriver, som vi blir författarinor. Tänk att detta är vårt arbete, vår metod och process. Jag har fortfarande svårt att omfamna det, ibland

får insikten mig att tappa andan trots att jag skrivit sedan jag var åtta år. Ja, mitt uppdrag idag och i denna text är, liksom ditt, att läsa och skriva. Ett privilegium, ofta en njutning, men på intet sätt lätt, snarare en ständig utmaning. Ytterst en arbetsuppgift och ett uppdrag vi ger oss själva, en väg vi valt, på gott men också ibland på ont.

Jag som skriver detta kapitel om kreativt skrivande som metod gör inte det i egenskap av att vara någon expert (detta är ytterst en smakfråga, kanske) och jag erbjuder heller inte någon enkel manual. Annorlunda uttryckt kan en text om skrivande som feministiskt frigörelseprojekt omöjligen leverera sagda frigörelse. Ytterst vänder vi oss till feministiskt skrivande med en övertygelse: att det spelar roll vilka berättelser vi förmedlar och hur. Vi kan emellertid inspireras av det vi ärvt och lära oss att bygga nya, egna berättelser med tillräckligt mycket andrum så att de blir beboeliga för fler. Därmed kan det feministiska skrivandet i sig vara en metod som manar till ett slags frigörelse, ett motstånd.

Och vet du? Du har redan börjat.

Frågan om ärende

Låt oss spinna och nysta oss vidare i skrivandets labyrint, under minst fem minuter.

Fokusera på en punkt i rummet eller i ditt minne och fundera på något du läst som förändrat dig eller ditt sätt att se på världen, något som inspirerat dig. Vad var det i formen, språket, eller berättelsen som berörde dig? Vänd dig sedan mot bladet och fundera på ditt ärende: vad vill du ta reda på och i vilka arkiv eller material söker du dina svar?

Att visa eller instruera – en anti-manual

En forskarinna har satt sig ned vid skärmen för att författa en del i en kreativ text om kreativt skrivande. I mångt och mycket liknar dagens uppgift vilken forskningsprocess som helst. Runt sig har hon böcker, anteckningar, papperslappar, citat, tidigare texter och bilder, ty skrivande är av nödvändighet alltid intimt sammanflätat med läsande.

Idag finns en uppsjö av manualer för hur en kan skriva, inklusive kreativt. Faktum är att det idag går att ta examen i och göra karriär av kreativt akademiskt skrivande som genre, ibland helt utan större kreativitet i sig eftersom även denna form av skrivande ofta kräver att en inordnar sig i en given form. Det finns dock, vill jag påstå, en skillnad mellan att skriva om kreativt skrivande och att faktiskt försöka sig på att skriva på andra sätt, vilket jag försöker göra här. I en tid då vi drunknar i självhjälpsböcker om allehanda aspekter av livspusslet i en krigshärjad, utrotningshotad värld i en senkapitalistisk tid, är inte heller att skriva om att skriva en enkel sak. Precis som en kock vet att det inte är samma sak att läsa en kokbok som det är att laga mat, så vet en författarinna att det inte räcker att läsa en manual för att skriva.

Kanske har du som läser detta en manual för hur din uppsats eller artikel ska se ut, för vilka delar som bör ingå för att det ska kunna värderas som ett examensarbete eller ett forskningsresultat. Kanske kliar det i dig, kanske känner du dig instängd. Du har kanske druckit din tredje kopp kaffe, gått ut med hunden, torkat bort obefintliga brödsmulor och skrollat dina sociala medieflöden för hundrade gången. Kanske sitter du i nattlinnet ännu, kanske tickar deadlineklockan och skrivkrampen sänker sig som en våt dimma, det som skulle bli din frigörelse har nu blivit ett slags paralystillstånd. Kanske är det som att sänka sig i ett lite för kallt vinterbad och trots att du försöker tänka på euforin, kicken som alltid kommer efteråt, eller efter en stund, när ditt kreativa vetenskapande kött är i rörelse, blir skärmen långsamt mörk eftersom dina skrivande händer förblir stilla, frusna. Kanske ser du ditt ansikte reflekterat, får mörka tankar om åldrande och så plötsligt tänker du på pappa Freud som för hundra år sedan hävdade att all (skriv)ångest handlar om bortträngda sexuella önskningar. Kanske fanns det en tid då du tvivelsutan hellre tänkte på sex än arbete men eftersom du nu forskar om sex (som i kön eller sexualitet) är det svårare att tillämpa denna tes. Kanske tänker och skriver du med den fem(me)inina kroppen, en som inte behöver vara densamma som den kvinnliga moderskapande kroppen som Héléne Cixous (2015) menade behövde ”våga” skriva och skapa ett

”nytt” språk för dem av oss som så ofta faller utanför den språkliga ordningen, som inte ansetts vara kunskapande subjekt. Kanske finns inte din position alls, kanske är du den enda du känner med just din erfarenhet, migrationshistoria, funktionsvariation eller av att vara den första från din familj att läsa eller forska, att bebo den institution du nu försöker utmana. Ändå, eller kanske just därför, vill du skriva. Frågan är vem du vill adressera och vad du vill berätta.

Allt detta och mer därtill har du med dig nu där du sitter vid tangentbordet. Så låt oss först påminna oss om några grundläggande saker. Även om det finns många sätt att framställa forskningsresultat (muntligt, visuellt, i form av konst, dans, rörelser, musik och så vidare) så är det allra vanligaste det du nu håller i din hand eller ser på din skärm: text. Din examen (eller arbetsprestation) kommer sannolikt (att bedömas) genom en skriven text om du studerar och forskar i genusvetenskap och det är i text som dina tankar tar form och kan förmedlas till och diskuteras av andra. Har du fått finansiering för din undersökning förväntas du också ofta rapportera och redogöra för vad du kommit fram till. Kanske räcker dessa tankar för att du ska vilja kasta in handduken, ge upp. Nej, bättre då att börja i lite mindre skala: Bara genom att göra dina resultat tillgängliga för andra – genom att klä dem i ord – kan det du sysslar med bli betydelsefullt och få bäring för fler än dem du dagligen möter och talar med. Bara genom att fatta ditt skrivdon och formulera dina egna tankar om det du läser, observerar, hittar och undrar, kan du börja finna dina svar. Dessutom kommer dina anteckningar och egna formuleringar att hjälpa dig att minnas både dig själv och det du undersökte. Vad är livet om inte våra minnen?

Detta vet jag: att skriva är ytterst och helt enkelt att arbeta med ord. Att ta på allvar att hur vi formulerar våra frågor och beskriver våra svar har betydelse, att de kan ha en potential att förändra världen, eller åtminstone vår egen lilla värld. Detta betyder inte att vår uppgift behöver vara att skriva ett manifest, en handbok eller manual (även om vi har och behöver dessa också) utan helt enkelt att drivas av ett ärende som gäller att klä verkligheten i ord, skulptera en berättelse som vill mer än att uppnå minimikraven för korrekt källhänvisning

och citering, följer etikregler och upprepar (d)en form som premieras i elfenbenstornet. Skrivande är helt enkelt en del av ditt liv och som undersökningsmetod därmed en praktik, ett sätt att leva och ett sätt att undersöka både dig själv och världen du befinner dig i, där vi själva är en del. Det är inte självklart att vi kan eller vet *hur* vi ska skriva, men vi kan ta hand om skrivandet och göra det till vårt (Richardson 2000). Om vi uppehåller oss vid skrivande som hantverk så finns det nämligen egentligen bara en väg att göra det till vårt eget. Det är att fortsätta läsa och skriva. Hela tiden, varje dag.

Att arbeta med ord kan låta abstrakt eller till och med elitistiskt, men faktum är att det är i grunden ett mycket kroppsligt arbete. Det handlar förstås om att samla och sortera, transkribera, översätta och bearbeta empiri, men också om en mental ansträngning, ett slags abstraherande, ett tänkande, ett försök att identifiera mönster, att förstå materialets sammansättning och dess komplexitet. Även detta är faktiskt ett kroppsligt arbete i den meningen att din hjärna är en del av din kropp. Ditt arbete involverar hjärnceller och synapser, din andning och syresättning av blodet som pumpas genom din levande kropp, men också dina dagdrömmar och reflektioner och ditt sökande efter mening. Allt detta medan dina fingrar trummar mot tangenter eller pressas mot en penna som dansar över ett blad, din rumpa mot en stolsits, dina fötter planterade framför ståbordet eller din rygg i soffan med en laptop på magen, din nackes böjning när du ser på din skärm där orden tar form, som vore det magi. Skrivande har ofta liknats med graviditet, att dräcka och så småningom föda. Ut kommer, i bästa fall, en text, en berättelse med en början och ett slut. Eller åtminstone en massa ord, dina ord.

Även om skrivandet ytterst kan kännas ensamt, då det handlar om att sätta fingrarna mot tangenterna eller pennan mot pappret och våga sätta ord på något, så härstammar vi som genusvetenskapar idag från en lång linje förräderskor (för att tala med Cherrie Moraga) som gjort kreativt motstånd både mot en ordning i vilken vissa kroppar aldrig ses som bärare av kunskap och mot en vetenskaplig idé att världen ligger där ute som ett objekt för människan att lägga under en lupp, skära upp eller utsätta för en kupp. Vi påminner oss om poeten Audre

Lordes (1984) tes, att härskarens verktyg sällan är behjälpliga om en vill nedmontera härskarens hus, det vill säga den ordning vi finner oss underkastade. Vi vänder oss till skrifter som inspirerar oss att frigöra oss från de former som ännu håller oss fångna.

Utgångspunkt, ursprung

Låt oss ännu en gång ta en paus från läsandet och vända oss till skriften. Dra dig till minnes vad som först fick dig att intressera dig för frågan du ställer eller materialet du undersöker eller riktar frågan till. Vem var du då? Vad ville du veta, vad var spännande och läskigt? Har detta förändrats under resans gång, och i så fall hur? Vem är du som skriver nu?

Den skrivande kroppen i tid och rum

Vi inledde vår kollektiva skrivsession den där regniga dagen i november 2023 med att skriva fritt om var vi befann oss i tid och rum. Deltagarna delade tankar om den pågående katastrofen i Palestina, om intervjuer och fältanteckningar och om hur det är att bebo politisk och institutionell turbulens, om den växande högerpopulismen och den akademiska nyliberalismen. Om det vackra och sköra i små arbetsmiljöer där alla har multipla roller och där doktorander och unga forskare ibland brottas med att behandlas som både barn och vuxna, studenter och administratörer, budgetposter och lärarkraft. Vi konstaterade att allt detta ingår i skrivandets villkor och materiella omständigheter. Samtidigt utgör de situationer vi befinner oss i ett slags brus, en distraktion vi måste lära oss att bebo för att ändå hitta in och vidare i skriften. Vi bestämde oss för att fokusera på den närmaste timmens skrivande och vände åter våra blickar mot skärmarna.

En viktig tes för feministisk forskning är att det inte finns något allsmäktigt neutralt eller objektiva perspektiv, utan att skillnad gör skillnad, för hur vi både erfar och tolkar världen. Det spelar alltså roll vem som ställer en fråga och därmed också vem det är som skriver. Som Maja Sager skriver om i kapitel 2 i denna bok är detta vad som

brukar kallas ”positionering”. Ibland framställs detta som ett slags uppmaning att delge våra läsarinnor vilka vi är genom att rada upp ett antal sociologiska variabler hos författarinnan som kan vara mer eller mindre uppenbara för hen själv eller den som läser: ålder, yrke, kön, sexualitet, hudfärg, migrations- eller klassbakgrund, kroppsliga och kognitiva förmågor och utmaningar. I en hel del vetenskapliga alster fungerar en sådan deklARATION lite som en varningstext på en Netflix-serie – den fladdrar förbi i början och sedan lämnas vi därhän med våra upplevelser. Detta är märkligt eftersom kunskapande alltid handlar om relationer och sammanhang – inget kommer utan sin värld, inte heller den som skriver (de la Bellacasa 2012).

Att skriva från den egna erfarenheten, menar Laurel Richardson (2000), är att stärka kvalitativ forskning, att vara mer närvarande, ärlig och engagerad. Att se skrivandet som en kreativ och utforskande process kräver därmed både reflexivitet och tålmod. Det finns förstås handböcker en kan läsa, handfasta tips för hur jaget kan skrivas in i texten, men eftersom det ytterst handlar om dig som skriver är det viktigt att komma ihåg att skrivande aldrig är en oskyldig praktik (se Dashper 2015). Det vill säga att det alltid inbegriper olika avvägningar och beslut om vad och vem som ska ingå och hur. Det autoetnografiska skrivandet handlar alltid om att försöka sätta in den egna berättelsen i ett större historiskt och kulturellt sammanhang och samtidigt reflektera över detta. Att skriva personligt är ofta att skriva sårbart, vilket i sin tur är ett slags blottande, en exponering. Här kan det hjälpa att tänka att skrivande alltid innebär ett slags öppning för eller kanske inbjudan till kritik av ett annat, och mer personligt slag. Det är viktigt att du tänker på de etiska utmaningarna i att skriva om dig själv, då det sällan bara är dig det handlar om. Laurel Richardson föreslår vad hon kallar ett suggestivt skrivande, eftersom det berör oss där vi bor, i våra kroppar och kan blottlägga det underliggande (reflexiva) arbetet. Det suggestiva skrivandet är inte ett bekännelseskrivande, snarare kan det få oss att relatera annorlunda till vårt material och undersöka de känslor som uppstår.

Så var börjar och slutar då den skrivande kroppen? På omslaget till Donna Haraways berömda bok *Simians, Cyborgs, and Women*, som

kom ut för över trettio år sedan (1991), finns ett lika berömt konstverk som påminner oss om det slags posthumanistiskt hendjur dagens skrivande varelser är: alltid med fingrarna mot tangenterna, blicken mot skärmen som speglar oss, uppkopplade, inkopplade, nätverkande. Det är lätt att drabbas av paralyt eller hybris, att känna att all kunskap och alla redskap finns ett musklick bort. Det är lika lätt att tänka sig att författarinnan inte längre har någon plats nu när det finns program som kan skriva berättelserna åt oss. Om det är slutresultatet, en produkt eller artefakt som har ditt namn© intill sig som är målet och inte själva resan dit, så finns det idag inte mycket som hindrar dig från att ta hjälp. Kanske är det dock mer spännande att fundera på hur dina tankar, din hjärna och ditt hjärta möts i en fråga och hur dessa hänger ihop med de skrivdon du använder, det sammanhang du befinner dig i och det ämne du adresserar. Även om vi numera är bokstavligen nätverkande och sammanflätade på sätt som gör det möjligt för oss att skriva tillsammans, och även om vi ständigt har världen som algoritmstyrt uppslagsverk vid våra fingertoppar, så föreslår jag att du då och då loggar ut, skriver ut, och lägger ut. Papper på ett bord kan ge dig en ny blick på de ord du länge flyttat runt på din skärm. En välvillig läsarinns blick på en text i rörelse får dig oftast att se nya saker i din text.

Författarinnans överlevnadskit

Du har nu läst så här långt och det är dags att skriva igen. Återgå till ditt skrivhäfte eller ditt dokument och skriv under minst fem minuter om en eller ett par texter som inspirerat ditt eget skrivande och tänkande, som fått dig att se på världen på nya sätt eller att förstå något viktigt. Vad är det med dessa texter som fått dem att stanna kvar hos dig? När du är klar, hämta dessa texter och lägg dem bredvid dig. Om du inte har dem, googla fram bilder på dem och spara dem i ett dokument.

Det autoteoretiska är personligt

”Varför ville du inte ha några barn?”

Frågan kom oväntat en vardagskväll vid middagsbordet för några år sedan medan barnet hämtade andan i mitt knä efter en lek hon gillade vid den tidpunkten, en där flickan bestämt att hennes mor, anledningen till att jag delar vardag med henne, var ”pappa”. Med en gul plastmustasch från ett Kinderägg föddes en stilig patriarkal parodi som bjöd upp till dans och med sitt flirtande framkallade en förtjust förlägenhet hos både mig och barnet. En sekund sken den elektriska queera passionen igenom den självklara barnvänliga vardagsformen av butch-femme som är grunden till vårt matriarkat, innan vi brast ut i trestämmigt gapskratt. Flickan lade sina händer mot mina kinder och hennes bruna ögon mötte mina gröna medan hon inväntade mitt svar. Kanske är svaret: för att jag hellre ville skriva.

Vi skulle kunna säga att makten och utmaningen i att skriva går som en elektrisk insiktstråd genom den feministiska (idé)historien. Virginia Woolf påpekade för snart hundra år sedan att kvinnor (och, låt oss tillägga, alla andra) behöver resurser och ett eget rum för att kunna skriva. Vi skulle också kunna säga att vi behöver befrias från andra typer av uppgifter för att kunna skriva. Ibland krävs en plats på en utbildning eller inom ett fält. Ibland en möjlighet att säga nej till det reproduktiva arbetet. Toni Morrison skulle kanske säga att tiden alltid finns för det som måste skrivas, även om det enkom är i gryningen innan barnen vaknar och lönearbetet tar vid.

Det är (det kvinnliga) skrivandet för sin egen skull som den algerisk-franska feministen Hélène Cixous uppmanar till i sin legendariska text *Medusas skratt* (2015) och det är det vackra och utmanande i att bebo språkliga och kulturella gränsland som Gloria Anzaldúa, Trinh T. Minh-ha och Mara Lee ger uttryck för i sina verk. Det är försöken att få ihop den egna historien med större historiska skeenden som får Audre Lorde (1984) att uppfinna begreppet biomytografi, och avsaknaden av arkiv och en bristfällig empiri kring svarta kvinnors liv och öden som får Saidiya Hartman (2019) att utveckla sina vackra experiment över egensinniga liv. Känslan av att vi måste stanna kvar

i det som besvärar oss, det som inte är över, får Donna Haraway att vända sig till spekulativ fabulering som en form av uppmärksamhet och en världsskapande praktik, och det får Sara Ahmed att tänka med figurer och om och om igen gå tillbaka till små vardagsnära anekdoter och ge dem nya orienteringar. Alla berättar dessa feminister historier, och alla, på olika sätt, betonar de vikten av att hitta en form för att berätta en annan historia.

Den vetenskapliga dräkten känns nämligen ofta som en tvångströja, som onödigt abstrakt eller som ett sätt att förenkla eller bruka våld på ett komplext material. Jag har under många år och på olika sätt bett mina studenter att identifiera texter som har förändrat deras liv. Det är ytterst sällan som svaret varit en artikel publicerad i en högt rankad samhällsvetenskaplig tidskrift. För egen del är det framför allt *feminists of colour* och queera femmes som gett abstrakta teorier och tankar form och kött men det är också dessa som också mer än alla duktiga vita flickor fortsätter att visa att vi varken kan eller behöver aspirera på att bebo den vetenskapliga positionen som den europeiske mannen uppfunnit. Det är ett ideal som likt alla (genus)ideal ytterst få får plats i. Vad mina inspirationskällor har gemensamt är kanske att de lyckas förmedla tankar, teorier och forskningsresultat på sätt som berör; de ger oss de där berättelserna som Donna Haraway också talar om. Feministisk kunskapsproduktion är full av berättelser, poesi, rim och experiment, full av radikala försök att omdefiniera språket och helt enkelt vetenskap på andra sätt. För oss är det kreativa skrivandet en politisk handling, ett förkroppsligande av teori. Att skriva om egna upplevelser, att autoteoretisera, är varken att reducera, personifiera eller generalisera, det är att möjliggöra öppningar för andra att formulera sin egen berättelse (Pitts 2016).

”För att jag alltid älskar och längtar mer efter att tänka och skriva än efter barn” var förstås inte ett rimligt svar till en åttaåring den där kvällen vid middagsbordet, även om det förblir sant än idag. Jag ville förklara, säga att det inte finns något givet i att en (kvinna) ska använda sin reproduktiva kapacitet, att en inte måste bli en mor, lika lite som den som föder kommer att läsas eller godkännas som en sådan. Där och då var det inte riktigt läge att berätta att jag ägnar mitt liv åt att

forska om och tänka kring vad barnalstrande betyder bland queers som rasifieras eller att min tendens att hantera svåra känslomässiga situationer med vetenskaplig analys inte gör mig till någon särskilt god bonusförälder. Även om akademiska är ett av mina hemspråk, en begreppslik verktygslåda som jag inte kan leva eller förstå någonting utan, var mina teoretiska resonemang lika begränsade här som när jag ska beskriva hur hennes mor och jag hittade varandra, eller vad det har med kärleken till barnet eller nödvändigheten i att skriva att göra. Även om jag valt att föda text och fostra feminister och andra maktkritiker i statlig tjänst, och även om just jag är en vuxen person som är tacksam över att vara befriad från avel så har livet med och runt henne lärt mig att queert släktskapande inte är ett val, att det handlar om mer än att ”få barn”. Snarare handlar det, precis som skrivandet, om hur vi samexisterar och delar resurser, om hur vi formas genom känslor och berättelser (Weaver 2013), om det affektiva och det som rörs runt när människor är nära och berörs, när våra kroppar och drömmar trasslar ihop sig om nätterna.

Guldkanten

Det har nu blivit december i tidevarvet då jag skriver om kreativt skrivande och genom mörkret utanför den öppna balkongdörren hör jag domkyrkan ringa; den gör det för att minna om de som lämnat oss, för att påminna oss, kanske, om den korta tid vi har här. Mina ögon är torra efter många timmar framför skärmen och när jag sluter dem hör jag låtrader som gått på repeat i mitt huvud de senaste månaderna:

I've woken up in a hotel room/My worries as big as the moon/Having no idea who or what or where I am/ Something good comes with the bad/A song is never just sad/There is hope, there is a silver lining/ Show me my silver lining.

Dessa rader ur bandet First Aid Kits låt ”Silver Lining” har fastnat, inte bara för att jag tillbringat många nätter i hotellrum där jag undrat

vem och vad och var jag är, inte bara för att jag som så många andra numera lever i ett slags konstant tillstånd av oro över planetens och mänsklighetens tillstånd. De har fastnat för att jag om och om igen återvänder till frågan om vad det innebär att söka efter hopp eller hitta något bra i en dålig situation. Google translates snabböversättning av *silver lining* ger svaret guldkant. Att skriva kreativt innebär inte alltid frigörelse i form av guldkant på tillvaron, men däremot kan det göra något annat. Kanske kan det göra en dålig situation, som den vi och världen befinner oss i, lite bättre eller mer uthärdlig.

Detta vet jag: Jag älskar de tidiga timmarna när mina älskade ännu sover och himlen ovan hyreshuset långsamt ljusnar. Fåglarna och sophämtarna och tidningsbuden på gården. Katten som spinner i mitt knä. Morgongåvan: löftet som en oskriven dag ännu utgör i vargtimmen. Före mejl och administration, Att göra-listor och produktivetskrav, innan det queera livspusslets skavande bitar åter ska fogas samman i en ny dags dissonans. Orienterad mot tangentbordet och bläckhornet blir skärmen en spegel, mina händers arbete, handarbete mitt arv. Det ständiga nagellacksröda klapprandet mot en vit och blodig historia och en samtid som tynger – en fysisk upplevelse, nödvändig som att älska, att dansa. Trådarna i silke och päls, pärlband och sekret, minnets ankare och kedjor spinner historien, skapar vetenskap.

Vad kommer härnäst?

Du har nu läst hela denna text om kreativt skrivande och du har därtill förhoppningsvis också skrivit lite under läsandet. Innan vi sätter punkt för detta kapitel, vänd dig mot skärm eller blad en sista gång. Skriv i fem minuter om hur du tänker och känner om (ditt) skrivande nu. Vad vill du att det ska vara och för vem? Vad ska du skriva härnäst? Datera och spara ditt dokument och sätt igång. Det börjar nu.

Referenser

- Ahmed, S. (2017). *Att leva feministiskt*. Stockholm: Tankekraft förlag.
- Allison, D. (1994). *Skin: Talking About Sex, Class & Literature*. San Francisco: Firebrand Books.
- Cixous, H. (2015). *Medusas skratt*. Stockholm: Modernista.
- Dashper, K. (2015). Revise, Resubmit and Reveal? An Autoethnographer's Story of Facing the Challenges of Revealing the Self Through Publication. *Current Sociology*, 63(4): 511–527.
- de la Bellacasa, M.P. (2012). Nothing Comes Without Its World: Thinking With Care. *The Sociological Review (Keele)*, 60(2): 197–216.
- Haraway, D. (1991). *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Haraway, D. (2004). *The Donna Haraway Reader*. New York: Routledge.
- Hartman, S.V. (2019). *Wayward Lives, Beautiful Experiments: Intimate Histories of Social Upheaval*. New York: W.W. Norton & Company.
- Lee, M. (2014). *När andra skriver: Skrivande som motstånd, ansvar, tid*. Göteborg: Glänta.
- Lorde, A. (1984). *Sister Outsider*. Berkeley: Crossing Press.
- Moraga, C. (1983). *Loving in the War Years*. Boston: South End Press.
- Pitts, A.J. (2016). Gloria E. Anzaldúa's Autohistoria-teoría as an Epistemology of Self-Knowledge/Ignorance. *Hypatia* 31(2): 352–369.
- Richardson, L. (2000). Writing: A Method of Inquiry. I Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (red.) (2000). *Handbook of Qualitative Research*. 2 uppl. Thousand Oaks: Sage, s. 959–978.
- Weaver, H. (2013). Monster Trans: Diffracting Affect, Reading Rage. *Somatechnics*, 3(2): 287–306.

II
METODER FÖR GENUSVETENSKAPLIG
FORSKNING

Feministisk etnografi

Sara Kauko

Sverige i februari 2023. Jag skriver ”feminist ethnography” i sökfältet på Google Scholar och får 493 000 träffar på 0,09 sekunder. Den första träffen är en vetenskaplig artikel av Judith Stacey (1988) med titeln ”Can there be a Feminist Ethnography?”. Nästa träff är en artikel av Lila Abu-Lughod (1990), med rubriken ”Can there be a Feminist Ethnography?”. Att de första två träffarna är två olika artiklar med samma namn, som ifrågasätter huruvida det alls finns något sådant som en feministisk etnografi, är minst sagt intressant. De bägge artiklarnas rubriker, liksom deras innehåll, säger något om den komplexitet – oreda, om man så vill – som präglar det feministisk-metodologiska fältet rent generellt. Det är ett fält fyllt av ifrågasättanden, debatter och idéstrider, men också ett som genomsyras av samarbete och solidaritet baserad på intersektionalitet. Av det följer att feministisk etnografi inte är någon entydig metod. Inte heller genererar den något entydigt resultat, exempelvis i form av text med forskningsrön. Den består snarare av en samling etnografiska forskningstekniker och feministiska epistemologier och ontologier som sätter ramarna för hur de teknikerna används. Samtidigt utgör den en skrivandeprocess och text med förankring i de epistemologierna och ontologierna. Med utgångspunkt i frågor om maktrelationer och genusförtryck, kunskapsägande och de etiska imperativ som ligger till grund för vårt arbete, erbjuder feministisk etnografi ett dynamiskt och komplext ramverk för samhällsvetenskaplig forskning. Ambitionen i detta kapitel är att nysta i dessa komplexiteter, redogöra för

den feministiska etnografins historia och innebörder och visa hur feministisk etnografi används inom och bortom fältet.

För att förstå vad som gör etnografi feministisk måste vi först bekanta oss med etnografins historia och praktik. Därför inleder vi detta kapitel med en diskussion om vad etnografi är och vilka uttryck det tar sig i konkret fältarbete. Även om man börjar med en tydlig idé om vilken metod man vill använda och följer den ute på fältet kan, som vi ska se, både metoden och sättet att använda den på efterhand förändras. I slutänden kanske man rentav använder metoder man inte ens visste fanns när man påbörjade sitt projekt. Kapitlet fortsätter med en redogörelse för den feministiska etnografins framväxt och historia och hur den utvecklats till en metodologisk ansats i sin egen rätt. Frågor om reflexivitet och positionalitet och de etiska implikationer de rymmer är centrala för feministisk etnografi. Med hjälp av konkreta fältarbete exempel diskuterar jag hur de inverkar på vår forskning och kommer till uttryck i det etnografiska mötet, men också deras potential att rubba den ontologiska grund som den feministiska etnografen vilar på. Slutligen diskuterar jag etnografins roll i det offentliga efter processens slut och hur forskning på fältet omvandlas till, exempelvis, text. Kapitlet avslutas med en uppsättning frågor av fortsatt vikt för den feministiska etnografen som vi som etnografer ständigt bör bära med oss i forskningen.

Vad är etnografi?

Med etnografi syftar vi på vetenskapligt stringent beskrivning och analys av kulturer, samhällen eller gemenskaper. Den etnografiska processen innebär långa perioder av forskning ute på fältet, under vilka forskaren fördjupar sig i kulturen i fråga genom att leva i och bli en del av gemenskapen. Som Perry med kolleger skriver: "A central tenet of this approach is that individuals' experiences are socially organized, and as such, the researcher begins by examining the individuals' experiences but then proceeds to explore how the broader social relations have shaped them" (Perry et al. 2006: 175). Etnografisk forskning omfattar således hur människor upplever och ser på värl-

den, och deras plats i den omgivande världen; det handlar om hur vi som människor konstituerar den sociala värld vi lever i, samtidigt som vi själva konstitueras av den.

I praktiken bygger den etnografiska forskningen på en uppsättning centrala datainsamlingsmetoder, däribland deltagande observation, intervjuer, fältanteckningar, fältundersökningar, ljud- och bildupptagningar – eller, som vi etnografer gillar att kalla det: att *hänga* med interlokutörerna. Även om vi använder metoderna som verktyg för att samla information, formar de ofta också sättet vi förhåller oss till det vi upptäcker. Ibland bestämmer de rentav vilken typ av data vi samlar in. När du ger dig ut på fältet har du med andra ord sannolikt lagt upp din forskning kring en uppsättning metoder som du bedömer passar syftet med ditt projekt. Men när du väl befinner dig ute på fältet kanske du inser att verktygslådan måste uppgraderas.

När jag inom ramen för min doktorsavhandling började mitt 18 månader långa fältarbete i Santiago del Estero i Argentina hade jag valt ut tre fältplatser där jag planerade att utforska skärningspunkterna mellan social rörlighet, ras och kön: ett kvinnligt sniderikooperativ, en slöjdmarknad och det lokala universitetet. Planen var att jag på var och en av dessa platser skulle 1) etablera relationer genom informella samtal, 2) ägna mig åt deltagande observation genom att observera och föra anteckningar över människors beteenden samt delta i och hjälpa till med det jag kunde och 3) göra intervjuer med arbetare/studenter. Planen var också att göra enkätundersökningar för statistisk analys och att samla sekundärdata i lokala arkiv. Planen framstod som enkel men välgenomtänkt.

Inte ens de mest välgenomtänkta av planer fungerar emellertid alltid som man tänkt sig när man väl befinner sig ute på fältet. Till att börja med tog det mig månader bara att etablera mig i sniderikooperativet och att bli tillräckligt bekant med arbetarna för att kunna intervjuva någon. Jag upptäckte att det funkade betydligt bättre att använda kamera än anteckningsbok för att dokumentera och förstå hur kooperativet fungerade. På slöjdmarknaden spelade jag – från början av misstag – in marknadsljuden: musik, buller, pladder och så vidare. De inspelningarna blev ett utmärkt minnesstöd när jag sedan

satte mig att skriva. Ett halvår in i fältarbetet hittade jag en ny fältplats: en lokal triatlonklubb. Där innebar deltagande observation att delta i träningspassen klockan sex på morgonen, springa, cykla, tävla och vara med på sammankomsterna efter tävlingarna. Många av de informella intervjuerna gjorde jag från cykelsadeln och den tränings-/fältdagbok jag förde visade sig ge betydligt bättre analysunderlag än de inspelade intervjuerna. Efterhand började jag betrakta den etnografiska forskningen också som en kroppslig redogörelse och själva kroppen som en etnografisk forskningsplats. Jag började fråga mig hur vi kommunicerar med varandra genom gemensamma erfarenheter av mjölksyra och endorfininducerade glädjerus efter träning. Vilka genusuttryck och uttryck för sexualitet uppmuntras/undertrycks i triatlonträningens maskulina värld? Också de tystnader som kroppslig kommunikation rymmer kan vara en rik källa till information. Faktum är att vissa av mina ”intervjuer” inte innebar någon verbal kommunikation alls, utan snarare gällde att utforska andras känslor genom svettig hud, flämtningar och utbytandet av blickar.

Som vi kan konstatera rymmer etnografen en mängd tekniker, också sådana som man kanske inte ens hade kunnat föreställa sig innan man påbörjade sitt fältarbete. Det är också en del av lockelsen: även om den etnografen är tydligt förankrad i vissa grundläggande metoder ger den inte bara utrymme för improvisation och flexibilitet, den rentav kräver det.

Etnografins historia

Etnografen utvecklades av etnologer och sociokulturella antropologer i mitten av 1800-talet och kom allmänt att betraktas som ett ämne i sin egen rätt mot slutet av 1800-talet och början av 1900-talet (Jones & Watt 2010). Dess huvudfokus var att samla data *in situ* för att förstå lokala sociala system och verkliga levnadsvillkor i icke-västerländska kulturer. Deltagande observation blev etnografins primära metod, i och med det kom etnografen som skriftlig redogörelse för empiriskt insamlad information att bli den huvudsakliga genre i vilken antropologiska forskningsresultat spreds. Även om etnografen i många

avseenden var modern och banbrytande var den också en produkt av den koloniala tid ur vilken den var sprungen. Dess framväxt sammanföll med europeiska och amerikanska antropologers nymornade intresse för ”exotiska” och ”primitiva” folk och kulturer, det vill säga de tidigare och ännu koloniserade. Expeditionerna till ”ociviliserade” samhällen genomsyrades av etnocentrism och resultaten tolkades som ett bevis för det civiliserade ”västerlandets” överlägsenhet (Vidich & Lyman 2000; jfr McGee & Warms 2019). I början av 1900-talet kom de etnocentriska perspektiven gradvis att överskuggas av kulturell relativism. Med detta synsätt utmanades den hierarkiska relationen mellan koloniserare och koloniserad och tidigare ansatser att utgå från den egna kulturen(s överlägsenhet) i bedömningen av andra kulturer. Istället betonades vikten av att studera och förstå främmande kulturer och sociala ordningar utifrån deras egna villkor. Även om detta skifte var viktigt och rubbade det vertikala perspektivet hos dåtidens antropologer innebar det inte att dikotomierna civiliserad/ociviliserad och utvecklad/primitiv helt försvann.

På 1970- och 1980-talen började antropologer på allvar att problematisera disciplinens koloniala rötter. Den ”reflexiva vändningen”, som denna rörelse kom att kallas, ifrågasatte forskarens roll visavi den beforskade, anspråken på etnografisk auktoritet och objektiv sanning och det etnografiska skrivandets betydelse och konsekvenser, såväl socialt som akademiskt (Tedlock 1991). Som ett led i den poststrukturalistiska och postkoloniala kritik som vid tiden vädrades i frågor om kunskap och makt sattes kunskapsproduktionens hela fundament under lupp. Istället för att ställa frågor om *vad* vi vet började samhällsvetenskapen fråga *hur* kunskap produceras, *för vem* och *hur* etnografens egna epistemologier och fördomar filtrerar den kunskap hon påstår sig producera. Det som stod på spel var sanningshalten i själva den samhällsvetenskapliga kunskapen. I detta akademiska vägskäl kom den feministiska etnografen att ta form och nå erkännande som metodologisk och epistemologisk ansats.

Den feministiska etnografins historia

Det är ingen överdrift att hävda att den reflexiva vändningen i mångt och mycket var ett resultat av feministiska forskares arbete under 1970-talet. Verksamma inom det som då kallades kvinnohistoria eller kvinnovetenskap och feministisk antropologi hade börjat formulera invändningar mot den ”manliga blick” som genomsyrade etnografen. Denna manliga blick var, menade de, blind för den roll som kön spelade i forandet och upprätthållandet av sociala system (Behar & Gordon 1995). Maktrelationerna mellan könen betraktades inte vara lika viktiga för etableringen av sociokulturella institutioner som, exempelvis, manliga stamhierarkier. Och inom akademien marginaliserades forskning om kön och kvinnors och mäns olika förutsättningar med hänvisning till att sådan forskning var för mjuk och subjektiv (jfr Craven & Davis 2016). Parallellt med och stärkt av den alltmer tongivande feministiska rörelsen i början av 1970-talet började kvinnliga forskare således att vidga fokus (även om de inte nödvändigtvis kallade sig feminister ännu). De riktade särskild uppmärksamhet mot kvinnors erfarenheter av makt, underordning och kamp för jämställdhet (Visweswaran 1997). Vidare ifrågasatte de den antropologiska kanon som betraktade reflexiva och subjektiva tillvägagångssätt som ovetenskapliga. Ändå är den feministiska etnografen inte bara att betrakta som en reaktion på den manligt dominerade vetenskapen och dess försök att generalisera kvinnors erfarenheter som ”det andra könets”. Den är också tätt sammanflätad med utvecklingen av den postkoloniala och poststrukturella kritiken och striderna inom andra vågens feminism (Craven & Davis 2016). I takt med att kvinnorörelsen i Nordamerika ytterligare sköt fram sina positioner på 1970-talet växte också kritiken mot genusessentialism, som ansågs tas för given inom den västerländska feminismen (Rosaldo 1980; jfr Lewin 2006: inledning). Queeraktivister, icke-vita feminister och feminister från den globala södern pekade på den roll som ras, klass och sexualitet spelade i struktureringen av genusspecifika upplevelser av politisk, kulturell och ekonomisk ojämlikhet i en alltmer globaliserad värld (Dunham 1994; Freeman 1993; jfr Knauft 2013). De utmaningar som vita,

heterosexuella anglosaxiska kvinnor mötte på 1970- och 1980-talen, särskilt i Nordamerika och Europa, var helt enkelt inte desamma som de svårigheter som exempelvis afroamerikanska kvinnor i den amerikanska södern eller kvinnor från övre kaster i norra Indien ställdes inför (jfr hooks 2021 [1984]).

De omförhandlade gränserna för in- och exkludering inom den feministiska rörelsen speglade en förskjutning av forskningsfronten (Craven & Davis 2016). Under 1960- och 1970-talen började banbrytande feministiska forskare att utmana den patriarkala kanon som satte ramarna för vetenskapen. I Nordamerika och Norden innebar det att man började undersöka socioekonomiska skillnader mellan kvinnor och män, kvinnors agens och vilken roll kön spelade i produktionen av patriarkala maktstrukturer (Ortner 1972; Rosaldo et al. 1974; Stacey 1988). Den allt större mångfalden inom den feministiska rörelsen på 1980-talet avspeglade sig i en tydligare fokusering av dimensioner som klass, ras, sexualitet och ålder och hur de inverkar på erfarenheter av kön och diskriminering. Samtidigt utmanades den feministiska huvudfåran inom den anglosaxiska akademien av icke-vita och icke-västerländska forskare. De ifrågasatte hegemoniska västerländska föreställningar om tredje världens kvinnor som underordnade och förtryckta och visade att sådana föreställningar var trångsynta, ofta rentav felaktiga och dessutom bidrog till att upprätthålla det koloniala projektet och förstärka de asymmetrier som präglade makt-kunskap-relationerna mellan det globala norr och söder (Mohanty 1988; Visweswaran 2003). Det producerades en omfattande teoretisk litteratur om dessa konflikter, men också en stor mängd empiriska och etnografiska arbeten som visade hur konflikterna manifesterade sig och korsbefruktade varandra i praktiken. Trots att den härjades av ständiga debatter hade den feministiska etnografin på 1990-talet hunnit mogna till en självständig – om än fortfarande omtvistad – forskningsgenre.

Reflexivitet, positionalitet och de frågor vi bär med oss

Reflexivitet utgör en hörnsten i den feministiska etnografin. Reflexivitet är imperativet att som forskare granska sina egna epistemologiska fördomar, övertygelser och värderingar och sin egen position, att beakta hur dessa faktorer påverkar forskningen. Reflexivitet är också att vara medveten om hur logiken i datamaterialet kan påverka ens egna antaganden, trossystem och värderingar (Craven & Davis 2016; McNamara 2009). Det leder ofta till en svår balansgång mellan att vara in- och outsider, eller – som det ofta blir på fältet – en kamp för att vara båda samtidigt. Att vara medveten om den egna positionen är viktigt, men lika viktigt är att vara medveten om hur interlokutörerna förhåller sig till (eller avvisar) dig som forskare. Craven och Davis uttrycker det väl:

The position of the ethnographer vis-à-vis the research participants involves not only their own position in terms of how they perceive themselves, but also how participants respond to and perceive them – which can include many different experiences even within a single community or field site (Craven & Davis 2016: 60).

Att vi som etnografer är medvetna om vår subjektivitet är avgörande för våra möjligheter att bedriva reflexiv forskning med lyhördhet för strukturella ojämlikheter, utan att för den skull göra avkall på den vetenskapliga validiteten. Det kräver att vi är uppmärksamma på de nyanserade verkligheter som människorna vi forskar om lever i, samtidigt som vi beaktar hur – om alls – forskningen kan vara relevant i andra kulturella kontexter. På så sätt kan vi undvika att tysta forskningsdeltagarna med vår vetenskapliga auktoritet och istället säkerställa att deras röster blir hörda. Viktigast av allt är att subjektiviteten hjälper oss att i möjligaste mån undvika den fälla det innebär att resa positivistiska anspråk på vetenskaplig objektivitet (jfr Stodulka et al. 2019).

Det är, i synnerhet om man just börjat forska, sällan en okomplicerad uppgift att som etnograf bestämma sin position i den gemenskap

man studerar. När jag började jobba med kvinnokooperativet tog det mig lång tid att smälta in. Jag lärde mig att använda verktyg och maskiner för att kunna hjälpa till i tillverkningen, fotograferade de färdiga produkterna och publicerade dem i sociala medier, upprättade en webbkatalog för att öka försäljningen. Men trots mina ansträngningar att bredda horisonterna och göra relationerna mer ömsesidiga fanns den outtalade socioekonomiska klyftan mellan mig och arbetarna kvar. Jag var en kvinna av europeiskt ursprung, utbildad i USA, som efter mina 18 månader på fältet skulle återvända till mitt bekväma liv i USA för att berätta min historia om forskningsdeltagarna för en exklusiv akademisk publik. Jag började fråga mig hur – om alls – min forskning skulle kunna vara till gagn för dem vars liv jag lärt mig så mycket om. Vilket slags kunskap var det jag ville producera, i vilket syfte, för vem och på vilkas bekostnad? På sådana prövande frågor, och de oräkneliga andra som den feministiska etnografin rymmer, finns inga definitiva svar (Abu-Lughod 1990; Stacey 1988). Poängen är att det är ett led i själva den etnografiska processen att ställa dem: den reflexivitet som är så central för den feministiska etnografin handlar just om att ständigt söka och vidareutveckla svaren på dessa frågor.

Det som står på spel är inte bara processen och de resultat vi kommer fram till under fältarbetet, utan också vårt sätt att framställa oss för interlokutörerna, både som forskare och som ”vanliga människor” (Craven & Davis 2016). Vi kan ta Lila Abu-Lughods studie av genusrelationer och muntlig poesi i ett beduinsamhälle i västra Egypten som exempel. Fältarbetet sträckte sig över två år och dokumenteras i *Veiled Sentiments* (1999 [1986]). Där tecknar Abu-Lughod vackert sitt sätt att identifiera sin egen sociala position som antropolog och dotter till en palestinsk-arabisk far. När hon påbörjade sitt projekt insisterade hennes far på att följa med henne. Motvilligt lät hon sig till slut övertygas. Hon förklarar:

Only after living with the Bedouins for a long time did I begin to comprehend some of what had underlain my father's quiet but firm insistence. As an Arab, he knew his own culture and society well enough to know that a young, unmarried woman traveling alone on

uncertain business was an anomaly. She would have been suspect and would have a hard time persuading people of her respectability. [...] I had failed to anticipate that people as conservative as the Bedouins, for whom belonging to tribe and family are paramount and the education of girls novel, would assume that a woman alone must have so alienated her family, especially her male kin, that they no longer cared about her (Abu-Lughod 1999 [1986]: 11).

Abu-Lughods berättelse vittnar om hur viktigt det är att som forskare identifiera och definiera sin ”plats” bland forskningsdeltagarna. Den pekar också på vikten av att vara medveten om hur ens plats bestämmer vem man får prata med, vad man får prata om, vilka platser och rum man ges tillträde till och så vidare. *Veiled Sentiments* betraktas idag som en av den feministiska antropologins klassiker. När den först publicerades i mitten av 1980-talet, en tid av epistemologisk och ontologisk omvälvning inom samhällsvetenskaperna, betraktades den som en utredning av positionalitetens komplexiteter och anspråken på etnografisk auktoritet och bidrog därmed till att understryka den feministiska etnografins betydelse.

Feministisk etnografi?

Hittills har vi ägnat oss åt att diskutera historia och epistemologisk bakgrund och hur den feministiska etnografen förhåller sig till abstrakta begrepp som reflexivitet och positionalitet. Vi ska nu byta perspektiv och återvända till den artikel av Judith Stacey som nämndes i kapitlets inledning och som med sin provocerande titel, ”Can there be a Feminist Ethnography?”, haft stort inflytande på den feministiska forskningen. Artikeln inriktar sig på det komplexa förhållandet mellan forskare och forskningsdeltagare och problematiserar den potential till exploatering som relationen rymmer. Som Stacey uttrycker det:

No matter how welcome, even enjoyable the fieldworker’s presence may appear to ”natives”, fieldwork represents an intrusion and inter-

vention into a system of relationships, a system of relationships that the researcher is far freer than the researched to leave. The inequality and potential treacherousness of this relationship seems inescapable. So too does the exploitative aspect of ethnographic process seem unavoidable. The lives, loves, and tragedies that fieldwork informants share with a researcher are ultimately data, grist for the ethnographic mill, a mill that has a truly grinding power (Stacey 1988: 21).

En av de frågor som Stacey brottas med är det hon benämner som den feministiska etnografins inneboende motsägelser. Feministisk etnografi bygger på principerna inkludering, reflexivitet, empati med mera. Men mot dessa står det oundvikliga faktum att forskaren, när hon lämnar fältet och processen är över, överger deltagarna. Denna oundviklighet finns inbyggd i etnografens relationer till interlokutörerna redan från början (McNamara 2009). Det betyder förstås inte att forskaren måste klippa alla band till dem hon forskat om – tvärtom består många av de relationer som byggs på fältet tidens tand och sträcker sig bortom projektet. Ändå bygger relationen etnograf-interlokutör, om vi följer Staceys resonemang, på den typ av hierarkisk och potentiellt exploaterande maktlogik som den feministiska etnografen är så känslig för. Hur löser vi detta dilemma? Enligt Stacey finns ingen tydlig lösning. Det vi kan göra är, menar hon, att helt enkelt acceptera att någon *fullständigt* feministisk etnografi inte är möjlig. Med det sagt fortsätter hon dock:

There can be (indeed there are) ethnographies that are partially feminist, accounts of culture enhanced by the application of feminist perspectives. There also can and should be feminist research that is rigorously self-aware and therefore humble about the partiality of its ethnographic vision and its capacity to represent self and other (Stacey 1988: 26).

Bör vi då tvivla på att det kan finnas någonting sådant som feministisk etnografi? Inte nödvändigtvis. Staceys artikel är en nyckel för alla som vill förstå de ontologiska fundament som den feministiska

etnografins *idé* vilar på. Men den bör läsas med tanke på den tid den är skriven i. Sammanhanget är det tumultartade 1980-talet, med dess balkanisering av samhällsvetenskapliga ansatser och framväxt av en ny sorts reflexivitet med tillhörande frågeställningar. Den påminner oss om den feministiska etnografins *etos*, det vill säga dess konflikt- och positionsmedvetenhet och lyhördhet för den ”etnografiska kunskapens” porösa beskaffenhet.

Från process till produkt

När vi utformar våra projekt framstår det som naturligt att tänka oss etnografin framför allt som en uppsättning metoder som ger vägledning åt fältarbetet. Men vi får inte glömma att etnografen – feministisk eller inte – också utgör både process och produkt när vi skriver (eller uttrycker oss på annat sätt) om analys och resultat. Som Cheryl Rodriguez skulle ha uttryckt det: ”[feminist ethnography] is a method of writing [and] a way of telling a story about gender and all of its intersections” (Rodriguez i Craven & Davis 2016: 9) som tar sig konkret uttryck i en skriftlig redogörelse. Till detta skrivandes främsta kännetecken hör de detaljerade skildringarna av forskningens kontext och forskarens situation. Detta skrivande tar hänsyn till etnografens roll i datainsamlingsprocessen och välkomnar redogörelser ur första persons perspektiv som ger forskaren en egen röst. Det speglar vår medvetenhet om att etnografens egna övertygelser, förväntningar och teoretiska ståndpunkter påverkar fältarbetet. Mer än något annat kännetecknas den feministiska etnografen av sin strävan att ställa forskningsdeltagarnas röster i centrum – i synnerhet sådana röster som annars marginaliseras och tystas – med bibehållen respekt för de inkongruenser som denna kakofoni av röster rymmer (Scheper-Hughes 1992).

Den dialog som den här sortens ansats resulterar i, mellan forskare och deltagare, mellan forskningens och skrivandets processer, medger en mängd möjligheter i fråga om skrivandets själva form (Van Eck et al. 2019; jfr Tsing 2005). Det betyder inte att den feministiska etnografen är fri att bryta mot det akademiska skrivandets konven-

tioner, bara att det finns större utrymme för textexperimenterande, till exempel i form av diskursiva utflykter i gränstrakterna mellan etnografi och fiktion (Narayan 2012). Feministisk etnografi är också väl förenlig med autoetnografiska ansatser (t.ex. Behar 1993; McNamara 2009), kollaborativa genrer (t.ex. Latina Feminist Group 2001; Sangtin Writers Collective & Nagar 2006) och alternativa uttrycksformer, såsom fotografi (t.ex. Tarlo 2010) och film (Osman & Dolak 2007). Trots sin noggranna och rigorösa hållning till det analytiska intresserar sig den feministiska etnografen också för känslor och affektmiljöer, istället för att avfärda sådana med argumentet att de rymmer ”för mycket subjektivitet” (Stodulka et al. 2019). Det innebär att sinnesförnimmelser, rädslor, drömmar och annat också kan vara föremål för analys i den slutgiltiga forskningsprodukten. Det som står på spel är såväl forskarens förmåga att konfrontera sina egna fördomar som den sanningsenliga skildringen av vardagligt liv och de intersektionella och känslomässiga förvecklingar det rymmer.

Frågor att fundera på

Feministisk etnografi är så mycket mer än bara en metod. Utöver en färdig produkt är det också en metodologi med fast förankring i feministisk epistemologi och praktik som omfattar en hel rad etnografiska tekniker. Den manar forskare att vara ständigt uppmärksamma på de socio-etiska konsekvenserna av sitt arbete och att skriva ut effekterna av överlappningarna mellan hennes egna, deltagarnas och själva undersökningens realiteter. Huvudsyftet med detta kapitel har varit att ge en bred överblick över den feministiska etnografins historiska utveckling och de metamorfoser som disciplinen genomgått, oavsett om vi betraktar det som en metod för forskning eller skrivande. Men det har också varit min målsättning att lyfta fram de kärnfrågor som än idag genomsyrar området, att redogöra för deras betydelse och beskaffenhet och därigenom fylla begreppet feministisk etnografi med mening. Dessa frågor är:

Hur skiljer sig upplevelserna av ojämlikhet bland exempelvis hbtqia+-personer, icke-vita kvinnor och kvinnliga forskare i europeiska och amerikanska miljöer?

Hur kan vi på ett konstruktivt sätt utmana de patriarkala strukturer som fortfarande genomsyrar så stora delar av akademien världen över?

Mer specifikt i förhållande till etnografisk forskning: hur kan vi minimera risken för exploatering, som enligt Judith Stacey ständigt finns närvarande i de relationer vi bygger med interlokutörerna?

Hur säkerställer vi att den forskning vi bedriver inte bara är inkluderande utan också ger röst åt interlokutörerna?

Hur hanterar vi våra egna fördomar och förutfattade meningar och de eventuella effekter de får för analys och forskningsresultat när vi utformar och genomför våra projekt?

Vilka faktorer bestämmer vilken social plats vi intar som etnografer och icke-etnografer under forskningens gång?

Hur kan vi säkerställa att forskningen inte orsakar skada?

Detta kapitel ger inte några svar på dessa frågor och det har heller inte varit avsikten. De är exempel på frågor vi bör ha med oss och låta vägleda arbetet när vi bedriver etnografisk forskning på fältet och sedan skriver om den. Det är nämligen frågor som dessa som den etnografiska forskningen bygger på. De är också skälet till att den kan fortsätta växa i bredd, djup och relevans.

Referenser

- Abu-Lughod, L. (1990). Can there be a Feminist Ethnography?. *Women & Performance: A Journal of Feminist Theory*, 5(1): 7–27.
- Abu-Lughod, L. (1999 [1986]). *Veiled Sentiments*. Berkeley: University of California Press.

- Behar, R. (1993). Introduction: Women Writing Culture: Another Telling of the Story of American Anthropology. *Critique of Anthropology*, 13(4): 307–325.
- Behar, R. & Gordon, D. (1995). *Women Writing Culture*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Craven, C. & Davis, D.-A. (2016). *Feminist Ethnography: Thinking Through Methodologies, Challenges, and Possibilities*. London: Rowman & Littlefield.
- Dunham, K. (1994). *Island Possessed*. Chicago: University of Chicago Press.
- Freeman, C. (1993). Designing Women: Corporate, Discipline and Barbados's Off-shore Pink-Collar Sector. *Cultural Anthropology* 8(2): 169–186.
- hooks, bell (2021 [1984]). *Feministisk teori: Från marginal till centrum*. Stockholm: Lil'Lit förlag.
- Jones, J.S. & Watt, S. (2010). *Ethnography in Social Science Practice*. New York: Routledge.
- Knauff, B.M. (2013). *Genealogies for the Present in Cultural Anthropology*. New York: Routledge.
- The Latina Feminist Group (2001). *Telling to Live: Latina Feminist Testimonios*. Durham: Duke University Press.
- Lewin, E. (red.), (2006). *Feminist Anthropology: A Reader*. New York: John Wiley & Sons.
- McGee, R.J. & Warms, R. (2008). *Anthropological theory: an introductory history*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- McNamara, P. (2009). Feminist Ethnography: Storytelling that Makes a Difference. *Qualitative Social Work*, 8(2): 161–177.
- Mohanty, C. (1988). Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review*, 30(1): 61–88.
- Narayan, K. (2012). *Alive in the Writing: Crafting Ethnography in the Company of Chekhov*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ortner, S.B. (1972). Is Female to Male as Nature is to Culture?. *Feminist Studies*, 1(2): 5–31.
- Osman, W. & Dolak, K. (regi) (2007). *Postcards from Tora Bora* (film). United States: Tora Bora Pictures.
- Perry, J., Lyman, M. & Anderson, J. (2006). Resisting Vulnerability: The Experiences of Families who have Kin in Hospital: A Feminist Ethnography. *International Journal of Studies*, 43(3): 173–178.
- Rosaldo, M. Z. (1980). The use and abuse of anthropology: Reflections on feminism and cross-cultural understanding. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 5(3), 389–417.
- Rosaldo, M.Z., Lamphere, L. & Bamberger, J. (1974). *Woman, Culture, and Society*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Sangtin Writers Collective & Nagar, Richa (2006). *Playing With Fire: Feminist Thought and Activism through Seven Lives in India*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Scheper-Hughes, N. (1992). *Death Without Weeping*. Berkeley: University of California Press.
- Stacey, J. (1988). Can there be a Feminist Ethnography?. *Women's Studies International Forum*, 11(1): 21–27.

- Stodulka, T., Dinkelaker, S. & Thajib, F. (red.), (2019). *Affective Dimensions of Field-work and Ethnography*. Cham: Springer Nature.
- Tarlo, E. (2010). *Visibly Muslim: Fashion, Politics, Faith*. Oxford: Berg.
- Tedlock, B. (1991). From Participant Observation to the Observation of Participation: The Emergence of Narrative Ethnography. *Journal of Anthropological Research*, 47(1): 69–94.
- Tsing, A.L. (2005). *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton: Princeton University Press.
- van Eck, D., van Amsterdam, N. & van den Brink, M. (2021). Unsanitized Writing Practices: Attending to Affect and Embodiment throughout the Research Process. *Gender, Work & Organization*, 28(3): 1098–1114.
- Vidich, A.J. & Lyman, S.M. (2000). Qualitative Methods: Their History in Sociology and Anthropology. I Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (red.), *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Visweswaran, K. (1997). Histories of Feminist Ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 26(1): 591–621.
- Visweswaran, K. (2003). Defining Feminist Ethnography. I Lincoln, Y.S. & Denzin, N.K. (red.), *Turning Points in Qualitative Research: Tying Knots in a Handkerchief*. Lanham: Rowman Altamira.

Multi-situerad etnografi för en sammantrasslad värld

Signe Bremer & Anna Olovsdotter Lööv

Detta kapitel kretsar kring den metod och det kunskapsteoretiska ramverk som på engelska benämns *multi-sited ethnography* (Marcus 1995) och som vi med anledning av dess feministiska potential har valt att kalla *multi-situerad etnografi*. Med utgångspunkt i genusvetenskaplig forskning, vår egen och andras, ställer vi oss följande frågor: Vad är och hur görs multi-situerad etnografi? Varför är det en bra metod för kvalitativ feministisk forskning? Vilka dilemman kan en stöta på? Och går det att använda multi-situerad etnografi som student på kandidat- och masternivå?

I korthet innebär multi-situerad etnografi att forskaren istället för att begränsa sig till en lokalitet kombinerar flera (Marcus 1995; Wulff 1998). *Lokalitet* är en svensk översättning av engelskans *site* och kan betyda både en särskild geografisk plats och mer abstrakta sammanhang såsom en demonstration, en Facebook-grupp, ett Instagram-konto, en hashtag eller ett statligt dokument. Till skillnad från den form av etnografiska fältarbeten som utförs på en viss geografiskt avgränsad plats – för att säga något om just denna plats och dess föreställda kultur – utgår multi-situerad etnografi från en uppfattning om att fenomen i en sammantrasslad värld inte kan förstås med utgångspunkt i *en* lokalitet, utan kräver flera. Ibland går metoden under andra namn. Engelskans *multi-sited ethnography* översätts ofta till translokal etnografi (t.ex. Hannerz 2001). Just benämningen *multi-situerad* förekommer bland annat i feministisk forskning om

vit migration (Lundström 2019) och i sådan som rör jämställdhetsbegreppets betydelser (Liinason 2017). Vi anser att metoden bär på en särskild form av feministisk potential och styrka: genom att utgå från multipla lokaliteter möjliggör den nämligen multipla situationer, vilka också innebär multipla positioneringar för forskaren.

Multi-situerad etnografi innebär även en kritik av den vanligt förekommande föreställningen om att ett fält är tydligt avgränsat. Forskningsprocessen förstås istället som en ständigt pågående och rörlig associationskedja där forskaren genom att öppensinnat följa med i rörelsen konstruerar fältet och dess gränser allteftersom det empiriska materialskapandet pågår (Marcus 1998: 90). Genom att följa ”något” – exempelvis en regnbågsflagga (Johansson, Laskar & Mulinari 2016), en svamp (Tsing 2015), köttätandets betydelser (Zethson 2017), vintageikonografi inom femme-kulturen (Dahl 2014), Pridefestivaler på landsbygden (Lööv 2020), transerfarenheter av trygghet och otrygghet i större städer (Bremer Gagnesjö 2020) – genom och mellan skilda lokaliteter kan en fördjupad förståelse av ett visst problemområde nås. Metoden handlar inte om komparation – att jämföra platser – utan om att via analyser av lokaliteter skapa något nytt. Ofta, men inte alltid, innebär multi-situerad etnografi även att forskaren använder sig av flera metoder för materialskapande och olika typer av material. Viktigt att bära med sig är därför att multi-situerad etnografi inte ska förstås som en metod i traditionell mening, såsom djupintervjuer eller deltagande observation. Multi-situerad etnografi är snarare en form av kunskapsteoretiskt ramverk, som bland annat innefattar en förståelse av kunskap som situerad (Haraway 1988), en övertygelse om att fältet består av flera olika lokaliteter och att fältets gränser är konstruerade av forskaren, samt att vikt även läggs vid att tillgängliggöra själva den vetenskapliga texten för andra än enbart forskarsamhället.

Feministisk forskningspraktik

Situerade kunskaper är Donna Haraways benämning på ansvarsfull feministisk forskning där forskningens tillkomst är tydlig – det vill säga att den är positionerad och att forskaren kan ställas till svars

för sin kunskapsproduktion (Haraway 1988). Haraway betonar även att ett material inte finns ”där ute” för forskaren att ”samla in” utan alltid blir till i relationen till forskaren. Materialinsamling ska således snarare förstås i termer av materialskapande. Detta relationella sätt att förstå kunskap och forskning ser vi som centralt i multi-situerad etnografi. Med benämningen multi-situerad vill vi dels betona att forskaren genom att röra sig mellan lokaliteter är situerad på en rad olika sätt i relation till skilda maktordningar, dels vill vi understryka att materialet därmed blir till och görs i relation till forskarens föränderliga och multipla situationer och identitetspositioner. Forskarens positionering förändras när den rör sig mellan lokaliteter genom vilka frågan följs. På så vis menar vi även att materialet rör på sig.

När forskning bedrivs inom flera lokaliteter finner en sig själv invävd i diverse korsande och motsägelsefulla personliga åtaganden. Dessa spänningar löses i multi-situerad etnografi bäst genom att forskaren omfamnar ambivalensen. Detta kräver en forskare som istället för att fly till en till synes trygg position – som frånvarande forskare – snarare är öppen för att aktivt förhandla och omförhandla sina identiteter inom olika lokaliteter och sammanhang under tiden som den lär sig mer om ett specifikt utsnitt av världen (Marcus 1995: 113). Ett feministiskt bidrag och en styrka med metoden är alltså att studier med grund i fler än en lokalitet skapar goda förutsättningar för att förstå hur intersektionella maktrelationer tar sig uttryck i den rumsliga kontexten.

Att fånga genom att ”följa”

Följandet betraktas ofta som centralt för multi-situerad etnografi (Marcus 1995). Vad vill det säga och hur går en tillväga? Ovan nämnde vi forskare som har följt regnbågsflaggan, jämställdhetsbegreppet och köttätandet. Ett annat exempel är etnografen *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins* (2015). I en posthumanistisk tradition av att decentrera det mänskliga subjektet följer antropologen Anna Lowenhaupt Tsing den exklusiva matsvampen goliatmusseron (*Tricholoma matsutake*) – matsutake på

japanska – mellan lokaliteter för att beskriva kommodifieringsprocesser och möjligheterna att överleva i en värld förstörd av kapitalismen. Studien baseras på Tsings fältarbete där hon både intervjuat plockare och själv deltagit i svampplockande under matsutakesäsongen, samt intervjuat forskare och personer inom yrkesgrupper i matsutakehandeln i flera länder (Tsing 2015: viii). I följandet av matsutakesvampen rör sig Tsing mellan så vitt skilda ämnen som skogsindustrin i Oregon och Japan under skilda epoker (Tsing 2015: 205–213), tallsläktet (Tsing 2015: 167–176) och nematoden *Bursaphelenicus xylophilus* (Tsing 2015: 156–158). Tsing betonar att hennes studie är en ständigt pågående kollaborativ process som involverar ett flertal forskare som dragit nytta av sina respektive situationer.

Ett annat fall är mitt, Signe Bremers, projekt *Den könsbinära staden* som rör transerfarenheter av trygghet och otrygghet i större städer. I centrum stod frågor om hur trygghet, sårbarhet och motstånd kom till uttryck, förkroppsligades, omförhandlades och levdes av ett tjugotal stadsbor med transerfarenheter. Dessa erfarenheter kom till uttryck via en rad lokaliteter, däribland rättsliga domar, konkreta platser och byggda miljöer, separatistiska sammanhang, politiska demonstrationer och konstutställningar. Genom att följa berättelser om transerfarenheter av trygghet och otrygghet genom flera lokaliteter ville jag få djupare förståelse för hur cisnormativitet som maktstruktur fungerar på en vardaglig nivå, samt hur det även kan skilja sig åt beroende på vilka andra maktstrukturer (bland annat rasism) som formar människors livsvillkor.

Ytterligare ett exempel på användandet av multi-situerad etnografi är projektet *Decentraliserad stolthet: En etnografisk studie av Pridefestivaler bortom Sveriges storstäder* där jag, Anna Olovsson Lööv, följde Pridefestivaler mellan lokaliteter för att undersöka deras uttryck i syfte att utforska både meningsskapande i relation till Pride på mindre orter och hbtqia+-kulturens urbana normer. Bakgrunden till projektet var ett intresse för relationen mellan (den hegemoniska) berättelsen om queera landsbygdsliv som olevbara och det snabbt ökande antalet Pridefestivaler på mindre orter runtom i Sverige. Jag följde betydelser av Pride mellan festivaler på småorter

och på RFSL-konferenser för och med Pridearrangörer. Mitt material inkluderar fältanteckningar, inspelade och transkriberade djupintervjuer med främst arrangörer samt mediematerial producerat av, och i samband med, festivalerna och konferenserna. Genom att delta i Pride på olika platser önskade jag nå en förståelse av platsers villkor och landsbygden som hbtqia+-aktivistisk arena.

I de två sistnämnda studierna hade vi båda ett intresse för platsers betydelser och rumsliga dimensioner. Genom att besöka platser tillsammans med forskningsdeltagare skapades andra förutsättningar för våra möjligheter att ta del av deras rumsliga erfarenheter än om vi enbart talat med dem om lokaliteter i en enskild intervju på plats i ett samtalsrum. Fältets gränser konstrueras i takt med följandet. Detta tydliggör även att metoden lämpar sig särskilt bra för studier som fokuserar plats, rumslighet och rörelse, och det är därför med just sådana exempel vi bidrar här. Att vi menar att multi-situerad etnografi lämpar sig särskilt väl för rumsliga studier betyder emellertid inte att de lokaliteter en intresserar sig för måste vara geografiska (väl avgränsade) platser. Det fungerar minst lika väl att följa ett tema genom digitala rum (se t.ex. Liliequist 2020).

Som ett sätt att illustrera följandets praktiker beskriver Tsing materialet som en madrigal, en herdesång med rötter i den italienska landsbygden. Madrigalen som sång består av flera röster, där varje röst sjunger en egen melodi. Samtidigt utgör melodierna tillsammans en polyfon helhet. Den som lyssnar kan både följa en slinga av toner och hur blandningarna tvinnas samman, vilket enligt Tsing kräver en särskild form av koncentrerat lyssnande. ”Jag blev tvungen att välja ut separata och simultana melodier och lyssna efter de moment av såväl harmonier som disharmonier som de skapade tillsammans” (Tsing 2015: 24, vår övers.). Med andra ord kan det multi-situerade följandet beskrivas i termer av ett associativt och noggrant lyssnande, där forskaren väljer att lyssna till vissa melodier samtidigt som den väljer bort andra.

Att skapa sitt nystan – hur gör jag?

Multi-situerad etnografi involverar som sagt ofta mer än ett slags material, och därmed ofta mer än en metod. Med hjälp av flera materialkategorier kan forskaren fånga en rad fall som binds samman av det valda problemområdet (Çağatay, Liinason & Sasunkevich 2022). Materialet kan utöver Tsings liknelse med en madrigal även beskrivas som ett nystan bestående av hoptrasslade trådar vars början och slut är svåra att avgöra. Liksom trådarna i ett nystan ofta har svårutredda knutar kan ett forskningsmaterial aldrig summeras i prydliga enheter. I den multi-situerade etnografin är materialskapandet och analysen en samtidig process. Tidigare har vi beskrivit vilka typer av material som våra projekt *Den könsbinära staden* och *Decentraliserad stolthet* baseras på. Materialet är även införlivat i en rad praktiker och beslutskedjor som vi i egenskap av forskare aktivt har behövt ta ställning till. Nedan beskrivs några av dessa som steg i processen.

I ett första steg specificeras själva intresseområdet. Vad är det jag vill veta mer om? I arbetet med *Den könsbinära staden* intresserade jag, Signe, mig för vilka platser och sammanhang i Malmö, Göteborg och Stockholm som transpersoner och icke-binära kände sig mer eller mindre trygga och bekväma. En viktig grund var transpersoners och icke-binäras egna berättelser, vilket betydde att följandet involverade personmöten i de tre städerna. Som ett första steg i att rekrytera deltagare publicerades en kort svensk- och engelskspråkig annons om medverkan på sociala medier. Innan annonsen publicerades fick personer inom trans-*community* läsa och kommentera innehållet, som led i min ambition att skapa en så pass tillgänglig och tydlig annons som möjligt. Där förklarades att medverkan kunde ske genom olika forskningsmetoder. De former för medverkan som slutligen valdes av deltagarna var enskilda djupintervjuer och promenadsamtal, även kallat *go-* och *walk-alongs* (Bates & Rhys-Taylor 2017: 5; se även kapitel 14 i denna volym för en mer ingående beskrivning av *go-alongs*) och veckodagbokskrivande. Steg två i denna process utgjordes av en längre period då jag läste in mig vidare på fältet samtidigt som jag träffade deltagare för att skapa det empiriska materialet tillsammans

med dem. Då flera av dem deltog på mer än ett sätt träffade jag flera personer vid mer än ett tillfälle. Ibland fortsatte enskilda djupintervjuer som promenadsamtal, och vissa av de platser som först kom upp för diskussion i intervjuerna blev senare föremål för promenadsamtal i form av gemensamma besök på platsen, vilket ibland även involverade gemensamma resor med kollektivtrafik. Konkret gick det till så att jag bjöd in medverkande till att ta med mig till en eller flera av sina favoritplatser.

Några av de platser som besöktes var i Malmö det havsnära Ribersborgsområdet, Möllevångstorget och Folkets park, i Stockholm Bergianska trädgården. Genom att promenera på platser som upplevdes trygga skapades andra förutsättningar för att få fatt i förkroppsligade upplevelser av hur trygghet och otrygghet känns än i de djupintervjuer som ägde rum på mer traditionella sätt. Promenadsamtalen öppnade även för mer spontanitet. Ett oväntat möte med en lös hund på Ribersborgs hundrastningsområde gav upphov till ett samtal om hur platser där djur och natur dominerar oftare upplevs som tryggare (i betydelsen fria från våld, hot och diskriminering) än platser med företrädesvis människor. Detta hade kanske inte kunnat inträffa under en djupintervju i ett bokalt rum. I promenadsamtalen aktualiserades även nya forskningsfrågor. Genom att besöka ett tropiskt växthus tillsammans med en deltagare uppstod den sköna känslan av att sjunka ned i ett bekvämt och relativt tryggt rum. Kroppen slappnade av snarare än spände sig, berättade hen. Tunnelbanan knöts istället till rädsla, spända axlar och molande ledsmärta. Frågan om den kännande kroppen i rummet kom sedan att bli del av fler samtal; det visade sig att många fler av de medverkande spände sina kroppar då de rörde sig i otrygga rum (Bremer Gagnesjö 2020).

För projektet *Decentraliserad stolthet* ville jag, Anna, veta mer om Pridefestivaler på svenska småorter. Skälet var att dessa festivaler verkade utmana föreställningar om var Pride kan äga rum, att hbtqia+-aktivism är en urban företeelse och att det inte är möjligt att vara queer på landsbygden. Jag inledde projektet med att kartlägga både Pridefestivalers historia i Sverige och på vilka orter de skulle äga rum den närmaste tiden. Parallellt läste jag in mig på både forskning

om Pride och queer landsbygd, framför allt den om Pride på mindre orter. En dylik inläsning brukar utgöra förberedelse inför varje forskningsprojekt. Jag valde ut ett par festivaler som jag önskade undersöka närmare genom fältarbete. Valet av de första festivalerna var framför allt praktiskt, att festivalerna skulle genomföras inom den tidsram jag hade, men även faktorer som att festivalerna skulle ha skiftande bakgrund, genomföras i skilda regioner och på orter med olika folkmängd vägdes in i beslutet. Då jag var intresserad av arrangörernas motiv för och tankar om att organisera en festival tog jag kontakt med de ansvariga föreningarna och bad ordförandena sprida informationen om forskningsprojektet till arrangörgruppen. Under själva festivalerna intervjuade jag arrangörer och deltog i både festival- och arrangörgruppsaktiviteter (jag gick i Prideparader, deltog i moppannet av festivallokalens golv efter avslutad festival, hoppade in som presentatör under en föreläsningkväll i församlingshemmet, bland annat). Under samma period deltog jag även i en Pridearrangörskonferens anordnad av RFSL. De två fältarbetena, deltagandet i konferensen samt litteraturstudierna ledde till att jag började omformulera mina forskningsfrågor. Jag började tänka på Pride som ett paraply och elastiskt koncept fullt av paradoxer och mina frågor började nu i allt högre grad beröra urbana normer, landsbygden som arena för hbtqia+-aktivism och vad som kan rymmas i en Pridefestival. Det här blev trådar jag ville följa och jag sökte därför Pridefestivaler där jag hoppades kunna följa dessa trådar vidare. I samband med konferensen och de första festivalerna fick jag även kontakt med fler arrangörer, vilket ledde till ytterligare fältarbeten. Under 2015–2017 genomförde jag fältarbeten under sammanlagt fem Pridefestivaler.

Tack vare närvaron på lokaliteterna adderades ytterligare trådar till nystanet. Genom att genomföra studien på flera platser upptäckte jag nämligen att jag under fältarbetena positionerades annorlunda på skilda platser och i olika rum. Under ett av fältarbetena gick jag, med en viss ironi, under benämningen ”professorn”. Under en utflykt tillsammans med två av arrangörerna presenterades jag som en professor som forskar om Pridefestivaler för personen som arbetade i caféet på hälsingegården vi besökte. Vi bjöds på fika i det lilla caféet

och behövde inte heller betala för informationsmaterialet om gården. Professorsepitetet tolkar jag som en klasspositionering använd för att överbrygga ett avstånd genom ett skämtsamt förhållningssätt till min akademikerstatus – vilket också gav fördelar, som händelsen under utflykten visar. För mig resulterade den tillskrivna professorstiteln i långa reflektioner om positionering, dels utifrån en medvetenhet om akademiska hierarkier (jag var ju ingen professor), dels utifrån dess implicita markering av ett avstånd mellan mig och arrangörerna som jag önskade reducera. Ett annat tillfälle när jag positionerades i fältet var under en festival där även min fru och våra två små barn deltog. Det blev då tydligt att flera medlemmar i arrangörsgruppen fick lättare att relatera till mig eftersom jag, liksom de, var förälder. Festivalprogrammet var även familjeorienterat, vilket gjorde det lättare för oss att delta i aktiviteterna som familj. Då materialet skapas i interaktion får forskarens situation också effekter på materialet, samt på vilka maktrelationer som kan belysas och hur.

Ytterligare en dimension av följet är att nya materialkategorier ofta aktualiseras i möten med medverkande. Ett exempel från mitt, Signes, projekt, rör hur Cornelis Vreeswijks sång ”Balladen om hurusom Don Quijote gick på en blåsning” aktualiserades. I sången berättar Vreeswijk om den transfoba misshandel och det olaga hot mot två unga transkvinnor som han sedermera dömdes för i Stockholms tingsrätt 1975, och via sången trivialiseras brottet till ett skämt. I en djupintervju framkom att denna sång hade gjort märkbara avtryck i en deltagares liv. Bland annat hade hon vid ett tillfälle fått delar av sångtexten klottrad på ytterdörren till sitt hem, vilket kan uppfattas som en hotfull referens till Vreeswijks misshandel. Ett år efter att intervjun ägt rum ställde konstnären Sonja Nilsson ut ett konstverk baserat på misshandeln. Konstverket hade formen av en rekonstruerad brottsplats från 1970-talet, vilken tillfälligt överförts till den Stockholmsbaserade konsthallen Färgfabriken under slutet av 2013. Kunskapen om att en av forskningsdeltagarna hade personliga erfarenheter av att konfronteras med Vreeswijks handlingar via sången gjorde att jag i forskningsmaterialet valde att inkludera utställningen och mina egna erfarenheter av den. Även den elva sidor

långa tingsrättsdomen mot Vreeswijk samt själva låttextern lades till materialet. Genom att följa ”Balladen om hurusom Don Quijote gick på en blåsning” genom tid och rum aktualiserades för projektet viktiga frågeställningar om transförakt, transfemininitet, kroppslig sårbarhet, vittnesmål och våld i förhållande till tid, plats och rörelse.

Gemensamt för båda dessa studier är att de är projekt som löpt under en längre tid. Detta ska dock inte tolkas som att multi-situerad etnografi alltid kräver en vid tidsram. Vi menar att även studenter på kandidat- och masternivå kan använda sig av metoden. Utmaningen är nämligen inte i första hand tidsomfånget, utan avgränsningen.

Följandets problematik

Snarare än att begränsa sig till en materialkategori eller att på olika sätt försöka sig på det omöjliga i att fånga in alla beskrivningar i ämnet väljer den multi-situerade forskaren ofta att stanna upp vid de fall i det undersökta ämnet som framstår som särskilt laddade och belysande (Ambjörnsson 2011: 12). Detta riskerar emellertid att leda till problem för den som utför studien. Det är lätt att i sitt engagemang för området glömma bort vikten av att stanna upp och att en dag sätta stopp för materialskapandet. Plötsligt kan det finnas så många intressanta melodier att följa att forskaren upplever sig befinna sig överallt på samma gång. Följandets metodik är således både metodens styrka och svaghet (Van Duijn 2020: 288).

Precis som med andra metoder är avgränsning a och o. Som hjälp kan en välja att gå tillbaka till forskningsfrågorna eller teorin, för att på så vis sätta stopp för fortsatt materialskapande. Kanske har du faktiskt skapat ett tillräckligt stort material för att kunna diskutera de frågor du är intresserad av? Det kan vara lätt att glömma bort att inom den feministiska etnografiska kunskapstraditionen är helheten aldrig målet för en undersökning, i och med omöjligheten i att fånga in fenomen och praktiker såsom de faktiskt och objektivt är i sin helhet. Denna problematik kan hänföras till att samhällsvetare och humanister ofta hemsöks av ett positivistiskt spöke (Widerberg 2002), där idén att god vetenskaplighet består i kunskap byggd på

ett kvantitativt stort och representativt material har internaliserats som eftersträvansvärt.

Ibland sätts stopp av ren utmattning, till följd av det överväldigande antalet melodier en skulle kunna följa och det stora material som följandet genererat (se t.ex. Van Duijn 2020). Mitt, Annas, stopp sattes av att jag skulle lämna landet. Det sista festivalfältarbetet genomfördes en månad innan jag skulle påbörja en postdoc i Nya Zeeland. Mitt, Signes, stopp sattes med anledning av tidsbrist. Mina medel var på väg att ta slut och det var hög tid för mig att börja skriva. Ett stopp i följandet sätts således ofta av helt andra orsaker än forskningsfokus och -frågor. Inledningsvis poängterade vi att fältet inte förstås som en tydligt avgränsad enhet utan som en ständigt pågående rörelse, där det vecklar ut sig själv i takt med forskarens följande. Detta betyder att forskaren behöver skapa sina egna stopp.

Det finns även tillfällen då forskaren blir stoppad av själva fältet, vilket bland annat kan bero på vem forskaren är. Exempelvis var det för mig, Signe, via min position som vit akademiker, svårare att nå potentiella forskningsdeltagare med erfarenheter av både cisnormativitet och rasism. Detta beror på att jag som forskare oundvikligen själv är representant för den tematik som jag intresserade mig för, nämligen upplevelser av otrygghet och trygghet. Att följandet tar stopp kan på så sätt bli till ett tillfälle där forskaren har möjlighet att belysa maktrelationer utifrån sin situation, vilket även kan säga något om forskningsfrågorna i stort.

Våra projekt i mindre skala

I uppsatser på kandidat- och masternivå behöver extra stor vikt läggas vid att motivera och förklara projektets avgränsning. Om du som student skulle vilja utföra liknande studier som de vi gjort kommer här några förslag med utgångspunkt i våra egna projekt. Min, Signes, studie skulle kunna genomföras i en betydligt mindre skala. Istället för att följa berättelser om transpersoners och icke-binäras upplevelser av (o)trygghet i flera städer skulle en kunna bestämma sig för *en* stad, ort eller by. Ett annat sätt att skala ned studien vore att träffa ett

mindre antal personer, och att bara träffa dem vid ett tillfälle. Förslagsvis hade en studie på såväl kandidat- som magisternivå kunnat involvera en undersökning bestående av promenadsamtal med mellan sex och tio personer, där var och en ombads ta med studenten till en särskilt trygg och bekväm plats i den utvalda staden. Möjliga ingångar vore då att undersöka hur trygghet och otrygghet görs inom ramen för promenadsamtalen, och hur det eventuellt skiljer sig åt med en intersektionell ingång. En annan möjlighet vore att utgå från redan utvalda platser och sammanhang, för att sedan ta del av muntliga och skrivna berättelser från personer med förkroppsligade erfarenheter av dessa utvalda platser.

Om en skulle utforma en mindre studie lämpad för en kandidat- eller masteruppsats utifrån mitt, Annas, projekt om Pridefestivaler på mindre orter och urbana normer skulle en till exempel kunna välja att fokusera på *en* ort och undersöka hur Pride görs i berättelser hos grupper eller scener där Pride äger rum. En skulle kunna följa meningsskapande om Pride mellan arrangörer, lokala företagare, lokalpolitiker och deltagare i olika slags aktiviteter och scener (parad, seminarier, fester, lokaler), en skulle kunna ta del av förslagsvis reklammaterial och politikerdebatter, delta i arrangörsmöten och utföra individuella intervjuer eller fokusgruppsintervjuer. Även ett högst avgränsat följande kan innebära ett nog så intressant material med relevanta forskningsfrågor.

Etnografiskt skrivande

Den långa feministiska traditionen av att problematisera frågor om representation, form och textframställning (Haj Brade 2017; Knoblock 2022; Lundberg & Werner 2014; Richardson 1990) utgör även den en central del av feministiska multi-situerade etnografier, liksom för etnografi mer generellt. Hur vi skriver spelar minst lika stor roll som vad vi forskar om (Beckman 2017). Det är med skrivandet som kunskap formas (Ljungcrantz 2017).

I etnografen om matsutakesvampen skriver Tsing att ”mitt formexperiment och mina resonemang följer varandra” (Tsing 2015: viii, vår

övers.). I fallet med feministisk multi-situerad etnografisk forskning betyder det att lokaliteter, samt själva materialet, kan speglas i formen för den etnografiska texten. Textproduktionen, med betoning på tät beskrivning (Geertz 1991), lämpar sig även väl för formexperiment där en som forskare på olika vis kan bråka med allmänt vedertagna, maskulint kodade formnormer för vetenskaplig kunskapsproduktion. Tsings etnografi består av många korta kapitel som hon liknar vid svampar som poppar upp ur jorden efter ett regn och som tillsammans bygger ett assemblage med ett öppet slut – likt det nystan vi tidigare använt som metafor för materialet. Liksom matsutakens mykorrhiza, den symbiotiska relationen mellan svampens mycel (svamptrådarna) och tallens rötter, är kapitlen sammankopplade med varandra. I boken inkluderas även foton från matsutakelandskap och teckningar av sporer, mykorrhiza och svampkroppar. Formen illustrerar en av bokens huvudpånger: att världen är sammantrasslad och inte kan studeras som separata enheter.

Vi vill dock trycka på att allt skrivande inom multi-situerad etnografi inte behöver ha litterära kvaliteter eller ha en kreativ form liknande Tsings, där texten inte bara berättar utan även iscensätter bokens innehåll. Däremot möjliggör metoden, liksom genusvetenskapen i sig, kreativa möjligheter. Etnografisk text tenderar även att skrivas utifrån en övertygelse om att fler än enbart forskare ska kunna tillgängliggöra sig innehållet.

Sammanfattning

Vi har valt att likna följandet och forskningsmaterialet i den multi-situerade etnografien vid ett trassligt nystan av olika trådar och analysprocessen vid ett lyssnande till tonerna och rytmerna i en madrigal. Med madrigalen som metafor vill vi illustrera hur den multi-situerade etnografien kräver att uppmärksamheten växlar mellan att följa den individuella stämman och att lyssna till den polyfona helheten – utan att försöka skapa harmoni genom ett ordnande i prydliga enheter. Analysprocessen handlar inte om att värja sig för det sammantrasslade,

genom att tvångsmässigt leta efter gemensamma mönster i materialet, utan snarare om att lyfta fram det dissonanta och trassliga.

Referenser

- Ambjörnsson, F. (2011). *Rosa: Den farliga färgen*. Stockholm: Ordfront.
- Bates, C., & Rhys-Taylor, A. (red.) (2017). *Walking through social research*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Beckman, A. (2011). Ur en byrackas anteckningsblock. Om reflexivt skrivande. I Gunnemark, K. (red.), *Etnografiska hållplatser: Om metodprocesser och reflexivitet*. 1 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Bremer Gagnesjö, S. (2020). Kollektivtrafikens könstyranni. I Rönnblom, M., Linander, I. & Sandberg, L. (red.), *(O)tryggt? Texter om makt, plats och motstånd*. Stockholm: Premiss.
- Çağatay, S., Liinason, M., Sasunkevich, O. (2022). *Feminist and LGBTI+ Activism across Russia, Scandinavia and Turkey: Transnationalizing Spaces of Resistance*. Cham: Palgrave Macmillan, Springer Nature Switzerland.
- Dahl, U. (2014). White Gloves, Feminist Fists: Race, Nation and the Feeling of "Vintage" in Femme Movements. *Gender, Place & Culture*, 21(5): 604–621.
- Geertz, C. (1991). Tjock beskrivning för en tolkande kulturteori. *Häftena för kritiska studier*, 1991(3): 13–33.
- Haj Brade, L. (2017). *Vi, de neutrale: Skitser til udfordring af akademisk forståelse*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Hannerz, U. (red.) (2001). *Flera fält i ett: Socialantropologer om translokala fältstudier*. Stockholm: Carlssons.
- Haraway, D.J. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3): 575–599.
- Johansson, A., Laskar, P. & Mulinari, D. (2016). Decolonising the Rainbow Flag. *Culture Unbound*, 8(3): 192–217.
- Knoblock, I. (2022). *Writing-Weaving Sámi Feminisms: Stories and Conversations*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Liinason, M. (2017). Jämställdhet som assemblage. *Tidsskrift för kvinnoforskning* (online), 41(3): 165–186.
- Liliequist, E. (2020). *Digitala förbindelser: Rum, riktning och queera orienteringar*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Ljungcrantz, D. (2017). *Skrubbsår: Berättelser om hur hiv föreställs och erfars i samtida Sverige*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Lundberg, A. & Werner, A. (red.) (2014). *Kreativt skrivande och kritiskt tänkande i genusvetenskap*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.
- Lundström, C. (2019). Creating "International Communities" in Southern Spain: Self-Segregation and "Institutional Whiteness" in Swedish Lifestyle Migration. *European Journal of Cultural Studies*, 22(5–6): 799–816.
- Lööf, A.O. (2020). "Vi gör det på vårat sätt": Pride på *bygd, av-urbanisering och de-centrering av hbtq-frågor. *Tidsskrift för genusvetenskap*, 41(4): 89–112.

- Marcus, G.E. (1995). Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24: 95–117.
- Marcus, G.E. (1998). *Ethnography through Thick and Thin*. Princeton: Princeton University Press.
- Richardson, L. (1990). *Writing Strategies: Reaching Diverse Audiences*. Newbury Park: Sage.
- Tsing, A. Lowenhaupt (2015). *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.
- Van Duijn, S. (2020). "Everywhere and Nowhere at Once: The Challenges of Following in Multi-Sited Ethnography". *Journal of Organizational Ethnography*, 9(3): 281–294.
- Widerberg, K. (2002). *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Wulff, H. (1998). *Ballet Across Borders: Career and Culture in the World of Dancers*. Oxford: Berg.
- Zethson, M. (2017). *Ätbara andra*. Göteborg: Makadam förlag.

Att göra digital etnografi

Onur Kilic & Agata Kochaniewicz

[Networked public sphere] is the recognition that the whole public sphere, as well as the whole way movements operate, has been reconfigured by digital technologies, and that this reconfiguration holds true whether one is analyzing online, offline, or combined instantiation of the public sphere, or social movement action (Tufekci 2017: 6).

The bundle of methodological choices called "digital ethnography" is an unstable construct, a nested toolbox of practices filled to the brim with potentialities and failures (Abidin & De Seta 2020: 11).

Digital etnografi kan betyda två olika saker: det kan syfta på forskning om digitala kulturer, men också på utvecklingen och tillämpningen av digitala metoder inom etnografen. En del forskning omfattar båda betydelseerna eftersom de etnografiska rummen on- och offline ofta löper in i varandra. Med nya digitala praktiker följer också en ny etik och politik för hur vi förhåller oss till såväl framväxande digitala plattformar och verktyg som nya etnografiska uttryck. Den uppsättning metodologiska val som går under namnet digital etnografi är en verktygslåda av praktiker som rymmer både möjligheter och misslyckanden. Kanske forskar du om virtuella världar (Boellstorff 2015; Nardi 2010), mobil- och social medieanvändning (Caliandro 2017; Liliequist 2020; Martinsson & Ericson 2022; Miller et al. 2016; Snelson 2016), digital nätverksaktivism (Fotopoulou 2016; Gray 2016; Tufekci 2017), artificiell intelligens (Zylinska 2020) eller mer allmänt

om digital teknik och den digitala tidsåldern (Ginsburg 2008; Lundström och Lundström 2021; Miller & Horst 2012).

Vi fokuserar i våra respektive avhandlingsprojekt på digitala kulturer, men använder oss också av digitala verktyg i vår forskning. I Onurs avhandling studeras effekterna av digital teknik på hbtqia+-rörelsens motståndspraktiker i Turkiet och samspelet mellan on- och offline-praktiker i denna aktivism. Hon inledde sitt projekt med ett fältarbete i Turkiet mot slutet av 2019. Kort därefter gjorde covid-19-pandemin fortsatta resor till Turkiet omöjliga, vilket resulterade i att forskningen istället inriktades på analys av hur tiden med pandemin påverkade hbtqia+-rörelsens motståndsarbete, i vilket digitala tekniker plötsligt fick avgörande betydelse. Den multimodala analysen inriktade sig på plattformar som Facebook, Instagram och Twitter och därutöver en digital Prideparad anordnad av Istanbul Pride. Över Zoom intervjuades också de hbtqia+-aktivister som deltog i de digitala Prideevenemangen om sina erfarenheter av digitalisering, aktivism under lockdown samt eventuella samarbeten offline. Agata befann sig när pandemin bröt ut mitt uppe i sitt fältarbete i Trondheim, där hon forskade om nätgemenskaper som har till syfte att främja sociala relationer på lokalt plan och hur sådana nätgemenskaper formar vardagliga aktiviteter, nätverkande och upplevelser av tillhörighet/icke-tillhörighet bland migrantkvinnor. Trots att Agata befann sig i samma stad som sina forskningsdeltagare hade hon inte längre tillgång till de fysiska rum där de träffats före pandemin. Hon fortsatte sitt arbete online, där hon via digitala plattformar som Zoom, Skype, Teams och Facebook genomförde samtal och intervjuer och navigerade i diverse sociala medier.

Både Agata och Onur trodde till en början att resultaten och möjligheterna att fördjupa sig i fältet skulle bli lidande av att forskningen begränsades till digitala rum. Det visade sig emellertid att observationerna med de digitala verktygen inte blev sämre, bara annorlunda. Trots att digitala plattformar länge spelat en självklar roll i hbtqia+-rörelsens organisering i Turkiet visade sig den digitalisering som pandemin medförde skapa nya transnationella rum för motståndsarbete. För Onur och andra deltagare skapade Zoom, Youtube och

Instagram förutsättningar att uppgå i en transnationell gemenskap, träffa aktivister från andra länder och delta i Prideevenemang i Turkiet, trots att de fysiskt befann sig på andra platser. Denna ansamling av digitala tekniker, queera kroppar och platser gav upphov till nya former av hbtqia+-motstånd i en tid då fysiska sammankomster inte var möjliga. Det handlade om erfarenheter som att skapa säkra digitala rum för diskussioner och att hitta nya sätt att uppleva samhörighet, bland annat genom den Prideparad som genomfördes över nätet. Onur kunde också notera att känslorna av ensamhet och isolering ökade bland deltagarna under pandemin, vilket inskräppte betydelsen av sammankomster offline. I Agatas forskning innebar övergången till digital etnografi kontakt med nya nätverk och nya möjligheter att interagera med deltagarna och dynamiken på den lokala nivån. Till exempel utgjorde forum på nätet – för etniska gemenskaper, medlemmar i religiösa samfund och internationella föräldragrupper – viktiga källor till information om pandemirestriktionerna och påverkade också hur de påfrestande månaderna upplevdes. Det gav inblick i ”digitalt sörjande” och sorgemanifestationer på nätet, eftersom vissa av de medverkande förlorade familjemedlemmar och vänner i sina hemländer. På så sätt belyste forskningen vikten av att beakta hur krisartade händelser, såsom pandemin, formar människors tillfälliga upplevelser av relationer och samhörighet och hur digitalt medierade gemenskaper bidrar till känslan av lokal förankring.

En del tidigare studier har karaktäriserat nätbaserade former av kontakt och gemenskap som mindre effektiva och betecknat politisering på nätet som ”slacktivism” (Morozov 2009) eller ”klicktivism” (White 2010). Dessa har antagit att nätbaserad aktivism ger små eller inga resultat alls. Detta slags aktioner har betraktats som mindre verkliga eller som bortkopplade från det fysiska rummets skeenden. På senare tid har dock många sociala rörelser, i synnerhet mot bakgrund av det genomslag som sociala medier fått, bidragit till att ogiltigförklara sådana ontologiska hierarkier mellan det som sker on- och offline (Boellstorff 2016). I senare forskning om sociala rörelser har det visats att dagens offentligheter (och motoffentligheter) ägnar

sig åt digitalt nätverkande i ett komplext samspel mellan fysiska och virtuella rum (Boyd 2010; Majewska 2021; Tufekci 2017).

För att kunna utforska den digitala teknikens aktörskap i social förändring behöver vi uppmärksamma betydelsen av så kallade digitala affordanser, eller teknikaffordanser (Leonardi 2013, 2014). Begreppet syftar på hur en viss teknik möjliggör mänskligt handlande (Lim 2012; Selander & Jarvenpaa 2016), exempelvis hur smarta mobiltelefoner fångar varje signifikant handling vi utför och sprider den över världen. Digitala affordanser handlar inte bara om teknikens inverkan på människor utan också om dess relationella och socialiserade beskaffenhet (Waltorp 2017). Med det menar vi att vi också behöver beakta den socialt konstruerade meningen hos tekniska artefakter. Den ursprungliga tanken bakom Twitter var aldrig att plattformen skulle bli ett verktyg för sociala rörelser. Det var istället hur människor kom att använda Twitter som gjorde plattformen politisk – ett verktyg för aktivism under diverse uppror och protester: arabiska våren, #LasTesis i Chile och upproret i Geziparken (#direnGezi) i Turkiet. Sociala medier har emellertid också blivit en plattform för politisk polarisering och reaktionära strömningar, bland andra antifeministiska och högerpopulistiska rörelser.

Därutöver är det viktigt att identifiera tekniska infrastrukturer som ger upphov till nya former av social kontroll (Dolata & Schrape 2016), både genom den allt starkare statliga övervakning som den ökade auktoritarismen inneburit och genom de sociala medieplattformar som under rådande nyliberala ordning står under storföretagens kontroll. För att förstå social förändring måste vi därför ta samspelen mellan människa–maskin i beaktande när vi studerar hur dagens sociala rörelser organiseras och upprätthålls.

Digital etnografi inom genusvetenskap

Den digitala etnografins praktiker bygger på arvet från etnografiska verktyg, som deltagande observation, intervjuer, reflexivitet och fältanteckningar (Madden 2010). Inom genusvetenskapen har det digitala studiefältets nya egenskaper skapat behov av att utveckla

en ”kritisk tvärvetenskaplighet”, där tvärvetenskapligheten blir en kritisk position som utmanar de traditionella disciplinernas gränser. Tvärvetenskaplighet innebär för det första att förändra och utveckla nya metoder för feministisk forskning, för det andra att överskrida gränsen mellan akademi och rörelser/aktivism(er) (Liinason & Holm 2006: 118). I den meningen rör genusvetenskapens tvärvetenskaplighet inte bara de akademiska disciplinerna utan också samspelet mellan feministiska tankeströmningar och aktivism (Woodward & Woodward 2015). För att nå dit måste vi röra oss bortom gamla paradigmer för de disciplinernas kunskapsregimer och anlägga tvär-/transvetenskapliga perspektiv för att utforska hur kroppar, tekniker och platser samspekar (Haraway 1987; Puar 2020). Feministiska metodologier centrerar feministiska, queera och antirasistiska rörelser för att inhämta och bidra till kunskap. Motstånd i dessa sammanhang utövas på olika men sammanflätade nivåer, eller skalor, från det lokala till det regionala och globala. I kapitel 6 i denna bok förklarar Ramasar och Kolankiewicz att vi behöver ta flera skalor i beaktande för att förstå social förändring (för en redogörelse av flerskalig metod, se Liinason et al. 2020). Samtidigt är sådana flerskaliga former av motstånd tätt förbundna med olika motståndsrums. Som dokumenterats av en rad feministiska forskare och queerforskare (Barbala 2022; Kilic 2023; Kochaniewicz 2021; Liinason et al. 2022; Sadowski 2016; Waltorp 2017) är det numera inte ovanligt att feministiska aktivister och queeraktivister sammanflätas i sin aktivism och delar samma virtuella och fysiska rum. Valet att använda digitala metoder bör alltid utgå från de frågor som ställs. Att du forskar om användning av digitala medier måste inte betyda att du använder dig av digitala forskningsmetoder, och du kan mycket väl använda digitala tekniker för att undersöka vardagliga aktiviteter som inte inbegriper digitala medier (Pink et al. 2016). I detta kapitel redogör vi för olika tillvägagångssätt och de potentiella utmaningar och begränsningar det innebär att använda sig av digitala verktyg och forska om digitala kulturer.

Metodologi

I sin bok *Digital Ethnography: Principles and Practice* (2016) framhåller Sarah Pink med kolleger fem principer som utmärker den digitala etnografin: *multiplicitet, icke-digitalcentricitet, öppenhet, reflexivitet* och *oortodoxa ansatser*. Dessa principer är inte unika för den digitala etnografin utan hämtar inspiration från bredare feministiska och tvärvetenskapliga ansatser till metod och etnografi. Alla kommer kanske inte att vara relevanta för just ditt projekt, och vissa av dem kan behöva justeras och anpassas efter dina ändamål, men de kan ändå ge vägledning under arbetets gång.

Multiplicitet syftar i detta sammanhang på att det finns flera sätt att närma sig sin forskning. Det handlar om de teoretiska val du gör men också om forskningsdeltagarnas och forskarkollegernas behov och intressen. Det digitala fältarbetet kan omfatta allt som digitala rum består av: videoklipp, bilder, plattformsinfrastruktur, algoritmer, texter, sociala relationer, användarbeteenden och så vidare. Det innebär att du ställs inför en uppsjö av metodalternativ och vilka du väljer kommer att bero på din kontext och hur kreativ du vill vara. Som intressanta fall av okonventionella metodologiska ansatser kan nämnas Karen Waltorp (2017), som använder fotodelningsappen Snapchat i sin undersökning av socioekonomiskt missgynnade områden och unga muslimska kvinnor i Danmark, och Anya Evans (2017), som utgår från den platsbaserade dejtingappen Tinder i sin forskning om rumslig politik och vardagsliv bland palestinier och israeliska bosättare på ockuperade palestinska Västbanken. I sina motiveringar av metodvalen förklarar de hur apparna gjort det möjligt för dem att bygga situerade och partiella berättelser om forskningsdeltagarnas ”verkliga” världar och att i någon mån ta del av och navigera i dessa. (De tar också upp etiska aspekter av de verktyg de valt.)

Med *icke-digitalcentricitet* avses att digitala rum och hur de används alltid är en del av en bredare kontext av relationer, politik, materialiteter och miljöer. Därför bör du alltid vara uppmärksam på den större bilden och kontextualisera din forskning. När Agata undersökte webbaserade gemenskaper i Trondheim under pandemin visade det

sig att digitala rum var viktiga för att skapa lokal förankring och etablera relationer i den fysiska världen under den ”affektiva” kris som pandemin innebar. Berättelser om vänskapandepraktiker vävdes samman med politiska kategorier i Norge: klassbakgrund, livscykel, ras/etnicitet och tid (se Kochaniewicz 2021).

Vidare kännetecknas digital etnografi av sin *öppenhet* i sin processuella och porösa karaktär. Digitala kulturer bygger också ofta på *creative commons*, *open source*-källor och nya delnings- och samverkansformer. Det har inneburit att det vuxit fram nya former av gemensamt kunskapande och att samverka (med andra forskare, med maskiner och/eller med mjukvara) har blivit ett av den digitala etnografins främsta kännetecken. Till exempel återger Onur upplevelsen av den digitala Prideparaden i Istanbul 2020 (se figur 12.1 nedan). Under detta nätevenemang kunde deltagarna märka ut sin position på en karta över Istanbul och välja bland demonstrationsplakat (i form av pins) och texter (såsom politiska slogans) och på så sätt genomföra en kollektiv Prideparad under lockdown. Webbplatsen synliggjorde den kollektiva närvaron av och solidariteten mellan queera kroppar också i en tid då Istanbuls gator låg tomma till följd av pandemin. Den kartografi som den digitala tekniken tillhandahöll visade de mest populära platserna och synliggjorde stadens queera rum. Visuella presentationer som den nedan är också ett sätt att analysera och kommunicera resultaten.

Den digitala etnografins praktik förändrar förståelsen av sådant som fältplatser och datainsamling, vilket gett upphov till nya frågor om transparens, *reflexivitet* och etik (Howlett 2022). Det innebär att du som forskare måste vara uppmärksam på vad du själv bär med dig till fältet och din analys i form av antaganden om personliga och sociala lokaliseringar. Du bör fundera över hur din digitala och mediala persona kan påverka relationen till forskningsdeltagarna (Boellstorff 2015; Cleland & MacLeod 2022) och eventuellt också över ditt digitala fotspår (den information som går att söka om dig på nätet), eftersom det i ett inledande skede kan inverka negativt på deltagarnas tillit och engagemang (Hine 2000).

Figur 12.1. Bilden är tagen från kartan över den digitala Istanbul Pride-paraden 2020. I denna digitala interaktiva karta kunde deltagarna markera sig själva på olika platser och skriva slagord. Denna särskilda plats är från distriktet Beyoglu i Istanbul, där Istanbul Pride historiskt sett skulle äga rum. Neredesinlubunya.com, 2020, *Istanbul Pride*.

Oortodoxa ansatser till kunskapsspridning rör sig om att beakta alternativa sätt att kommunicera. Alternativa former av kommunikation, som foto, film, bloggar och poddar (se t.ex. Miller et al. 2016; Waltorp 2017) kan berika ditt etnografiska skrivande. Det ger dig möjlighet att skapa en kontinuitet i förhållande till forskningsdeltagare, pågående samarbeten och det digitala etnografiska fältarbetet. Till exempel sänder Onur, tillsammans med två av sina kollegor, podden *TechnAct Talks*, där ett par av forskningsdeltagarna också medverkat vid ett par tillfällen. Genom att kommunicera din forskning i ljud och bild ger du läsarna möjlighet att närma sig forskningskontexten via känslor, aktiviteter och relationer.

Etik

Datainsamlingsprocessen på digitala plattformar kräver grundlig reflektion om forskningsetiska frågor, eftersom den svåra gränsdragningen mellan privat och offentligt på nätet gör mycket av informationen där till ”grådata” (Zimmer & Kinder-Kurlanda 2017). Även i förhållande till sådan information som rimligen kan antas vara offentlig är det viktigt att vara medveten om att vi ibland aktiverar ”slumrande” innehåll som kan ha postats av användarna för länge sedan och som när den aktiveras kan ge oönskad synlighet åt användarna och hamna i annan kontext än den avsedda. Därför bör du reflektera över hur människor uppfattar och använder digitala rum i sina sociala kontexter och sin kommunikation. Den information som användare delar på dessa plattformar kan dessutom förändras till form och innehåll, eftersom bland annat Twitter-inlägg kan tas bort och sekretessinställningar ändras i efterhand. Det är viktigt att garantera konfidentialitet, säkerställa att inga personuppgifter används, särskilt om din forskning berör känsligt innehåll. För att fånga forskningsetikens kontextualitet föreslår Annette Markham och Elizabeth Buchanan att vi tillämpar en ”fallbaserad ansats”. De refererar till Association of Internet Researchs (AoIR:s) etikdokument och argumenterar för vikten av att löpande, genom hela forskningsprocessen, ta ställning till etiska frågor och söka separat samtycke i varje enskilt fall (Markham & Buchanan 2012: 204). Med andra ord uppmanar de oss att noga fundera över forskningsdeltagarnas, informationens och vår egen säkerhet och integritet och erbjuder som ett led i detta en lista med frågor att reflektera över. Identitetsröjning, nättrollning, hacking, doxing, trakasserier och så vidare kan försätta både dig som forskare och dina forskningsdeltagare i en mycket utsatt position. Icke desto mindre resonerar Tiidenberg (2018) om den utmaning som den digitala etnografen rymmer och som består i att finna en avvägning mellan möjligheten att stärka forskningsdeltagarna och risken för att istället orsaka skada genom att röja deras identitet.

Diskussionerna om spårbarhet visar att de alltmer avancerade övervakningsregimerna på nätet gjort att det inte längre går att garantera

anonymitet. De citat, bilder och texter som postas på nätet blir i princip per automatik spår- och sökbara, det står därför inte i etnografers makt att säkerställa anonymitet. I ljuset av det kan Markhams och Buchanans hänvisning till Nissenbaums ”kontextuella integritet” vara särskilt värdefull. Nissenbaum (2010) uppmanar oss som digitala etnografer att göra vad vi kan för att skydda våra forskningsdeltagares integritet och våra informationsflöden mot intrång från diverse övervakningsregimer och övervakningsverktyg. Eftersom de digitala rummen hela tiden förändras med avseende på format, omfattning, verktyg och plats måste vi emellertid anpassa våra etiska spörsmål efter varje projekt. Inom genusvetenskapen betyder det att vi behöver utveckla en feministisk reflexivitet och granska vår egen intersektionella position, processen, forskningsdeltagarnas representation/delaktighet och reciprocitet såväl före och under forskningsprocessen som efteråt (De Seta 2020; Jones 1997; Sultana 2007). Därför bör vi betrakta nätet som en central och återkommande del i vår metod när vi ägnar oss åt digital etnografi, och hela tiden vara uppmärksamma både på risken för att vi röjer forskningsdeltagarnas identitet och risken för att vi anonymiserar materialet i sådan utsträckning att deltagarnas röster tystas (Cocq 2021). Dock är det viktigt att komma ihåg att reflexivitet också handlar om att vara transparent kring de val man gör. I slutet av kapitlet redogör vi för en uppsättning frågor som är viktiga att ta ställning till för den som ägnar sig åt digital etnografi.

Utmaningar

Utöver de etiska utmaningar vi redogjort för ovan har de nya möjligheter för datainsamling som ny teknik erbjuder också gett upphov till andra, som har att göra med de digitala rummens grundläggande beskaffenhet. Virtuella världar erbjuder ”robust locations for culture” (Boellstorff 2015) och målet för etnografer, inte bara digitala, är att genom detaljerade observationer, så kallade djupstudier, lyhört och omsorgsfullt närma sig människors liv under fältarbetet (Bengtsson 2014; Postill & Pink 2012). Digitala rum erbjuder ett helt spektrum av möjliga forskningsämnen, såsom sociala rörelser,

online-kulturer, artificiell intelligens och algoritmer. Oavsett om du valt att bara lägga till en digital komponent i ditt fältarbete eller har utformat en helt och hållet digital etnografisk studie måste du vara vaksam på att du inte reproducerar naiva föreställningar och tolkningar. Digitala etnografer kan oavsiktligt dra uppmärksamhet till sociala interaktioner på ett sätt som riskerar att marginalisera människor eller betydelsen av sociala interaktioner. Internet har, som redan konstaterats, spelat en viktig roll för att stärka sårbara grupper, men som en oupplöslig del av detta också ökat risken för övervakning (Liinason et al. 2022; Tufekci 2017).

Något som digitala etnografer drar fördel av är den rumsliga och tidsmässiga närheten mellan forskarens vardagsliv och de kulturer som studeras på nätet (Hine 2000). Allt fler studier riktar vår uppmärksamhet mot kroppslighet bortom en delad fysisk närvaro och mot hur vi genom den teknologi vi använder kan utvidga vår kroppsliga närvaro genom samtidig gemensam närvaro (*temporal copresence*) med andra online (Gray 2016; Pink et al. 2016). Sådan samvaro är förklaringen till varför du när du bedriver forskning på nätet kan erfara rent kroppsliga förnimmelser såsom adrenalinkickar, gåshud och tårar. Agata upplevde under sitt projekt att det för vissa forskningsdeltagare, i synnerhet bland dem med barn, kändes mer avspänt att samtala över nätet. Under pandemin hölls videosamtalen ofta kvällstid, efter att barnen lagts. De tog med Agata på rundturer i sina hem, visade grönsaker och annat de börjat odla under pandemin, mat de höll på att laga. Det digitala rummet gjorde förhållandet till forskningsdeltagarna mer symmetriskt. Det var inte bara Agata som intresserade sig för deltagarnas vardagsliv, de intresserade sig också för henne och gav uttryck för sin omsorg genom att förhöra sig om hur hon, som ensamstående, ensamboende migrant i Trondheim hanterade pandemin och om de kunde vara till stöd eller hjälp på något sätt. Vissa av dem tyckte att det kändes tryggare att prata från sitt eget hem än på offentlig plats och delade med sig av upplevelser av stress, ångest och depression. ”Besöken” hemma hos kvinnorna, i deras privata rum, synliggjorde också vissa av de sårbarheter och ojämlikheter som pandemin aktualiserade. Å andra sidan gjorde

vissa av dessa ojämlika förutsättningar – trångboddhet, förekomsten av våld i hemmet och jobb inom kontaktyrken – att vissa intervjuer inte gick att genomföra. Dynamiken i den delade närvaron på nätet både möjliggjorde och omöjliggjorde intima utbyten och känslöfremdling (Pink et al. 2016).

Vi kan fundera över de många komplexa former av kroppslighet som uppstår i gränssnittet mellan engagemang och distraktion, här och där, on- och offline. Det faktum att de digitala rummen är ständigt tillgängliga och innehåller ett överflöd av information gör dem analytiskt krävande och förutsätter analysfärdigheter som ibland saknas i det inledande skedet av forskningsprocessen. Det är också lätt att överväldigas bara av mängden empiriska data som ska samlas in. Att informationen är lättillgänglig kan skapa en ”tendens till dataackumulation på bekostnad av dagboksskrivande och reflektion” (Postill & Pink 2012: 130). Det kan också göra en mer benägen att söka och betona det sensationella. Som forskare är det därför viktigt att vara lyhörd för det banala – för vardagliga praktiker och vardagliga former av interaktion (Pink et al. 2016; Postill 2011). John Postill och Sarah Pink argumenterar för en forskningsprocess som präglas av noggrann och systematisk dokumentation och föreslår att denna organiseras utifrån ”fem överlappande subpraktiker eller rutiner” (Postill & Pink 2012: 128), nämligen att hålla sig ajour, att dela digitalt innehåll, att utforska (i meningen tillägna sig nya analytiska färdigheter som hjälper en att navigera i digitala miljöer), att interagera med andra deltagare samt att arkivera. Rutiner blir särskilt viktiga när man arbetar med den digitala världens porösa sökvägar och komplexa hyperlänkar, eftersom minnesbilderna av hur man gått tillväga så lätt förvrängs. Det kan vara svårt att komma ihåg var och när man sett någonting och det kan påverka den etnografiska redogörelsens validitet (Gray 2016).

Slutligen är det också viktigt att värna sin mentala och fysiska hälsa. Det är lätt att fastna framför datorn och låta rädslan för att gå miste om viktig information diktera arbetstiderna. För att undvika det bör du sätta tydliga gränser för hur mycket tid du lägger på det digitala fältarbetet varje dag. Det kommer att hjälpa dig att hålla dig

frisk, att bibehålla din entusiasm för det digitala fältarbetet och att inte drunkna i oändliga mängder data som ska tolkas.

Övning

Vägledande frågor till övningar och diskussioner i seminarierummet:

- Hur närmar jag mig fältet?
- Hur bör jag presentera/positionera mig i de digitala sammanhangen?
- Vilka etiska utmaningar (maktdynamiker, asymmetrier och frågor om digital positionalitet) rymmer mitt digitala etnografiska fält?
- Hur gör jag för att observera och delta i sociala medier och på andra plattformar?
- Hur bearbetar/analyserar jag audiovisuellt material?
- Vilka utmaningar respektive möjligheter innebär den digitala etnografins fem principer (multiplicitet, icke-digitalcentricitet, öppenhet, reflexivitet, oortodoxa ansatser) inom mitt fält?
- Vilka juridiska och etiska utmaningar innebär arkiveringen, analyserandet eller skapandet av audiovisuellt material i min forskning?
- Hur gör jag för att öka graden av samverkan och delaktighet i mitt digitala fältarbete?

Den interdisciplinära forskningsgruppen *Digital Ethnography Collective* på London School of Economics (LSE) har sammanställt en gemensam öppen litteraturlista. Du hittar den redigerbara listan här: <https://zoeglatt.com/wp-content/uploads/2022/11/LSE-Digital-Ethnography-Collective-Reading-List-Oct-2022.pdf>.

Referenser

- Abidin, C. & De Seta, G. (2020). Private Messages from the Field: Confessions on Digital Ethnography and its Discomforts. *Journal of Digital Social Research* 2(1): 1–19.
- Barbala, A.M. (2022). Transcending Instagram: Affective Swedish Hashtags Taking Intimate Feminist Entanglements from Viral to "IRL". *Media, Culture & Society*, 45(1): 3–18.

- Bengtsson, S. (2014). Faraway, So Close! Proximity and Distance in Ethnography Online. *Media, Culture & Society*, 36(6): 862–877.
- Boellstorff, T. (2015). *Coming of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*. 1 pocketuppl. Princeton: Princeton University Press.
- Boellstorff, T. (2016). For Whom the Ontology Turns: Theorizing the Digital Real. *Current Anthropology*, 57(4): 387–407.
- Boyd, D. (2010). Social Network Sites as Networked Publics: Affordances, Dynamics, and Implications. I Papacharissi, Z. (red.), *A Networked Self*. New York: Routledge, s. 47–66.
- Caliandro, A. (2017). Digital Methods for Ethnography: Analytical Concepts for Ethnographers Exploring Social Media Environments. *Journal of Contemporary Ethnography*, 47(5): 551–578.
- Cleland, J. & MacLeod, A. (2022). Disruption in the Space–Time Continuum: Why Digital Ethnography Matters. *Advances in Health Sciences Education*, 27(3): 877–892.
- Cocq, C. (2021). Lecture 5: Internet Ethics. PowerPoint-presentation vid doktorandkurs. Umeå: Umeå University Digital Research.
- De Seta, G. (2020). Three Lies of Digital Ethnography. *Journal of Digital Social Research*, 2(1): 77–97.
- Dolata, U. & Schrape, J.F. (2016). Masses, Crowds, Communities, Movements: Collective Action in the Internet Age. *Social Movement Studies*, 15(1): 1–18.
- Evans, A. (2017). Tinder as a Methodological Tool: #EmergingDigitalPractices. <https://allegralaboratory.net/tinder-as-a-methodological-tool/>.
- Fotopoulou, A. (2016). *Feminist Activism and Digital Networks: Between Empowerment and Vulnerability*. London: Palgrave Macmillan/Springer Nature.
- Ginsburg, F. (2008). Rethinking the Digital Age. I Hesmondhalgh, D. & Toynbee, J. (red.), *The Media and Social Theory*. New York: Routledge, s. 127–145.
- Gray, P.A. (2016). Following Russian Street Demonstrations via Social Media: Memory, Body, and the Online Researcher. *American Ethnologist*, 43(3): 500–510.
- Haraway, D. (1987). A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s. *Australian Feminist Studies*, 2(4): 1–42.
- Hine, C. (2000). *Virtual Ethnography*. London: Sage.
- Hine, C. (2017). From Virtual Ethnography to the Embedded, Embodied, Everyday Internet. I Hjorth, L., Horst, H. & Galloway, A. (red.), *The Routledge Companion to Digital Ethnography*. New York: Routledge, s. 47–54.
- Howlett, M. (2022). Looking at the ”Field” through a Zoom Lens: Methodological Reflections on Conducting Online Research During a Global Pandemic. *Qualitative Research*, 22(3): 387–402.
- Jones, S.J. (1997). Reflexivity and Feminist Practice: Ethical Dilemmas in Negotiating Meaning. *Feminism & Psychology*, 7(3): 348–353.
- Kilic, O. (2023). ”Every Parade of Ours is a Pride Parade”: Exploring LGBTI+ Digital Activism in Turkey. *Sexualities*, 26(7): 657–806.
- Klein, J.T. (1996). *Crossing Boundaries: Knowledge, Disciplinarity, and Interdisciplinarity*. London: University Press of Virginia.
- Kochaniewicz, A. (2021). Time and Friendship in the Corona Pandemic: Relationship-Making Between Middle-Class Migrant Women in Norway. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 3(181): 211–236.

- Leonardi, P. (2013). When Does Technology Use Enable Network Change in Organizations? A Comparative Study of Feature Use and Shared Affordances. *MIS Quarterly*, 37(3): 749–775.
- Leonardi, P. (2014). Social Media, Knowledge Sharing, and Innovation: Toward a Theory of Communication Visibility. *Information Systems Research*, 25(4): 796–816.
- Liinason, M. & Holm, U.M. (2006). PhDs, Women's/Gender Studies and Inter-disciplinarity. *Nordic Journal of Women's Studies*, 14(2): 115–130.
- Liinason, M., Çağatay, S. & Sasunkevich, O. (2022). *Feminist and LGBTI+ Activism across Russia, Scandinavia and Turkey: Transnationalizing Spaces of Resistance*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Liliequist, E. (2020). *Digitala förbindelser: Rum, riktning och queera orienteringar*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Lim, M. (2012). Clicks, Cabs, and Coffee Houses: Social Media and Oppositional Movements in Egypt, 2004–2011. *Journal of Communication*, 62(2): 231–248.
- Lundström, M. & Lundström, T.P. (2021). Podcast Ethnography. *International Journal of Social Research Methodology*, 24(3): 289–299.
- Madden, M.T. (2010). Using Genre Literature and Video in Homelessness Research: A Feminist Sociological Experiment in Insurrectional Textuality. *International Journal of Multiple Research Approaches*, 4(2): 100–112.
- Majewska, E. (2021). *Feminist Antifascism: Counterpublics of the Common*. London: Verso.
- Markham A. & Buchanan, E. (2012). Ethical Decision-Making and Internet Research: Recommendations from the AoIR Ethics Working Committee (version 2.0). *Association of Internet Researchers*. <http://aoir.org/reports/ethics2.pdf>
- Martinsson, L. & Ericson, M. (2023). "Fight pandemics with protective masks or gender?": Emerging Collective Identities and Anti-Gender Movements on Twitter during the COVID-19 Crisis in Sweden. *Feminist Media Studies*, 23(5): 2011–2027.
- Miller, D. et al. (2016). *How the World Changed Social Media*. London: UCL Press.
- Miller, D. & Horst, H.A. (2020). The Digital and the Human: A Prospectus for Digital Anthropology. I Horst, H.A. & Miller, D. (red.), *Digital Anthropology*. New York: Routledge, s. 3–35.
- Morozov, E. (2009). Iran: Downside to the "Twitter revolution". *Dissent*, 56(4): 10–14.
- Nardi, B.A. (2010). *My Life as a Night Elf Priest: An Anthropological Account of World of Warcraft*. Detroit: University of Michigan Press.
- Nissenbaum, H. (2010). *Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Ozban, E. (2022). New Channels in Trans Activism. I Pain, P. (red.) *LGBTQ Digital Cultures: A Global Perspective*. New York: Routledge, s. 130–143.
- Pink, S., Sinanan, J., Hjorth, L. & Horst, H. (2016) Tactile Digital Ethnography: Researching Mobile Media through the Hand. *Mobile Media & Communication*, 4(2): 237–251.
- Postill, J. (2011). *Localizing the Internet: An Anthropological Account*. New York: Berghahn Books.
- Postill, J. & Pink, S. (2012). Social Media Ethnography: The Digital Researcher in a Messy Web. *Media International Australia*, 145(1): 123–134.
- Puar, J. (2020). "I would rather be a cyborg than a goddess": Becoming-Intersec-

- tional in Assemblage Theory. I McCann, C., Kim, S. & Ergun, E. (red.), *Feminist Theory Reader*. New York: Routledge, s. 405–415.
- Risam, R. (2018). *New Digital Worlds: Postcolonial Digital Humanities in Theory, Praxis, and Pedagogy*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Sadowski, H. (2016). From #aufschrei to hatr.org: Digital–Material Entanglements in the Context of German Digital Feminist Activisms. *Feminist Media Studies*, 16(1): 55–69.
- Selander, L. & Jarvenpaa, S.L. (2016). Digital Action Repertoires and Transforming a Social Movement Organization. *MIS quarterly*, 40(2): 331–352.
- Sloan, L. & Quan-Haase, A. (2016). *The SAGE Handbook of Social Media Research Methods*. London: Sage.
- Snelson, C.L. (2016). Qualitative and Mixed Methods Social Media Research: A Review of the Literature. *International Journal of Qualitative Methods*, 15(1).
- Sultana, F. (2007). Reflexivity, positionality and participatory ethics: Negotiating fieldwork dilemmas in international research. *ACME: An international journal for critical geographies*, 6(3): 374–385.
- Tiidenberg, K. (2018). Ethics in Digital Research. I Flick, U. (red.), *The SAGE Handbook of Qualitative Data Collection*. London: Sage, s. 466–479.
- Tufekci, Z. (2017) *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven: Yale University Press.
- Waltorp, K. (2017). A Snapchat Essay on Mutuality, Utopia and Non-innocent Conversations. *Journal of the Anthropological Society of Oxford*, 8(1): 251–273.
- White, M. (2010). Clicktivism is Ruining Leftist Activism. *The Guardian*, 12 augusti 2010.
- Wilson, P. & Stewart, M. (2020). Rethinking the Digital Age. I Salazar, J.F. & Gauthier, J. (red.) (2020). *Global Indigenous Media*. Durham: Duke University Press, s. 287–306.
- Woodward, K. & Woodward, S. (2015). Gender Studies and Interdisciplinarity. *Palgrave Communications*, 1(1): 1–5.
- Zimmer, M. & Kinder-Kurlanda, K. (2017). *Internet Research Ethics for the Social Age: New Challenges, Cases, and Contexts*. New York: Lang International Academic Publishers.
- Zylinska, J. (2020). *AI Art: Machine Visions and Warped Dreams*. London: Open Humanities Press.

Semistrukturerade intervjuer

Samtal som forskning

Riya Raphael

I nevertheless faced multiple dilemmas and frustrations in the field [...] First, I was often preoccupied with the question of my productivity. I often experienced fieldwork not as the steady accretion of perspectives and information but as long periods of relative inertia interrupted by moments of tremendous excitement [...] Most of the time I was either travelling to meet someone, dealing with practical aspects of the research process [...] or talking to an informant who had little interest in my questions. But at other moments, the research seemed to move forward at breakneck speed (Jeffrey 2010: 29).

Craig Jeffrey fångar i sitt etnografiska arbete *Timepass* (2010), om unga människors förhållande till tid i Indien, den märkliga temporalitet som utmärker forskningsarbete. Att bedriva fältarbete kan vara något av en bergochdalbana. Ibland är det nästan omöjligt att hitta några deltagare alls, andra gånger innehåller samtalen så många uppprepningar att man kanske bestämmer sig för att göra ett sammandrag av intervjuerna. Det finns med andra ord ett stort mått av oförutsägbarhet, med avseende på såväl tidsaspekter som upplevelser, när man gör forskning. Fältarbetet och skrivandet präglas omväxlande och i varierande utsträckning av frustration, distraktioner, prokrastinering, produktivitet och kreativitet, även om det finns tekniker för att mildra den ångest det kan innebära att skriva en avhandling eller uppsats.

I detta kapitel fokuserar jag på hur man operationaliserar semistrukturerade intervjuer som metodverktyg inom kvalitativ forskning. Syftet är pedagogiskt, inte normativt; det är tänkt som en vägledning i arbetet före, under och efter samtal med människor som i egenskap av forskningsdeltagare blir en del av forskningen. Vilken metodik och vilka metoder man sedan väljer beror på ämne, teoretiska ansatser, kontext och hur deltagarna reagerar.

Inom ramen för min doktorsavhandling utförde jag ett fältarbete i indiska Delhi, bland *pheriwale*, en grupp informella egenföretagare som handlar med begagnade kläder. Gatuförsäljare och skräpsamlare utgör en viktig del av lokala och globala flöden av varor och tjänster, men har trots det inte studerats i nämnvärd utsträckning (Crang et al. 2012). Mellan 2017 och 2021 reste jag fram och tillbaka flera gånger, jag gick igenom tidigare forskning, talade med *pheriwale*, lyssnade på intervjuer, transkriberade, skrev, strök det jag skrivit, talade med *pheriwale* igen, lyssnade på intervjuerna igen, skrev nya utkast, reviderade och så vidare. Följaktligen innehöll de empiriska och analytiska avsnitten av min slutgiltiga avhandling (som lades fram våren 2021) helt andra teman än dem jag utgick från när jag påbörjade mitt forskningsprojekt (våren 2017) (Raphael 2021, 2022).

Forskningsprocessen liknar således livet självt i det att den inte är linjär utan dynamisk, och man måste vara snäll mot sig själv och sina forskningsdeltagare medan man läser, skriver, tänker och lyssnar (Ortega et al. 2023). En vetenskaplig artikel eller avhandling kan ta sin egen väg och form eftersom den genomsyras av människors redogörelser och berättelser. Ändå är det i många stunder forskaren som tolkar och bestämmer när och hur man ska gå vidare, och som måste kunna behålla fokus på det deltagarna säger långt efter att intervjuerna slutförts. Att de processer det innebär att skriva, tänka, lyssna, läsa och fatta beslut i så hög grad måste ske samtidigt kan ibland bli överväldigande. I detta kapitel ska vi titta närmare på vissa av dessa överlappande, oregelbundna och oförutsägbara processer.

Kapitlet är indelat i tre delar som knyter an till de temporala aspekterna av att arbeta med semistrukturerade intervjuer (Blommaert & Dong 2010). Den första delen handlar om vad man bör tänka på *innan*

man börjar tala med människor inom ramen för sitt avhandlings- eller uppsatsarbete. Den andra delen behandlar praktiker som kan vara till hjälp *under* själva intervjufasen. Den kan vara koncentrerad till en viss tidsperiod (några veckor eller månader), men den kan också – till exempel om man genomför sina intervjuer nära hemmet eller studieorten och därmed inte är lika bunden till tid och plats – vara mer obestämd i tiden. Kapitlets tredje del redogör för arbetet *efter* det att intervjuerna är gjorda.

Före intervjun

Interviews are ubiquitous in everyday life. We have all been interviewed, at school, at university, for jobs, in a medical setting, and seen or read interviews with others. We know the format, what to do and how to do it. (Edwards & Holland 2013: 1)

Även om intervjuer på många sätt är en del av vardagen kan man känna viss bävan inför att själv genomföra sådana, synnerhet om man sedan förväntas skriva utifrån resultatet. Vilket format och vilken kontext en intervju bör ha beror på syftet. Om man genomför intervjuer inom forskning finns oftast mer tid och utrymme att skriva ned och tolka det som redogörs för i intervjun än om syftet är journalistiskt.

Under en doktorandutbildning krävs till exempel att varje doktorand får ett etiskt godkännande från den svenska etikprövningsnämnden för att genomföra intervjuer (Etikprövning 2022). För slutarbeten, kandidat- och magisteruppsatser är det bäst att rådgöra med sin lärare/handledare om hur de etiska övervägandena i ett arbete/projekt ska hanteras. Det finns många saker vi skulle kunna lista här, men innan jag går vidare med att presentera en sådan lista föreslår jag att du gör en kort semistrukturerad intervju med dig själv genom att reflektera över följande frågor:

- a) *Vad* är det du vill studera? Lista max fem nyckelord som beskriver ditt ämne.

- b) Hur mycket *tid* och *plats* (antal ord) har du till ditt förfogande när du skriver din uppsats eller avhandling?
- c) Vad förväntas *slutresultatet* bli? Kurs-, kandidat-, masteruppsats eller doktorsavhandling?
- d) *Varför* är du intresserad av detta ämne?
- e) *Hur* vill du bedriva forskningen? Genom att studera tidigare forskning/policydokument, andrahands- eller förstahandskällor?
- f) Vill du att projektet ska omfatta *människors berättelser*?
- g) Vilken *plats* har du valt? Digital, lokal eller internationell? *Var* befinner du dig och var befinner sig de människor du vill prata med?

I olika skeden av projektet och i synnerhet i början kan det vara en god idé att ta ett steg tillbaka och reflektera över dessa grundläggande frågor. Nyckelorden från fråga 1 kan ge uppslag till ämnen och litteratur som sedan kan lägga grunden för den litteraturgenomgång du gör i ditt manuskript. Nyckelorden kan skifta under arbetets gång, men hjälper dig att staka ut en riktning, hålla fokus och avgränsa arbetet.

När?

Om du svarat ”ja” på fråga 6 kan du börja lägga upp en preliminär tidslinje för intervjuerna och fundera över hur du ska gå tillväga. Låt mig illustrera med två fall.

Det första är hämtat från en slutuppsats på en kurs där vi studenter hade i uppgift att genomföra och sedan analysera ett antal intervjuer och observationer. Kursen sträckte sig över fem veckor. Vecka 1 fick vi i uppdrag att tänka ut ett ämne och börja kontakta personer att intervjua. Jag valde ämnet ”sopdykning” och vecka 2 började jag leta efter kontakter i diverse Facebook-grupper. Jag bad också vänner och kurskamrater att förmedla kontakt med personer som jag kunde intervjua och följa med ut på sopdykningsexpeditioner. Jag valde Lund som plats eftersom andelen studenter i staden är hög och det var heller inte svårt att hitta personer som ägnade sig åt sopdykning. Vecka 3 hade jag lyckats samla ihop sju respondenter, varav tre hade gått med på att ta med mig ut på sopdykning. Halvvägs genom vecka 4

hade emellertid tre av mina respondenter hunnit avboka. Vecka 5 hade jag med andra ord bara lyckats göra fyra intervjuer, men också hunnit vara med på två expeditioner.

Det andra exemplet är hämtat från mina doktorandstudier, som jag påbörjade i december 2016. Den första rundan med intervjuer genomfördes mellan december 2017 och februari 2018. När jag satt och lyssnade igenom och strukturerade intervjuerna under vårterminen 2018 insåg jag att studien hade tjänat på att utöka urvalet och att jag pratade med fler. I december 2018 gjorde jag således en ny resa till Indien, för att intervjua *pheriwale*.

Som framgår av exemplen är det enklare att planera och genomföra intervjuer i flera skeden av processen i ett längre projekt. Om man har en tydlig uppfattning om tidslinjen blir det lättare att planera när man ska börja intervjua. I korta projekt är det en god idé att börja kontakta potentiella deltagare så fort som möjligt, för att säkerställa att det mot slutet av processen finns tillräckligt med tid att bearbeta intervjuerna och skriva.

Varför?

När man väl gjort en grov uppskattning av tidslinjen kan det vara en god idé att sätta sig ned och brainstorma en stund, antingen själv eller med vänner. De viktigaste frågorna att reflektera över i detta skede är ovanstående nummer 1, 4, 5 och 7. Anledningen till varför man använder intervjumetoder är medvetenheten om att forskaren inte är den enda som besitter kunskap och att kunskapsproduktion är en gemensam process och sker i gemensamma samtal (Collins 2000). När man inom ramen för en uppsats eller avhandling vänder sig till andra människor är syftet just att söka kunskap som man som forskare själv saknar.

Att reflektera över frågorna om varför man vill att ens forskning ska omfatta människors redogörelser är viktigt. Med en tydlig bild av det blir det enklare både för en själv och forskningsdeltagarna att förstå projektets syfte och angelägenhet (se t.ex. Dhawan 2012; Haraway 1991). Motiven till varför man intresserar sig för en viss

fråga kan också hjälpa en att snäva in studien och öva gränsdragning. Om man är nyfiken på människors arbete eller dagliga arbetsrutiner kan litteratur om specifika typer av arbete vara en bra utgångspunkt. Om man istället är intresserad av att studera mikroaggression i en arbetskontext är det bättre att utgå från litteratur om arbetsplatskonflikter som specifikt handlar om rasism eller sexism eller andra arbetsplatsproblem.

Att reflektera över dessa frågor kan hjälpa en att skapa en tydligare bild av hur man ska ta sig an intervjuerna i studien. Dessa frågor är ofta kopplade till teoretiska utgångspunkter. En etnografisk studie som tar sin utgångspunkt i grundad teori anlägger kanske ett djuplodande, utforskande förhållningssätt till intervjuerna (se t.ex. Vargas 2016), medan en studie som utgår från feministisk ståndpunktsteori snarare använder sig av intervjuer för att ge plats åt erfarenheter som utmanar dominerande samhällsstrukturer och akademiskt kunskapande (se t.ex. Sager 2011). Diskursanalys – som närmar sig intervjuerna som texter och narrativ som kan analyseras för att synliggöra mönster i maktdynamiken inom vissa diskurser – innebär ett tredje sätt att förhålla sig till intervjuer. Det finns en hel uppsjö av teoretiska ramverk att välja mellan och kombinera, allt utifrån syfte. De viktiga frågorna om forskarens positionalitet och situering måste beaktas vid utformningen av projektet, under fältarbete och intervjuer liksom när man skriver. Den feministiska forskningen erbjuder en rad sätt att analytiskt ge sig i kast med människors erfarenheter som går bortom så kallad tät beskrivning (Mulinari & Sandell 1999). Att närma sig människors erfarenheter på ett klartänkt, reflexivt och respektfullt sätt och med den ödmjukhet som krävs för att lära är värdefullt inom kvalitativ forskning.

Hur?

Hur förberedelsearbetet inför intervjuerna bör se ut beror på disciplin, kontext, etiska hänsyn och därutöver på forskarens personlighet. Det kan omfatta researrangemang, visumansökningar, försäkringsfrågor, rapportering till myndigheter/universitet/handledare, att lära sig ett

språk eller hyra tolk och så vidare. När alla dessa praktiska göromål är avklarade är det dags att ta kontakt med potentiella deltagare. Ett enkelt första steg kan vara att närma sig personer/grupper/organisationer via sociala medier. Det kan också vara en god idé att besöka offentliga platser, såsom organisationers eller grupperns fysiska kontor eller öppna möten. I en studie om ett specifikt socialt fenomen, såsom "lärandestrategier", kan universitet vara ett utmärkt ställe att träffa folk på. Om ämnet istället är "stressiga arbetsmiljöer" kan man posta en inbjudan att delta i undersökningen på sociala medier. En lite mer gammaldags men effektiv strategi kan vara att sätta upp lappar eller affischer med information om studien på offentliga platser, såsom bibliotek.

Att läsa om det ämne man intresserar sig för kan vara ett annat sätt att komma i kontakt med personer och organisationer som skrivit om det i dagspress, tidskriftsartiklar, bloggar eller postat om det på sociala medier. Om det finns tid och resurser kan det vara en god idé att göra en pilotstudie som sätter en i kontakt med potentiella källor och deltagare. Det kan också ge en känsla för eller uppfattning om det ämne man vill beforska och de reaktioner eller icke-reaktioner som framtida samtal skulle kunna tänkas utmynna i. Ofta finns emellertid inte tid eller utrymme för någon pilotstudie.

Det som gör en intervju semistrukturerad är att man under den använder sig av en guide. En sådan kan innehålla en lista över frågor eller teman som ger vägledning åt interaktionen mellan intervjuare och intervjuade. Ett sätt att utarbeta en intervjuguide är att skriva ned alla frågor eller att göra en mindmap över sina nyckelord. Vad är du nyfiken på och vilka frågor vill du ställa till deltagarna? Det finns flera sätt att skapa en intervjuguide och leda in intervjuerna på de teman man valt, men man bör vara noggrann med hur man utformar frågorna. En fråga som (F1) "Hur ser din arbetsdag ut?" är mer öppen och inbjudande än (F2) "Följer din arbetsdag en åttatimmarsmall?". F2 är en så kallad ledande fråga och innehåller ett inbäddat antagande om att åttatimmarsmallen är det normala. Med en mer öppen frågeställning får deltagarna mer utrymme att prata

fritt utan att behöva känna att de måste gå med på de implicita eller explicita antaganden forskaren gör.

När första utkastet med frågor och teman är färdigt är det dags att fördjupa sin förståelse av intervjuguidens ämnen genom att gå igenom tidigare forskning. Studier av avfallsekonomi hjälpte mig förstå hur komplext arbetet i den globala söderns återvinningsindustrier är (Millar 2018; Nguyen 2019; Norris 2010). Även om det aldrig går att läsa allt om ett ämne kan man genom att inhämta etablerade kunskaper bli uppmärksam på vissa detaljer i deltagarnas vardagliga liv och med hjälp av de insikterna förfinas och nyanseras intervjuguiden. Genomgången kan också sporra en att reflektera över sina egna eventuella fördomar och förutfattade meningar. Studier som innehåller etnografiskt fältarbete och semistrukturerade intervjuer kan vara särskilt värdefulla eftersom de kan ge uppslag i fråga om studiens design och genomförande. Därutöver kan läsandet vara ett sätt att komma i kontakt med andra forskare som också brottas med diverse utmaningar i utformandet och genomförandet av sina studier (Ortega et al. 2023).

Det är viktigt att komma ihåg att syftet med en intervjuguide i det semistrukturerade formatet är att ge stöd och vägledning när forskaren känner sig vilsen i samtalet. Den är ett verktyg som är tänkt att ge riktning och hjälpa en att behålla fokus och får således aldrig bli ett hinder för samtalet, till exempel genom att deltagaren känner sig tvungen att svara på alla frågor/teman den innehåller. Guiden är ett levande dokument, som kan revideras och justeras under arbetets gång. Faktum är att teman, ämnen och fokuspunkter kan komma att förändras flera gånger under processen, beroende på vad deltagarna delar med sig av. Om man är uppmärksam på hur deltagarna reagerar på olika frågor blir det lättare att avgöra vilken sorts frågor som ger bäst svar och att märka ut tystnaderna i samtalen.

Under intervjun

Trots alla förberedelser är ovisshet en del av forskningen; den kan uppstå också under intervjuer. Antropologerna Jan Blommaert och Jie Dong (2010: 24) konstaterar att ”fältarbete är kaotiskt”. Detta kaos manifesterar sig inte minst i fältarbetets kontingens (Jeffrey 2010). Efter min första intervju med en handlare insåg jag att mikrofonen i min inspelningsutrustning inte var tillräckligt ljudkänslig. Jag fick anstränga mig för att kunna höra vad som sagts. Eftersom jag befann mig på marknaden och ville prata med fler handlare, bestämde jag mig för att istället använda min telefon för att spela in intervjuerna. Telefonens mikrofon visade sig fungera mycket bättre, så det slutade med att jag spelade in alla intervjuer på den istället. Sådana incidenter illustrerar att till och med de mest grundläggande och triviala aspekter av intervjuandet – såsom inspelning – kan behöva justeras i realtid under pågående intervju. Vid andra tillfällen kanske man stämt möte med deltagare som inte dyker upp, eller avbokar i sista sekund (Blommaert & Dong 2010; Jeffrey 2010). Jämte intervjuer intar fältanteckningar en central plats i fältarbetet. Fältanteckningar ger möjlighet att klottra ned tankar, observationer, känslor och detaljer om de möten man har. Till en början hade jag med mig en anteckningsbok till varje möte, men efter ett par intervjuer kom jag fram till att det inte funkade för mig. Det var distraherande både för deltagarna och mig och störde samtalsflödet när jag förde anteckningar under själva intervjuerna. Jag övergick därför till att spela in röstanteckningar på telefonen efter intervjuerna.

Fältarbete kan väcka märkliga och motstridiga känslor. Man kan känna sig dränerad av att ständigt behöva interagera med människor och samtidigt isolerad och överväldigad (Ortega et al. 2023). När man ber människor att berätta om sina upplevelser och erfarenheter krävs att man lyssnar noggrant och är lyhörd för deras känslor. När jag talade med *pheriwale* blev jag varse hur naiva en del av mina egna föreställningar var. Jag utgick från att det var ”mer neutralt” att fråga om människors arbete, att sådana frågor var mindre privata och innebar mindre av ett intrång än frågor om personliga trauman.

Trots mina, som jag naivt föreställde mig, ”oskyldiga” frågor, delade deltagarna med sig av erfarenheter som jag inte var förberedd på. En av deltagarna berättade om hur hon gick till jobbet varje dag för att hon inte kände sig säker hemma, med sin våldsamme make. Jobbet som gatuhandlare i Delhi, där hon sålde varor på marknaden, var ett tryggt rum och en trygg stund i vardagen. Som student och forskare hade jag ingen utbildning i hur man ger stöd åt någon som utsätts för övergrepp. Jag visste inte vad jag skulle göra och fick bara lyssna.

Vid andra tillfällen, när jag frågade deltagarna om kommunala verksamheter eller de lokala kvinnogrupperna, var det många som tog fram och visade sina id-kort. Det innebar att jag fick vara extremt noggrann med att inte ta foton eller samla in information som innehöll personuppgifter, såsom personnummer, adresser eller dylikt. Under intervjuerna lade jag inte någon större vikt vid hur deltagarna visade upp sina id-kort, men när jag senare satt och skrev ihop min analys utkristalliserade sig förhållandet mellan människor och statligt utfärdade dokument som ett av avhandlingens analytiska huvudteman (inspirerat av Mulinari 2021).

Vad dessa fall är tänkta att illustrera är att även om semistrukturerade intervjuer är organiserade kring vissa teman och frågor kommer deltagarna att dela med sig av och ge uttryck för sådant du inte är beredd på. De ibland triviala, ibland komplexa erfarenheter som deltagarna delar med sig av är centrala i den kvalitativa kunskapsproduktionen. Även om forskare ständigt fattar beslut om vad som ska ingå i eller utelämnas ur den slutgiltiga analysen spelar deltagarnas berättelse en central roll i att forma studiernas resultat. Som sociologen Michael Burawoy (1998: 11) noterar är det lönlöst att utgå från fasta koder eller ”en förutbestämd mall” eftersom det vardagliga livet befinner sig i ständig rörelse och förändring. Intervjuprocessen måste kunna härbärgera denna framväxande dynamik.

Den kritiska feministiska forskningen tvingar oss att ompröva absurda föreställningar om ”neutralitet” och uppmanar oss att vara vaksamma på att det även i till synes välmenande och välgenomtänkta studier kan finnas en nedlåtande, kolonial och romantiserande blick som tilldelar subjektet en offerroll (Dhawan 2012; Mohanty 2006 [2003];

Stacey 1988). Man måste med andra ord vara förberedd på att vara oförberedd och inse att forskningen kan ge upphov till komplicerade och obekväma känslor, både hos intervjuare och intervjuade. Ändå spelar, som den feministiska kritiken länge påpekat, människors berättelser en avgörande roll i att utmana vetenskapens konstituerande kunskapsproduktion (Haraway 1991; Collins 2002; John 2021; Mulinari & Sandell 1999; Rege 1998). Den feministiska forskningen om omsorgsetik och metodik blev en värdefull resurs när jag brottades med känslan av att göra intrång i mina forskningsdeltagares vardagliga liv (se även Ortega et al. 2023).

Efter intervjun

Oavsett hur lång tid ett projekt omfattar är det viktigt att bestämma när intervjuerna ska vara avslutade. Denna ”slutpunkt” signalerar att det är dags att gå vidare till nästa steg, att lyssna på intervjuerna, gå igenom fältanteckningarna, transkribera intervjuerna, koda materialet och skriva de empiriska/analytiska avsnitten.

Lyssna, transkribera och organisera

En av de svåraste aspekterna av att gå igenom inspelat material är att man tvingas lyssna på sin egen röst. För mig var det djupt frustrerande att notera hur jag på vissa ställen hade avbrutit deltagarna och missat saker i samtalen. Istället för att be deltagare utveckla sina resonemang hade jag gått vidare med nästa fråga. Vid andra tillfällen var jag så nervös att det smittade av sig på deltagarna. En hade samtyckt till att låta sig intervjuas både officiellt och inofficiellt men framstod som extremt obekväm och svarade bara med korta ja eller nej under själva intervjun. Därför bestämde jag mig för att lyfta ut intervjun ur materialet, av respekt för deltagarens motvilja. Men vid andra tillfällen var det djupt tillfredsställande att få ta del av interna skämt, klaga över vädret i Delhi med deltagarna, gnälla om biljettpriset på tunnelbanan och att dimmiga vintermorgnar njuta en kopp varm *chai* på marknaden.

Att transkribera eller ordagrant nedteckna vad deltagarna sagt är en viktig del av arbetet med kvalitativa intervjuer som metod. Att omvandla ljudinspelningar till skriven text kan underlätta analysprocessen eftersom det är enklare att utgå från text när man sedan skriver sin analys. Transkriptionen kan göras antingen manuellt eller med hjälp av mjukvara. På universitetsbiblioteken kan man få hjälp att få tillgång till gratis transkriptionsmjukvara och akademiska referenssystem. Transkriberade ljudfiler är lättare att hantera, i synnerhet när man ska koda, och gör det också lättare att hitta citat och uttryck när man skriver. Hur man bör gå tillväga för att organisera sina data beror på kontext och hur man som forskare vill arbeta med det empiriska materialet utifrån studiens teoretiska, epistemologiska och ontologiska utgångspunkter (Edwards & Holland 2013). Ämnena och utgångspunkterna för studien har direkt bäring på vilka sociala markörer som behöver lyftas fram. Att utgå från deltagarnas självrapporterade position eller sätt att identifiera sig kan vara ett första steg när man ska skaffa sig en överblick över urvalet i termer av kön, klass, kast, ålder, inkomstnivå, arbete/bransch med mera.

Därefter kan man i en serie steg göra en tematisk kodning av materialet:

- a) närläsning av var och en av de transkriberade intervjuerna,
- b) markering av händelser, incidenter och uttryck som deltagarna återkommer till,
- c) markering av likheter, skillnader och överlappningar i och mellan intervjuerna,
- d) kartläggning av grundläggande teman, uttryck och känslor enligt vissa erfarenheter (gör det enklare att bekanta sig med materialet),
- e) genomgång av egna anteckningar och observationer enligt samma stegföljd,
- f) sortering av specifika citat under vart och ett av de grundläggande teman som identifierats.

Det finns en mängd programvaror som kan hjälpa en att koda och åskådliggöra kvalitativa data, men det går också att använda analoga

grepp – förslagsvis post-it-lappar för att kartlägga teman på papper eller en whiteboard – som ibland ger en mer konkret känsla för hur citat och fältanteckningar ska organiseras i teman. Sådana metoder hjälper en att åskådliggöra likheter, motsägelser och återkommande uttryck och erfarenheter i deltagarnas berättelser.

Att skriva

Att gå igenom vad deltagarna delat med sig genom att läsa, kartlägga och åskådliggöra deras redogörelser, formuleringar, uttryck och känslor är av stort värde. Transkriberingen och kodningen är ofta en linjär process, men arbetet med att tränga in i materialet och göra sig förtrogen med intervjuer och fältanteckningar är en mångfasetterad möda och ständigt pågående. Vissa analytiska reflektioner kanske förblir utom räckhåll tills man börjar väva samman det man skriver med tidigare forskning. De teman man bestämt i ett tidigare skede kan komma att förändras helt under skrivprocessen. Särskilt utmanande i förhållande till relevant tidigare forskning kan arbetet med att bearbeta eller skriva om vad deltagarna delat med sig av vara. Det kräver ett stort mått av tålamod, kärlek och ihärdighet. Etablerad forskning, särskilt etnografier eller studier som utgår från kvalitativ vetenskap och använder intervjuer som metodologiskt verktyg, kan ge viktiga insikter och exempel på hur man skriver om deltagares erfarenheter i en akademisk kontext. Notera särskilt hur forskare gör avvägningen mellan att redogöra för deltagarnas erfarenheter och föra en meningsfull teoretisk diskussion om dem med bibehållen respekt för deras upplevelser (se t.ex. Räthzel et al. 2014). Varken deltagarna eller den studie de deltar i är statiska, men det deltagarna delar med sig av får en fast karaktär genom att skrivandet är bundet till en viss tid och ett visst rum (Narayan 2012). Analytiskt skrivande innebär inte att deltagarnas redogörelser måste tvingas in i en viss teoretisk mall eller vissa teoretiska kategorier.

Deltagarnas redogörelser kan, trots att de är anekdotiska eller subjektiva, ge förståelse för hur de förhåller sig till vissa sociala, politiska, ekonomiska och kulturella strukturer. Vidare kan kvalitativ

Steg för steg

- Skriv ned eller gör en mindmap över de intressen och tankar du har och skulle vilja fråga dina forskningsdeltagare om.
- Välj ut relevant litteratur med utgångspunkt i dina intressen och idéer och använd den som underlag när du skriver ett utkast till intervjuguide.
- Intervjuguiden är i det semistrukturerade formatet tänkt att ge vägledning och stöd i interaktionen med forskningsdeltagarna, den ska inte användas som en att göra-lista som får deltagarna att känna sig tvungna att svara på varje fråga. Guiden kan revideras och anpassas efter hur deltagarna svarar.
- Transkribering, närläsning och organisering av det insamlade intervjumaterialet är ett viktigt steg. Tidigare forskning kan ge uppslag till hur man skriver om deltagarnas erfarenheter.
- Var snäll, både mot dig själv och deltagarna. Feministisk forskning kan ge värdefulla inblickar i praktiker, etik och metodologiska verktyg med inbyggd medvetenhet om det analytiska värdet av kunskapsproduktion som omfattar människors erfarenheter.

forskning grundad på människors levda erfarenhet utmana gamla och generera nya sätt att tänka om teori (se t.ex. Bhattacharya 2017; Millar 2018; Ong 2010 [1987]; Rätzel et al. 2014). Social teori kan i sin tur erbjuda sätt att sätta namn på och förstå upplevelser, kartlägga och spåra skillnader i erfarenheter, historisera kollektiva erfarenheter och bygga kritisk kunskap som inte romantiserar skillnader eller underminerar meningsskiljaktigheter (Mulinari & Sandell 1999; Rege 1998; Sager 2011). Inom samhällsvetenskapen innebär analytiskt skrivande att noggrant ge akt på de erfarenheter som deltagarna delar med sig av, sätta dem i geopolitisk, socioekonomisk och kulturell kontext och begripliggöra och teoretisera de sociala fenomen som är relevanta för studien.

Sammanfattning

Att göra kvalitativ forskning är en utmaning men samtidigt spännande, just för att det aldrig går att förutse vad man kommer att lära sig om det sociala genom att prata med deltagare och gå igenom tidigare forskning. Oförutsägbarheten kan komma till uttryck i den igenkänning, de spänningar och förutfattade meningar man upptäcker hos sig själv, i något deltagarna delar med sig av, i den tidigare forskning man går igenom eller i de teoretiska traditioner man fördjupar sig i. Det obehag som olika typer av osäkerhet ger upphov till och de svårigheter det innebär att lära sig och lära sig av med saker är en naturlig del av forskningen och går inte att komma runt, men detta kapitel har förhoppningsvis bidragit till att skapa en tydligare bild av vad arbetet med semistrukturerade intervjuer innebär. I rutan här intill sammanfattar jag några av de råd kapitlet gett om arbetet med semistrukturerade intervjuer.

Referenser

- Bhattacharya, T. (2017). Introduction: Mapping Social Reproduction Theory. I Bhattacharya, T. (red.), *Social Reproduction Theory: Remapping Class, Recentring Oppression*. London: Pluto Press, s. 1–20.
- Blommaert, J. & Dong, J. (2010). *Ethnographic Fieldwork: A Beginner's Guide*. Exeter: Short Run Press.
- Burawoy, M. (1998). The Extended Case Method. *Sociological Theory*, 16(1): 4–33.
- Collins, P.H. (2000). *Black Feminist Thought*. New York: Routledge.
- Crang, M., Hughes, A., Gregson, N., Norris, L. & Ahamed, F. (2013). Rethinking Governance and Value in Commodity Chains through Global Recycling Networks. *Transactions*, 38(1): 12–24.
- Dhawan, N. (2012). Hegemonic Listening and Subversive Silences: Ethical-Political Imperatives. *Critical Studies*, 36(1): 47–60.
- Edwards, R. & Holland, J. (2013). *What is Qualitative Interviewing?*. London: Bloomsbury.
- Etikprovning. (2022). Etikprovning: Medarbetarwebben, Lunds universitet. <https://www.medarbetarwebben.lu.se/forska-och-utbilda/stod-till-forskning/forsknings-etik-och-djurforsoksetik/etikprovning>.
- Haraway, D. (1991). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. I Haraway, D. *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge, s. 183–202.
- Jeffrey, C. (2010). *Timepass: Youth, Class and Time*. Redwood City: Stanford University Press.

- John, M.E. (2021). Marxism, Feminism and the Political Fortunes of Theories. I John, M.E. & Gopal, M. (red.), *Women in the Worlds of Labour: Interdisciplinary and Intersectional Perspectives*. Hyderabad: Orient Blackswan, s. 3–30.
- Millar, K. (2018). *Reclaiming the Discarded: Life and Labor on Rio's Garbage Dump*. Durham: Duke University Press.
- Mohanty, C.T. (2006[2003]). *Feminism utan gränser: Avkoloniserad teori, praktiserad soli daritet*. Hågersten: Tankekraft förlag.
- Mulinari, D. & Sandell, K. (1999). Exploring the Notion of Experience in Feminist Thought. *Acta Sociologica*, 42(4): 287–297.
- Mulinari, P. (2021). Policing Time – Creating Labour: The Temporal Control of the Unemployed. *Nordic Social Work Research*, 11(2): 117–128.
- Narayan, K. (2012). *Alive in the Writing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nguyen, M.T.N. (2019). *Waste and Wealth: Labor, Value and Morality in a Vietnamese Recycling Economy*. New York: Oxford University Press.
- Norris, L. (2010). *Recycling Indian Clothing*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ong, A. (2010 [1987]). *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline: Factory Women in Malaysia*. Albany: State University of New York.
- Ortega, Á., Jensen, K. & Auyero, J. (2023). You Will Never Walk Alone: Ethnographic Training as Collective Endeavour. *Teaching Sociology*, 52(1) 1–14.
- Raphael, R. (2021). *Circles of Value: A Study of Working Lives of Informal Sector Traders in Delhi, India*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Raphael, R. (2022). Waiting for Welfare: Experiences of Street Traders from Delhi, India. *European Journal of Social Work*, 25(6): 1057–1068.
- Rege, S. (1998). Dalit Women Talk Differently: A Critique of Difference and Towards a Dalit Feminist Standpoint Position. *Review of Women's Studies*, 33(44): WS39–WS46.
- Räthzel, N., Mulinari, D. & Tollefsen, A. (2014). *Transnational Corporations from the Standpoint of Workers*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sager, M. (2011). *Everyday Clandestinity: Experiences on the Margins of Citizenship and Migration Policies*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Stacey, J. (1988). Can there be a Feminist Ethnography?. *Women's Studies International Forum*, 11(1): 21–27.
- Vargas, A.M. (2016). *Outside the Law: An Ethnographic Study of Street Vendors in Bogotá*. Diss. Lund: Lunds universitet.

Deltagarorienterade intervjumetoder

Terese Anving

Den här gången ses jag och Cecilia på ett kafé inte långt ifrån hennes bostad. Jag bjuder på kaffe och vi börjar direkt att prata om hur hon haft det sedan sist. Det är lätt att prata och det känns som att vi genast kommer igång. Utifrån dagboken, som hon har skrivit mycket i, börjar hon att berätta hur hon har haft det och vad som har hänt. Det intressanta med att intervjua henne är att hon med utgångspunkt i dagboken börjar med att berätta något ”litet” och vardagligt, men det lilla betyder något mycket större.

Det korta utdraget ovan är från mina anteckningar efter att ha utfört en intervju för ett forskningsprojekt som handlar om hur människor tar hand om varandra mellan generationer. Det pekar på två saker som är av relevans för det här kapitlet. För det första hur relationen mellan mig som forskare och Cecilia som deltagare har betydelse för vilket material som blir till och hur det uppstår i mötet mellan oss två. Jag och Cecilia hade träffats för en intervju en gång tidigare och sedan hållit kontakten via e-post, så när vi sågs vid det här tillfället var vi inte helt främmande för varandra, utan vårt samtal kunde fortsätta från där vi avslutade det. För det andra säger min anteckning något om dagbokens betydelse för att möjliggöra för samtalet att veckla ut sig och för Cecilia att beskriva vardagens händelser, händelser som inte bara säger något om det specifika utan också kopplar till en bredare förståelse av omsorg och relationalitet.

Att forska är ett kollektivt projekt. Även om detta påstående idag inte är särskilt radikalt så var det länge så. Bilden av forskaren som sitter på sin kammare, går ut på fältet och hämtar in material för att sedan analysera det var länge förhärskande. En sådan syn på forskning bygger på en uppfattning av forskaren som en neutral person och på världen där ute som något som bara väntar på att fångas in, beskrivas och förklaras – det vill säga en idé om att forskaren är överordnad deltagarna i studien, en syn på forskning som feminister och andra kritiska forskare har utmanat (se t.ex. Haraway 1988; Collins 1990; Mills 1997). Med utgångspunkt i att forskning är ett kollektivt projekt följer också ett erkännande av att forskaren inte alltid har de rätta frågorna formulerade för sig på förhand utan att det kan krävas metoder som i högre grad tillåter deltagaren att vara delaktig i att formulera dem.

Föreliggande kapitel kommer att redogöra för ett antal deltagarorienterade kvalitativa metoder som både kompletterar och går bortom den traditionella intervjun: *go-alongs*, kartor, dagböcker. Innan jag går närmre in på dessa, exempel på hur de har använts och vad de kan bidra med, gör jag en kortare genomgång över feministiska perspektiv på frågan om att ”forska med”.

”Finns det feministiska metoder inom samhällsvetenskaplig forskning?” är rubriken på en artikel skriven av statsvetaren Mona Lena Krook (2006). Krook hävdar att de allra flesta genusvetare använder sig av samma metoder som andra samhällsforskare, men att det hos dem finns ett visst metodologiskt förhållningssätt till kunskapande.

Grunden för den feministiska kritiken har varit att vetenskapen inte är fristående från den samhälleliga maktordningen, utan att den tvärtom kan bidra till att upprätthålla den. I syfte att kritiskt granska varför samhället ser ut som det gör har feminister strävat efter att synliggöra mångfald, komplexitet och det som har ignorerats, samt de ideologiska mekanismer som lett till osynliggörande (DeVault 1999: 30). För att kunna göra detta aktualiseras frågor om vart forskaren vänder blicken, vilka frågor som ställs, vilka forskningsdeltagare som inkluderas, vad det är forskningen intresserar sig för och vems erfarenheter som står i fokus, men också vilka metoder som

används för att beskriva erfarenheter och sätta ord på dem. Sociologen Dorothy Smith (1987) menar att språket speglar dominerande gruppers intressen och erfarenheter, och finns det inte ett språk för att sätta ord på erfarenheter så finns det också en lucka i förståelsen av det sociala. För att möjliggöra att sätta ord på det förgivettagna, eller på de erfarenheter som saknar ett givet språk och givna begrepp, kan därför olika metoder vara mer eller mindre lämpade.

Sociologen Jennifer Mason menar att användningen av innovativa och mer deltagarorienterade metoder, samt en kombination av olika metoder, kan bidra till en mer mångfasetterad och komplex bild av det sociala. På samma gång som forskningsfrågan är styrande för valet av metod kan det finnas flera möjliga metoder och sätt att kombinera dem och metoder som fungerar olika väl givet deltagarens position (Mason 2006: 13–14). Intervjuar du barn behöver du kanske andra metoder än om du intervjuar vuxna och vill du veta mer om upplevelsen av att arbeta i någon annans hem så behöver du kanske andra metoder än om du är intresserad av hur arbetet i en viss organisation är utformat. Intervjuar du någon om hur det var att söka asyl är det troligen bättre att använda en metod som inte liknar den som används av myndigheter personen varit i kontakt med. Det handlar alltså inte om att lura någon till att prata om något, utan snarare att vara öppen för att metoder kan passa olika projekt och deltagare olika väl.

I det följande kommer jag att zooma in på ett antal metodologiska tillvägagångssätt som alla syftar till att bjuda in forskningsdeltagaren att ta en mer aktiv del i skapandet av materialet. Metoderna jag kommer att beskriva är alla kvalitativa tillvägagångssätt som kan användas ensamt eller i kombination med mer traditionella intervjumetoder (se t.ex. kapitel 13 om semistrukturerade intervjuer). Jag kommer att inleda varje avsnitt med att kort beskriva några centrala studier där metoden använts, därefter kommer jag, genom exempel från min egen forskning, att fokusera på det konkreta tillvägagångssättet.

Go-alongs

Go-alongs är en metod utvecklad av sociologen Margarethe Kusenbach (2003) i syfte att fördjupa förståelsen av vad det innebär att bo och leva i en viss miljö. I Kusenbachs tidiga studier var det urbana bostadsområden som stod i fokus, men i senare projekt har hon intresserat sig för vad det innebär att bo i mobila bostäder, i så kallade *trailer parks* (Kusenbach 2020), och hon har även skrivit om betydelsen av hem (Kusenbach & Paulsen 2013).

Go-alongs kan kortfattat beskrivas som en kombination av fältintervju och observationsstudie, men till skillnad från den senare är det en mer aktivt pågående intervju och till skillnad från en intervju är det en samtalsform där den som deltar i högre grad styr samtalet. Kusenbachs uttalade syfte var att utveckla en fenomenologisk etnografi som kunde komma närmre människors vardag, deras förståelse av den och hur den ter sig i en specifik kontext (Kusenbach 2003: 466). För Kusenbach står följaktligen den sociala omgivningen i fokus och för att fånga den och erfarenheten av att leva på en viss plats menar hon att det finns anledning att befinna sig i området under intervjun, något som också innebär ett erkännande av forskarens begränsade blick. I syfte att fånga de mer sensoriska aspekterna av platsen, det vill säga känslan av att vara på en viss plats vid en viss tidpunkt, krävs att forskaren och deltagaren är där tillsammans.

Kusenbachs tillvägagångssätt har inspirerat många och även om metoden inte har en explicit feministisk utgångspunkt har den kommit att användas av många feministiska och kritiska forskare. Sociologen och migrationsforskaren Helena Holgersson har använt den för att studera asylsökandes och utvisningsbaras situation i Göteborg (2011, 2014), men också för att studera gentrifieringsprocesser och de demokratiska och sociala aspekterna av stadsplanering (Holgersson 2017). Holgersson har i sina studier fokuserat de rumsliga aspekterna av att leva utan medborgarskap och genom *go-alongs* strävat efter att inte enbart fånga erfarenheter av nuet utan också erfarenheter av det som varit och detta utifrån platsens betydelse, då, nu och framåt. Tillvägagångssättet har även varit viktigt i studier av trans-, queera

och icke-binära ungdomars handlingar, rörelser och upplevelser av att röra sig i offentliga rum. För den amerikanske forskaren Sam Stiegler (2021: 366) har metoden inneburit att kunna fånga, inte bara berättelser om att bli trakasserad på gatan utan också en återkommande upplevelse av förbipasserandes blickar. Den sensoriska upplevelsen av plats har även varit viktig i Signe Bremers (2021) studie av transpersoners berättelser om stadsliv i vilken staden framträder som både en frigörande och en riskfylld plats att befinna sig på och röra sig i (se kapitel 11 i denna bok).

I mitt eget avhandlingsarbete (Anving 2012) studerade jag måltidsarbetet i familjer med yngre barn. Jag var intresserad av allt det arbete – synligt och mer osynligt – som krävs för att få en måltid på plats. I det här projektet gjorde jag mer traditionella semistrukturerade intervjuer, men också *go-alongs*. Syftet med dessa var, till skillnad från ovanstående studier, inte att fånga upplevelsen av platsen i sig, utan snarare de praktiker som skedde på själva platsen och hur dessa relaterade till en sammantaget större aktivitet, i mitt fall måltidsarbetet. Under mina *go-alongs* följde jag människor som handlade mat. Men vad kan en forskare lära sig av att följa med människor i mataffären? Mycket, skulle det visa sig. Alla personer jag intervjuat blev tillfrågade om att låta mig följa med dem på en inköpstur. Alla jag frågade sade inte ja, men de som gjorde det träffade jag i deras hem och följde sedan med dem till affären. Under inköpsturen berättade de vad de skulle handla, varför just dessa varor, vad de skulle laga, vad de inte skulle laga, vilka smaker som uppskattades hemma och inte, varför det var så och hur de tänkte om detta. Under vägens gång aktualiserades olika typer av frågor, frågor som jag vid en ”vanlig” intervju inte ställt och som den intervjuade kanske annars inte heller uppmärksammat mig på. I min studie innebar det att flera samtal kom att handla om varför viss mat väljs och inte annan, om att det är svårt att få ihop allas smaker, men också om matens plats i livet och arbetet med att få ihop en måltid. Jag skulle vilja hävda att med metodens hjälp kunde jag och deltagaren förflytta oss bortom den självklara och ibland mycket rationellt beskrivna vardagen, och istället framträdde berättelser om vardagens komplexitet och motsägelsefullhet.

Att använda kartor

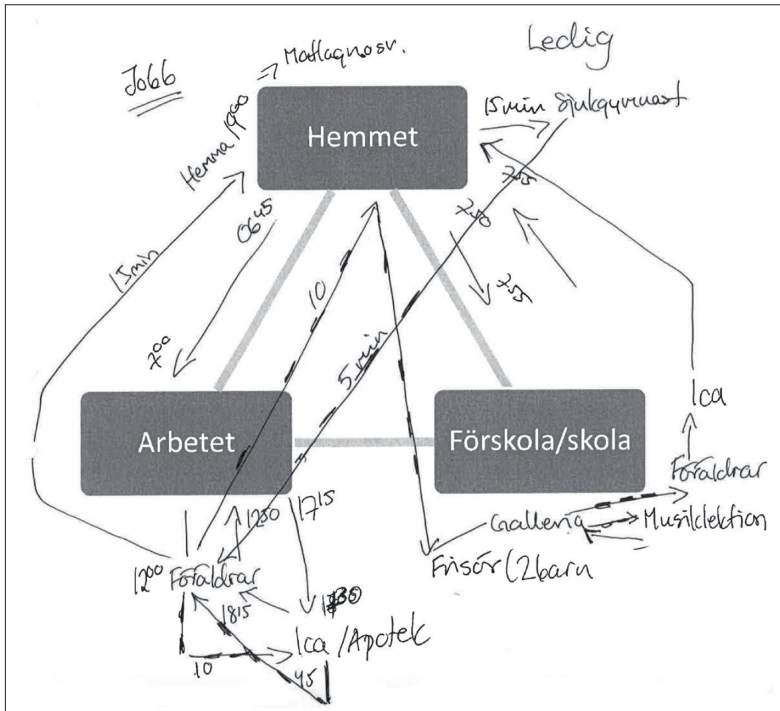
Kartor är en annan utforskande metod som kan komplettera traditionella intervjuer och bidra till att fånga rörelser, känslor och relationer. Sociologen och genusforskaren Jaqui Gabb har länge arbetat med innovativa metoder och har bland annat utvecklat känslokartor för att studera familjerelationer och intimitet (Gabb 2008; Gabb & Fink 2017). Liksom för Kusenbach är syftet för Gabb att skapa ett mer mångdimensionellt material som fångar fler aspekter av människors liv. I en av Gabbs studier gavs deltagarna en karta över hemmet samt ett antal klistermärken i form av smileys som var och en symboliserade en känsla, såsom glädje, likgiltighet, sorg, upprördhet, ilska och tillgivenhet. Deltagarna skulle sedan under ungefär en veckas tid placera ut dem på en karta över hemmet. Materialet som deltagarna skapade användes därefter som utgångspunkt för intervjusamtal om de scenarier och känslor som förknippades med hemmet. Gabb argumenterar för att den här typen av visuella metoder kan hjälpa människor att sätta ord på sina upplevelser, men också verka emancipatoriskt genom att bidra till att människor själva får syn på sin vardag och därmed bättre kan förstå varför de upplever den på ett visst sätt (Gabb & Singh 2015: 188). Kartor kan också utgöra en visualisering av materialet. Ett fall är den participatoriska studien *Migrant City* (2018) som sociologerna Les Back och Shamsir Sinha utförde tillsammans med migranter i Storbritannien. Här var kartor ett sätt varpå migranternas erfarenheter visualiserades och tydliggjordes – för dem själva, för forskarna och för läsaren.

Nedan kommer jag att presentera två olika former av ”kartmetoder”: rörelsekartor och koncentriska cirklar och jag kommer att ge exempel från mina egna studier.

Vardagens rörelser

I ett projekt om ensamstående mödrars erfarenheter av att kombinera arbete och omsorg i dagens Sverige (Alsarve et al. 2017; Anving 2017) använde vi i forskarteamet oss av olika former av kartor. Syftet

var att fånga hur ett alltmer flexibelt arbetsliv påverkade grupper av ensamstående mödrar: 1) de med medelklassyrken och ofta flexibla arbetstider, 2) de med arbetarklassyrken och ofta mycket liten möjlighet till att påverka sin arbetstid och som därtill många gånger arbetade ofrivillig deltid. För att fånga hur de intervjuade fick ihop sin vardag använde vi en form av rörelsekarta. Här fanns tre punkter utsatta: hemmet, skola/förskola och arbete. Under intervjun ombads den intervjuade att beskriva sina rörelser mellan dessa platser, men också gärna fylla på med andra centrala platser som de rörde sig mellan. Under tiden kartan fylldes i uppmanades intervjupersonen att berätta om sin dag, hur förflyttningarna under dagen såg ut och upplevdes. I analysen av materialet var det inte kartan i sig som analyserades, snarare var kartan ett stöd för att beskriva dagen och analyserades på så vis utifrån dessa beskrivningar.

Figur 14.1. Stinas karta.

Kartan i figur 14.1 är skapad av Stina. Stina hade vid tillfället varit ensamstående i fem år med tre barn som hon hade ensam vårdnad om. Hon bodde på en mindre ort utanför en mellanstor stad. Barnens skola låg på orten, men behövde de ta sig till staden var bil att föredra eftersom bussen sällan gick. De två äldsta barnen var så pass gamla att de inte längre behövde följas till och från skolan, men det yngsta barnet behövde fortfarande sällskap. Stinas föräldrar bodde också i närheten; de var båda gamla och sjuka och behövde en hel del hjälp. Stinas syskon bodde på avstånd, vilket innebar att det var Stina som hjälpte föräldrarna med vardagsbestyr, men även med deras mediciner. Hon arbetade som undersköterska inom hemtjänsten och i hennes arbete ingick att ta sig mellan brukare under dagen. Arbetsplatsen hade nyligen övergått till delade turer, något som innebar att Stina flera gånger i månaden arbetade först på morgonen, hade ledigt ett par timmar och därefter arbetade igen på eftermiddagen och kvällen. Stina ville gärna arbeta heltid, men eftersom kommunen önskade spara pengar var hon fast i deltidsarbete. Ibland kunde hon hoppa in och ta extra pass, men inte varje månad. När Stina ombads fylla i rörelsekartan var den efter en stund helt full. Hon ritade in hur hon under dagen lämnade barn, åkte till jobbet, från jobbet till affären, till sina föräldrar där hon lämnade mat, tillbaka till jobbet, till skolan, hem från skolan, till barnens aktiviteter och hem, till sina föräldrar igen, tillbaka till jobbet och så vidare. Kartan räckte helt enkelt inte till. Stinas dag var full av rörelser; mycket koordinationsförmåga krävdes för att hon skulle kunna synka alla dessa resor och därmed tillgodose allas behov av hjälp, stöd, omsorg och tillsyn. Den trötthet som Stina beskrev materialiserades på så sätt i kartan; stressen var omöjlig att bortse från. Samtidigt gav kartan Stina insikten vilken hektisk vardag hon hade och hur mångas behov hon ständigt tillfredsställde.

Koncentriska cirklar

I flera av de projekt jag arbetat i har jag använt mig av det som brukar kallas koncentriska cirklar (Mason & Tipper 2008; Smart et al. 2001). Denna metod har framför allt kommit till gagn i studier av familj och nära relationer för att fånga omsorg och relationalitet: på vilket sätt olika relationer är betydelsefulla eller inte samt hur de förändras över tid. Deltagaren får i uppgift att fylla i en karta som består av en mindre cirkel och därefter större cirklar runt denna. I den innersta cirkeln placerar intervjupersonen sig själv och får därefter berätta om vem som är där i vardagen, vem som tar hand om en, vilka personer som är viktiga (beroende på vad som står i fokus för intervjun). Dessa personer placeras sedan in i kartan, de som är nära eller särskilt viktiga placeras nära en själv, de som är mindre nära placeras längre ut. Därefter ombeds deltagaren berätta om personerna som placerats ut, vad de betyder för en och på vilket sätt de är viktiga. I projektet med ensamstående mödrar beskrevs om de var praktiskt eller emotionellt stöd eller kanske både och. När intervjupersonen berättade om vilka de ritat in angav de också ofta vilka de inte ritat in och varför, personer som kanske funnits där tidigare men som idag inte var lika viktiga längre, eller som de önskat att de kunnat skriva in men inte kände att de kunde. På så sätt var de koncentriska cirkelarna en utgångspunkt för intervjusamtalet och för den deltagande att reflektera över olika relationer. I vissa fall skrevs en mängd personer in, i andra få, men oavsett vilket gav kartan upphov till berättelser om omsorg, relationalitet, närhet, distans, beroende och oberoende. Många gånger när jag har använt mig av koncentriska cirklar har också relationer som intervjun inte primärt fokuserat framträtt som viktiga för personen som intervjuats; hade jag då inte haft kartan där som en utgångspunkt för samtalet hade jag med stor sannolikhet inte kunnat uppmärksamma dessa.

Dagboksintervjuer

Även dagböcker och dagboksintervjuer kan vara ett sätt att komma närmre det ofta förgivettagna. Dagboksskrivande som metod har bland annat använts i studier av maktrelationer på arbetsplatser (Plowman 2010), för att studera lesbiska kvinnors erfarenheter av heterosexism i vardagen (Kenten 2010) och för att studera omsorg i vardagen (Eldén & Anving 2019; Eldén, Anving & Alenius Wallin 2021). Metoden kan bidra med biografiska insikter (Stanley 2016), vara ett sätt att beskriva känslor (Alaszewski 2006) eller verka som ett komplement till intervjuer (Zimmerman & Wieder 1977). Don H. Zimmerman och D. Lawrence Wieder har utvecklat en dagboksintervju där det inte är dagboken i sig som står i fokus utan samtalet som den bjuder in till. Här träffas forskaren med deltagaren för att prata om vad som skrivits i dagboken. Genom att utgå från vad som står där möjliggörs för deltagaren att förklara en viss händelse mer ingående, berätta om något den tyckte det var svårt att skriva om men gärna vill prata mer om, samt för att göra jämförelser med händelser som skett före eller efter dagboksskrivandet. För Zimmerman och Wieder är dagboken, liksom metoderna som redan nämnts, en utgångspunkt för intervjuer som i högre grad styrs av deltagaren samtidigt som den kan ge forskaren insikt i erfarenheter över tid och ofta bidra med detaljerade beskrivningar av specifika skeenden.

I ett projekt om barnvaks- och au pair-marknaden i Sverige använde jag och min kollega Sara Eldén oss av dagböcker för att bättre förstå och fånga det arbete som utfördes (Eldén & Anving 2019). Till att börja med intervjuade vi barnvakterna och au pairerna. Intervjun fokuserade på teman såsom vägen till anställning, att arbeta i någon annans hem, hur de upplevde att vara anställd och på samma gång förväntas vara ”en i familjen”, om att balansera föräldrarnas förväntningar och barnens önskemål och hur det är att lämna en familj. Efter varje intervju tillfrågades deltagarna om de var intresserade av att föra dagbok under ungefär en veckas tid och därefter träffas för ytterligare en intervju. De som sade ja fick en dagbok med ett antal frågor att utgå ifrån med huvudsyftet att reflektera över arbetet och

arbetsuppgifterna, men också över relationen till barn och föräldrar. Den andra intervjun utgick från vad som tagits upp i dagböckerna: de visade vad de skrivit och forskaren ställde frågor och följdfrågor.

Ett exempel på vad dagboksskrivandet och den efterföljande intervjun bidrog med analytiskt tas från intervjun med Andrea. Vid det första intervjutillfället hade Andrea relativt nyligen påbörjat jobbet som barnvakt i en familj med flera barn. Hon beskrev inlevelsefullt barnen och föräldrarna, men också arbetet som hon inte tyckte var särskilt krångligt eller svårt, tvärtom beskrev hon det som enkelt. Hon hämtade barn, tog dem till deras aktiviteter, ordnade mellanmål, lagade mat, lekte med barnen och tittade ibland på tv en stund tillsammans med dem innan föräldrarna kom hem. När jag och Andrea träffades ett par veckor senare var bilden delvis en annan. Andrea började intervjun med att säga att de senaste veckorna varit händelserika. Därefter tog hon, med dagboken som utgångspunkt, mig igenom sina arbetsdagar. I sin dagbok skrev hon:

Idag jobbade jag mellan 15.30 och 19.30, vilket innebär en timma övertid. Jag hämtade barnen och vi åt ett snabbt mellanmål hemma innan vi gick till den äldre sonens basketträning. Jag var ganska nervös för jag visste inte om jag skulle hitta dit men det gick okej. Barnen var glada i början men sen blev den yngsta riktigt trött, och när vi åkte och hämtade den äldsta igen och jag väckte henne blev hon riktigt upprörd. Jag tror inte att jag någonsin har känt mig så hemsk som när jag bar ut det skrikande barnet till bilen. [...] Dagen var riktigt jobbig. Jag var helt utslagen när jag kom hem och jag var så lättad när deras mamma kom hem och jag kunde cykla tillbaka hem. Jag vet inte om det var något som gjorde mig glad idag, det var den värsta dagen på jobbet hittills. Jag antar att jag kommer att lära mig om de smås humörsvängningar och sedan inte må lika dåligt nästa gång det händer.

Utifrån dagboken och vad Andrea berättade under intervjun framträdde den till synes enkla arbetsuppgiften – att hämta och lämna barn på träning – som inte alls särskilt enkel. Under intervjun, när Andrea tog mig genom arbetsdagen och allt som hänt, berättade hon om hur

hon känt sig när hon lämnade barnen och det yngsta barnet skrek. Den bestående känslan hos Andrea var att hon inte klarat av att utföra sitt jobb så bra som hon hade velat. Den enkla uppgiften framträdde som fylld av flera svåra situationer (praktiska och känslomässiga) som Andrea måste hantera. Hon måste tajma in mellanmål och skjutsningar av barnen, hålla barnen glada, bestämma om det bästa vore att låta den lilla sova eller väcka henne, hantera hennes raserianfall och så vidare. Att lösa och hantera detta på ett bra sätt, det vill säga på ett som ansågs bra av föräldrarna och som fungerade för henne själv och för barnen, var hennes jobb och den här gången kände hon att hon misslyckats. Genom dagboken och intervjun synliggjordes arbetets komplexitet, något som hon till en början inte reflekterat över, men som tack vare denna mer praktiktäna metod blev möjligt att sätta ord på. På så sätt framträdde arbetets ofta otydliga karaktär, där gränserna för när det började och slutade sällan var helt klara, också hur arbetet kunde beskrivas som fritt och enkelt men i själva verket var mycket mer komplicerat.

Att tänka på

Är dessa metoder helt okomplicerade och alltid enkla att använda sig av? Svaret är nej. Om du som student är intresserad av att arbeta med den här typen av metoder finns det några saker du bör tänka på. På samma gång som syftet är att skapa en mer deltagarorienterad intervjusituation är det viktigt att reflektera över dess begränsningar. Som sagt passar inte alla intervjumetoder alla, metoder fungerar olika väl för olika personer i skilda positioner. Alla vill inte göra en *go-along*, fylla i en karta eller föra dagbok, och detta måste respekteras. Liksom i ”vanliga” intervjuer är det viktigt att den som blir intervjuad känner att hen har förtroende för dig som intervjuar, särskilt då du i vissa fall också är intresserad av känslomässiga upplevelser av en viss praktik. Här är det viktigt att komma ihåg att avsätta gott om tid för intervjun, för dig såväl som för den intervjuade. Det är också viktigt att du som intervjuare är uppmärksam på om en person vill avsluta, det vill säga att samtycke inhämtas kontinuerligt. Fundera

också noga över hur du introducerar metoderna. Det kan exempelvis vara obehagligt att ”rangordna” närstående i en koncentrisk cirkel, därför är det bra att redan från början klargöra syftet med metoden och vara tydlig med att den är en utgångspunkt för samtal och att du som intervjuare är medveten om att vissa dagar och vid vissa tillfällen kanske man känner sig närmre en viss person än andra. Utgångspunkten för metoderna är att de ger deltagaren en mer aktiv del i utformandet av intervjun, samtidigt är det oundvikligen du som intervjuare som sätter ramarna och ser till så att intervjun håller sig inom dessa.

Sammanfattning

I alla studier är det en liten skärva av allt som händer och pågår som du som forskare faktiskt lyckas fånga. Du kommer också att missa mycket. I syfte att fånga mer av det som annars riskerar att förbises kan mer deltagarorienterade metoder vara möjliga tillvägagångssätt. Med dessa kan deltagare också komma fram som komplexa individer med motstridiga berättelser. Ingen av oss har endast *en* ståndpunkt om eller *en* upplevelse av något. Med den här texten hoppas jag att du som läsare känner inspiration till att tänka bortom den ”vanliga” intervjun, inte för sakens skull utan utifrån ett genuint intresse av att möjliggöra för människor i olika positioner att komma till tals och sätta ord på sina erfarenheter och sin vardag. För dig som forskar innebär dessa metoder att du kommer att få en mer mångfasetterad bild av det sociala. Det finns mycket att vinna och lära av ett sådant tillvägagångssätt.

Referenser

- Alaszewski, A. (2006). Diaries as a source of suffering narratives: A critical commentary. *Health, risk & society*, 8(1): 43–58.
- Alsarve, J., Lundqvist, Å. & Roman, C. (2017). *Ensamma mammor: Dilemman, resurser, strategier*. Malmö: Gleerups.
- Anving, T. (2012). *Måltidens paradoxer: Om klass och kön i vardagens familjepraktiker*. Lund: Lunds universitet.

- Anving, T. (2017). Struggling to Make Ends Meet: Lone Mothers and Intergenerational Support in Sweden. *Studies in the Maternal*, 9(1): 1–23.
- Back, L. & Sinha, S. (2018). *Migrant City*. London: Routledge.
- Bremer Gagnesjö, S. (2021). Kollektivtrafikens könstyranni. I Rönblom, M. et al. (red.), *(O)tryggt? Makt, plats och motstånd*. Stockholm: Premiss förlag.
- Collins, P.H. (1990). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. Boston: Unwin Hyman.
- DeVault, M.L. (1999). *Liberating Method: Feminism and Social Research*. Philadelphia: Temple University Press.
- Eldén, S. & Anving, T. (2019). *Nanny Families: Practices of Care by Nannies, Au Pairs, Parents and Children in Sweden*. Bristol: Bristol University Press.
- Eldén, S., Anving, T. & Alenius Wallin L. (2021). Intergenerational Care in Corona Times: Practices of Care in Swedish Families During the Pandemic. *Journal of Family Research*, 34(1): 538–562.
- Gabb, J. (2008). *Researching Intimacy in Families*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gabb, J. & Singh, R. (2015). The Uses of Emotion Maps in Research and Clinical Practice with Families and Couples: Methodological Innovation and Critical Inquiry. *Family Process*, 54(1): 185–197.
- Gabb, J. & Fink, J. (2017). *Couple Relationships in the 21st century: Research, Policy, Practice*. London: Palgrave Macmillan.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3): 575–599.
- Holgersson, H. (2011). En platskänslig sociologi: Go-alongs och mentala kartor. I Fangen, K. & Sellerberg, A.-M. (red.), *Många möjliga metoder*. Lund: Studentlitteratur, s. 217–236.
- Holgersson, H. (2014). Challenging the Hegemonic Gaze on Foot: Walk-Alongs as a Useful Method in Gentrification Research. I Shortell, T. & Brown, E. (red.), *Walking the European City: Quotidian Mobility and Urban Ethnography*. Farnham: Ashgate, s. 207–224.
- Holgersson, H. (2017). Keep Walking: Notes on How to Research Urban Pasts and Futures. I Bates, C. & Rhys-Taylor, A. (red.), *Walking through Social Research*. Abingdon: Routledge, s. 71–85.
- Kenten, C. (2010). Narrating Oneself: Reflections on the Use of Solicited Diaries with Diary Interviews. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 11(2).
- Krook, M.L. (2006). Finns det feministiska metoder inom samhällsvetenskaplig forskning?. *Tidskrift för genusvetenskap*, 27(2–3): 77–89.
- Kusenbach, M. (2003). Street Phenomenology: The Go-Along as Ethnographic Research Tool. *Ethnography*, 4(3): 455–485.
- Kusenbach, M. (2020). "Trailer Trash" Stigma and Belonging in Florida Mobile Home Parks. *Social Inclusion*, 8(1): 66–75.
- Kusenbach, M. & Paulsen, K. (red.) (2013). *Home: International Perspectives on Culture, Identity, and Belonging*. Frankfurt a.M.: Peter Lang Academic Publishing.
- Mason, J. (2006). Mixing Methods in a Qualitatively Driven Way. *Qualitative Research*, 6(1): 9–25.
- Mason, J. & Tipper, B. (2008). Being Related: How Children Define and Create Kinship. *Childhood*, 15(4): 441–460.

- Mills, C.W. (1997). *Den sociologiska visionen*. 2 uppl. Lund: Arkiv.
- Plowman, P.J. (2010). The Diary Project: Revealing the Gendered Organisation. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal*, 5(1): 28–46.
- Smart, C., Neale, B. & Wade, A. (2001). *The Changing Experience of Childhood: Families and Divorce*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, D.E. (1987). *The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Stanley, L. (red.) (2016). *Documents of Life Revisited: Narrative and Biographical Methodology for a 21st Century Critical Humanism*. Farnham: Ashgate.
- Stiegler, S. (2021). On doing go-along interviews: Toward sensuous analyses of everyday experiences. *Qualitative Inquiry*, 27(3–4): 364–373.
- Zimmerman, D.H. & Wieder, D.L. (1977). The Diary: Diary-Interview Method. *Urban Life*, 5(4): 479–498.

Feministisk aktions- och aktivistforskning

Emma Söderman

Aktions- och aktivistforskning är samlingsnamn för metoder där forskaren på ett eller annat sätt vill bidra till förändring. Dessa metoder tar ofta utgångspunkt i marginaliserade gruppers vardag och politiska kamper, många gånger i kombination med feministiska teorier (se t.ex. Gustafson et al. 2019; Hale 2008; Naples 2003; Singh et al. 2013). Att feministisk teoribildning är en vanlig utgångspunkt för aktions- och aktivistforskning är inte konstigt då feministiska teorier har skapats och fortsätter skapas i nära samröre och dialog med rörelser för rättvisa och erkännande. Inom feministisk teoribildning finns ofta en betoning på behovet att utmana ojämlikheter som riskerar reproduceras i forskningsprocessen, såsom rasism, sexism, kolonialism och klass (Naples 2003; Tuck & Guishard 2013).

Under min tid som student och forskare har en central fråga varit hur jag kan bidra till aktivism för migranternas rättigheter. Hur kan forskning och aktivism för social rättvisa förenas, vilka spänningar och möjligheter föreligger? Detta är centrala frågor som jag kommer att diskutera här.

Kapitlet utgår från diskussioner inom feministisk aktions- och aktivistforskning, där jag även väver in exempel och analyser från min egen tidigare forskning. Min bakgrund finns inom rörelser och kamper för migranternas rättigheter, där jag varit aktiv i den lokala asylrättsgruppen i Malmö sedan mitten av 2000-talet och skrivit om organisering. Jag skrev min avhandling (Söderman 2019) om en

musikal som sattes upp i samarbete mellan Asylgruppen i Malmö och Teater Interakt, också den Malmöbaserad. Asylgruppen är en ideell organisation som arbetar för och tillsammans med personer i migrations- och asylprocesser. Teater Interakt är en fri teatergrupp som sedan starten 2005 gjort föreställningar om och tillsammans med människor med låg representation i såväl konsten som i samhället. Musikalens ensemble bestod av personer med koppling till lokala aktivistnätverk för migranternas rättigheter, där ett flertal själva hade erfarenheter av att leva utan uppehållstillstånd. Musikalen initierades för att öka kunskap om, samt göra motstånd mot, konsekvenserna av migrationskontroll och samtidigt gestalta andra möjliga världar med hjälp av teater och fiktion. Talande för denna ambition att gestalta en utopisk vision fick uppträdandet namnet *No Border Musical*. Jag deltog i musikalen både som forskare och som medlem av ensemblen med allt praktiskt, aktivistiskt och konstnärligt arbete som det innebar.

Efter två introducerande avsnitt är kapitlet strukturerat i tre teman: (1) rörigt görande av aktions- och aktivistforskning; (2) tillvägagångssätt och analys i aktions- och aktivistforskning; samt (3) makt, möjligheter och spänningar i allianser mellan forskning och aktivism.

En gränsöverskridande utgångspunkt

Etiketten aktions- och aktivistforskning ska förstås som strategisk. Det finns inom dess ramar en kritisk diskussion om akademins strävan att kategorisera vissa metoder eller forskare som "aktivistiska" och politiska. Vad som är politiskt beror på tid och plats, en kontextbunden rörlighet som går förlorad när det finns förutbestämda föreställningar om bland annat vad aktivistforskning är eller bör vara (Visweswaran 2011). Forskarna Kamala Visweswaran och Richa Nagar, som av andra betraktas som feministiska aktivistforskare, vill själva inte placeras i den typen av, vad de uppfattar som, stängda kategorier. Nagar understryker istället vikten av att sudda ut gränserna mellan kategorier och genrer av forskning/aktivism för att lyfta fram riskerna, och även misstagen, i olika typer av solidaritetsinitiativ, samt att lyssna till och ta in "translations that might refuse

to speak adequately” (Nagar 2014: 2). Jag inspireras av detta synsätt. Ni kommer här inte finna några checklistor på hur ett ”korrekt” feministiskt aktions- eller aktivistforskningsprojekt bör utföras (för sådana, se istället t.ex. Singh et al. 2013), utan jag beskriver feministisk aktivist- och aktionsforskning som ett *rörigt görande*. Ett rörigt görande som tar sig olika uttryck beroende på tid och rum, som inte presenterar lösningar på etiska och politiska dilemman, men som ofta har gemensamt att prioritera metodologiska frågor om reflexivitet, etik, ansvar, ömsesidighet, sårbarhet och en vilja att bidra till förändring (se t.ex. Huisman 2008; Nagar 2014).

Forskning genom förändring

Det finns olika grenar inom aktivist- och aktionsforskning och liknande metodologiska utgångspunkter återfinns under många namn: samarbetsforskning (*collaborative research*) (Hale 2008), påverkansforskning (*advocacy research*) (Hondagneu-Sotelo 1993), deltagande aktivist-/aktionsforskning (*participatory activist/action research*) (lisahunter et al. 2013, Huisman 2008), *community*-baserad deltagande aktionsforskning (*community-based participatory action research*) (Janes 2016), aktivistisk forskning (Gruber & Lundberg 2020), och kritisk feministisk aktivistforskning (Naples 2003). Jag kommer i detta kapitel främst att diskutera kritisk och feministisk aktions- och aktivistforskning, och då aktivist- och aktionsforskning i mångt och mycket delar epistemologiska utgångspunkter så diskuterar jag dessa gemensamt. De skillnader som dock kan ses mellan tillvägagångssätt i aktivist- och aktionsforskning diskuterar jag i avsnittet ”Rörigt görande”.

De epistemologiska grunderna för aktions- och aktivistforskning är många gånger inspirerade av feministisk epistemologi (Hale 2008; Naples 2003). Utgångspunkten är att erfarenheter från sociala rörelser och från grupper som erfar förtryck och marginalisering är viktiga att ta i beaktande i analyser som försöker förstå samhället och hur det förändras. Det handlar om en syn där all kunskap förstås som situerad (Haraway 1988), det vill säga att kunskap genereras utifrån

specifika perspektiv. Kunskap utifrån samhällets marginaler antas förmå synliggöra strukturer, samt strategier för att göra motstånd och för att stå ut i vardagen, på ett mer djupgående sätt än vad kunskap genererad endast genom erfarenheter från samhällets privilegierade förmår göra (Collins 1986; Harding 2004). Att bära med sig erfarenheter som genererats från samhällets marginaler, att befinna sig varken utanför eller innanför utan i gränsländer, bidrar till att utveckla nya språk, förståelser av och perspektiv på världen (Anzaldúa 2012; hooks 2004). Samtidigt kan inte erfarenheter hämtas in och fungera som ”bevis” för analytiska poänger. Hur erfarenheter framkommer och traderas behöver kontextualiseras i sitt historiska sammanhang (Mohanty 1988; Scott 1991). Joan Scott (1991: 779) understryker dessutom att ”it is not individuals who have experience, but subjects are constituted through experience”. Hur erfarenheter konstrueras får sociala och materiella konsekvenser. Det är av vikt för såväl aktions- och aktivistforskning som kritisk forskning generellt att fundera på vilka former av erfarenhet och vems erfarenheter som räknas i vetenskapen. Feministisk epistemologi betonar utifrån skilda perspektiv vikten av erfarenheter för feministisk teoribildning, samt kopplingar till feministiska rörelsernas mål och metoder (Mulinari & Sandell 1999; Naples 2003). För att kunna fånga komplexiteten i de fenomen som studeras behöver forskare djupgående och kontextspecifik kunskap (Lundberg 2010). Enligt Nancy Naples (2003: 31) är målet för aktivistforskning en analys som tar utgångspunkt i specifika sociala och politiska processer, men som samtidigt förmår synliggöra de bredare processer vilka kanske inte var synliga för deltagare och forskare under tiden de var engagerade i en politisk kampanj eller ett forskningsprojekt.

Aktions- och aktivistforskning kräver ett genomgående reflexivt engagemang (Nagar 2014), vilket bland annat innebär att kritiskt reflektera över forskarens position i fältet och till deltagare i processen samt hur dessa relaterar till och påverkas av institutionella strukturer och maktstrukturer i samhället i stort. Aktions- och aktivistforskare menar ofta att syftet och tillvägagångssätt bör formuleras tillsammans med dem som deltar i projektet. De som vanligtvis brukar

kallas forskningsdeltagare, informanter eller respondenter kallas i ett deltagande aktions- och aktivistforskningssammanhang ofta för medforskare eller liknande (Mashreghi 2021). Många gånger används någon form av etnografisk metod (Hale 2008; Naples 2003). Deltagande kan, för att nämna några exempel, innebära att inom ramen för sin forskning engagera sig i organisationer som dokumenterar och arbetar mot polisivåld (Costa Vargas 2008), engagemang i samhällsarbete (*community work*) och informellt socialt arbete (Hondagneu-Sotelo 1993), engagemang i politiska rörelser och kampanjer mot vräkningar från och rivningar av människors hem (Maxey 1999; Polanska 2021) eller medverka i att samla in bevis för att juridiskt kunna driva frågor om rättigheter till land (Speed 2008). Deltagande aktions- och aktivistforskning kan också vara kvantitativ eller använda sig av en mix av kvalitativa och kvantitativa metoder (Tuck & Guishard 2013).

Utanför det feministiska forskningsfältet namnges ofta den tyske socialpsykologen Kurt Lewin som grundare till aktionsforskningen. Han var verksam i USA från 1930-talet till sin död 1947, och menade att forskning om sociala problem relaterade till klassamhället och rasism bör leda till handling som kan bidra till förändring av samhällsstrukturer och/eller lösa sociala problem (Lewin 1946; Lundberg 2010). Därefter har fältet utvecklats. Dels har det växt ut en mer okritisk, konsensusinriktad gren där ord som partnerskap, innovation och nätverk dominerar. Dels finns en gren för att i samarbete med grupper i marginaliserade positioner och svåra livssituationer bedriva forskning med ambitionen att förändra rådande orättvisor (Gruber & Lundberg 2020). Inom denna tradition finns ytterligare grenar, där en kan sägas vara inspirerad av Lewin, med tyngdpunkt på att involvera forskningsdeltagare i praktisk problemlösning genom att tillsammans söka relevanta fakta, bestämma och handla utifrån dessa samt utvärdera resultat och tillvägagångssätt. Ibland kallas denna den nordiska grenen av aktionsforskning. En mer emancipatorisk gren inspireras av Paolo Freires (1976) pedagogik där fokus ligger på kritisk medvetenhet och social rättvisa samt en betoning på postkoloniala analyser (Enderle & Mashreghi 2022; hooks 1994). Generellt kan aktions- och aktivistforskning sägas förenas i ett poli-

tiskt engagemang, samtidigt som en bred definition bör synliggöra även de spänningar och motsägelser som kan finnas inom fältet (se Hale 2008; Naples 2003; Tuck & Guishard 2013).

Rörigt görande

Metodologiska frågor bör förstås både som epistemologiska och politiska då de inte endast involverar ”premises about truth and how it may be known and understood”, men också ”*how one goes about acquiring that knowledge*” (De Genova 2005: 21, kursiv i orig.). Inom feministisk forskning betonas att de metoder forskare väljer och sedan gör är starkt färgade av epistemologiska antaganden. Kritisk aktions- och aktivistforskning ifrågasätter många av de utgångspunkter som akademisk kunskap vilar på (forskaren som expert, forskning som värderingsfri, forskningens mål att ”upptäcka” nytt, premissen av distans mellan forskare och deltagare som en förutsättning för att uppnå objektivitet med mera) (se Djampour 2018; Mashreghi 2021; Tuck & Guishard 2013). Att ifrågasätta generella antaganden innebär dock inte att argumentera för en ”anything-goes approach” (lisahunter et al. 2013: 1), utan istället kan forskningens värde analyseras utifrån hur den förmår bidra till kamper för social rättvisa.

Epistemologiska utgångspunkter får vidare konsekvenser för hur vi ser på vår roll som forskare, bland annat vilka etiska frågor vi uppfattar som viktiga (Mashregi 2021; Naples 2003). Forskare inom dekolonial tradition betonar relationell etik, social rättvisa och ansvar gentemot grupper, inte endast mot individuella forskningsdeltagare (Tuck & Guishard 2013; se också *The Critical Methodologies Collective* 2022). Forskningsprocesser förstås vidare som oförutsägbara och kontextberoende, inom vilka maktrelationer förhandlas i dialog mellan forskare och medforskare där ”power might flow in both directions” (Janes 2016: 84).

I själva görandet i aktions- och aktivistforskning blir det också synligt att även om grenarna i mångt och mycket delar epistemologiska utgångspunkter så finns det skillnader i konkreta tillvägagångsätt. En skillnad som framträder i litteraturen är den mellan deltagande

aktionsforskning och aktivistforskning, där den förra innebär en aktiv forskarroll i att initiera projekt och där syfte, tillvägagångssätt och analys görs tillsammans med medforskare (se t.ex. Gustafson et al. 2019; lisahunter et al. 2013; Mashreghi 2021; Singh et al. 2013). I det som kan kallas aktivistforskning har forskaren en mer uttalad position som aktivist i det sammanhang där hen forskar. Även om konkreta projekt initieras av forskaren, eller att hens arbete i det aktivistiska sammanhanget kan bidra, så handlar det främst om kunskap som kommer av erfarenheter och positioner inom en rörelse (se t.ex. De Genova 2005; Djampour 2018; Sager 2011; Söderman 2019). Det är vanligt att inspireras av Patricia Hill Collins (1996) diskussion om att använda sin egen ståndpunkt och erfarenheter från marginalerna som en viktig del i forskningsprocessen, för att begripliggöra en position som markeras av kunskap om en rörelse samtidigt som positionen som forskare medför att kritiskt analysera bland annat förgivettagna sanningar eller tystnader inom rörelser (se Djampour 2018; Sager 2011; Söderman 2019). De metodologiska ingångarna för kritisk aktions- och aktivistforskning ska dock inte förstås som utslutande, utan de vilar på en gemensam grund av att sätta behovet av att bidra till förändring av orättvisor i centrum.

Görandet av kvalitativ forskning är många gånger rörigt, ofta långt rörigare än hur det framställs i metodredogörelser. För att redogöra för det man som forskare har gjort på ett begripligt sätt krävs någon form av berättelse, och det kan vara svårt att bygga en sammanhängande berättelse och samtidigt inkorporera görandets motsägelser, rörigheter och komplexitet. I kritisk aktions- och aktivistforskning blir dessa svårigheter än mer tydliga och satta i centrum, eftersom metoden är mer dynamisk, öppen, oförutsägbar och ibland mer kaotisk än mainstream-forskning (lisahunter et al. 2013: 8). Exempelvis ska forskaren inte förhandla själva berättelsen om metoden bara med sig själv och med tanke på akademiska publikationer och intresserad allmänhet, utan den metodologiska berättelsen, och även analysen, förhandlas många gånger även med dem som deltagit som medforskare i projektet (Djampour 2018).

Ett sätt att hantera metodologiska spänningar är att först beskriva metoden och stegen, för att därefter ägna ett avsnitt till att endast försöka sätta ord på och göra transparent hur själva görandet varit rörigt och inte alls som en linjär berättelse under själva processen, och/eller diskutera tillkortakommanden med den metodologiska ingången generellt (Mashreghi 2021; Söderman 2019; Tuck & Guishard 2013). Även om metodologiska reflektioner sker före, under och efter själva forskningsprocessen är det min erfarenhet att i aktions- och aktivistforskningsprojekt, där själva görandet sker i dialog och samarbete med rörelser för social rättvisa, behöver görandet ibland ta över. I mitt avhandlingsarbete skedde det när en av musikaldeltagarna greps av polis, sattes i förvar och deporterades. Den vardag han byggt upp och den framtid han sett för sig själv slogs i spillror inom loppet av några veckor. Musikalgruppens deltagare försökte på olika sätt stoppa deportationen. När inte det lyckades var vi flera (av dem som hade möjlighet) som åkte och hälsade på i samband med eller efter deportationen. Under arbetet med att stoppa deportationen förde jag nästan inga anteckningar, även om erfarenheten av våldsam migrationskontroll och hur relationen dels blev avbruten, dels fortsatte på nya sätt satte sig i min kropp och blev en del av min analytiska blick. Det fanns dock inte tid eller utrymme att reflektera under tiden då gripandet och deportationen skedde. Den akuta situationen behövde (med rätta) prioriteras vilket också kan ses som en konsekvens av att vara en del av sammanhanget man skriver om. Naples (2003) lyfter fram att ett viktigt bidrag från feministisk aktivistisk forskning är att i efterhand reflektera över och synliggöra processer som kanske inte var synliga för varken forskare eller medforskare mitt under ett skeende. Jag tolkar inte det reflexiva tillbakablickandet som att det handlar om distans, utan om tid, och att förflytta sig mellan tider och platser genom läsning och omläsning av intervjuer och fältanteckningar (se även Djampour 2018). Här kan också själva skrivandet ses som ett görande, där feministiska aktionsforskare lyfter fram styrkor och dilemman som kan uppstå när akademiker och aktivister skriver tillsammans (Gustafson et al. 2019; Nagar 2014).

Tillvägagångssätt och analys

Att analysera empiriskt material kan förstås som en våldsam process; det krävs urval och fokus, vanligtvis bestämda av forskaren. Våldsamheten i den reduktion av människors erfarenheter och liv som en analys kan innebära blir synlig inte minst genom den koloniala vetenskapshistorien, där den Andre gjorts till objekt vars liv och vardag ”upptäckts” av forskare (Mignolo 2009). I detta sammanhang lyfts postkolonial, dekolonial samt feministisk teoribildning fram som möjliga perspektiv som kan avtäcka maktstrukturer och skapa andra, mindre våldsamma forskningspraktiker (Djampour 2021), där olika former av deltagande aktions- och aktivistforskning kan vara ett sätt, även om deltagande praktiker, med aktivistiska ambitioner, inte per automatik förmår frigöra sig från dominerande föreställningar om den Andre eller om forskaren som expert (Janes 2016).

Då ett syfte är att själva processen ska göras tillgänglig för flera röster är det kanske inte konstigt att det inom aktions- och aktivistforskning experimenteras med tillvägagångssätt. Ett exempel är hur konstnärliga uttryckssätt används för att främja deltagande av grupper som kan antas ha mindre vana att skriftligt artikulera känslor, kunskaper, erfarenheter och analyser av dessa. Det kan gälla situationer där forskaren och deltagarna inte har ett gemensamt språk (Kaukko 2016), som ett sätt att skapa utrymme för forskningsdeltagare och forskare att reflektera tillsammans, exempelvis i relation till migrationsrelaterade erfarenheter (Kaptani et al. 2021; Kaptani & Yuval-Davis 2008), eller att utgå från epistemologiska argument om konstnärliga uttryck som ett sätt att vara i och erfara världen (Mashreghi 2021: 56), samt som del i arbetet att nå ut med kunskap och krav på förändring till en bredare allmänhet (se Mashreghi 2021; Söderman 2019).

Inom aktions- och aktivistforskning betonas att medforskarnas deltagande i analysprocessen är av stor vikt. Detta för att förankra den analys som presenteras, för att ge inflytande i och kunskap om processen till deltagarna, och utifrån epistemologiska argument om att en analys blir mer giltig då de som är direkt berörda deltar. Samtidigt lyfter aktions- och aktivisminriktade forskare fram att deltagande i

en forskningsprocess är mycket komplext, och att frågor bör ställas om vem som deltar och på vilket sätt. Är deltagande alltid att betrakta som något "gott" (t.ex. Yoshihama & Summerson Carr 2002)? Det kan också vara så att de som deltar i ett aktionsinriktat projekt är mindre intresserade av att analysera materialet, även om de gärna deltar i andra delar av processen (Kaukko 2016). Deltagare måste avsätta tid för analysen samtidigt som de kanske inte kan använda resultatet som merit på samma sätt som forskaren. Ibland kan även en gemensam analys- och skrivprocess vara svår att framställa på ett sådant sätt att det passerar akademiska tidskrifters krav och mallar för hur artiklar bör se ut (Gustafson et al. 2019).

Liksom i forskning generellt finns det olika metoder för hur en analys i ett deltagande aktions- och aktivistprojekt kan gå till (se lisahunter et al. 2013 för fallbeskrivningar). Sepandarmaz Mashreghi (2021) beskriver analysarbetet som en integrerad del av hela forskningsprocessen, men skriver också konkret om hur hon och hennes medforskare gemensamt diskuterade fram koder och teman under workshops. Diana L. Gustafson, Janice E. Parsons och Brenda L. Gillingham (2019) tar utgångspunkt i gemensamt skrivande av en artikel där de genom att växla mellan jag- och vi-form tydliggör olika positioner och erfarenheter, vilket gör att de kan skriva fram en text där olika röster kan bli synliga. Richa Nagar (2014) analyserar ett antal misslyckanden, svårigheter och kamper med att under lång tid skriva och arbeta tillsammans som aktivister och akademiker; just dessa diskussioner bidrar till att skapa djupgående och nyanserade analyser av solidariskt arbete över gränser.

Oavsett dessa dilemman och svårigheter finns en strävan inom fältet att analysera tillsammans med forskningsdeltagare, vilket förslagsvis kan innebära gemensamma workshops, samtal och diskussioner om fokus för en analys eller metodologiska överväganden, vilka lett forskaren in på nya tankebanor (se Djampour 2018; Mashreghi 2021).

Makt, möjligheter och spänningar mellan forskning och aktivism

Som sagt anges ofta den kritiske pedagogen Paulo Freire som en viktig inspiration för en emancipatorisk aktionsforskning. Freire (1976) betonar väckandet av medvetenhet hos förtryckta och marginaliserade grupper som en grundbult i hur radikala förändringsprocesser går till. Forskare inom fältet analyserar även begränsningar i metoden. Det görs exempelvis genom att synliggöra svårigheter i att överbrygga maktrelationer inom rörelser som arbetar med social mobilisering (Söderman 2019), reflexiva analyser av samarbeten mellan forskare och deltagare (Djampour 2018) och kritiska diskussioner om aktionsforskningens förmåga att kunna bidra till bestående förändring (Iisahunter et al. 2013; Mashreghi 2021).

Inom litteraturen om deltagande aktionsforskning går det att skönja två skilda förståelser av makt. Den ena uppfattar den deltagande aktionsforskningen i sig som en garant för jämlikhet, själva metoden antas placera görandet av forskningsprocessen utanför maktrelationer. Enligt den andra förståelsen finns makt överallt, i alla sammanhang, och deltagande aktionsforskning kan förvisso erbjuda metoder för att utjämna och dela makten (Janes 2016), men det finns ingen garanti för att ett projekt uppnår dessa ideal. Aktions- och aktivistforskning ”may be neither emancipatory or egalitarian but complicated and colonial” (Janes 2016: 75); Janes identifierar tre sätt som ojämlikhet och makt riskeras att reproduceras även i deltagande aktions- och aktivistforskning.

Det första är hur olikhet (*difference*) behandlas. Janes (2016: 77) kritiserar hur olikhet å ena sidan naturaliseras genom att en medforskande utan analytisk diskussion görs till den Andre, den med partikularitet och specifik lokal kunskap i motsats till en universellt positionerad och kunskapande forskare. Å andra sidan assimileras olikhet då medforskare ges tillgång till attribut och kunskaper från forskar-/majoritetssamhället vilka okritiskt framhålls som eftersträvnsvärda. Janes menar att framhållandet av individers eller grupper

behov av *empowerment* medför en nedvärdering av de kunskaper som redan finns hos en individ eller grupp.

Det andra sättet är hur tanken om att ”ge röst” ofta inte problematiseras eller analyseras, samt att röster från medforskare ses som mer autentiska. Exempelvis riskerar maktrelationer inom en marginaliserad grupp, som deltar som medforskare, att negligeras, eller att maktrelationer mellan de som använder sin röst och de som lyssnar inte uppmärksammas eller blir föremål för kritisk reflektion. Detta kan bland annat medföra att människor reduceras till experter på de förtryck de utsätts för, vilket riskerar att iscensätta individuella berättelser om lidande utan social, politisk eller historisk kontext (Janes 2016: 78).

Det tredje sättet är hur akademien placeras och definieras som något avskilt från samhället i övrigt. Vad själva begreppet deltagande innebär hamnar också ofta i skymundan, menar Janes; deltagande av medforskare för deltagandets egen skull förhindrar ofta gemensamma diskussioner där man tillsammans kommer fram till vem som ska delta samt när, och hur ett deltagande kan se ut (se även Yoshihama & Summerson Carr 2002).

Flera av dessa risker för att reproducera maktrelationer återfinns även utanför aktions- och aktivistforskningsfältet, men vad ett aktions- och aktivistinriktat projekt tillför är möjligheter att adressera dessa risker och dilemman i dialoger mellan forskare och deltagare/medforskare. Att spänningar och maktrelationer lyfts fram inom aktions- och aktivistforskning, dessutom med ambitionen att bidra till förändring av dessa ojämlika förhållanden, bör ses som en av fältets styrkor, och som inspiration även för andra metodologiska ingångar.

Att befinna sig i gränslandet mellan forskning och aktivism och försöka korsa och utmana såväl akademins som aktivismens gränser innebär många svårigheter, sårbarheter och olösliga dilemman (Nagar 2014). Med ambitionen att trots inneboende rörlighet och komplexitet fortsätta sträva efter solidariska allianser för förändring, framhåller Nagar (2014: 163) vikten av att ”acknowledge the importance of knowledges that rely on experience, memory work, and truth claims”, utgångspunkter nära tankegångar vanligen placerade

inom ståndpunktsfeminismen (Harding 2004; Collins 1986). Det är vidare centralt för både forskare och aktivister att kritiskt undersöka sina antaganden, sina positioner och hur andra betraktar en. Nagar pekar exempelvis på att forskning utifrån relationer baserade på långsiktighet och tillit kan lägga en viktig grund för att förverkliga eller sätta ord på gemensamma politiska agendor och visioner. Nagar (2014: kap. 6) understryker också behovet av en öppenhet inför kritik från alla dem som deltar, vilket i sin tur förutsätter ett gemensamt erkännande av varandras sårbarheter.

Ett sätt att som forskare sätta sig i en sårbar position är att inkludera sig själv (och sina tillkortakommanden) i analysen. Detta är centralt i forskningsprocesser som inkluderar samarbete med och deltagande i rörelser och grupper som kämpar för social rättvisa, då ens roller som forskare och aktivist ofta är parallella. I min avhandling analyserade jag processerna för att skapa *No Border Musical* och hur dessa villkorades av och samtidigt utmanade gränser, medborgarskap och svenskt flyktingmottagande. Jag deltog som sagt i dessa processer själv, vilket innebar att jag när det var relevant inkluderade mig själv i analysen. Nedanstående citat kan illustrera något av det som var svårt att sätta ord på och analysera, även om det var högst närvarande i arbetet med att skapa musikalerna: talet om vuxna och ungdomar.

Roligaste skämtet var också häromdagen när Alireza ringde mig och sa ”hej aziz, hur mår du? Bra, svarar jag, och du aziz, hur mår du? Bra, svarar Alireza och säger, jag skulle bara säga att det är samling kl 11 imorgon, så att du inte glömmer. Jaaa, säger jag tveksamt, jag vet. Alireza är tyst och skrattar sedan, jag skojar aziz och säger varför han egentligen ringt, att han ville att jag skulle skicka länken med radioinslaget där han varit med. Sååå roligt skämt men säger också en del om våra relationer, att det är vi ”vuxna” som håller koll på tider mm och påminner ungdomarna (Söderman 2019: Fältanteckningar 2013-01-20).

Även om jag ganska tidigt märkte att kategorierna icke-medborgare/medborgare, brun/svart/vit sammanföll med hur jargongen ung/vuxen användes i musikalerna, tog det lång tid innan jag kunde sätta

ord på och fundera över vad talet om ung/vuxen hade betytt för processen att skapa musikalerna. Detta har att göra med att jag var en del av processen och även delaktig i denna jargong. Min medverkan i dessa processer gjorde dem svåra att skriva om, liksom att konkretisera vad de egentligen var uttryck för. Samtidigt bidrog dessa svårigheter till en komplex och djupgående analys. Att jag var en del av de ambivalenta och svåra processer som jag sedan analyserade berikade analysen.

Reflektion

Jag hoppas att detta kapitel genom sitt fokus på de dilemman som råder inom kritisk aktions- och aktivistforskning inte avskräcker någon från att ta utgångspunkt i denna feministiska metodologi. De dilemman jag uppmärksammat är inte begränsade till aktions- och aktivistforskning, även om de i någon mån kan sägas ställas på sin spets inom de metoder som återfinns inom detta fält. Att motsättningar blir centrala är i själva verket något som berikar de analyser som görs: forskare och aktivister behöver finna språk för att begripliggöra röriga skeenden, formulera mångfasetterade politiska krav, inte minst för att undvika reducera komplexiteten i människors liv och erfarenheter. Sist men inte minst är det en viktig uppgift för en engagerad och samhällstillvänd akademi att försöka bidra till förändring av sociala orättvisor i och genom forskningen.

Referenser

- Anzaldúa, G. (2012). *Borderlands: The New mestiza = la frontera*. 4 uppl. San Francisco: Aunt Lute Books.
- Bertilsdotter Rosqvist, H., Elmersjö, M. & Kings, L. (red.) (2021). *Aktionsforskning: Möjligheter, utmaningar och variationer*. 1 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Collins, P. H. (1996). What's in a name? Womanism, Black feminism, and beyond. *The Black Scholar*, 26(1): 9–17.
- Costa Vargas, J.H. (2008). Activist Scholarship: Limits and Possibilities in Times of Black Genocide. I Hale, R.C. (red.), *Engaging Contradictions: Theory, Politics, and Methods of Activist Scholarship*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

- De Genova, N. (2005). *Working the Boundaries: Race, Space, and "Illegality" in Mexican Chicago*. Durham, NC: Duke University Press.
- Djampour, P. (2018). *Borders Crossing Bodies: The Stories of Eight Youth with Experience of Migrating*. Malmö: Malmö universitet.
- Djampour, P. (2021). Att forska mindre våldsamt. I Bertilsdotter Rosqvist, H., Elmarsjö, M. & Kings, L. (red.), *Aktionsforskning: Möjligheter, utmaningar och variationer*. 1 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Enderle (Mohammadi), S. & Mashreghi, S. (2022). Methodological Challenges and Opportunities in Working Within a Participatory Paradigm in the Context of Sport, Forced Migration and Settlement: An Insider Perspective. *Sports in Society*, 25(3): 469–484.
- Freire, P. (1976). *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm: Gummesson.
- Gruber, S. & Lundberg, A. (2020). Aktivistisk forskning. I Gruber, S. & Dahlstedt, M. (red.), *Metoder för forskning i socialt arbete*. Malmö: Gleerups.
- Gustafson, D.L., Parsons, J.E. & Gillingham, B. (2019). Writing to Transgress: Knowledge Production in Feminist Participatory Action Research. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 20(2): Art. 17.
- Hale, C.R. (red.) (2008). *Engaging Contradictions: Theory, Politics, and Methods of Activist Scholarship*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3): 575–599.
- Harding, S. (2004). Rethinking Standpoint Epistemology: What is "Strong Objectivity"? I Harding, S. (red.), *The Feminist Standpoint Theory Reader*. London: Routledge.
- Hondagneu-Sotelo, P. (1993). Why Advocacy Research? Reflections on Research and Activism with Immigrant Women. *The American Sociologist*, 24(1): 56–68.
- hooks, b. (1994). *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*. New York: Routledge.
- hooks, b. (2004). Choosing the Margin as a Space for Radical Openness. I Harding, S. (red.), *The Feminist Standpoint Theory Reader*. London: Routledge.
- Huisman, K. (2008). "Does this mean you're not going to come visit me anymore?" An Inquiry into an Ethics of Reciprocity and Positionality in Feminist Ethnographic Research. *Sociological Inquiry*, 78(3): 372–396.
- Janes, J.E. (2016). Democratic Encounters? Epistemic Privilege, Power, and Community-based Participatory Action Research. *Action Research*, 14(1): 72–87.
- Kaptani, E., Erel, U., O'Neill, M. & Reynolds, T. (2021). Methodological Innovation in Research: Participatory Theater with Migrant Families on Conflicts and Transformations over the Politics of Belonging. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 19(1): 68–81.
- Kaptani, E. & Yuval-Davis, N. (2008). Participatory Theatre as Research Methodology: Identity, Performance and Social Action Among Refugees. *Sociological Research Online*, 13(5): 1–12.
- Kaukko, M. (2016). The P, A and R of Participatory Action Research with Unaccompanied Girls. *Educational Action Research*, 24(2): 177–193.
- Lewin, K. (1946). Action Research and the Minority Problems. *Journal of Social Issues*, 2(4): 34–46.
- lisahunter, Emerald, E. & Martin, G. (2013). *Participatory Activist Research in the*

- Globalised World: Social Change Through the Cultural Professions*. New York & London: Springer.
- Lundberg, A. (2010). Kritisk-utopisk aktionsforskning. I Wigerfeldt, A.S. & Peterson, T. (red.), *IMER: Möjligheter och gränser: Festskrift till Björn Fryklund*. Malmö: Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM), Malmö universitet.
- Mashreghi, S. (2021). *Decolonial Re-existence and Sports. Stories of Afghan Youth in Sweden*. Diss. Malmö: Malmö universitet.
- Maxey, I. (1999). Beyond Boundaries? Activism, Academia, Reflexivity and Research. *Royal Geographical Society*, 31(3): 199–208.
- Mignolo, W.D. (2009). Epistemic Disobedience, Independent Thought and Decolonial Freedom. *Theory, Culture and Society*, 26(7–8): 159–181.
- Mohanty, C.T. (1988). Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Feminist Review*, 30: 61–88.
- Mulinari, D. & Sandell, K. (1999). Exploring the Notion of Experience in Feminist Thought. *Acta Sociologica*, 42(4): 287–297.
- Nagar, R. (2014). *Muddying Waters: Coauthoring Feminisms Across Scholarship and Activism*. Urbana, Chicago & Springfield: University of Illinois Press.
- Naples, N. (2003). *Feminism and Method: Ethnography, Discourse Analysis and Activist Research*. London: Routledge.
- Polanska, D.P. (2021). Att bygga kunskap tillsammans med hyresgäster. I Bertilsdotter Rosqvist, H., Elmersjö, M. & Kings, L. (red.), *Aktionsforskning: Möjligheter, utmaningar och variationer*. 1 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Sager, M. (2011). *Everyday clandestinity: experiences on the margins of citizenship and migration policies*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Scott, J.W. (1991). The Evidence of Experience. *Critical Inquiry*, 17(4): 773–797.
- Singh, A.A., Richmond, K. & Burnes, T.R. (2013). Feminist Participatory Action Research with Transgender Communities: Fostering the Practice of Ethical and Empowering Research Designs. *International Journal of Transgenderism*, 14(3): 93–104.
- Speed, S. (2008). Forged in Dialogue: Toward a Critically Engaged Activist Research. I Hale, R.C. (red.), *Engaging Contradictions: Theory, Politics, and Methods of Activist Scholarship*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Söderman, E. (2019). *Resistance through Acting: Ambivalent Practices of the No Border Musical*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- The Critical Methodologies Collective (2022). *The Politics and Ethics of Representation in Qualitative Research, Addressing Moments of Discomfort*. London & New York: Routledge.
- Tuck, E. & Guishard, M. (2013). Uncollapsing Ethics: Racialized Sciencism, Settler Coloniality, and an Ethical Framework of Decolonial Participatory Action Research. I Kress, T. M., Malott, C. & Porfilio, B. (red.), *Challenging Status Quo Retrenchment: New Directions in Critical Qualitative Research*. Charlotte NC: Information Age Publishing Inc.
- Visweswaran, K. (2011). Conclusion: Fragile Facts on Scholarship and Activism. *Cultural Dynamics*, 23(1): 73–79.
- Yoshihama, M. & Summerson Carr, E. (2002). Community Participation Reconsidered. *Journal of Community Practice*, 10(4): 85–103.

Oenighet, rädsla och feministisk omsorgsetik

Diana Mulinari

Forskningsperson: Du är som jag ... en invandrarkvinna. Vi har fått kämpa hela livet.

Forskare: Du vet att jag inte delar din syn på världen.

Forskningsperson: Kakorna är från förmiddagsfikat. Svenskar brukar inte gilla dem – för mycket socker. Men jag hoppas att du ska tycka om dem.

Forskare: De är jättegoda, och så söta – jag älskar dem. Du är en fantastisk kock! (fältanteckning)

Så lät de första (välkomnande) orden från en av de migrantkvinnor aktiva inom Sverigedemokraterna som jag intervjuat. Man skulle kunna hävda att jag, i mitt svar, bara följde vetenskapliga etiska riktlinjer: jag ville att hon skulle förstå vem jag var och vad jag gjorde där. Men man skulle också kunna säga att mitt svar handlade om mitt behov av att sätta gränser: jag ville att hon skulle komma ihåg vem jag var, en forskare som inte delar hennes rasistiska åsikter, inte en ”invandrarkvinna” som uppskattar hennes söta kakor.

Jag har (med kolleger) forskat om sociala rörelser och politiska partier som jag (som medborgare) ogillar, till och med är rädd för. Även om forskningsfältet kring restriktionistiska, i synnerhet (i vid mening) etnonationalistiska rörelser men också antifeministiska och anti-miljörörelser, har vuxit på senare tid, ägnas metod- och meto-

dologifrågorna fortfarande ingen större uppmärksamhet. Detta trots att studier av restriktionistiska rörelser som omfamnar en världsåskådning som hotar andra (inklusive forskaren) innebär särskilda utmaningar.

Syftet med detta kapitel är att utforska vissa av de metodologiska dilemman som forskning om restriktionistiska rörelser innebär. Kapitlet inleds med en redogörelse för begreppet. Därefter följer en kritisk läsning av relevanta debatter om studiet av dessa rörelser. Kapitlets tredje avsnitt innehåller illustrerande fall ur min forskning med koppling till två (besläktade) ämnen: studiet av organisationer vars antidemokratiska agenda hotar mig som medborgare och som forskare samt studiet av sociala aktörer vars privilegier jag som medborgare ifrågasätter.

Begreppsdefinitioner – vad betyder ”osmaklig”?

Forskningen om sociala rörelser har särskilt fokuserat på det som kallats för nya sociala rörelser, bland andra kvinnorörelsen/den feministiska rörelsen, urfolksrörelsen, fredsrörelsen, miljörörelsen, hbtqia+-rörelsen, men ofta i förhållande till äldre rörelser, såsom arbetarrörelsen och bonderörelsen (Fillieule & Accornero 2016; Hallgren 2008; Knobbloch 2022; Liinason & Cuesta 2016; Östberg 2021).

De flesta forskare som ägnat sig åt detta fält har tenderat att (åtminstone delvis) identifiera sig med dessa rörelser och i allmänhet betraktat dem som en demokratiserande kraft, inriktad på inkluderande projekt för social rättvisa. Ur denna forskning har en rad intressanta metodologiska dilemman om engagemang och avstånd, känslor och positionalitet utkristalliserat sig (della Porta 2014; Golfin et al. 2022; Kolankiewicz 2021).

Även om fältet fortfarande är litet har det under senare decennier bedrivits mer forskning om rasistiska, etnonationalistiska och religiöst fundamentalistiska rörelser. Det finns en uppsjö av termer, ofta kringgärdade av citationstecken, för att framhålla den normativa karaktären, som används för att beteckna sådana grupper, exempelvis ”osmakliga grupper” (Schaeffer 2014). I USA används ofta termen ”hat-

rörelser” (Blee 2002). Sidney Tarrow (1994: 9) har myntat begreppet *ugly movements* som beteckning på rörelser kopplade till extremism, etnisk och nationalistisk exklusivism som saknar förutsättningar att bidra till en positiv samhällsutveckling. Nigel Fielding (1981: 2), som forskar om brittiska National Front, använder begreppet ”oälskbara grupper”. Robert Schaeffer skiljer mellan altruistiska och restriktionistiska grupper. De första omfattar dem vi i allmänhet betraktar som demokratiska rörelser – transformativa och inkluderande. Restriktionistiska rörelser är istället exkluderande och grundar sig ofta på sexistiska, nationalistiska och rasistiska ideologier som försvarar social ojämlikhet och motsätter sig demokratiseringsprocesser (Schaeffer 2014: 12). David Dietrich (2014) talar om sociala rörelser som försvarar privilegier. Latinamerikanska feminister betecknar religiöst fundamentalistiska och nykonservativa grupper som ”mot rättigheter” (Tarducci 2017).

Fundamentalt för rörelser som grundar sig på rasism, sexism, homofobi eller som hotar mänskliga rättigheter är att de betraktar inskränkningen av andras rättigheter som en förutsättning för säkrandet av egna.

Forskning om ”restriktionistiska” världsåskådningar – vems sida står vi på?

Rubriken rymmer en retorisk fråga, ursprungligen ställd av sociologen Howard S. Becker (1967), som sätter fingret på ett fundamentalt dilemma i forskningen om restriktionistiska världsåskådningar (se även Esseveld & Eyerman 1992).

Medieforskaren Tina Askanus (2019), som studerar nynazistiska aktiviteter på nätet i Sverige, gör två relevanta reflektioner om kopplingarna mellan metod och känslor. Den ena är hur utmattande och deprimerande det kan vara för forskare att behöva konfronteras med antisemitiska budskap och hot om våld, även om det bara sker på nätet. Den andra är den ständiga rädslan för att forskningen, istället för att utmana och ifrågasätta dessa rörelser, ska ge både synlighet och sammanhang åt sådana antidemokratiska världsåskådningar.

En av de mer väletablerade forskarna inom fältet, Kathleen Blee, menar att det finns ett par frågor som, även om de äger relevans för all forskning som omfattar kvalitativa metoder är av särskild betydelse när man studerar nynazistiska/nyfascistiska rörelser: ”Vilket slags kunskap söker vi här?” och ”Å vems vägnar?” (Blee 2009: 182). Sådana reflektioner och dilemman är extremt viktiga i forskning om samhällsfrågor som av olika anledningar är rentav farliga för forskaren (Virchow 2007) och även för samhället i stort.

Francesca Polletta (2006) analyserar de metodologiska svårigheterna med att studera olagliga, våldsbenägna, otillgängliga eller ideologiskt motbudande rörelser och grupper. Svårigheterna gäller inte bara att de flesta sådana grupper är svåra att få tillträde till, utan också att forskare som försöker närma sig dem kan ha anledning att frukta för sin egen (eller sin familjs) säkerhet.

Delvis som ett svar på det dilemma Blee och Polletta tecknar, argumenterar Matthew A. Lauder (2003) för att det i studier av nyfascismen måste göras en avvägning mellan samhällets behov och individens. Om resultatet kan användas för att åtgärda en skadlig samhällssituation, exempelvis minska förekomsten av våld eller övergrepp, är det ”vår moraliska plikt att bedriva forskning som uppmuntrar en positiv samhällsutveckling i riktning mot ökad jämlikhet” (Lauder 2003: 193).

Ett av de mest originella men också kontroversiella bidragen är Lauders (2003) förespråkande av osynliggörande av forskarens funktion och syfte. Lauder menar att trots bristerna med ett sådant tillvägagångssätt kan det vara metodologiskt motiverat och etiskt försvarbart. Han illustrerar sitt resonemang med egna erfarenheter av att ha varit ”öppen” i intervjuer med medlemmar av rasistiska organisationer, som antingen svarat mycket försiktigt på hans frågor och undvikit sådant som de vetat skulle kunna väcka anstöt, eller ställt frågor som ”Är du jude?”. Svaren från sådana intervjuer är, enligt Lauder, av mindre värde, eftersom deltagarna svarar ängsligt och självmedvetet. Lauder jämför dessa erfarenheter med de utmaningar han ställdes inför under sin tre år långa, hemliga deltagande observation av den rasistiska religiösa organisationen Heritage Front, och det rika empiriska material han som infiltratör då lyckades samla in. Stanley R.

Barrett utvecklar ett liknande resonemang i sin studie om rasistiska grupper i Kanada:

My implicit assumption was that a different ethics operate when studying racists compared with studying the victims of racism. No doubt some anthropologists will take exception to this assumption, and will regard what I have labelled "deceptive candor" as unprofessional. Yet I have written with the victims of racism and anti-Semitism in mind, and I continue to regard my approach not only as justifiable, but also as the most ethically defensible project that I have ever done (Barrett 1987: 137).

Det finns i mina ögon många argument att anföra för att vara "öppen". Dels den höga kvaliteten på den forskning som bedrivs av forskare som är öppna med sina egna antirasistiska åsikter och etiska värderingar (Blee 2002; Gardell 2015). Dels – och möjligen mest relevant i sammanhanget – den feministiska omsorgsetiken (Denzin 2015), en fast grund att stå på när forskarna arbetar med stigmatiserade grupper, kanske i synnerhet sådana som vi som medborgare inte gillar.

I en numera klassisk text argumenterar Laura Nader (2008 [1969]) för vikten av forskning som "riktar blicken uppåt" som ett komplement till de mer vanligt förekommande ansatser som riktar blicken "nedåt". I en föreläsning vid en antropologikonferens förklarade Nader att forskare måste kunna blicka "up, down and sideways simultaneously" (Nader 2008 [1969]; Bowman 2017). Intersektionell teori (Mattsson 2022; de los Reyes & Mulinari 2023) har bidragit till att skapa ökad medvetenhet om att individer intar olika sociala positioner på en och samma gång och ofta kombinerar en privilegierad ställning i vissa sociala relationer med en underordnad ställning i andra. Det är viktigt att hålla i åtanke när man studerar restriktionistiska rörelser.

Det är också viktigt att vara vaksam på risken för att bara studera restriktionistiska rörelser som hamnat i blickfånget till följd av specifika händelser uppmärksammade i globala medier. Att anlägga ett historiskt perspektiv i forskningen om dessa rörelser är alltid av mycket stort värde. *The Nazi Conscience* (Koonz 2003) är ett utmärkt

exempel, där forskaren skickligt väver samman dokumentärfilm, tidskriftsmaterial för den breda marknaden, konstutställningar, diabildsföreläsningar, läroböcker och humor. Claudia Koonz visar hur nazistpartiet lyckades få stöd hos en majoritet av det tyska folket inte genom vulgär antisemitism, utan genom att appellera till det som författaren kallar folkets kollektiva etniska dygd. Det var denna kultur som växte fram mellan 1933 och 1939 i gränslandet mellan etnonationalistisk stolthet och rädsla för den ”främmande”.

Organisationer, koalitioner och nätverk är sällan homogena. Vi ställs inför helt andra metodologiska dilemman när vi studerar dolda (olagliga, ibland våldsbenägna) grupper än när vi studerar politiska partier som trots att de förfäktar en rasistisk/sexistisk världsåskådning är förankrade i den liberala demokratin. Det finns också viktiga skillnader mellan att blicka ”uppåt” genom att fokusera på de ledande skikten i sådana organisationer och att blicka ”nedåt” för att interagera med medlemmar längre ned i organisationerna. Därutöver är det stor skillnad mellan att samla in narrativ från personer som starkt identifierar sig med antidemokratiska ideologier och att interagera med före detta medlemmar av sådana organisationer. Även om det kan vara svårt (och farligt) att nå personer i ledande ställning kan man genom att studera före detta medlemmar eller dem i periferin få relevanta inblickar i och kunskap om organisationerna (Mattsson & Johansson 2020). Slutligen finns det, trots viktiga skillnader mellan traditionellt etnografiskt fältarbete och digital etnografi, en styrka i ”distansetnografi” (*remote ethnography*) (Postill 2015) om den kombineras med andra ansatser. Såväl offentliga som privata och informella dokument kan vara värdefulla källor till information, att studera sådana dokument kan vara en effektiv strategi i forskning om restriktionistiska rörelser, som Lena Martinsson och Mathias Ericson (2023) visar i sin analys av antigenus-mobilisering i Sverige under pandemin på sociala medier (Twitter).

Forskning om Sverigedemokraterna

Det som gör det möjligt att studera restriktionistiska rörelser – manliga fantasier om ”hjaltemodiga” enskilda forskare som infiltrerar ”fienden” till trots (Blee 2003) – är konstruktiv dialog och samarbete mellan forskare med likartade agendor som utmanar hatets ideologier utan att vare sig infantiliserar eller avhumaniserar sina forskningspersoner.

Jag har (tillsammans med Anders Neergaard) under de senaste tio åren utforskat sociala rörelser, politiska partier och institutionella praktiker som jag (som medborgare) ogillar (Mulinari & Neergaard 2010, 2014, 2019). Jag har forskat om Sverigedemokraterna (SD) eller snarare om kvinnor och migranter inom partiet, och undersökt de metodologiska dilemman det innebär att analysera grupper som förkroppsligar rasistiska och homofoba idéer men som samtidigt själva befinner sig i utkanterna av den samhällsliga väven. Den svåraste balansgången har varit den mellan behovet av att som medborgare ta kritisk ställning mot forskningspersonens världsåskådning och behovet av att som forskare tillgodose det skriande behovet av hermeneutiska ansatser som syftar till att förstå.

Aastha Tyagi analyserar i sin studie av unga kvinnor inom den hindunationalistiska rörelsen spänningarna mellan hennes egen hemvist i den feministiska omsorgsetiken och den ambivalens hon känner inför sina forskningspersoner. I kärnan identifierar hon en känsla av skuld – i synnerhet skuld över att dölja sina egna övertygelser, men också skuld över att ”känna med” forskningspersoner vars världsåskådning utgör ett hot mot andras liv (Tyagi 2018: 334).

Även om jag i relationen med forskningspersonerna i min studie var öppen med att jag inte delade SD:s åsikter och aldrig ljög, var skulden en ständig följeslagare i processen. Jag redogjorde för projektets fokus på jämställdhet, men merparten av de migrantkvinnor inom SD jag träffade hade mycket lite att säga om jämställdhet och ville hellre tala om invandring och invandrare. Många av deras narrativ genomsyrades av grova, vulgära och oförskämda uttryck för rasism och antisemitism. Under intervjuerna kände jag skuld över att jag uppmuntrade dessa kvinnor att prata. De hade ett överväldigande

behov av att prata och de hade inte skolats av partiledningen i hur man uttrycker rasistiska idéer på mer subtila sätt. Borde jag ha stoppat dem? Det gjorde jag inte. Även om vi aldrig publicerade några citat där deras rasistiska konspirationsteorier skulle kunna användas för att förlöjliga dem.

Metodfrågan återkommer ofta i vårt arbete om SD. Vi gjorde vår första studie 2010, när partiet fortfarande spelade en marginell roll i svensk politik, och fokuserade då på kvinnor och migranter, det vill säga marginaliserade grupper, inom partiet. Deltagarna var väl medvetna om att jag inte delade deras politiska åsikter, men de tillhörde också en kategori som sällan fått sina röster hörda, vilket gjorde det lättare att få tillträde till fältet. Även om konsekvenserna av den politik de omfamnar är att kroppar som min hotas och exkluderas var jag i våra samtal fortfarande en akademiker medan en majoritet av dem var arbetslösa eller sjukskrivna – en maktdimension som skapade en annan balans i samtalen och, antar jag, gjorde mig mindre rädd när jag lyssnade till deras antisemitiska, antifeministiska och rasistiska yttranden.

Trots min ursprungliga rädsla, det som tycktes ge en övergripande inramning åt interaktionerna – det faktum att jag själv är migrant – så hade jag inte svårt att lyssna till de migrantkvinnor från SD jag talade med. Det som faktiskt var svårt var att intervjua en ung SD:are som identifierade sig som nynazist. Jag kom hem helt utmattad efter den intervjun, med en kvardröjande känsla av att forskningspersonen inte hade samarbetat i intervjusituationen. Transkriptionen av intervjun visade emellertid någonting annat: det var jag som inte hade samarbetat med henne för att skapa dialog. Jag var tyst under hela intervjun och erbjöd inte, som jag brukar när jag samlar in narrativ, några stödjande eller uppmuntrande kommentarer. Jag var, kort sagt, rädd.

Den största utmaningen var emellertid inte interaktionen med forskningspersonerna och det hat som kom till uttryck i deras världsåskådning, utan den känsla av ensamhet det väckte hos mig att vara en av få icke-vita forskare inom det akademiska fältet (Mulinari & Neergaard 2010). Det faktum att de flesta forskare som studerade SD inte fruktade för egen del eller sina familjers, att partiet kallades

”invandrarkritiskt”, att så många forskare (inom ramen för vithet som subjektsposition) aldrig identifierade rasism som en grundläggande princip för social organisation (Bonilla-Silva & Baiocchi 2001) och som fundamentalt för SD, förstärkte den känslan.

Att interagera med forskningspersoner jag (som medborgare) är oenig med

Jag är tidig till ett möte med en högt uppsatt tjänsteman jag ska intervjua och sitter och väntar på att bli inkallad till tjänstemannens kontor. Inom loppet av fem minuter hinner inte mindre än två personer berätta för mig att jag kommit fel, att ansökningar om socialbidrag görs i nästa byggnad och att jag når den genom bakhörren. (fältanteckning)

Som forskare med migrantbakgrund känner man sig ofta malplacerad i sammanhang som innebär att rikta blicken ”uppåt” i forskningen (Hoang 2022). Det tycks som om privilegierade grupper inte förväntar sig att människor som jag/vi studerar människor som de (Valdez 2023). De föreställer sig ofta att ”vi” (om vi alls forskar) forskar om ”våra egna”. En underordnad position kan emellertid ibland vara en styrka i forskningssituationen: privilegierade gruppers fördomar om grupper de betraktar som underlägsna eller maktlösa gör dem mer benägna att samarbeta i intervjusituationen, eftersom fraser som ”jag är här för att lära” bekräftar deras uppfattningar om sig själva. Utmaningen blir då att faktiskt vara där för att lära istället för att undervisa eller konfrontera åsikterna hos människor man ogillar, eller rättare sagt kanske gillar men är oenig med i en rad frågor.

Det illustreras i följande två exempel, där jag reagerar helt olika på forskningspersoner som intar samma position och delar en världsbild präglad av exploaterande rasism (Sandell 2015), som ställer sig öppna till fri invandring, så länge migranterna och deras barn underkastar sig deras vilja, behov, fantasier och önskemål.

Forskningsperson: Vårt mål är arbete och vi har lyckats skapa arbeten som de är duktiga på, såsom städning och matlagning [...] Vi har

också framgångsrikt utmanat den där svenska mentaliteten och skapat en mer kontinental inställning – du vet, njuta av livet: det är inget fel i att låta någon annan hjälpa dig att ha välstädat hemma, eller laga mat när du kommer hem trött från jobbet efter en lång arbetsdag. Jag skapar arbete. Och våra invandrarkvinnor är så tacksamma. De gillar flexibiliteten, det informella – det ligger i deras kulturer.

Forskare: Hur skapar det värdighet på jobbet, som ni uttrycker det i företagspresentationen på er hemsida? (intervjutranskription)

Jag hade kunnat be (och borde ha bett) forskningspersonen – en man i fyrtioårsåldern, med vithet som subjektsposition – att utveckla sitt resonemang, men det gjorde jag inte. Istället stängde jag ned samtalet med ett påstående formulerat som en fråga. Argumentet här gäller inte objektivitet och neutralitet i forskningsprocessen, utan om behovet av att reflektera över sina egna tankar och känslor, i synnerhet när man har att göra med människor vars åsikter man (som medborgare) inte delar. Utmaningen i en djupintervju består i att försöka se världen som forskningspersonen ser den. Det kräver att forskaren i någon utsträckning identifierar sig med forskningspersonen, såsom jag faktiskt gjorde i en annan intervju där forskningspersonen i princip gav uttryck för samma värderingar som i föregående exempel.

Forskningsperson: Själva idén [bakom företaget, som erbjuder städ-tjänster], handlade om att jag var helt utmattad av alla krav som jobbet och barnen innebar. Så [...] idén om att erbjuda en tjänst, att hjälpa kvinnor som mig med livspusslet, grundar sig på mina egna erfarenheter, kan man säga. Och vi hjälper i vår tur också invandrarkvinnorna. De övar sin svenska när de träffar kunderna.

Forskare: Ja, att hitta en balans mellan familj och arbete är nästan omöjligt. Hur många migrantkvinnor anställer ni? (intervjutranskription)

I denna andra intervju fann jag ett sätt att fortsätta dialogen utan att låta mig provoceras av vita fantasier om att hjälpa den Andra genom överexploatering av hennes arbetskraft. Syftet med djupintervjuer

är varken att undervisa forskningspersonerna eller att avslöja ”sanningen”, utan att utforska hur människor skapar mening i sina liv och deras sätt att se på världen.

Ruth Frankenberg uppmärksammade i *The Social Construction of Whiteness: White Women, Race Matters* (1993) de fördelar vitheten ger vita kvinnor och lade med sitt arbete grunden för forskningsfältet kritiska vithetsstudier. Frankenberg lyssnar på vad kvinnorna har att säga utan att peka finger; hon bidrar ytterst sällan med några kritiska kommentarer utan fokuserar istället på vad och vem vita kvinnor faktiskt ger mening åt – vad de i faktisk och symbolisk mening ser. En rad metodologiska ansatser gör gällande att forskaren bör reflektera över forskningspersonernas exkluderande världsbilder först i efterhand.

Vissa forskare menar emellertid att forskare som ägnar sig åt kvalitativ forskning och som vill utmana legitimeringen och uttryck för rasism kan (och bör) reagera på och ifrågasätta sådana uttryck redan under själva intervjun (Jones Gast et al. 2022). I ett projekt om barnmorskor valde jag och Kerstin Sandell vid ett tillfälle (till en viss del) att följa den strategin (Mulinari 2011; Sandell 2014):

Vi deltar i ett möte på BB-avdelningen där man diskuterar ett fall med en gravid kvinna (av afrosvensk bakgrund), adopterad, som vill förlösas genom planerat kejsarsnitt. En rad olika yrkeskategorier finns närvarande (barnmorskor, sjuksköterskor) men mötet leds av en psykiatriker. Hon presenterar olika anledningar till varför kvinnans önskemål om kejsarsnitt inte bör tillmötesgå och gör tolkningen att den unga kvinnan är rädd för vaginal förlossning för att hon är rädd att hennes ”önskefulla svarta mor” ska återvända för att straffa henne medan hon föder (fältanteckning).

Barnmorskorna verkar inte veta hur de ska reagera annat än genom att säga att ”patienten är så trevlig”. De försöker emellertid lansera alternativa förklaringar, som att patienten tidigare gått igenom en svår och smärtsam förlossning och konstaterar också att patientens partner också är afrosvensk. Det hjälper inte. Den (vita) kvinnliga psykiatrikern fortsätter med en mer än fem minuter lång utläggning

om hur patienten (som identifierar sig som afrosvensk) är rädd för ”farliga, mäktiga och egoistiska svarta kvinnor som överger sina flickebarn” (fältanteckning).

Min kollega och jag tittar på varandra och reagerar samfällt med att fråga: ”Är det praxis att psykiatriker utvärderar patienterna på detta sätt utan att ha träffat dem?” Efter vår fråga avslutades mötet och sedan fick inte vi delta i några fler möten på kliniken. Jag hoppas att vi fattade rätt beslut. Det kändes omöjligt att medverka på ett möte med en så tydlig rasistisk agenda.

Samtidigt, och med tanke på den rasism som många födande utsätts för på landets förlossningsavdelningar (Mångkulturellt centrum 2014), kanske vi borde ha varit tysta och fortsatt att dokumentera och försöka förstå den vetenskapliga tradition och professionella status som gjorde rasismen möjlig. Kanske gjorde vi helt fel.

Referenser

- Askanius, T. (2019). Studying the Nordic Resistance Movement: Three Urgent Questions for Researchers of Contemporary Neo-Nazis and their Media Practices. *Media, Culture & Society*, 41(6): 878–888.
- Barrett, S. (1987). *Is God a Racist? The Right Wing in Canada*. Toronto: University of Toronto Press.
- Becker, H.S. (1967). Whose Side are We On?. *Social Problems*, 14(3): 239–247.
- Blee K.M. (1998). Managing Emotion in the Study of Right-Wing Extremism. *Qualitative Sociology*, 21(1): 381–399.
- Blee K.M. (2002). *Inside Organized Racism: Women in the Hate Movement*. Berkeley: University of California Press.
- Blee K.M. (2003). Studying the Enemy. I Glassner, B. & Hertz, R. (red.) (2003). *Our Studies, Ourselves*. New York: Oxford University Press, s. 13–23.
- Blee, K.M. (2009). Access and Methods in Research on Hidden Communities: Reflections on Studying U.S. Organized Racism. *eSharp*, temanr Critical Issues in Researching Hidden Communities, 10–27.
- Bonilla-Silva E. & Baiocchi, G. (2001). Anything But Racism: How Sociologists Limit the Significance of Racism. *Race and Society*, 4(2): 117–131.
- Bowman, D. (2017). Studying Up, Down, Sideways and Through: Situated Research and Policy Networks. https://www.gong.hr/media/uploads/bowman_dina.pdf.
- de los Reyes P. & Mulinari, D. (2023). *Intersektionalitet: Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. 2 uppl. Malmö: Liber.
- della Porta, D. (2014). *Methodological Practices in Social Movement Research*. Oxford: Oxford University Press.
- Denzin, N.K. (2015). What is Critical Qualitative Inquiry? I Cannella, G., Pérez, M.

- & Pasque, P. (red.), *Critical Qualitative Inquiry: Foundations and Futures*. Walnut Creek: Left Coast Press, s. 31–50.
- Dietrich, D.R. (2014). *Rebellious Conservatives: Social Movements in Defense of Privilege*. New York: Palgrave Macmillan.
- Esseveld, J. & Eyerman, R. (1992). Which Side are You On? Reflections of Methodological Issues in the Study of "Distasteful" Social Movements. I Diani, M. & Eyerman, R. (red.), *Studying Collective Action*. Newbury Park: Sage.
- Fielding, N. (1981). *The National Front*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Fillieule, O. & Accornero, G. (2016). *Social Movements Studies in Europe: The State of the Art*. New York & Oxford: Berghahn.
- Frankenberg, R. (1993). *The Social Construction of Whiteness: White Women, Race Matters*. London: Routledge.
- Gardell, M. (2015). *Raskrigaren: Seriemördaren Peter Mangs*. Stockholm: Leopold förlag.
- Golfín, D., Rusanovsky, T. & Zantvoort, F. (2022). Interconnected Experiences: Embodying Feminist Research with Social Movements. I Harcourt, W., van den Berg, K., Dupuis, C. & Gaybor, J. (red.), *Feminist Methodologies: Gender, Development and Social Change*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Hallgren, H. (2008). *När lesbiska blev kvinnor: lesbiskfeministiska kvinnors diskursproduktion rörande kön, sexualitet, kropp och identitet under 1970- och 1980-talet i Sverige*. Stockholm: Kabusa böcker.
- Hoang, K.K. (2022). *Spiderweb Capitalism: How Global Elites Exploit Frontier Markets*. Princeton: Princeton University Press.
- Jones Gast, M., Chisholm, J.S., Sivira-Gonzalez, Y. & Douin, A.T. (2022). Racialized Moments in Qualitative Interviews: Confronting Colour-Blind and Subtle Racism in Real Time. *International Journal of Research & Method in Education*, 45(3): 284–296.
- Knoblock, I. (2022). *Writing Weaving Sámi Feminisms: Stories and Conversations*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Kolankiewicz, M. (2021). The Ethics of Renaming: On Challenges and Dilemmas of Anonymization in a Study of Anti-Muslim Racism. I The Critical Methodologies Collective. *The Politics and Ethics of Representation in Qualitative Research: Addressing Moments of Discomfort*. London: Routledge, s. 113–127.
- Koonz, C. (2003). *The Nazi Conscience*. Cambridge, Mass.: Belknap Press.
- Lauder, M.A. (2003). Observation of a Deviant Community: Justifying the Use of Deception. *Journal of Contemporary Religion*, 18(2): 185–196.
- Lee, R.M. (1995). *Dangerous Fieldwork*. Newbury Park: Sage.
- Liinason, M. & Cuesta, M. (2016). *Hoppets politik: Feministisk aktivism i Sverige idag*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Martinsson, L. & Ericson, M. (2023). "Fight pandemics with protective masks or gender?" Emerging collective identities and anti-gender movements on Twitter during the COVID-19 crisis in Sweden. *Feminist Media Studies*, 23(5): 2011–2027.
- Mattsson, C. & Johansson, T. (2020). *Den hatfulle andre: Vägar in i och ut ur nynazistiska rörelser*. Göteborg: Korpen.
- Mattsson, T. (2022). *Intersektionalitet i socialt arbete: teori, reflektion och praxis*. Tredje upplagan. Malmö: Gleerups.
- Mulinari, D. (2011). Giving Birth in neoliberal Times. I Fahlgren, S., Johansson, A.

- & Mulinari, D. (red.) (2011). *Normalization and "outsiderhood": Feminist readings of a neoliberal welfare state*. [Hilversum]: Bentham Science.
- Mulinari, D. & Neergaard, A. (2010). Sverigedemokraterna och det teoretiska fältet. I Deland, M., Hertzberg, F. & Hvitfeldt, T. (red.), *Det vita fältet: Samtida forskning om högerextremism*. Opuscula Historica Upsaliensis 41. Uppsala: Uppsala universitet.
- Mulinari, D. & Neergaard, A. (2014). "We are Sweden Democrats because we care for others": Exploring Racism in the Swedish Extreme Right. *European Journal of Women's Studies*, 21(1): 43–56.
- Mulinari, D. & Neergaard, A. (2019). A Contradiction in Terms? Migrant Activists in the Sweden Democrats party. *Identities*, 26(2): 222–240.
- Mångkulturellt centrum (2014). *Afrofobi: En kunskapsöversikt över afrosvenskars situation i dagens Sverige*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Nader, L. (2008 [1969]). "Key note Address" Fifth Annual Public Anthropology Conference: Supporting Social Movements.
- Polletta, F. (2006). Mobilisation Forum: Awkward Movements. *Mobilization: An International Quarterly*, 11(4): 475–500.
- Postill, J. (2015) Public Anthropology in Times of Media Hybridity and Global Upheaval. I Abram, S. & Pink, S. (red.) (2015). *Media, Anthropology and Public Engagement*. Oxford: Berghahn.
- Sandell, K. (2014). Att veta som den jag är: Reflektioner över ett misslyckat fältarbete. I Sandell, K., Sager, M. & Rätzsch, N. (red.), *Kritiska gemenskaper: Att skriva feministisk och postkolonial vetenskap*. Lund: Lunds universitet.
- Sandell, K. (2015). Donna Haraway. I Jonsson, S. (red.), *Samtida politisk teori*. Stockholm: Tankekraft förlag.
- Schaeffer, R.K. (2014). *Social Movements and Global Social Change*. New York: Rowman.
- Tarducci, M. (2017). "Poner el cuerpo" en las calles: Los enfrentamientos de las activistas feministas y los grupos anti-derechos. *Cadernos Pagu*, 50, 2017:e175021.
- Tarrow, S. (1994). *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tyagi, A. (2018). Field, Ethics and Self: Negotiating Methodology in a Hindu Right Wing Camp. *Contemporary Social Science*, 13(3–4): 323–336.
- Valdez, N. (2023). Studying Up from the Margins in a White-Supremacist-Cis-Hetero-Patriarchal-Capitalist Culture. *Medical Anthropology Quarterly*, 37(3): 190–203.
- Virchow, F. (2007). Performance, Emotion, and Ideology: On the Creation of "Collectives of emotion" and Worldview in the Contemporary German Far Right. *Journal of Contemporary Ethnography*, 36(2): 147–164.
- Östberg, K. (2021). *Folk i rörelse: Vår demokratiska historia*. Stockholm: Ordfront.

Muntlig historia som feministisk forskningsmetod

Kristin Linderoth

Oral history is the poetry of the everyday, the literature of the streets, the subjective experiences and personal perspectives of the extraordinary ordinary people – not a substitute but an essential piece of any accurate record of human events (Ayers & Ayers 2013: 7).

Det här kapitlet belyser vad muntlig historia kan tillföra genusvetenskaplig forskning. Muntlig historia kan syfta på en metod för materialinsamling, på ett forskningsfält eller en forskningstradition, på resultatet av forskningen, eller på allt detta tillsammans (Thor 2015: 11–13. För olika perspektiv på muntlig historia som fält, se t.ex. Gluck & Patai 1991, Mahuika 2019, Perks & Thomson 2016, Sangster 2013, Shopes 2014, Summerskill, Tooth Murphy & Vickers 2022, Thomson 2006, Thor 2015). Ibland används den engelska beteckningen *oral history* även i Sverige. Utmärkande för muntlig historia är att människors muntligt förmedlade berättelser om det förflutna utgör en bärande del av källmaterialet i undersökningen. Metoden används för att utforska personliga erfarenheter av exempelvis strejker och arbetsplatskamp (LaTour 2008; Linderoth 2020; Moss 2015; Overud 2020), arbete och migration (Herbert 2016 [2008]; Strollo 2013; Svanberg 2010), familj (McCullough 2017), sociala rörelser och politisk organisering (Bridger 2018; Bryan, Dadzie & Scafe 2018 [1985]; Dangl 2019; Jolly 2019) samt hur människor förstår dessa erfarenheter när de ser tillbaka på dem. I det här kapitlet ligger tonvikten på muntlig historia som vetenskaplig

praktik, men den muntliga historietraditionen har existerat som ett verktyg för kunskapsöverföring långt innan den institutionaliserades på universiteten, ofta som ett sätt att främja samhällsförändring underifrån (se t.ex. Kerr 2016; Shopes & Starecheski 2017).

I akademien har muntlig historia en tvärvetenskaplig karaktär. Det finns en nära anknytning till historieämnet, men forskare utövar muntlig historia även inom andra discipliner (Thor 2015: 13–16). Den inriktning som presenteras här kännetecknas av en ambition att skriva historia underifrån, med fokus på grupper som tidigare varit osynliggjorda eller underrepresenterade (Kerr 2016; Portelli 1997; Shopes & Starecheski 2017). I feministisk muntlig historia har det framför allt handlat om att sätta kvinnors erfarenheter i centrum och utmana en historieskrivning där mäns liv och upplevelser dominerat, men feministisk muntlig historia utmärks också av att sociala relationer som kön, klass och etnicitet är centrala analytiska kategorier (Jolly 2019; Sangster 1994). Muntlig historia används av feministiska rörelser och forskare över hela världen, och i flera länder har institutionaliseringen av muntlig historia på universiteten gått hand i hand med framväxten av genusvetenskap (Jolly 2019: 40–41; Thor 2015).

Feministisk muntlig historia har ofta utgått från ståndpunkts-teori, i antagandet att sociala relationer som klass, kön och etnicitet bidrar till kollektiva skillnader i erfarenheter och hur vi tolkar dessa. Det innebär inte att det finns parallella verkligheter, utan att världen ser olika ut beroende på varifrån den betraktas. Forskare som arbetar inom denna tradition har argumenterat för att erfarenheter av underordning och förtryck möjliggör särskilt viktiga perspektiv på maktrelationer (Hartsock 2004; Collins 1991 [1986]; Smith 2005). Underordnade grupper är bärare av kunskap om samhället som ofta är osynlig för överordnade grupper, eller som överordnade grupper till och med ignorerar eller förnekar (Wylie 2003). För muntliga historiker innebär det att underordnade kollektivs erfarenheter är centrala källor till kunskap om historien såväl som om hur samhället fungerar idag, genom att de både hjälper oss att ta reda på mer om det förflutna och att analysera hur människor själva förhåller sig till det som varit.

Det är i huvudsak utifrån ett ståndpunktsteoretiskt perspektiv som muntlig historia presenteras i det här kapitlet, men metoden används också inom ramen för andra teoretiska traditioner. Sedan 1980-talet har poststrukturalistiska angreppssätt fått ett större utrymme i feministisk muntlig historia (Gluck 2011). Poststrukturalistiskt influerade muntliga historiker analyserar hur narrativ om det förflutna konstrueras i relation till rådande diskurser. Fokus ligger på *hur* människor minns och berättar, och mindre vikt läggs vid muntligt förmedlade berättelser som källor till ny kunskap om det förflutna (se t.ex. Strollo 2013; Summerfield 1998; Sutcliffe-Braithwaite & Thomlinson 2022).

En forskare kan använda muntlig historia både i traditionella studier, där hen genomför intervjuer utifrån en frågeställning som hen valt, och inom ramen för sociala rörelser, till exempel i lokalsamhällsprojekt, grävcirklar eller andra kollektiva sammanhang, där metoden fungerar som ett verktyg som kan stärka underordnade grupper och främja rörelsebyggande. I sådana sammanhang initieras forskningen ofta av deltagarna, eller så är de med och styr riktningen för kunskapsproduktionen och vad kunskapen används till (se t.ex. Kerr 2016; Mercier & Buckendorf 2007; Shopes & Starecheski 2017). I det här kapitlet behandlas metodens praktiska tillämpning med fokus på traditionella vetenskapliga studier. Jag belyser vad som kan undersökas genom muntlig historia och berör samtidigt översiktligt feministiska nyckeldebatter om erfarenhet och subjektivitet som kunskapskällor, där olika förståelser kan ha bäring på vilka forskningsfrågor som ställs. Därefter beskriver jag, med utgångspunkt i min egen forskning, hur en studie kan läggas upp, och ger exempel på olika intervjupraktiker som muntliga historiker använder. Jag diskuterar också analys av muntligt material och hur muntliga berättelser kan användas i skrivandet av historia.

Vad kan undersökas?

Muntlig historia används för att undersöka historiska händelser och företeelser som inte kan studeras med hjälp av annat källmaterial (se t.ex. Strollo 2013), men bidrar inte bara med att fylla i kunskapsluckor

eller kompensera där det saknas skriftliga källor (Sangster 1994: 7). Metoden erbjuder också en unik möjlighet att utforska hur människor uppfattar sig själva och sina aktiviteter, något som brukar benämnas subjektivitet. Att studera subjektivitet genom muntlig historia innebär att inte bara intressera sig för vad som hände, utan även för vad intervjupersonen kände kring det som hände och hur hen förhåller sig till det vid intervjutillfället. Genom att berätta om erfarenheter från det förflutna ägnar sig intervjupersonerna också åt subjektivitetsskapande i nuet (Moss 2015: 42). Muntliga berättelser kan alltså användas för att blottlägga händelser som inte finns nedtecknade i skriftligt material, avslöja okända aspekter av redan kända händelser och för att analysera händelsers betydelser för människor (Portelli 1997; Sangster 1994: 7).

När forskningsfältet växte fram kritiserades muntlig historia för att bygga på minnen och berättelser som bleknat, omtolkats, friserats eller påverkats utifrån under tiden som gått mellan en inträffad händelse och tidpunkten för intervjun. Tillsammans med forskarens inflytande över källmaterialet ansågs det diskvalificera muntlig historia vetenskapligt (Abrams 2010: 5). För muntliga historiker är detta dock inte skäl att avfärda muntliga berättelser som källmaterial. Istället blir frågor om tid, minne och makt över kunskapsproduktionen en del av forskningsprocessen. För muntliga historiker är det en självklar utgångspunkt att minne inte fungerar som ett arkiv eller en frysbox där tiden står stilla (Portelli 2006 [1979]: 37, 1997: 44), utan att våra minnen av en viss händelse påverkas av annat som skett i samhället och i våra liv. Att bli intervjuad om det förflutna är också ett sätt att minnas, snarare än att intervjupersonen anländer till intervjun med färdigformulerade minnen (Linderoth 2020: 48–50). Genom sin blotta närvaro och framtoning, liksom genom de frågor som ställs, är intervjuaren delaktig i att minnen och berättelser konstrueras på ett visst sätt. Intervjun är därför ett historiskt dokument som skapas av både den som intervjuas och den som intervjuar (Sangster 1994: 10–11).

Vad innebär det då att studera erfarenheter? Den kanske mest centrala och långlivade debatten bland feministiska muntliga historiker har kretsat kring just det. Tendensen att betrakta vita medel-

klasskvinnors erfarenheter som representativa har synliggjorts och kritiserats av bland andra marxistiska och postkoloniala feminister, som framhållit att inte bara kön utan även andra sociala relationer, som klass, etnicitet och sexualitet, skapar skillnader i livsvillkor och i hur vi minns och berättar om våra liv (Oksala 2014: 389; Olsen & Shopes 1991; Sangster 1994).

Feminister influerade av poststrukturalism har ifrågasatt själva användandet av personliga erfarenheter som vetenskaplig utgångspunkt, bland annat med argumentet att erfarenhet förutsätter kategoriseringar snarare än att problematisera dem (Strollo 2013: 56). Muntliga historiker som arbetat inom den ståndpunktsteoretiska traditionen har anklagats för att tillskriva kategorin kvinnor delade och definierande egenskaper, och därför utgå från en essentialistisk förståelse av kön (Rolin 2009: 218; Scott 1991).

Ståndpunktsteoretiker har bemött kritiken mot erfarenhetsbegreppet som essentialistiskt med att erfarenhet alltid är situerad: den äger rum inom en specifik social, kulturell, historisk och rumslig kontext som definierar hur den formas. Det existerar alltså inte någon essentiell eller generisk ”kvinnoerfarenhet”. Samhällets maktrelationer genomsyrar människors upplevelser, och finns därmed implicit i våra berättelser (Smith 2005: 42–43).

Att studera erfarenheter är att utforska och förklara det individuella och personliga genom kollektiva villkor. Det betyder att även om erfarenheter hos underordnade grupper är ämnet riktas blicken framför allt mot hur dessa skapas. Fokus ligger inte på gruppen som sådan, utan på de maktrelationer som underordnar gruppen och hur dessa skulle kunna ändras. Att studera kvinnors erfarenheter avslöjar med andra ord inte något om kvinnor i sig, utan om de strukturella villkor som organiserar tillvaron (Selberg 2014: 91; för en feministisk diskussion om utmaningarna med att studera kollektiva rörelser och skeenden genom individuella berättelser, se Russell, Jolly & Cohen 2012.)

Att se erfarenheter som ett sätt att utforska händelser och maktrelationer, och att analysera hur människor minns och konstruerar berättelser om det förflutna, behöver inte stå emot varandra (Abrams

2010: 8–9). Många muntliga historiker gör både och, även om var tyngdpunkten läggs och hur subjektivitet analyseras varierar med den teoretiska förståelsen. Alessandro Portelli har visat att narrativ som är kronologiskt eller innehållsmässigt felaktiga ändå är värdefulla, både för att komma åt meningsskapande och subjektivitet (varför berättar en person sin historia på just det sättet?) och för att det ger en utgångspunkt för att ta reda på och diskutera vad som verkligen hände (Brinson 2001; se även Nilsson Mohammadi 2018; Svanberg 2015). Om muntliga narrativ däremot inte analyseras i relation till en materiell och social kontext kan insikter om hur en berättelse konstrueras genom språk och form inte användas som grund för att kritiskt granska förtryck och ojämlikhet, en praktik central för muntlig historia som metod (Sangster 1994: 22, 2013).

Hur kan en studie läggas upp?

I min doktorsavhandling om Kommunalstrejken 2003 använder jag muntliga berättelser från fackligt aktiva kommunalare för att undersöka strejken som historisk händelse och analysera den som en kamp om välfärdsarbetets värde och som arena för kollektiv mobilisering och subjektsformering (Linderoth 2020). Jag diskuterar också vilka slutsatser som kan dras om de möjligheter och begränsningar som präglar välfärdsstrejker. Mina forskningsfrågor är vilka kunskaper om strejken som förmedlas genom fackligt aktiva kommunalares erfarenheter, vad deltagandet i strejken betytt för formeringen av individuell och kollektiv subjektivitet och på vilket sätt en belysning av fackligt aktiva kommunalares strejkerfarenheter kan bidra till en fördjupad förståelse av hur rättvisa artikuleras i klassbaserad kamp för samhällsförändring. Intervjupersonernas berättelser ses som källor till kunskap om vad som hände, och i det ingår hur de som deltog påverkades av strejken och hur klass och kön skapar vissa erfarenheter.

Hur fackligt aktiva kommunalare själva definierar strejken och sin strejkaktivitet står i centrum för studien, och intervjupersonerna presenteras utförligt. Samtidigt utgår jag från att det med hjälp av deras berättelser om strejken går att förstå någonting större än enskilda

erfarenheter, alltså villkoren för strejker i offentlig välfärdssektor. I analysen försöker jag lokalisera deras muntligt förmedlade erfarenheter inom de politiska och fackliga relationer, och de arbetsmarknadsrelationer, inom vilka strejken ägde rum. Det innebär att jag även behövde vända mig till skriftliga källor för att kontextualisera berättelserna och för att ta reda på sådant som datum och siffror, som kan vara svåra att minnas när det gått lång tid. Muntliga och skriftliga källor kan alltså komplettera varandra (Portelli 1997).

Är det då bäst att börja med intervjuer eller ska eventuellt annat källmaterial samlas in och bearbetas först? Det finns för- och nackdelar med båda tillvägagångssätten. En fördel med att börja i skriftligt material är att det kan ingjuta förtroende hos dem man vill intervjua om det märks att man är påläst. Det kan också bli lättare att ställa relevanta frågor. Att istället börja i intervjupersonernas berättelser har å andra sidan den fördelen att studiens utformning i större utsträckning kan utgå från deras perspektiv, något som är viktigt för många muntliga historiker.

Jag inledde arbetet med min studie om Kommunalstrejken med att göra några intervjuer, och sedan ta undersökningen vidare därifrån. Redan under de första intervjuerna blev det tydligt att den ganska ytliga kunskap jag på förhand hade hindrade mig från att förstå allt som sades. Utifrån de teman som framträtt som centrala i intervjupersonernas berättelser började jag då samla in skriftligt material, bland annat artiklar ur fackföreningspressen. Det gav mig en ökad förståelse för den politiska samtids strejken ägde rum i, och även för Kommunals interna diskussioner inför, under och efter konflikten. Jag gjorde några förändringar i min intervjuguide, och successivt ökade också min förmåga att ställa relevanta följdfrågor. Från att jag i början hade betydligt mindre kunskap om strejken än intervjupersonerna märkte jag att jag efterhand blev mer säker på saker som datum, avtalskrav och medierapportering, sådant som de ofta hunnit glömma. När jag genomfört alla intervjuer kunde jag återvända till det skriftliga materialet, och utifrån de teman jag uppfattat som mest centrala i intervjupersonernas berättelser använda mig av det som var relevant för att kontextualisera deras utsagor.

Att genomföra intervjuer

I metodlitteratur skiljs muntlig historia från andra intervjupraktiker bland annat genom att muntlig historia ofta fokuserar på en persons livshistoria, där den som intervjuas själv kan välja vad hen vill prata om och i vilken ordning. Om forskaren är intresserad av en specifik händelse eller historisk period, som jag var för min avhandling, blir det däremot nödvändigt att styra intervjun lite mer. Flera olika tillvägagångssätt är dock fortfarande möjliga. Ofta används ”semistrukturerad” för att beskriva en intervju där vissa frågor har förberetts och ställs, men där utrymme finns för spontana följdfrågor. Vad innebär ett sådant förhållningssätt för muntliga historiker?

I amerikanska Oral History Associations riktlinjer (2018) betonas dels vikten av balans mellan det som forskaren är intresserad av att ta reda på och det som intervjupersonen vill berätta, dels vikten av att som forskare uppmuntra fördjupningar och reflektioner (för fler praktiska guider, se DeBlasio 2009; Mayotte 2013; Thompson 2000 [1978]). I utformandet av intervjuguiden finns flera möjligheter, som alla i någon utsträckning lever upp till detta. En variant är att inte ens börja med en fråga, utan med en helt öppen uppmaning. Om man är intresserad av en livsberättelse kan det vara: ”Berätta om ditt liv.” Om man istället vill utforska en specifik händelse eller ett tema kan uppmaningen anpassas därefter. I min studie hade en sådan uppmaning kunnat vara: ”Berätta om strejken”, men en öppen fråga hade också kunnat användas, till exempel: ”Vad gjorde du under strejken?” I en sådan teknik följs den inledande uppmaningen eller frågan upp först när den som intervjuas uttömt allt hen vill säga. Då kan man antingen välja bland möjliga följdfrågor man har förberett, eller helt enkelt hugga tag i något som sagts.

Ett potentiellt problem med en så öppen teknik kan vara att det står i motsättning till vad de flesta väntar sig av en intervjusituation, alltså att de ska svara på frågor och att den som intervjuar ska leda samtalet. Om den som intervjuas inte upplever att hen har något särskilt viktigt eller intressant att berätta kan det också verka hämmande med ett upplägg där hen behöver ta initiativ och styra samta-

lets riktning (Sohl 2014: 62; Strollo 2015: 158). Detta gäller naturligtvis särskilt om den som intervjuas tillhör en grupp som sällan tillfrågas av forskare eller journalister, och som därför är ovan vid att prata mycket om sig själv.

En annan variant är att i intervjuguiden förbereda ett mindre antal övergripande frågor, under vilka man kan skriva ned några alternativa följdfrågor som man väljer mellan utifrån den riktning intervjun tar. Det går naturligtvis även att förbereda ett större antal frågor som man försöker hinna med att ställa, i syfte att få veta så mycket som möjligt av det man är mest intresserad av. Risken med det är emellertid att man blir mindre uppmärksam på intervjupersonens narrativ och kanske går miste om sådant som hen skulle ha lyft fram om en mer öppen teknik använts. Det kan också leda till att intervjun blir utdragen och pågår längre än vad den som intervjuas egentligen orkar. När jag intervjuade fackligt aktiva kommunalare hade jag en guide med ett stort antal frågor, och under de första intervjuerna försökte jag hinna med att ställa alla. Jag frångick sedan guiden och fokuserade istället på färre förberedda frågor, och blev därigenom mer lyhörd för vad intervjupersonerna ville förmedla.

Oavsett hur man utformar sin guide är det viktigt att sträva mot muntlig historias ambition att intervjuas på individens egna villkor och att lyssna på hela berättelsen (Jolly 2019: 41). Om den som intervjuas ger väldigt långa svar kan det vara frestande att skynda på, till exempel genom att avbryta eller ställa nästa fråga så fort det kommer en andningspaus. Risken är att du då går miste om intressanta uppgifter eller reflektioner, som kanske skulle ha kommit om intervjupersonen fått fortsätta eller fått tänka efter lite. Var alltså inte rädd om det blir tyst ett antal sekunder, se det som en del av metoden att vara en god lyssnare. Tänk heller inte bara på vilka frågor som ska ställas, utan även på hur de ska formuleras. Undvik antaganden eller att lägga ord i munnen på den du intervjuar. Det är bättre att ställa frågor som ”Hur upplevde du det?” än att säga ”Jag antar att du upplevde det som svårt?”. Ibland behöver frågor ställas som kan besvaras med ett enkelt ja eller nej, men generellt blir svaren mer utförliga och

djuplodande om frågorna formuleras mer öppet (Ayers & Ayers 2013: 7; Oral History Society).

En utmaning är att muntliga historikers intresse för människors egna erfarenheter kan krocka med föreställningen att forskare är ute efter ”fakta” och att fakta är sådant som datum, procentsatser och så vidare. När jag påbörjade mina intervjuer hade det gått nio år sedan Kommunalstrejken ägde rum, och vid den sista intervjun hade 13 år passerat. Trots att jag betonade att det var deras egna erfarenheter och reflektioner jag ville ta del av var det flera som varnade för att de kanske inte skulle kunna svara på frågorna och som uttryckte oro över att inte ha något att säga om strejken eftersom det gått så lång tid. Några bad nästan om ursäkt för att inte ha ”förberett sig”. Andra uttryckte skepsis när jag efteråt sade att deras berättelser bidragit väldigt mycket till studien. I bakgrunden anade jag dels ovan nämnda föreställning om vad en forskare ska vara intresserad av, dels en ovana vid att bli tilltalad som historieskapande subjekt, samt kanske även en rädsla för att inte leva upp till förväntningarna (jfr Moss 2015: 47). Detta kan man inte göra så mycket åt, mer än att förklara vad det är man studerar och visa sitt genuina intresse för det som berättas, men det betyder att om en intervjuperson främst är fokuserad på att redogöra för kronologin så kan man få anstränga sig lite mer för att få veta hur hen upplevde det som hände.

Att analysera och skriva

Att tolka och analysera muntliga berättelser är förmodligen den svåraste uppgiften man står inför som forskare, av flera skäl (Strollo 2015: 160–161, se även Jolly 2019: 50–61). Hur det egentligen går till kan framstå som något av ett mysterium och utelämnas ofta i metodredogörelser, kanske för att analysarbete är svårare både att göra och att beskriva än till exempel utformandet av en intervjuguide.

Det första som är viktigt att understryka är att analysarbetet inte är något som äger rum efter att allt material finns på plats, utan påbörjas redan under materialinsamlingen och fortsätter genom hela processen, inte minst under transkriberingen av intervjuerna

och läsningen av dessa (Sohl 2014: 68–70; Taylor 2007: 35). När jag genomförde mina första intervjuer med fackligt aktiva kommunalare var det några teman som återkom, som jag direkt började arbeta med analytiskt. Det rörde sig om välfärdsarbetets villkor och värde och hur kraven på högre löner gick hand i hand med en strävan att bli sedd. Det handlade också om sammanhållning och kollektiv styrka i själva strejken och hur det kändes när strejken tog slut. Som en röd tråd genom båda dessa teman löpte betydelsen av att kommunalarna arbetade i den offentliga välfärdssektorn och därför under konflikten hade politiska arbetsgivare som motpart. I dialog med tidigare forskning och teoretiska bidrag utvecklade jag analysen efterhand som jag gjorde fler intervjuer, hela tiden med utgångspunkt i de betoningar som intervjupersonerna gjorde genom att återkomma till vissa teman.

I min bok återger jag ofta långa utdrag från intervjuerna. Det är ett sätt att placera kommunalarnas berättelser i centrum, i linje med muntlig historias ambition att lyfta fram arbetares erfarenheter och perspektiv, liksom att skapa en öppen text som inbjuder till vidare dialog, och kanske till olika tolkningar av materialet. Det går också att skriva muntlig historia på flera andra sätt. Materialet kan användas genom att kortare citat från intervjupersonerna återkommande integreras i texten och blir en del av en större berättelse (se t.ex. Eriksson 1991) eller genom att även intervjuaren är synlig och dialogen hamnar i fokus för analysen (se t.ex. Nilsson Mohammadi 2018; Portelli 2011).

En utmaning med analysarbete inom muntlig historia är att det är verkliga människors utsagor som ska behandlas som data. Ett urval ska göras, deras talade ord ska förvandlas till skrift och i dialog med sina teoretiska utgångspunkter ska forskaren ta sig rätten att tolka vad de sagt. Frågor om vem som har tolkningsmöjlighet och vems röst det är som egentligen hörs i den färdiga texten har diskuterats utförligt inom muntlig historia, inte minst av feministiska forskare (se t.ex. Gluck & Patai 1991; Shopes 2003; Sitzia 2003).

För mig var en central drivkraft i skrivandet att lyfta fram den kunskap som intervjupersonerna besitter: kunskap om att strejka, men också om välfärdsarbetets och den fackliga organiserings förändrade villkor, och om ojämlikhet i samhället. Detta ligger i linje

med den muntliga historietraditionens ambition att rikta fokus mot grupper av människor som tidigare varit osynliggjorda i historisk forskning. I min analysmetod är förmedling av intervjupersonernas berättelser därför en central komponent. Analysen separerades aldrig från de människor som berättade sina historier; när jag arbetade med materialet kunde jag höra deras röster i huvudet, deras tonfall och dialekter (jfr Taylor 2007: 35). För mig innebar detta ett ständigt reflekterande över hur jag ändå kunde förhålla mig kritiskt och analytiskt till materialet. Arbetet präglades av en osäkerhet om vad jag skulle kunna tillföra som inte mina intervjupersoner redan hade sagt bättre. Samtidigt är det genom att intervjumaterialet tolkas och analyseras i relation till en ekonomisk och politisk historisk kontext som individuella erfarenheter omvandlas till sociala erfarenheter och muntliga berättelser från rena biografier till historiska utsagor. Att visa intervjupersonerna respekt genom att utgå från deras erfarenheter och ståndpunkter och betrakta dem som kunskapsbärande subjekt innebär inte heller att man behöver hålla med om allt de säger. Alla berättelser innehåller motsägelser eller dissonanser, som det är forskarens uppgift att lyfta fram och granska.

Sammanfattning

För genusvetenskap är kunskap om historien viktig för att förstå varför världen ser ut som den gör, men också för att analysera hur rådande förhållanden kan ändras. När det förflutna utforskas blir det tydligt att relationer av över- och underordning kan vara ihållande över tid, men att de inte är statiska. Den betydelse som vårt kollektiva handlande har för samhällsförändring synliggörs när vi blickar bakåt, på ”extraordinära vanliga” människors praktiker. Muntlig historia ger en unik möjlighet till historieskrivning underifrån, där människors egna berättelser kan utgöra grunden för en bättre förståelse av det förflutna, men också belysa hur de idag förhåller sig till det som varit. I den fortsatta utvecklingen av muntlig historia har genusvetare mycket att bidra med, inte minst genom att sociala relationer som kön, klass och etnicitet används som centrala analytiska kategorier. Med hjälp

av feministisk teoribildning om ojämlikhet och social förändring kan individuella berättelser tolkas i relation till övergripande maktstrukturer, och därmed belysa kollektiva villkor.

Referenser

- Abrams, L. (2010). *Oral History Theory*. London & New York: Routledge.
- Ayers, W. & Ayers, R. (2013). Foreword: Every Person is a Philosopher/Everyday is Another Story. I Mayotte, C. (red.), *The Power of the Story: The Voice of Witness Teacher's Guide to Oral History*. San Francisco: McSweeney's Books, s. 6–7.
- Bridger, E. (2018). Soweto's Female Comrades: Gender, Youth and Violence in South Africa's Township Uprisings, 1984–1990. *Journal of Southern African Studies*, 44(4): 559–574.
- Brinson, B. (2001). Crossing Cultures: An Interview with Alessandro Portelli. *Oral History Review*, 28(1): 87–113.
- Bryan, B., Dadzie, S. & Scafe, S. (2018 [1985]). *The Heart of the Race: Black Women's Lives in Britain*. London: Verso Books.
- Collins, P.H. (1991 [1986]). Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought. I Fonow, M.M. & Cook, J.A. (red.) (1991). *Beyond Methodology: Feminist Scholarship as Lived Research*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Dangl, B. (2019). *The Five Hundred Year Rebellion: Indigenous Movements and the Decolonization of History in Bolivia*. Chico: AK Press.
- DeBlasio, D.M. (2009). *Catching Stories: A Practical Guide to Oral History*. Athens, Ohio: Swallow Press.
- Eriksson, U. (1991). *Gruva och arbete: Kiirunavaara 1890–1990*. Uppsala: Ekonomisk-historiska institutionen, Uppsala universitet.
- Gluck, S.B. (2011). Has Feminist Oral History Lost Its Radical/Subversive Edge?. *Oral History*, 39(2): 63–72.
- Gluck, S.B. & Patai, D. (red.) (1991). *Women's Words: The Feminist practice of Oral History*. New York & London: Routledge.
- Hartsock, N. (2004). The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism. I Harding, S.G. (red.), *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*. New York & London: Routledge.
- Herbert, J. (2016 [2008]). *Negotiating Boundaries in the City: Migration, Ethnicity, and Gender in Britain*. London & New York: Routledge.
- Jolly, M. (2019). *Sisterhood and After: An Oral History of the UK Women's Liberation Movement, 1968–Present*. New York: Oxford University Press.
- Kerr, D.R. (2016). Allan Nevins Is Not My Grandfather: The Roots of Radical Oral History Practice in the United States. *The Oral History Review*, 43(2): 367–391.
- LaTour, J. (2008). *Sisters in the Brotherhoods: Working Women Organizing for Equality in New York City*. New York: Palgrave Macmillan.
- Linderoth, K. (2020). *Kampen om välfärdsarbetets värde: Fackligt aktiva kommunalare minns strejken 2003*. Stockholm: Leopard förlag.

- Mahuika, N. (2019). *Rethinking Oral History and Tradition: An Indigenous Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Mayotte, C. (red.) (2013). *The Power of the Story: The Voice of Witness Teacher's Guide to Oral History*. San Francisco: McSweeney's Books.
- McCullough, A.C. (2017). "On the margins of family and home life?": *Working-Class Fatherhood and Masculinity in Post-War Scotland*. Edinburgh: University of Edinburgh.
- Mercier, L. & Buckendorf, M. (2007). *Using Oral History in Community History Projects*. Oral History Association.
- Moss, J.T. (2015). *Women, Workplace Militancy and Political Subjectivity in Britain, 1968–1985*. Glasgow: University of Glasgow.
- Nilsson Mohammadi, R. (2018). *Den stora gruvstrejken i Malmfälten: En muntlig historia*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Oksala, J. (2014). In Defence of Experience. *Hypatia*, 29(2): 388–403.
- Olsen, K. & Shopes, L. (1991). Crossing Boundaries, Building Bridges: Doing Oral History Among Working-Class Women and Men. I Gluck, S.B. & Patai, D. (red.), *Women's Words: The Feminist Practice of Oral History*. London & New York: Routledge.
- Oral History Association (2018). Best Practices. <https://oralhistory.org/best-practices/>.
- Oral History Society. Interviewing. <https://www.ohs.org.uk/for-beginners/interviewing/>.
- Overud, J. (2020). "När var strejken?": Minnet av Algotssömmerskornas kamp, Västerbotten 1972–1986. *Tidskrift för genusvetenskap*, 41(4): 16–36.
- Perks, R. & Thomson, A. (red.) (2016). *The Oral History Reader*. London & New York: Routledge.
- Portelli, A. (1997). *The Battle of Valle Giulia: Oral History and the Art of Dialogue*. Wisconsin: The Wisconsin University Press.
- Portelli, A. (2006 [1979]). What Makes Oral History Different. I Perks, R. & Thomson, A. (red.), *The Oral History Reader*. London & New York: Routledge.
- Portelli, A. (2011). *They Say in Harlan County: An Oral History*. New York: Oxford University Press.
- Rolin, K. (2009). Standpoint Theory as a Methodology for the Study of Power Relations. *Hypatia*, 24(4): 218–226.
- Russell, P., Jolly, M. & Cohen, R. (2012). Sisterhood and After: Individualism, Ethics and an Oral History of the Women's Liberation Movement. *Social Movement Studies*, 11(2): 211–226.
- Sangster, J. (1994). Telling Our Stories: Feminist Debates and the Use of Oral History. *Women's History Review*, 3(1): 5–28.
- Sangster, J. (2013). Politics and Praxis in Canadian Working-Class History. I Sheftel, A. & Zembrzycki, S. (red.), *Oral History Off the Record*. New York: Palgrave Macmillan.
- Scott, J. (1991). The Evidence of Experience. *Critical Inquiry*, 17(4): 773–797.
- Selberg, R. (2014). Erfarenhet som feministiskt begrepp: Kön, medvetande och handling i institutionell etnografi. I Sandell, K., Räthzel, N. & Sager, M. (red.), *Kritiska gemenskaper: Att skriva feministisk och postkolonial vetenskap: En vänbok till Diana Mulinari*. Lund: Lunds universitet, s. 83–93.

- Shopes, L. (2003). Commentary: Sharing Authority. *The Oral History Review*, 30(1): 103–110.
- Shopes, L. (2014). Insights and Oversights: Reflections on the Documentary Tradition and the Theoretical Turn in Oral History. *Oral History Review*, 41(2): 257–268.
- Shopes, L. & Starecheski, A. (2017). Disrupting Authority: The Radical Roots and Branches of Oral History. National Council on Public History. <https://ncph.org/history-at-work/disrupting-authority-the-radical-roots-and-branches-of-oral-history/>.
- Sitzia, L. (2003). A Shared Authority: An Impossible Goal?. *The Oral History Review*, 30(1): 87–101.
- Smith, D. (2005). *Institutional Ethnography: A Sociology for People*. Lanham: Alta-mira Press.
- Sohl, L. (2014). *Att veta sin klass: Kvinnors uppåtgående klassresor i Sverige*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Strollo, E. (2013). *Det städade folkhemmet: Tyskfödda hembiträden i efterkrigstidens Sverige*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Strollo, E. (2015). Att analysera levnadsberättelser: Muntlig historia ur ett feministiskt perspektiv. I Thor, M.T. & Hansson, L. (red.), *Muntlig historia i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur, s. 153–170.
- Summerfield, P. (1998). *Reconstructing Women's Wartime Lives: Discourse and Subjectivity in Oral Histories of the Second World War*. Manchester: Manchester University Press.
- Summerskill, C., Tooth Murphy, A. & Vickers, E. (red.) (2022). *New Directions in Queer Oral History: Archives of Disruption*. London & New York: Routledge.
- Sutcliffe-Braithwaite, F. & Thomlinson, N. (2022). Vernacular Discourses of Gender Equality in the Post-War British Working Class. *Past & Present*, 254(1): 277–313.
- Svanberg, J. (2010). *Arbetets relationer och etniska dimensioner: Verkstadsföreningen, Metall och esterna vid Svenska Stålpressnings AB i Olofström 1945–1952*. Växjö & Kalmar: Linnaeus University Press.
- Svanberg, J. (2015). Analys av migranternas levnadsberättelser. I Thor, M.T. & Hansson, L. (red.), *Muntlig historia i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur, s. 171–190.
- Taylor, Y. (2007). *Working-Class Lesbian Life: Classed Outsiders*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Thompson, P. (2000 [1978]). *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford: Oxford University Press.
- Thomson, A. (2006). Four Paradigm Transformations in Oral History. *Oral History Review*, 34(1): 49–70.
- Thor, M.T. (2015). Oral history i en internationell kontext. I Thor, M.T. & Hansson, L. (red.) (2015). *Muntlig historia i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur, s. 9–24.
- Wylie, A. (2003). Why Standpoint Matters. I Figueroa, R. & Harding, S. (red.), *Science and Other Cultures: Issues in Philosophies of Science and Technology*. New York & London: Routledge, s. 26–48.

Kollektivt minnesarbete

Linn Alenius Wallin

En gång när jag var ny i en grupp blev jag direkt en Alien. Att börja i en klass med endast tjejer i var helt nytt, men jag såg tidigare fram emot det då jag alltid haft problem med killar.

Jag var inte som de andra. Jag var väldigt öppen och brydde mig inte alls om hur en typisk brud skulle se ut eller vara. Vilket jag antar var nytt för både de i klassen och en stor del av skolan såg likadana ut. Det tog mig ett par veckor att förstå mig på dem och ens orka med dem. Men när jag väl gav dem en chans så fann jag personer jag har så otroligt många skratt och minnen med. Är otroligt glad över att jag gav dem en chans, och dem mig.

I det här kapitlet kommer jag att presentera kollektivt minnesarbete och visa exempel på hur jag använt metoden i skärningspunkten mellan utbildning, forskning och medvetendehöjning i sociala rörelser. Texten ovan är från ett sådant kollektivt minnesarbete som gjordes med unga på temat ”att vara ny i en grupp”. Metoden kan användas både i forskning och för lärande och reflektion. Det speciella med den är att alla deltagare på samma gång är både forskare och beforskade. Det kollektiva minnesarbetet görs genom att en grupp gemensamt bestämmer ett tema de vill undersöka. Därefter skriver varje deltagare ned ett självupplevt minne på temat. Minnet skrivs så detaljerat som möjligt, i tredje person eller i jag-form. Därefter läses allas minnesberättelser upp och analyseras gemensamt.

Minnena anses då inte längre vara någons individuella erfarenhet utan allas minnen, som utgör en kollektiv empiri, ett gemensamt forskningsmaterial på temat.

Metoden skapades av Frigga Haug och gruppen Frauenformen under en tid då marxistisk och feministisk teori tog plats i samhällsvetenskaplig forskning (Haug et al. 1987). Gemensamt för dessa inriktningar är strävan efter att synliggöra ojämlika samhällsstrukturer och att bidra till förändring. Fokus för dem som utvecklade metoden var kön. Haug och Frauenformen menade att sexualiseringen av kvinnors kroppar utgör grunden till kvinnors underordning. Det är genom att könsstrukturer är vardagliga, osynliga, tas för givna och inte ifrågasätts som patriarkatet upprätthålls och reproduceras. Kollektivt minnesarbete utformades för att försöka fånga detta för-givettagna genusgörande, för att kunna synliggöra och förändra och samtidigt lyfta fram tidigare tystade kvinnors erfarenheter. Detta ursprungliga radikalfeministiska perspektiv har senare ifrågasatts och idag används metoden även med andra utgångspunkter och förståelser av kön, samt i intersektionella analyser.

För feministisk forskning är forskarens förståelse för den egna positionen central. Ett syfte med kollektivt minnesarbete är att förstå sina erfarenheter som del i det kollektivt ett samhälle utgör. När de egna erfarenheterna används raderas uppdelningen forskare/beforskade och glappet mellan teori och erfarenhet minskar. Det är svårt att producera ny kunskap och förstå världen på nya sätt genom gamla kunskapsregimer eftersom den nya kunskapen riskerar att reproduceras in i och begripliggöras i en kontext som inte främjar andra och nya förståelser. I kollektivt minnesarbete undviks detta dilemma genom att undersöka hur ett tema är situationerat i forskarens eget liv i relation till andras (Widerberg 2010).

Haug (1999: 9–11) beskriver fyra teoretiska antaganden som bör vägleda analysarbetet i kollektivt minnesarbete:

- våra identiteter är konstruerade (och kan därför konstrueras om),
- vi försöker radera eller släta över motsägelser i våra minnen och i konstruktioner av jaget,

- all mening skapas – genom språk, gester, utseende och uttryck –,
- språket är inte enbart ett redskap, utan språket konstruerar även oss.

Karin Widerberg (2014: 1938) menar att det vi får syn på i ett kollektivt minnesarbete inte är faktisk, empiriskt fastställd kunskap om exempelvis kön, utan våra inrotade föreställningar, fördomar och ogrundade antaganden om kön. Genom att det egna minnet upptas i empirin undviker forskaren ”gudstricket”: att som forskare se sig som ett allvetande öga, fri från inverkan på materialet och den kunskap som produceras (Haraway 1988). När kollektivt minnesarbete används i undervisning ger det även studenter en möjlighet att se sin egen plats i kunskapsproduktionen.

Det kollektiva minnesarbetet och det ensamma

I sin ursprungliga form var kollektivt minnesarbete en kollektiv process för skrivande, omskrivande och analys, men metoden har även använts för att beskriva personliga processer och för att forska med sig själv. De flesta minnesarbetena är gjorda av kvinnor (se t.ex. Jansson et al. 2000) men även manskollektiv och könsblandade grupper använder metoden (se t.ex. Barber et al. 2016; Hamm 2021). Metoden utvecklas med de forskare och grupper som använder den och behöver ofta modifieras (se exempel i Hamm 2021). I sin avhandling om hur genus görs i gym-miljö utformade Greta Bladh (2020) minnesarbetet mer som en övning för att passa informanterna, som bara kunde vara med vid två specifika tillfällen. Många minnesarbeten görs i en långsiktig process under lång tid, Haugs grupp arbetade med boken *Female Sexualisation* under två år. Men för deltagare som inte är forskare kan det vara svårt att avsätta så mycket tid. I Keitha-Gail Martin-Kerrs avhandlingsprojekt *Women Who Love Women in Jamaica* (2016) märkte hon att den klassiska strukturen för minnesarbete inte fungerade för hennes informanter. Att deltagarna inte kunde lägga en massa tid på kollektivt analyserande eftersom de arbetade var en sak, men det största hindret utgjordes av den massiva homofobin i samhället. Den kunde innebära förskjutning och livsfara, och ett

annat förfarande var därför nödvändigt. Istället för träffar använde hon en chat-app där deltagarna kunde välja om de ville chatta, prata eller spela in meddelanden om temat. Martin-Kerr delade också sina tankar, erfarenheter och analyser i appen med deltagarna. Utformningen av arbetet liknade på detta sätt en vardaglig dialog, samtidigt som en viss kollektiv process kunde genomföras.

Även om grunden för kollektivt minnesarbete är att forskaren själva ska delta är detta inte alltid möjligt. Heather Fraser och Dee Michell (2015) ville undersöka erfarenhet av universitetsstudier hos studenter från socioekonomiskt utsatta grupper. De lät informanterna göra minnesarbetet i smågrupper medan de själva agerade diskussionsledare och analyserade materialet efteråt.

En annan variant av kollektivt minnesarbete är att enbart använda sina egna minnen. Nackdelen är att materialet inte blir så brett och varierat och att viktiga dimensioner kan falla bort om de inte ingår i subjektets liv. En fördel är att forskaren kan nå insikter om erfarenheter som är svåra att dela. Mona Livholts (2001) använde individuellt minnesarbete för att synliggöra sin egen position och för att överbrygga mellanrummet mellan det vetenskapliga och personliga i arbetet med sin avhandling.

I forskning om känsliga ämnen kan det vara en fördel att testa temat själv först. I ett sådant förarbete för ett projekt om sexuella trakasserier upptäckte Karin Widerberg (2013a) att hennes ensamma minnesarbete blottade både motsägelser och skam, samt en ovilja att dela vissa erfarenheter – viktig kunskap som antogs skulle kunna gälla även andra deltagare i projektet och därför var bra att ha förförståelse om. Ett sätt att göra individuellt minnesarbete beskrivs i *Kunskapens kön* (1995) där Widerberg utforskar kopplingen kunskap–sexualitet–kön genom egna minnen. Under en längre tid nedtecknade hon alla minnen som kom upp på dessa teman och analyserade dem senare. En svaghet i det individuella minnesarbetet, som hon själv påpekar, är att genom att endast inhämta minnen från ett subjekt, i hennes fall sig själv som vit heterosexuell kvinna, riskerar hennes analys bidra till etnocentrism och heterosexism samt endast synliggöra hennes egen subjektsposition. När kollektivt minnesarbete däremot utgår

från en hel grupps minnen blir de mindre personbundna, mindre specifika och forskarna kommer bort från problemet med närheten till biografiskt skrivande (Jansson et al. 2007).

Så här gör du kollektivt minnesarbete

Som utbildare i jämlikhetsfrågor har jag använt kollektivt minnesarbete för ungdomsledare som ska arbeta med unga i aktiviteter för jämställdhet, demokrati och mänskliga rättigheter. Citatet i början av det här kapitlet är från en sådan grupp; deltagarna har gett mig tillåtelse att använda det. Temat var som sagt ”när jag var ny i en grupp”.

Det här avsnittet är tänkt som en guide för dig som vill göra ett kollektivt minnesarbete tillsammans med andra. De illustrerande exemplen ska ge en uppfattning om hur analysarbetet kan gå till. Jag vill dock poängtera att detta inte är ett recept som måste följas till punkt och pricka – lägg till, dra ifrån, salta och peppra efter er grupps tycke och smak.

I kollektivt minnesarbete är utgångspunkten att vars och ens enskilda berättelse inte ska ses som enbart ett personligt minne utan snarare som en del i en kollektiv upplevelse. Därför är det inte meningen att ni ska analysera en person eller försöka lista ut vem som skrivit vad, utan fokus ska ligga på minnet/situationen/fenomenet som sådant. Eftersom metoden både är analytiskt och självreflexivt utmanande är det bra att upprätta ett *gruppkontrakt* med gemensamma förhållningsregler för att skapa trygghet i gruppen, såsom att behandla minnena som just kollektiva, att det som sägs i diskussionerna hålls inom gruppen, att gruppen löpande diskuterar vad som får delas utanför gruppen och liknande.

Ordet minne kan ibland tolkas lite väl högtidligt. Om du berättar för en kursare om när du var hos tandläkaren i förra veckan skulle du antagligen inte säga att du förmedlar ett minne. Trots att minnen är centrala i vardagliga samtal benämns de sällan just så, utan snarare som händelser. I kollektivt minnesarbete ska minnen förstås som självupplevda faktiska händelser, i motsats till fiktivt berättande och fantasi.

1. *Skriv minnen*

- Välj ett tema, en situation eller ett fenomen ni i gruppen vill studera (till exempel ”när jag klär på mig”, ”en gång när jag svettades”, ”när jag blev obefogat arg”). Välj en ”trigger”, det vill säga ett ord eller en kort fras som kan generera relevanta minnen för det ämne ni valt. En trigger kan också vara en bild, en sång eller någon annan artefakt. Det är viktigt att hitta rätt trigger för att undvika minnen som är inövade, det vill säga sådana du återgett flera gånger tidigare och som därmed snarare blivit en bra historia.
- Var och en skriver ett självupplevt minne på ert tema. Texten ska vara detaljrik men neutral, beskriv situationen ”som den var”. Försök komma ihåg sinnesintryck från händelsen: känslan i kroppen, dofter, smaker och så vidare. Texten skrivs avpersonifierat i första eller tredje person. Analysera inte i texten du skriver, det kommer senare. En tidsram för skrivandet (förslagsvis 20 minuter) avdramatiserar skrivandet och gör det mindre pretentiöst.

När minnena är nedskrivna och insamlade har de blivit gruppens kollektiva minnen, och det är nu analysprocessen tar vid.

2. *Analysera*

Analysen görs i samma grupp med alla deltagare närvarande.

- Välj en i gruppen som läser upp minnena, eller turas om att läsa upp dem högt.

När ni läst alla minnen diskuterar ni först texterna som helhet, därefter tar ni var och en av texterna och diskuterar/analyserar den utifrån temat (alternativt går på djupet med en berättelse).

- Försök komma fram till ett sammanfattande intryck av helheten av alla berättelserna (vanliga teman som kommit upp, skillnader mellan dem och dylikt).

Vi märkte att flera av minnena om att vara ny i en grupp handlade om att vara nervös, att känna sig osynlig eller hypersynlig, att ingen vågade titta på en annan respektive att känna allas blickar på sig. Flera av minnena handlade om att vilja eller inte vilja ta en roll eller hamna i ett fack. För nästan varje upplevelse fanns en motberättelse:

Jag kunde vara mig själv. / Jag blev plötsligt någon annan.
 Jag var tyst och iakttagande. / Jag var högljudd och stökade.
 Jag var rädd att bli dömd / Jag hade redan min egen fördom om dem.
 Ingen tittade på någon annan. / De andra verkade alla känna någon från början.
 Alla var trevliga och stöttande. / Till slut stod jag inte ut, utan gick utan att säga något.
 Det kändes som om ansiktena säger ”vad fan gör hen här?”. / Det var ingen ”vilka fan är ni”-känsla.

Många verkade uppleva sitt första möte som avgörande för hur framtiden skulle bli i gruppen, samtidigt som minnena också berättade om att erfarenheter av att bli upptagen i gruppen kan komma långt senare. Det var sällan någon annan beskrevs ingående i minnena, vilket kan ses som antingen en tystnad eller något som kännetecknar att vara ny i en grupp. Ingen beskrev en situation där den var ny i en grupp tillsammans med någon de känt sedan innan, vilket förstärkte narrativet om ensamhet. Vi kunde också se hur kön och ålder gav avtryck, som i minnet som citerades i inledningen och som analyseras här nedan.

3. *Analys av de enskilda berättelserna*

Tänk på att varje text ska få lika mycket analysid.

- Läs berättelsen högt. Författaren håller sig i bakgrunden när dennes minne diskuteras, det är främst övriga i gruppen som analyserar.

Det kan vara frestande för författaren att hoppa in och säga ”vänta lite, det var inte så jag menade” eller för de andra att ställa frågor eller söka stöd för sin tolkning, men gör inte det.

- Diskutera: Vad handlar berättelsen om? När ni besvarar den frågan kan ni försöka förstå både vad författaren vill förmedla och er uppfattning om berättelsen.
- Bestäm en titel för berättelsen.
- Vilka personer finns i berättelsen? Vem är passiv/aktiv, vad har hen för motiv eller drivkrafter? Vilka känslor förekommer/saknas? Vad utelämnas i berättelsen? (Berättelsen ger ofta ett känslolntryck även om känslan inte explicit uttrycks i texten.)
- Fokusera på temat ni undersöker, men om gruppen kommit överens om det kan ni även undersöka konstruktioner av jaget. Ni kan konstatera att berättaren framställer sig som snäll/elak/hjälte eller liknande men försök lyfta analysen till en strukturell nivå: Vad säger det här minnet om temat, om vår tid, kön, klass, ålder, om relationer?

Ni behöver inte vara överens när ni tolkar texterna; våga stanna kvar i motstridigheter och utforska olika tolkningar.

Här är några av de tolkningar ungdomsledargruppen gjorde utifrån minnet som presenterades i kapitlets början:

- Gruppen tyckte att det här minnet handlar om att känna sig annorlunda, på gott och ont. Huvudperson är berättaren själv som ger sig själv en tydlig outsider-position. Personen är ensam i minnet trots gruppen och vi får inte riktigt reda på hur övergången från att känna sig som en ”Alien” till att få vänner går till. Författaren beskriver sig som en öppen person som inte bryr sig om andras åsikter om hen. De övriga beskrivs som en anonym massa där alla ser likadana ut.
- Vi tolkade det direkta budskapet författaren ville ge som just det, att upplevelsen att vara ny i en grupp är att sticka ut. Berättelsen förmedlar känslan av utanförskap, hypersynlighet och att könstillhörigheten har stor betydelse.

- Svårigheterna i början av berättelsen beskrivs mer detaljerat och i fler meningar medan de positiva minnena – som verkar sträcka sig över en längre tidshorison – beskrivs kortfattat och svepande.
- Författaren beskriver sig själv genom disidentifikation, vilket förstärker känslan av utanförskap. Hen skriver: ”Jag var väldigt öppen och brydde mig inte alls om hur en typisk brud skulle se ut eller vara.” Hur ”en typisk brud ska vara” beskrivs inte, men eftersom författaren i samma mening beskriver sig själv som ”öppen” kan denna öppenhet vara något otypiskt för hur en ”brud” ska bete sig enligt normen i den nya klassen.
- Berättelsens jag är aktivt. Det är författaren som ”förstår sig på” de andra och som ”ger dem en chans”. Författaren skriver att det tar ett par veckor att förstå de andra och ”ens orka med dem”. Det underliggande budskapet är att de andra är svåra och jobbiga att närma sig, att de framstår som lika (och kanske ointressanta). Ingen annan beskrivs som en egen person, gruppen fortsätter vara ett anonymt kollektiv hela berättelsen igenom. Författaren avslutar berättelsen med att i massan fanns personer som hen har många skratt och minnen med. Författaren är glad att hen gett ”dem en chans, och de mig”. Detta är enda gången som en reciprocitet syns i berättelsen men även här är författaren ensam och kontrasterar sig mot den anonyma gruppen. Detta förstärkte vår förståelse av att vara ny i en grupp som en erfarenhet av att vara ensam snarare än att vara tillsammans. (En fördjupning skulle kunna nås med en ny skrivomgång på temat ”då jag och en vän började i en ny grupp”).
- Minnet handlar också om kön, då författaren beskriver könade erfarenheter. Här finns en avsaknad av detaljer, vilket signalerar en föreställning om konsensus för hur ”en typisk brud ska vara”. Vi får veta att författaren ”alltid haft problem med killar” men inte på vilket sätt. (Ny fördjupning kunde gjorts på temat ”då upplevde jag mig vara en typisk tjej/kille” eller ”när jag avvek från en typisk tjej/kill-roll”).

4. *Omköna berättelserna*

I klassiskt kollektivt minnesarbete görs därefter berättelserna om genom att de läses på nytt men där berättarröstens ”jag” görs om till ”hen”, ”hon” och ”han”. Exempel: Från ”Jag kände tårarna stiga i ögonen” till ”Hen kände tårarna stiga i ögonen”, ”Hon kände tårarna stiga i ögonen” respektive ”Han kände tårarna stiga i ögonen”. Genom att göra så framträder föreställningar om kön tydligt och ni kommer att upptäcka när något sticker ut från det förväntade.

När vi läst berättelsen blev det diskussion om författarens kön. De flesta trodde att det var en tjej som skrivit minnet eller att minnet beskriver transerfarenheten att passera som tjej. Hur gruppen tolkade berättarröstens kön påverkade tolkningen. I diskussionen kunde vi spekulera om vad könsidentitet betyder för situationen *att hamna i en klass med enbart tjejer*. Diskussionen ledde in på andra erfarenheter av när ens kropp blir hypersynlig i en grupp, som att ens hudfärg skiljer sig från majoritetens, eller när ens religions- eller övriga grupptillhörighet uttrycks i klädseln.

5. *Analysera helheten av berättelserna*

När alla berättelserna är analyserade diskuteras de som helhet på nytt: Vad säger de här minnena? Finns återkommande likheter? Vad finns det för tystnader i texterna; vad får vi inte veta genom dessa minnen?

Vilka erfarenheter som *inte* beskrivs kan säga en hel del om samhällets normer och vilka erfarenheter som vi är mer vana att beskriva. En tystnad som upptäcktes i våra samlade minnen från att vara ny i en grupp var att trots att flera deltagare hade erfarenhet av rasism, beskrev inget av minnena upplevelser av, eller rädsla för att uppleva, rasistiskt förtryck som ny i en grupp. Tystnader är viktiga och kan betyda att det finns oartikulerade erfarenheter som det behövs en annan ”trigger” för att komma åt. Varför hade ingen beskrivit en sådan

erfarenhet? Vad orsakar att vissa erfarenheter är svårare att dela? Detta hade varit bra att undersöka specifikt i ett fördjupat minnesarbete.

Eftersom gruppen som utförde det här minnesarbetet skulle bli ungdomsledare fördes därefter diskussionen in på hur upplevelser av utanförskap kan överbryggas, om representation och strategier för inkludering när de i framtiden leder grupper.

6. *Skriv om ditt minne*

Analysprocessen kommer att förändra hur du ser på ditt minne, dig själv och den sociala verkligheten. Syftet med det här steget är att ta in kunskapen som genererats genom analysen. Genom att skriva om minnet utvecklas en känsla av agens och att äga sin historia.

När ni kommit så här långt hoppas jag att ni upplever er vara både forskare och beforskade. Ni har behövt använda er av både självreflektion och skapa distans till det självupplevda genom den kollektiva processen. Ni har genom skrivande, läsning, diskussion, tolkning, omskrivning och analys kunnat se de sociala relationer som skapat, och skapats av, era erfarenheter. Era individuella minnen har fått en kollektiv inramning där det individuella framträder som en tråd bland andra i den samhälleliga väven.

Etiska aspekter

Det finns flera etiska problem att reflektera över i kollektivt minnesarbete. Först behöver metoden självklart förhålla sig till samma etiska principer som all forskning: Är deltagandet frivilligt? Har deltagarna full förståelse för vad deras medverkan innebär och hur den insamlade empirin kommer användas? Vet deltagarna att de kan avbryta sin medverkan när som helst utan repressalier? (Se t.ex. Eldén 2020.)

Kollektivt minnesarbete är en bra metod för att få syn på nyanser och skillnader i det vardagliga, men leder tyvärr inte alltid till att en mångfald av erfarenheter kommer fram. Hur trygga deltagarna är i gruppen kan inverka på vilka minnen som känns okej att dela. För den som har erfarenhet av utanförskap, eller livserfarenheter utanför

majoriteten i gruppen, kan det kännas lättare att välja ett ”neutralt” minne, eller skriva fram minnet så att det ligger mer inom ramen för det ”vanliga”. Tystnaden om erfarenheter av rasism i minnesarbetet kan mycket väl ha berott på att när endast några i gruppen antogs ha denna erfarenhet valde dessa istället att dela ett minne som fler förmodades kunna relatera till. I viljan att få fram det gemensamma försvinner lätt de erfarenheter som inte delas. För att undvika detta kan olikhet ges en mer central plats, istället för att koncentrera sig på likheter i tolkningen, föreslår Johanna Esseveld (1999). Om vi i vår grupp hade gjort ytterligare ett minnesarbete med rasifiering i centrum hade troligen minnen hos dem med erfarenhet av att bli rasifierad skilt sig från minnen hos dem som saknar denna erfarenhet. Då hade vi kunnat se rasifiering, och frånvaron av den, i ett nytt ljus. Att deltagarna själva väljer minnen och hur de gestaltas ser jag dock som en av styrkorna i metoden, inte minst i utbildningssammanhang.

Samtidigt som just det kollektiva förfarandet står i centrum finns det nästan alltid skillnader mellan deltagarna, i kön, ålder, etnicitet, sexualitet med mera. Även när minnesarbetet utförs i en grupp där alla har samma utbildningsbakgrund eller yrke finns skillnader i självförtroende, status eller hur bekväm någon är med att dela sina erfarenheter. Att minnas kan vara känslomässigt svårt och kan aktualisera obearbetade trauman (Marschall 2019), vilket givetvis också gäller andra metoder. Kollektivt minnesarbete kan även upplevas som terapeutiskt, vilket undersökts av Jenny Onyx (2021), som dock är tydlig med att metoden måste särskiljas från terapi. Hon menar att den kan vara direkt olämplig för särskilt känsliga frågor eller i grupper där deltagarna bär på trauman (Onyx et al. 2020). Eftersom du som forskare inte vet vilka upplevelser eller trauman deltagare bär på är det viktigt att ni tillsammans diskuterar vilka triggers som är lämpliga för att framkalla minnen och vilka som bör undvikas. När kollektivt minnesarbete används med minderåriga eller i undervisning (som kan uppfattas som påtvingat) är det viktigt att grupperna själva bestämmer ett tema som de kan känna sig bekväma med att dela och diskutera. Flera forskare som använt kollektivt minnesarbete menar att metoden inte är lämplig för alla deltagare eller grupper (se t.ex.

Frost et al. 2012; Onyx 2021). Det kan till exempel vara olämpligt att använda metoden om deltagarna har väldigt olika bakgrunder och svårt att förstå varandras perspektiv (Frost et al. 2012). I dessa fall är det därför extra viktigt att göra analysen med minnesförfattaren närvarande så att det kulturella sammanhanget för varje minne kan förklaras och diskuteras med alla närvarande.

En annan etisk fråga gäller meritering och förförståelse. Det akademiska systemet bygger på att forskare meriterar sig genom att publicera texter där det tydligt framgår vem som utfört arbetet och skrivit texten. Det innebär att forskning som görs med kollektivt minnesarbete oftast initieras av en akademiker och bygger på dennas intressen. Om metoden används i en doktorsavhandling kan endast en person stå som författare, och på det sättet omkullkastas hela grundidén med ett kollektivt utforskande där allas röster ges lika värde. En annan fråga att ställa sig är hur arbetet kan göras icke-hierarkiskt även när forskaren (eller läraren/ledaren) har mer förkunskaper än övriga deltagare. I dessa fall behöver du ta reda på vilka motiv, antaganden och intressen du själv har och reflektera över vad dessa kan få för effekt både på det akademiska arbetet och för deltagarna (Ritchie & Lewis 2003). En lösning kan vara att publicera både enskilt och gemensamt.

Att fundera över:

- Hur skapas en trygg och inkluderande atmosfär i gruppen?
- Majoritets-/minoritetsperspektiv: Hur kan olikheter inom gruppen hanteras för att inte osynliggöra minoritetens erfarenhet? Vilka erfarenheter/perspektiv saknas i er grupp?
- Hur kan du dela din förkunskap med resten av gruppen?
- Går det att dela författarskapet vid en publicering? Vill deltagarna stå som medförfattare under sina riktiga namn eller vill de vara anonyma? Det kan finnas olika viljor i gruppen, hur hanterar du det?
- Vad får deltagare utanför en akademisk praktik ut av processen och på vilket sätt kan ”vinsten” från arbetet utdelas också till dem?

Utbildning och aktivism

När jag använt kollektivt minnesarbete i undervisning på universitet har studenterna delats upp i smågrupper där de själva valt teman. Tryggheten i gruppen sätter ramarna för ämnesvalet. Vid en första anblick kan temana verka ytliga, som ”att handla mat” eller ”min morgonrutin”, men grupperna lyckas ändå alltid få fram något intressant och viktigt om vårt samhälle. I det till synes vardagliga gömmer sig många dimensioner: de moraliska dilemman och val en vanlig tur till snabbköpet kan innebära, hur vi förhåller oss till andra personer i affären, eller hur vi läser in kön i ett minne av en morgonrutin enbart av språkets konstruktion eller hur många toalettartiklar personen använder när hen gör sig i ordning. Dimensioner som ofta är både samhälleliga och relationella: hur samhället organiserar matproduktionen, idéer om ”konsumentmakt”, eller hur vi förväntas interagera i snabbköpet. Min erfarenhet är att metoden kan vara ett snabbspår till nya insikter, kanske framför allt när det gäller hur samhället är könat och hur vi blir könade.

Det händer att studenter besvärar av att det inte går att säga om ett minne är ”sant”, att ”det verkligen var så det hände”. Friheten i metoden gör att den kan upplevas som väl subjektiv, och den *är* subjektiv. Vi *är* subjekt med subjektiva erfarenheter: ditt minne är färgat av att det var *du* som upplevde det. Det viktiga i kollektivt minnesarbete är vad de sammanlagda minnena berättar om ett fenomen. Den dolda kunskap Haug och hennes grupp ville föra upp i ljuset är inte beroende av exakthet utan av detaljer, förnimmelser, skav och skevheter. Metodens ambition – att lösa upp hierarkier och fasta kategoriseringar – är utmanande för en akademi som vill upprätthålla sådana. Många forskare som arbetat med kollektivt minnesarbete får sin objektivitet, epistemologi och vetenskaplighet ifrågasatt (se t.ex. Livholts 2004; Widerberg 2013b). Men metodens grundtanke utgår från den genusvetenskapliga principen att objektivitet är en chimär som forskaren kommer åt genom att föra fram sina egna erfarenheter tillsammans med andras i centrum för ”vetenskapandet”. När forskarna och deras utgångspunkter är synliga i materialet blir det lättare

att se att vetenskapen är påverkad av forskarens egna erfarenheter och plats i samhället. Det finns en politisk dimension i kollektivt minnesarbete sprungen ur en emancipatorisk vilja att låta tystade röster höras, att ge utrymme för undagömda erfarenheter. Det är det som lockat mig med kollektivt minnesarbete: den feministiska ansatsen att informanterna själva är medskapare i processen, att även den utan akademisk utbildning anses kompetent att bidra – inte bara med sin berättelse, utan även med sin analys.

Referenser

- Barber, R., Blake, V., Hearn, J., Jackson, D., Johnson, R., Luczynski, Z. & McEwan, D. (2016). *Men's Stories for a Change: Ageing Men Remember*. Champaign: Common Ground.
- Bladh, G. (2020). *Moving Thresholds: Body Narratives Within the Vicinity of Gym and Fitness Culture*. Malmö: Bokförlaget idrottsforum.org.
- Eldén, S. (2020). *Forskningsetik: Vägval i samhällsvetenskapliga studier*. Lund: Studentlitteratur.
- Esseveld, J. (1999). Minnesarbete. I Sjöberg, K. (red.) (1999). *Mer än kalla fakta: Kvalitativ metod i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Fraser, H. & Michell, D. (2015). Feminist Memory Work in Action: Method and Practicalities. *Qualitative Social Work*, 19(3): 321–337.
- Frost, N.A., Eatough, V., Shaw, R., Weille, K.L., Tzemon, E. & Baraitser, L. (2012). Pleasure, Pain, and Procrastination: Reflections on the Experience of Doing Memory-Work Research. *Qualitative Research in Psychology*, 9(3): 231–248.
- Hamm, R. (2021). *The Potential of Collective Memory-Work as a Method of Learning: Applications and Adaptations*. Sligo: BeltraBooks.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3): 575–599.
- Haug, F. (1999). Memory-Work as a Method of Social Science Research: A Detailed Rendering of Memory-Work Method. <http://www.friggahaug.inkrit.de/documents/memorywork-researchguidei7.pdf>.
- Haug, F., Hauser, K. & Räthzel, N. (1987). *Female Sexualization: A Collective Work of Memory*. London: Verso.
- Heilbron, J.L. (1990). The measure of enlightenment. *The quantifying spirit in the 18th century*, 207–242.
- Jansson, M., Henrikson, M., Thomsson, U., Wendt, M. & Åse, C. (2000). I vetenskapens namn: Ett minnesarbete. *Tidskrift för Genusvetenskap* 1 (21): 15–25.
- Jansson, M., Wendt, M. & Åse, C. (2007). Ett ögonblick (utanför ordningen): Om minnesarbete i undervisning. Working paper 1. Stockholm: Department of Political Science, Stockholm University.
- Livholts, M. (2001). *Women, Welfare, Textual Politics and Critique: Different Cate-*

- gories of "Women", *the Making of Welfare States and Emancipation in a Nordic Welfare State Context*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Livholts, M. (2004). Det tänkande-skrivande subjektet: Om minnesarbete som vetenskapligt arbetsätt och politisk handling. *Sociologisk forskning*, 41(2): 23–30.
- Marschall, S. (2019). Memory Work vs Memory-Work and its Utilization in Heritage Tourism. *Current Issues in Tourism*, 22(14): 1659–1669.
- Martin-Kerr, K.-G. (2016). *Women Who Love Women in Jamaica*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Oakley, A. (1998). Gender, methodology and people's ways of knowing: Some problems with feminism and the paradigm debate in social science. *Sociology*, 32(4), 707–731.
- Onyx, J. (2021). Methods in the Third Sector: Collective Memory-Work in a Complexity Framework. *Voluntas*. 33: 1132–1139.
- Onyx, J., Wexler, C., McCormick, T., Nicholson, D. & Supit, T. (2020). Agents of their Own Well-Being: Older Women and Memory-Work. *Other Education: The Journal of Educational Alternatives*, 9(1): 136–157.
- Ritchie, J. & Lewis, J. (2003). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. London: Sage.
- Widerberg, K. (1995). *Kunskapens kön*. Stockholm: Norstedts.
- Widerberg, K. (2010). In the Homes of Others: Exploring New Sites and Methods when Investigating the Doings of Gender, Class and Ethnicity. *Sociology*, 44(6): 1181–1196.
- Widerberg, K. (2013a). Minnesarbete – en metod för att komma erfarenheterna på spåret. *Tidskrift för genusvetenskap*, (1): 53–63.
- Widerberg, K. (2013b). Kunskapens kön – nu och då. *Tidskrift för genusvetenskap*, 34(1): 64–68.
- Widerberg, K. (2014). Explorative Teaching and Research: From Memory Work to Experience Stories. *Creative Education*, 7(14): 1935–1952.

Genusforskare behöver statistik!

Maria Wemrell & Rebecca Selberg

Några av genusvetenskapens grundfrågeställningar rör hur människor förhåller sig till, följer med i, gör motstånd mot och själva skapar de materiella och kulturella förutsättningar vi lever med som individer och samhällsvarelser. Med tanke på att genusforskning ofta vill nå insikt om hur människor blir till socialt är det inte konstigt att kvalitativa metoder länge varit dominerande inom fältet. Som Monica Dalen (2008) beskriver i sin lärobok om intervjumetod är målet för kvalitativ forskning att utveckla kunskap om personer och de situationer de ställs inför, formas av och gör motstånd mot. Intervjuer och observationer fångar dimensioner av individers "livsvärld", det vill säga personers upplevelser och tolkningar av sin tillvaro. Text- och innehållsanalyser fångar gemensamma eller dominerande upplevelser och tolkningar av samhället och kulturen.

Men detta är inte det enda skälet till att kvalitativa metoder kommit att dominera genusvetenskapen. Ämnet är kritiskt, i den meningen att det erbjuder ett kritiskt perspektiv på vårt sociala, politiska, ekonomiska och kulturella liv genom att utforska hur normer, praktiker och strukturer skapar och återskapar orättvisor som erfars olika beroende på vilken position en person intar i samhället och i genusrelationerna (Ackerly & True 2020). Detta kritiska perspektiv har i hög grad influerat genusvetenskapens syn på kunskap, dess epistemologi. Genusvetenskapen växte fram som en kritik inte minst mot etablerade vetenskapliga paradigmen utvecklade under modernismen

(framför allt från 1700-talets upplysning och framåt). Vetenskapen var en bärande del av det moderna projektet och framställdes som i sig objektiv, och dess frågeställningar som neutrala. Vetenskaperna själva – påfallande ofta män – ansåg även de sig objektiva och neutrala, utanför eller opåverkade av de maktordningar de faktiskt utgjorde del av (t.ex. DeVault 1996; Harding 2013). En central aspekt av modernismens framväxt var ”the quantifying spirit” (Heilbron 1990), sökandet efter systematik genom mätning. Siffror framstår här som neutrala och precisa, och kan sägas representera den moderna världen (Czarniawska 2018; Johannisson 1990). Det är med räknandet och mätandet det moderna samhället växer fram, tillsammans med en syn på kunskap och sanning som beroende av det som kan kvantifieras och presenteras i form av siffror. Men det genusforskningen kunde visa var att de vetenskapliga metoderna, även när de byggts på matematikens objektiva grunder, också de representerade en social konstruktion; positivismen – idén om att samhällsvetenskapen kunde och borde efterlikna naturvetenskapen – hade ju trots allt misslyckats med att beskriva exempelvis kvinnors verklighet (Johannisson 1990). Dessutom bygger all vetenskap på att forskaren – en person som likt alla andra präglas av sin position och sin därmed begränsade syn på samhället (Haraway 1988) – gör en mängd val: om frågeställning och hypoteser, om vad som är relevant att veta och vad som inte är det, om vad eller vilka som ska studeras och inte studeras och så vidare. Feministiska forskare konstaterade att de kvantitativa metoderna representerade en traditionell vetenskapssyn som sammankopplades med manlig rationalitet och styrka, medan kvalitativa metoder associerades med kvinnlighet, känslighet och brist på systematik (Oakley 1998), trots att alla vetenskapliga metoder är behäftade med sina problem – och styrkor.

Genusforskningens invändningar mot kvantitativa metoder och mot ”the quantifying spirit”, alltså föreställningen att siffror är det bästa verktyget för att utforska och presentera verkligheten, är viktiga. Samtidigt finns det flera poänger med att genusvetare lär sig bemästra kvantitativa metoder. Det finns många viktiga frågor som bäst besvaras genom att forskare tar sig an exempelvis enkäter eller

register, för att jämföra, finna samband eller söka trender och tendenser. Samtidigt som genusvetare har fört kritiska diskussioner om metodologi och epistemologi har feministiska forskare sedan slutet av 1800-talet också använt och utvecklat kvantitativa studier i syfte att belysa och åtgärda sociala problem (Spalter-Roth & Hartmann 1996). Joey Sprague (2016) påtalar att feministiska kvantitativa studier har skapat betydelsefull kunskap om hur systematiska skillnader skapas och återskapas mellan olika grupper, genom att studera samband mellan sådant som kön och ”ras”/etnicitet och anställningstrygghet, lön, boendestandard och politiskt inflytande. Det finns områden av helt avgörande betydelse för individer, grupper och sociala relationer som vi behöver utforska genom att kvantifiera och identifiera samband, för att uppmärksamma och bättre förstå de sociala förhållanden som skapar ojämlikheter mellan människor och hur dessa kommer till uttryck på olika nivåer. Två sådana områden är våld och ojämlikhet i hälsa.

Våld och ojämlikhet

I studier av våld i nära relation (VNR) har feministiska forskare betonat vikten av kvantitativ kunskap om hur vanligt förekommande detta fenomen är för att vi ska kunna förstå, förklara och åtgärda det (t.ex. Walby 2005). Kunskap om hur vanligt VNR är har framhållits som avgörande för att samhällsaktörer som sjukvård och socialtjänst ska kunna upptäcka och hantera våld på ett adekvat sätt, och eftersom medvetandegörande av våldets existens och utbredning är en central aspekt av arbetet för att förebygga det. Kvantitativ forskning har också visat att detta är ett utbrett problem, globalt liksom i Sverige (t.ex. FRA 2014; WHO 2019). Den grövsta konsekvensen av VNR är döden, och en helt grundläggande form av kvantitativ kunskapsproduktion består i beräkning av antalet sådana fall. Under 2014–2017 dog 63 personer, varav 55 kvinnor, av VNR i Sverige (BRÅ 2019). Med Miner-Rubinos och Jayaratnes ord (2007) är denna typ av mått viktig eftersom siffrorna kan beröra oss. De ställer oss inför frågors realitet och vikt samt manar till arbete för förändring. Studier har

även visat samband mellan våldsutsatthet och hälsoproblem, som en högre risk för exempelvis PTSD-symptom, depression, riskbruk av alkohol, självskadebeteende och hjärtinfarkt (t.ex. NCK 2014). Sådana samband hade inte varit möjliga att identifiera och belägga utan kvantitativa analyser, och kunskapen är avgörande för att kunna förbättra policy och stöd för utsatta.

Samtidigt erbjuder studier av våldsförekomst exempel på hur viktigt det kan vara att fundera kring kvantitativa studiers styrkor och begränsningar. Det är också viktigt att reflektera över hur mätningar och beräkningar baseras på teoretiska antaganden och ståndpunkter, som kan behöva vidgas eller förändras. Exempelvis är förekomsten av VNR svår att mäta, eftersom våld kan ta sig många uttryck och eftersom utsatta personer av skilda anledningar kanske inte vill berätta om sina upplevelser eller inte definierar dem som våld. Det finns också olika sätt att förstå och förklara VNR, vilket kan påverka vilka frågor som ställs och hur resultat tolkas. Ska fokus läggas vid specifika former av våldsamma händelser, och hur ska listan över sådana i så fall se ut? Hur mäter vi systematiskt våld som pågår över tid? Ska samma typ av händelse ges en och samma betydelse oavsett vem som utför den, eller ska vi ta hänsyn till (antaganden om) maktobalanser? Sally Engle Merry (2016) påpekar att vårt sätt att svara på dessa frågor, och den våldsutsatthet som våra mätverktyg därmed fångar upp, kan avgöras av huruvida vi utgår från ett feministiskt perspektiv eller något annat, som exempelvis ett intresse för brottsbekämpning. Våra teoretiska utgångspunkter kan också påverka vem vi fokuserar på som möjliga våldsutsatta eller våldsutövande personer. Forskare har påtalat att dominerande narrativ om våldsutsatthet har tenderat att exkludera hbtqia+-personer samt personer med könsidentiteter andra än man eller kvinna (Donovan & Hester 2015; Hester & Donovan 2009), såväl som våldsutsatthet bland män (Douglas & Hines 2011) och eventuellt bland kvinnor som framstår som starka och oberoende (Ericsson 2020). Här ser vi exempel på hur kvantitativ kunskap behöver granskas och byggas vidare, i samspel med vår teoretiska förståelse för världen och våra försök att påverka den. Inte minst har behovet av intersektionella analyser lyfts fram.

Ett annat område där kvantitativ forskning varit avgörande är ojämlikhet i hälsa. Kvantitativ forskning har sedan länge dokumenterat ojämlikheter i ett antal hälso- och sjukdomstillstånd (t.ex. Commission on Social Determinants of Health 2008), inklusive medellivslängd (Erikson & Torssander 2009; Folkhälsomyndigheten 2020), mellan grupper i samhället. Kvantitativa studier har dessutom på befolkningsnivå visat att ojämlikhet i sig är dåligt för människors hälsa (Wilkinson & Pickett 2009). Även här blir intersektionella perspektiv allt viktigare, även om kvantitativa studier bygger på ofta grovhuggna kategoriseringar och jämförelser av grupper, vilket kan kritiserars utifrån intersektionalitetsteori.

Ett exempel på en kvantitativ studie som integrerar en intersektionell ansats gäller skillnader i självskattad hälsa i Sverige (Wemrell et al. 2021). Studien bygger på redan insamlade enkätdata från den nationella Folkhälsoenkäten (2004–2016, 2018) och utforskar eventuella skillnader utifrån kön/genus, inkomst och immigrationsbakgrund. Analysen av intersektionella grupperingar, som konstruerades genom alla möjliga kombinationer (”kvinnor med låg inkomst födda i Sverige” var en gruppering, ”kvinnor med låg inkomst födda utanför Sverige” en annan och så vidare), visade en tydlig social gradient. Det innebär att risken för dålig självskattad hälsa ökade stegvis med sjunkande grad av samhällsprivilegiering. Kvinnor med låg inkomst födda utanför Sverige hade sju gånger högre risk för dålig självskattad hälsa än svenskfödda män med hög inkomst. Samtidigt visade studien att skillnaderna inom och överlappningarna mellan grupperna var väldigt stora.

Sammanfattningsvis kan kvantitativ forskning belysa orättvisor i samhället och därigenom fungera som ett viktigt verktyg för social förändring. Här kan genusperspektiv, och genusvetare, lämna avgörande bidrag.

Kvantitativ forskning i praktiken

Kvantitativ forskning kan vara relevant för studenter och forskare i genusvetenskap genom att bidra till att inspirera och motivera nya studier. Existerande kvantitativa studier kan hjälpa dig formulera dina frågor, eller bygga upp din bakgrundsbeskrivning, genom att påvisa betydelsen av det du vill studera. Du kanske utgår från ett kvantitativt resultat som väcker din nyfikenhet och som du vill komplettera med fördjupad, kvalitativ eller kvantitativ kunskap. Kanske ställer du dig kritisk till hur ett kvantitativt resultat genererats eller tolkats, så att du vill ge en annorlunda eller kompletterande bild. Därutöver kan du som student själv använda kvantitativa metoder i dina empiriska studier.

Kvantitativ metod är ett samlingsbegrepp för väldigt många olika typer av studier och analyser. Här ryms enkla presentationer av enstaka enkätfrågor såväl som avancerade datainsamlingar och komplicerade statistiska beräkningar. Med andra ord går det att hålla kvantitativa studier väldigt enkla, samtidigt som det alltid finns mer att lära.

I det följande diskuterar vi, i korta drag, några aspekter av generering och användning av kvantitativ kunskap, med betoning på enkätstudier. I referenslistan finns tips på var du kan läsa mer.

Enkätstudier

Enkätstudien är en välanvänd metod som erbjuder möjligheten att fråga människor om deras erfarenheter, levnadsförhållanden, åsikter med mera. Kathi N. Miner med kolleger (2012) framhåller att enkätmetoden är ett värdefullt redskap för feministisk forskning och social förändring, eftersom den kan ge oss kunskap om hur attityder och erfarenheter distribueras mellan grupper, vilket kan hjälpa oss formulera strategier för förändring exempelvis genom policyutveckling.

Enkätstudier kan se väldigt olika ut. De kan vara enkla eller mer komplexa, och de kan bygga på egen datainsamling eller på material som redan samlats in; det senare som i den nämnda studien av ojämlikhet i självs kattad hälsa i Sverige. Det finns en rad frågor du

behöver ta ställning till, speciellt om du själv ska samla in materialet, relaterade till en enkätundersöknings delar: formulering av forskningsfrågor, konstruktion av frågeformulär, urval av respondenter, datainsamling, analys av data, tolkning och redovisning av resultat. Ett feministiskt perspektiv kan påverka hur du går tillväga under alla dessa faser, men kanske framför allt hur du formulerar dina forskningsfrågor och tolkar dina resultat (Miner et al. 2012). I det följande tar vi upp några aspekter. För mer information om hur du kan gå tillväga samt om vad som är viktigt att tänka på (se t.ex. Fowler 2008; Groves et al. 2009; Trost & Hultåker 2016).

Formulering av forskningsfrågor och konstruktion av frågeformulär

Det är dina forskningsfrågor som avgör om en enkätstudie är den mest lämpliga metoden för dig. Om du är intresserad av att samla in data om ett större antal personer, för att exempelvis ta reda på hur vanlig en viss attityd eller erfarenhet är, eller om det finns skillnader mellan grupper, är en enkätstudie sannolikt ett klokt val. Om du snarare vill utforska erfarenheter, diskurser eller utvecklingsprocesser mer på djupet, passar det troligen bättre med en annan metod.

När du formulerar vilka enkätfrågor som ska ställas bestämmer du hur din forskningsfråga ska operationaliseras: vad du ska mäta och hur, för att kunna besvara din fråga. Du behöver ta ställning till:

- Vilka enkätfrågor ska ställas?
- Ska enkätfrågorna valideras?
- Ska enkäten fråga om kön/genus, rasifiering/etnicitet eller andra sociodemografiska kategoriseringar, i så fall hur?

När du bestämmer vilka enkätfrågor som ska ställas kan du välja mellan öppna eller slutna frågor. Slutna låter respondenterna välja mellan en rad förutbestämda svarsalternativ, medan öppna låter deltagaren formulera sig själv. En nackdel med slutna frågor är att deltagarnas egna preferenser, erfarenheter eller känslor kan bli brist-

fälligt eller felaktigt representerade. Deltagarna får därmed begränsat inflytande över den information eller de perspektiv som inkluderas i analysen. Detta kan undvikas genom öppna enkätfrågor, som tillåter respondenterna att använda sina egna ord. Nackdelen med öppna enkätfrågor är att de inte lämpar sig för kvantitativ analys, vilken bygger på att information översätts till siffervärden. Du kan emellertid göra en kvalitativ, exempelvis tematisk (Braun & Clarke 2006), analys av öppna enkätsvar, eller hitta ett sätt att kategorisera svaren och därigenom möjliggöra kvantitativ analys. En annan nackdel är att respondenterna kan tycka att det är för jobbigt eller tidskrävande att formulera sig fritt, jämfört med att välja mellan färdiga alternativ, vilket kan få till följd att bara en liten andel av dem faktiskt svarar. När du formulerar frågorna, oavsett om de är öppna eller slutna, behöver du tänka noggrant på om enkätsvaren kommer att göra det möjligt för dig att besvara din forskningsfråga. Du behöver även fundera på om frågorna kan misstolkas, eller om de utelämnar möjliga svar eller aspekter av ämnet.

För att minimera risken för att de frågor och svarsalternativ som används är begränsande eller missvisande kan det, inte minst för studentuppsatser, vara en bra idé att välja enkätfrågor som redan har använts och validerats, alltså testats för att säkerställa att de fungerar och mäter vad de är avsedda att mäta. Allra helst ska de ha testats i en befolkningsgrupp lik den du har tänkt vända dig till. Detta minskar också risken för att frågorna kan missförstås, eller för att de avser något respondenterna kanske inte minns eller vet (Groves et al. 2009). Det finns redan utvecklade och testade enkätfrågebatterier om en mängd ämnen, som kan göra att du slipper uppfinna hjulet igen (t.ex. Milhausen et al. 2020). Ett alternativ är att du själv formulerar dina enkätfrågor, och att du då om möjligt låter dem gå igenom någon typ av valideringsprocess. Du kan låta några personer ur din studiepopulation och/eller någon som forskar om eller arbetar inom området granska ditt formulär och ge feedback. Du kan låta några svara på enkäten och samtidigt tänka högt om frågorna, eller svara på hur de tolkar frågorna och reflekterar kring sina svar (Willis 2005),

alternativt låta några ur din studiepopulation svara på och diskutera enkäten genom en fokusgruppintervju (Quina et al. 1999). Du kan också göra ett pilotutskick av enkäten där du inkluderar öppna frågor om enkätens tydlighet och relevans. Det är generellt sett en bra idé att jobba igenom formuläret ordentligt innan du genomför datainsamlingen, eftersom alla möjliga tvetydigheter eller feltolkningar kan ha stor påverkan på hur du kan tolka och använda dina resultat – du har inte möjlighet att göra några ändringar när enkäten väl har sänts ut.

Frågor om kön/genus, ålder, inkomst- eller utbildningsnivå, migrationserfarenhet, rasifiering, sexuell orientering, funktionsvariation eller annan sociodemografisk information kan vara värda att fundera kring en extra gång, dels för att undvika att svarsalternativen exkluderar grupper eller individer, dels för att dessa frågor sannolikt kommer att ligga till grund för kategoriseringar som du baserar dina analyser på. Något att ta ställning till, först och främst, är vilka frågor som är relevanta för din studie. RFSL (2016) uppmanar till att undvika att ställa frågor om kön eller genus av ren rutin, om du ändå inte tänkt använda de svaren. I många sammanhang, inte minst genusvetenskapliga, är dock denna fråga relevant. Det finns olika sätt att ställa den, även här kan det vara en god idé att se vad du kan hämta ur tidigare forskning. Du kan använda flera svarsalternativ eller en öppen fråga om könsidentitet (RFSL 2016), du kan fråga om kön vid födseln respektive nuvarande genusidentitet (Saperstein & Westbrook 2021), och du kan använda enkla frågor med uppföljningsalternativ beroende på svar (Bauer et al. 2017). Om din forskningsfråga rymmer ett intresse för effekter av rasifiering eller rasism behöver du på samma sätt ta ställning till hur du ställer frågor om detta. Är det migrationserfarenhet som är det mest lämpliga måttet, eller föräldrars och eget födelseland, synlig minoritetsstatus eller något annat (Bauer et al. 2020; Gkiouleka et al. 2018)? Frågor om andra sociodemografiska dimensioner, som du också bör ta ställning till beroende på vad det är du vill studera, kan rymma liknande komplexitet. Vad gäller sexuell orientering kan det exempelvis vara lämpligt att skilja mellan identitet, praktik och attraktion (Badgett 2009).

Urval av respondenter och datainsamling

Du behöver vidare fundera över:

- Vilken är studiepopulationen?
- Hur ökar du chansen att många besvarar enkäten?

Samtidigt som du formulerar din forskningsfråga och konstruerar ditt enkätformulär behöver du fundera på vilken del av befolkningen som är mest lämplig att sprida enkäten till för att du ska kunna besvara din forskningsfråga. Hur gör du ditt urval, och hur etablerar du kontakt? Genomför du enkäten genom brev, besök, telefonintervjuer eller via internet? Alternativen har olika för- och nackdelar (Fowler 2008; Groves et al. 2009; Trost & Hultåker 2016), och du behöver förhålla dig till vad som är optimalt för din studie samt vad som är praktiskt möjligt.

Om studiepopulationen är liten och tydligt avgränsad är det ibland möjligt att sprida enkäten till samtliga i den. Vill du exempelvis undersöka hur chefer i ett visst företag, eller medlemmar i en viss förening, ställer sig till en fråga kan du dela ut enkäten till samtliga i gruppen och därigenom göra en totalundersökning av din population. Oftast är det emellertid mer genomförbart, av praktiska eller ekonomiska skäl, att ge enkäten till ett urval av personer ur populationen. Här är det viktigt att tänka på att hur du gör det här urvalet är avgörande för hur representativt ditt resultat kommer att bli, och därmed för vilka slutsatser du kan dra. En grundprincip är att urvalet idealiskt ska vara slumpmässigt, det vill säga att alla som ingår i studiepopulationen ska ha samma sannolikhet att få enkäten. Detta gör att resultatet kan betraktas som representativt, alltså att enkätsvaren kan antas spegla hur det ser ut i studiepopulationen i stort. I många fall är detta ideal svårt att uppnå, inte minst för studenter som utför mindre studier. Detta behöver inte vara ett problem så länge du anpassar dina kunskapsanspråk utifrån kvaliteten på ditt material och resonerar om hur urvalet kan ha påverkat det resultat du fått. Ett sådant resonemang är viktigt inte minst om du har tänkt sprida din enkät via

sociala medier. Detta är ett enkelt och billigt tillvägagångssätt, men det är viktigt att fundera på vilka som sannolikt nås, eller inte nås, av enkäten beroende på var den läggs upp och hur den delas. Dessa reflektioner om urval utgör en viktig del av analysen och tolkningen av dina resultat.

Viktigt gällande datainsamling är svarsfrekvensen, alltså den andel av dem som mottagit enkäten som faktiskt besvarar den, eftersom det har betydelse för hur representativt ditt resultat kan sägas vara för den grupp som studien vill säga något om. Detta kan innebära en viss utmaning, eftersom svarsfrekvenser i enkätstudier generellt har sjunkit ganska dramatiskt under senare decennier (Stedman et al. 2019). En låg svarsfrekvens är inte nödvändigtvis ett problem i sig, men kan vara det om somliga grupper – personer i vissa socioekonomiska strata eller med en viss åsikt om ämnet för studien – är eller kan tänkas vara överrepresenterade bland dem som svarar. Detta är en viktig fråga för alla enkätstudier, men den kan vara av särskild betydelse i studier av ojämlikheter eller mer marginaliserade gruppers levnadsvillkor eller åsikter. Detta eftersom bortfallsanalyser typiskt visar att personer i mer privilegierade grupper mer sannolikt svarar på enkäter (Carlsson et al. 2006). Det kan innebära att mer marginaliserade gruppers erfarenheter, exempelvis gällande våldsutsatthet (Walby 2005), förblir mindre synliga, samt att existerande ojämlikheter underskattas. Viktigt att tänka på när du planerar din datainsamling är därför hur enkäten kan spridas på bästa sätt, och hur risken för bortfall kan minskas. Du kan förslagsvis hålla enkäten så kort och tydlig som möjligt, fundera över hur du presenterar studien och dess syfte i inbjudan till deltagande, samt skicka påminnelser till personer som ännu inte svarat. Webbenkäter, den kanske vanligaste och mest användarvänliga enkätformen idag, har vissa fördelar. Respondenterna kan fylla i enkäten var och när de vill, med mindre oro för icke-anonymitet bland minoritetsgrupper (Harding & Peel 2007). En nackdel är att det är enkelt att låta bli eller avbryta ifyllandet av enkäten, genom att helt enkelt bortse från en internetlänk eller stänga ned webbfönstret. Kravet på tillgång till internet kan samtidigt exkludera mindre privilegierade grupper. Detta är

sannolikt ett krympande problem i takt med att internet blir alltmer allestädes närvarande (Vaux & Briggs 2006), men kan vara fortsatt relevant beroende på ämnet för din studie.

Dataanalys och tolkning av resultat

När du väl har samlat in dina enkätsvar är det dags för dataanalys. Först och främst behöver du omvandla enkätsvaren till siffervärden, som kan läggas in i och analyseras i ett statistikprogram som SPSS eller Stata. Du kan även koda om dessa siffervärden, om du vill slå ihop eller kombinera svarsalternativ eller enkätfrågor. På så vis kan du dela in respondenterna i kategorier, beroende på vad de svarat exempelvis gällande ålder, inkomstuppgifter eller kön/genus, eller slå ihop svarsalternativ till ett mindre antal. Här är det viktigt att fundera på hur och varför du skapar dessa kategorier, och vad det kan osynliggöra eller få för andra konsekvenser.

För själva den statistiska analysen av datan finns sedan en uppsjö möjligheter, från helt enkla till väldigt komplicerade. Det är fullt möjligt att hålla sig i den enkla änden av detta spektrum och ändå generera intressanta resultat. Det enklaste alternativet utgörs av så kallad univariat analys, analys av en enkätfråga eller variabel i taget. Sådana analyser kan vara tillräckliga för att besvara deskriptiva frågeställningar genom att ge en beskrivande bild av vad respondenterna tycker om en viss fråga eller hur vanlig en viss erfarenhet är bland dem. Skulle forskningsfrågan till exempel gälla utbredningen av en viss form av våldsutsatthet kan vi besvara den genom univariat analys av en enkätfråga som handlar om detta.

Ofta är vi även intresserade av att se hur variabler påverkar varandra. Det gör vi genom sambandsanalyser. I de fall vi tittar på två variabler, exempelvis två enkätfrågor, för att se om det finns en samvariation, kallas detta bivariat analys. En sådan kan exempelvis undersöka hur könsidentitet påverkar våldsutsatthet eller om våldsutsatthet påverkar ett visst hälsoproblem. I multivariata analyser kan vi laborera med flera enkätfrågor eller variabler samtidigt, för att få en klarare bild av hur olika faktorer påverkar det vi är intresserade

av. I studien av Wemrell med kolleger (2021) analyserades svaren på enkätfrågan om självskattad hälsa utifrån inkomst, kön/genus och födelseland (samt ålder och det år enkäten gjordes) på samma gång, för att ge en mer komplex bild av skillnader grupper emellan. Något som är viktigt att tänka på är vad sambandsanalyserna egentligen säger, eftersom ett statistiskt samband mellan två faktorer inte behöver innebära att den ena faktiskt orsakar förändringar i den andra. En statistisk korrelation behöver med andra ord inte bevisa ett kausalt samband. Google kan bistå med exempel på statistiska samband mellan faktorer som sannolikt inte har ett dugg med varandra att göra – en personlig favorit är ett nära påvisat samband mellan skilsmässor och konsumtion av margarin i en viss delstat i USA. Det är viktigt att fundera på vilka andra faktorer som kan vara viktiga i det sammanhang du tittar på och vara noggrann med att dra lagom stora växlar på de samband som kan ses.

För att öka dina möjligheter att nå resultat som besvarar dina forskningsfrågor rekommenderas att du tänker igenom vilka analyser du kan och vill göra redan när du konstruerar ditt frågeformulär. (För mer information om och praktisk vägledning i utförande av olika typer av statistiska analyser, se t.ex. Barmark & Djurfeldt 2015; Djurfeldt & Barmark 2009; Djurfeldt et al. 2010; Lantz 2011; Mujis 2004; Wahlgren 2005.)

Genom tolkning och redovisning av resultat beskriver du slutligen dina resultat och slutsatser samt vad de har för implikationer för arbete för social förändring. Här är det viktigt att vara reflekterande och tydlig med din studies begränsningar och svagheter. Hur tillförlitlig är din undersökning, exempelvis utifrån urval av respondenter och svarsfrekvens? Finns det en risk för att frågor har misstolkats av respondenterna, eller att vissa grupper är underrepresenterade bland de svarande? Vad kan det ha för effekter? Nästa uppgift är att kommunicera ditt resultat. Vem skulle behöva bli informerad om det du har kommit fram till, och i vilket sammanhang?

Registerstudier

En annan form av kvantitativa studier baseras på register. Här används data från register som innehåller information om stora befolkningsgrupper, exempelvis alla folkbokförda i landet. I motsats till enkätstudier, som i princip alltid bygger på stickprov ur den befolkningsgrupp vi är intresserade av, kan vi med hjälp av register göra totalstudier av hela befolkningar, vilket generellt sett ger underlag för mer tillförlitliga statistiska beräkningar. I Sverige har vi jämförelsevis goda förutsättningar att göra den här typen av studier, eftersom vi har en rad nationella register som anses hålla hög kvalitet och dessutom kan ihopkopplas via personnummer. Exempel på sådana är befolkningsregistret, läkemedels- och patientregistren, dödsorsaksregistret, utbildningsregistret samt LISA-registret som innehåller information om sjuk-, föräldra- och arbetslöshetsförsäkringar. Eftersom datan här redan är insamlad är det jämförelsevis enkelt och billigt att använda dem.

Många av de utmaningar gällande urval, bortfall och representativitet som forskaren kan ställas inför under en enkätstudie minskar typiskt rejält i registerstudier. Registerdata kan också användas i kombination med enkäter, som exempelvis i en studie från Nationellt centrum för kvinnofrid (2014) där de nyinsamlade enkätsvaren kopplades ihop med Socialstyrelsens patientregister och LISA-registret. På så vis fick forskarna tillgång till data om hälsa utan att behöva ställa frågor i enkäten, vilket bland annat kan ha ökat svarsfrekvensen. Registerdata erbjuder med andra ord stora möjligheter, inte minst för studier av ojämlikhet exempelvis gällande hälsa (Wemrell et al. 2019) eller livslängd (Erikson & Torssander 2009).

En nackdel är att register kan vara svåra att få tillgång till, inte minst som student eller ung forskare, och att det kan behövas en del statistisk kompetens för att få överblick över dem och göra analyser. En annan nackdel är att de analyser som är möjliga att göra begränsas av den information som redan samlats in. Exempelvis rymmer registerdata ofta bara kategorierna man och kvinna för kön/genus. När det är så finns det ingen möjlighet att inkludera någon annan

könsidentitet i analyser. Vidare är det viktigt att tänka kritiskt kring registrens eventuella begränsningar, bland annat gällande hur datan samlats in samt vilken information eller vilka grupper som inte finns med. Papperslösa migranter är ett exempel på en grupp som typiskt inte finns med i nationella register. Registerdata kan också vara etiskt problematiska, inte minst eftersom personer sällan behöver ge samtycke till att information om dem samlas och används för studier.

Sammanfattning

Sociologen Joey Sprague (2016), pionjär inom feministisk metodologi, har uttryckt att kvantitativa studier kan belysa förhållanden som skapar människors sociala situation och därigenom bidra till att få människor att räknas. Enkätstudier och andra kvantitativa metoder erbjuder värdefulla verktyg för forskning som syftar till att uppmärksamma samhällsproblem och bidra till social förändring. Kunskap om kvantitativ metod är viktig också eftersom den möjliggör granskning av befintlig forskning, för att denna ska kunna ifrågasättas och utvecklas. Vidare kan kvalitativa och kvantitativa ansatser kombineras och komplettera varandra, inte minst inom ramen för samma projekt. Genom att kvantitativt mäta förekomsten av ett fenomen, och kvalitativt undersöka människors upplevelser av eller resonemang om det, får vi en rikare kunskap än om vi bara använt endera metod. Vi hoppas att du känner dig nyfiken på att sätta dig in i kvantitativ forskning som gjorts inom de ämnesområden du vill fördjupa dig i, och på att bidra själv.

Referenser

- Ackerly, B. & True, J. (2020). *Doing Feminist Research in Political and Social Science*. London: Red Globe Press.
- Badgett, M.V. (2009). *Best Practices for Asking Questions About Sexual Orientation on Surveys*. <https://escholarship.org/uc/item/706057d5>.
- Barmark, M. & Djurfeldt, G. (2015). *Statistisk verktyglåda 0: Att förstå och förändra världen med siffror*. Lund: Studentlitteratur.
- Bauer, G.R., Braimoh, J., Scheim, A.I. & Dharma, C. (2017). Transgender-Inclusive

- Measures of Sex/Gender for Population Surveys: Mixed-Methods Evaluation and Recommendations. *PlosOne*, 12(5): e0178043.
- Bauer, G.R., Mahendran, M., Braimoh, J., Alam, S. & Churchill, S. (2020). Identifying Visible Minorities or Racialized Persons in Surveys: Can We Just Ask?. *Canadian Journal of Public Health*, 111(3): 371–382.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2): 77–101.
- BRÅ (2019). *Dödligt våld i Sverige 1990–2017: Omfattning, utveckling och karaktär*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Carlsson, F., Merlo, J., Lindström, M., Östergren, P.O. & Lithman, T. (2006). Representativity of a Postal Public Health Questionnaire Survey in Sweden, with Special Reference to Ethnic Differences in Participation. *Scandinavian Journal of Public Health*, 34(2): 132–139.
- Commission on Social Determinants of Health (2008). *Closing the Gap in a Generation: Health Equity through Action on the Social Determinants of Health: Final Report of the Commission on Social Determinants of Health*. Genève: World Health Organization.
- Czarniawska, B. (2018). And the World Has Finally Been Made to Measure. I Lindblad, S., Pettersson, D. & Popkewitz, T. (red.), *Education by the Numbers and the Making of Society*. London: Routledge.
- Dalen, M. (2008). *Intervju som metod*. Malmö: Gleerups.
- DeVault, M. (1996). Talking Back to Sociology: Distinctive Contributions of Feminist Methodology. *Annual Review of Sociology*, 22(1): 29–50.
- Djurfeldt, G. & Barmark, M. (2009). *Statistisk verktyglåda 2: Multivariat analys*. Lund: Studentlitteratur.
- Djurfeldt, G., Larsson, R. & Stjärnhagen, O. (2010). *Statistisk verktyglåda 1*. Lund: Studentlitteratur.
- Donovan, C. & Hester, M. (2015). *Domestic Violence and Sexuality: What's Love Got to Do with It?*. Bristol: Bristol University Press.
- Douglas, E.M. & Hines, D.A. (2011). The Helpseeking Experiences of Men who Sustain Intimate Partner Violence: An Overlooked Population and Implications for Practice. *Journal of Family Violence*, 26(6): 473–485.
- Ericsson, S. (2020). *Reaching for Equality: Essays in Education and Gender Economics*. Lund: Lunds universitet.
- Erikson, R. & Torssander, J. (2009). Clerics Die, Doctors Survive: A Note on Death Risks Among Highly Educated Professionals. *Scandinavian Journal of Public Health*, 37(3): 227–231.
- Folkhälsomyndigheten (2020). *Folkhälsans utveckling. Årsrapport*.
- Fowler, F.J. (2008). *Survey Research Methods*. London: Sage.
- FRA (2014). *Violence Against Women: An EU-Wide Survey*. Luxembourg: European Union Agency for Fundamental Rights.
- Gkiouleka, A., Huijts, T., Beckfield, J. & Bamba, C. (2018). Understanding the Micro and Macro Politics of Health: Inequalities, Intersectionality & Institutions: A Research Agenda. *Social Science & Medicine*, 200: 92–98.
- Groves, R., Fowler, F.J., Couper, M.P., Lepkowski, J.M., Singer, E. & Tourangeau, R. (2009). *Survey methodology*. Hoboken, NJ: Wiley.

- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3): 575–599.
- Harding, R. & Peel, E. (2007). Heterosexism at Work: Diversity Training, Discrimination Law, and the Limits of Liberal Individualism. I Clarke, I.V. & Peel, E. (red.), *Out in Psychology: Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Queer Perspectives*. Chichester: Wiley.
- Harding, S. (2013). Rethinking Standpoint Epistemology: What is "Strong Objectivity"? I Alcoff, L. & Potter, E. (red.), *Feminist Epistemologies*. London: Routledge.
- Heilbron, J.L. (1990). The measure of enlightenment. I Frängsmyr, T., Lewis, J.L. & Rider, R.E. (red.) *The Quantifying Spirit in the 18th century*, 207–242. Berkeley: University of California Press.
- Hester, M. & Donovan, C. (2009). Researching Domestic Violence in Same-Sex Relationships: A Feminist Epistemological Approach to Survey Development. *Journal of Lesbian Studies*, 13(2): 161–173.
- Johannisson, K. (1990). Society in Numbers: The Debate Over Quantification in the 18th Century Political Economy. I Frängsmyr, T., Lewis, J.L. & Rider, R.E. (red.), *The Quantifying Spirit in the 18th century*. Berkeley: University of California Press.
- Lantz, B. (2011). *Den statistiska undersökningen: Grundläggande metodik och typiska problem*. Lund: Studentlitteratur.
- Merry, S.E. (2016). *The Seductions of Quantification: Measuring Human Rights, Gender Violence, and Sex Trafficking*. Chicago: University of Chicago Press.
- Milhausen, R., Sakaluk, J., Fisher, T., Davis, C. & Yarber, W. (red.) (2020). *Handbook of Sexuality-Related Measures*. New York: Routledge.
- Miner, K., Jayaratne, T., Pesonen, A. & Zurbrügg, L. (2012). Using Survey Research as a Quantitative Method for Feminist Social Change. I Hesse-Biber, S.N. (red.), *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis*. London: Sage.
- Miner-Rubino, K. & Jayaratne, T. (2007). Feminist Survey Research. I Hesse-Biber, S.N. & Nagy, S. (red.), *Feminist Research Practice*. London: Sage.
- Mujis, D. (2004). *Doing Quantitative Research in Education with SPSS*. London: Sage.
- NCK (2014). *Väld och hälsa: En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldutsatthet samt kopplingen till hälsa*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.
- Oakley, A. (1998). Gender, methodology and people's ways of knowing: Some problems with feminism and the paradigm debate in social science. *Sociology*, 32(4), 707–731.
- Quina, K., Rose, J.S., Harlow, L.L., Morokoff, P.J., Deiter, P.J., Whitmire, L.E., Lang, M.A. & Schnoll, R.A. (1999). Focusing on Participants: Feminist Process Model for Survey Modification. *Psychology of Women Quarterly*, 23(3): 459–483.
- RFSL (2016). Att fråga om kön och trans i enkäter. <https://www.rfsl.se/hbtq-fakta/att-fraaga-om-koen-och-trans-i-enkaeter/>.
- Saperstein, A. & Westbrook, L. (2021). Categorical and Gradational: Alternative Survey Measures of Sex and Gender. *European Journal of Politics and Gender*, 4(1): 11–30.
- Spalter-Roth, R. & Hartmann, H. (1996). Small Happinesses: The Feminist Struggle to Integrate Social Research and Social Activism. I Gottfried, H. (red.), *Feminism and Social Change: Bridging Theory and Practice*. Chicago: University of Illinois Press.
- Sprague, J. (2016). *Feminist Methodologies for Critical Researchers: Bridging Differences*. London & New York: Rowman & Littlefield.
- Stedman, R.C., Connelly, N.A., Heberlein, T.A., Decker, D.J. & Allred, S.B. (2019).

- The End of the (Research) World as We Know It? Understanding and Coping with Declining Response Rates to Mail Surveys. *Society & Natural Resources*, 32(10): 1139–1154.
- Trost, J. & Hultåker, O. (2016). *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur.
- Vaux, A. & Briggs, C.S. (2006). Conducting Mail and Internet Surveys. I Leong, F.T.L. & Austin, J.T. (red.), *The Psychology of Research Handbook: A Guide for Graduate Students and Research Assistants*. London: Sage.
- Wahlgren, L. (2005). *SPSS steg för steg*. Lund: Studentlitteratur.
- Walby, S. (2005). Improving the Statistics on Violence Against Women. *Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe*, 22(3–4): 193–216.
- Wemrell, M., Bennet, L. & Merlo, J. (2019). Understanding the Complexity of Socio-economic Disparities in type 2 Diabetes Risk: A Study of 4.3 Million People in Sweden. *BMJ Open Diabetes Research and Care*, 9(7): e000749.
- Wemrell, M., Karlsson, N., Perez Vicente, R. & Merlo, J. (2021). An Intersectional Analysis Providing More Precise Information on Inequities in Self-Rated Health. *International Journal of Equity in Health*, 20(1), 1–10.
- WHO (2019). Intimate Partner Violence. https://www.who.int/gho/women_and_health/violence/intimatepartner_text/en/.
- Wilkinson, R. & Pickett, K. (2009). *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Allen Lane.
- Willis, G.B. (2005). *Cognitive Interviewing: A Tool for Improving Questionnaire Design*. London: Sage.

Arkivet – en plats för makt

Andrés Brink Pinto

Slut ögonen och tänk på vad ett arkiv är. Jag tror att många ser en imponerande byggnad framför sig, fylld till brädden av gamla handlingar och bebodd av arkivarier som kan vara antingen välvilliga guider i samlingarna eller stränga vaktposter som motar bort granskande forskare (jfr Farge 2019). Den statliga myndigheten Riksarkivet presenterar arkiv som platser där ”källorna till vår historia och redskapen till att förstå den tid vi lever i finns” (Riksarkivet). Förståelsen av arkivet som en plats dit forskaren kan söka sig för att finna sanningar om det förflutna fetischeras också i större eller mindre utsträckning av historiker som talar om smaken och lockelsen av arkivet, samt centrerar arkivforskningen som *den* formativa erfarenheten för historiker (se t.ex. Farge 2019; Steedman 2001; Lennartsson et al. 2020; Wångmar & Lennartsson 2017).

Men detta är en hägring. I själva verket är det statliga arkivet en plats av bruten kronologi, ordnad efter sina egna behov snarare än av en intention att lägga en berättelse om det förflutna till rätta. Och det är den som arbetar med handlingar ur arkivet som skapar en synbar ordning ur arkivets mångröstade kakofoni av handlingar (Edenheim 2013a). Här har kritiska genusvetare en viktig roll att fylla för hur arkiven används och hur historia skrivs.

Syftet med denna text är att ge dig som läsare sätt att förstå vad ett arkiv är och uppmuntra dig att gå till arkiven och använda de handlingar som finns där. För att nå det syftet kommer jag presentera tre huvudsakliga sätt hur du kan utföra arkivstudier:

- Att undersöka arkiverade handlingar för att nå underordnade gruppers historia. När människorna som levtt inte längre är ibland oss finns arkivet kvar, och med hjälp av de spår av underordnade grupper som finns bevarade där kan du skriva deras historia.
- Att läsa arkiverade handlingar mot arkivets intentioner för att finna sprickor, uteslutande och ordnande principer för att söka maktordningar som möjliggjort vissa typer av mänskligt liv och försvårat andra. Som forskare kan du också spela en viktig roll för att bevara berättelser och handlingar till eftervärlden genom att hjälpa dem du forskar med att själva bidra till arkiven.
- Att undersöka arkivet som maktfylld institution i sin egen rätt. Genom att förstå arkiv som en ordnande princip som styr vilka handlingar som bevaras (och hur) kan du fästa blicken på att de nu verksamma arkiv som är del av hur organisationer, som myndigheter, fungerar. Som genusvetare kan – och bör – du vända den analytiska blicken mot arkivet och därigenom få impulser till att förstå både det förflutna och vår samtid.

Här kommer jag med utgångspunkt i denna lista presentera några ingångar till hur det går att arbeta med (och mot) arkiv. Dessförinnan behöver dock två avgränsningar göras.

För det första kommer denna text i huvudsak att handla om arkiv som institutioner, och som förvaringsplatser för arkivhandlingar. Detta är en vardaglig förståelse av arkiv som är avgränsad mot en bredare förståelse av arkiv, som finns inom samtida kritisk forskning med utgångspunkt i Jacques Derridas *Archive Fever* (se t.ex. Cvetkovich 2003; Derrida 2017; Halberstam 2005). Eftersom jag i min egen forskning främst använt handlingar producerade i kommunal byråkrati och polisiärt arbete kan texten bära spår av en sådan förförståelse. Men arkivhandlingar kan självfallet vara många olika typer av skriven text eller annat en organisation bedömt vara värt att bevara, såsom tavlor, filmer eller fanor.

För det andra vill jag avgränsa mig mot den förståelse av arkiv som ligger åtminstone underförstådd i Riksarkivets programförklaring –

att upprättandet av ett arkiv skulle handla om att bevara handlingar för att skriva historia. Jag menar att ett arkiv i första hand fyller en funktion i relation till den organisation som skapat det. Arkivet möjliggör effektiv administration (jfr Stoler 2009). Med Derridas ord är arkivet en funktion som möjliggör glömska genom att uppgifter kan glömmas bort och sedan enkelt hämtas fram vid behov (Derrida 2017).

Att skriva underordnade grupper historia med hjälp av arkiven

En av grundvalarna för framväxten av kvinnohistoria, en central strömning i skapandet av en sammanhållen kvinnovetenskap som i Sverige institutionaliserades i genusvetenskap, var ”att återföra kvinnorna till historien, och att återföra vår historia till kvinnorna” (Kelly-Gadol 1976, 809, min övers.; jfr Ohlander & Strömberg 1996: 7–9). Detta kommer ur en emancipatorisk syn på historievetenskap, där viljan att skriva underordnade grupper historia är del av en vilja att befria människor från förtryckande strukturer. Själva akten att berätta en historia som skiljer sig från de stora männens genom att ta sin utgångspunkt i andra erfarenheter ger agens till grupper som kan spegla sig själva i det förflutna (jfr Holgersson 2012, 2021). Här spelar arkivet en viktig roll för att möjliggöra historia. Det är ingen slump att något av det första de spanska erövrarna gjorde när de byggde upp sitt koloniala imperium var att förstöra arkiv, eller att diktaturer i sina dödsryckningar ofta försöker bränna sina arkiv. Genom att förstöra arkivet tycks också det förflutna tystas. Och genom att utelämnas från arkivet skapas underordnade grupper som om de saknade historia.

Också i mindre våldsamma situationer fungerar arkiv som kuratorer och skapare av bestånd genom uteslutning. Givetvis kan inte allt som är hänförligt till alla människor bevaras till eftervärlden, och därmed spelar arkivet som funktion en viktig roll i skapandet av de bestånd som eftervärlden sedan kan bygga framställningar av människornas liv på. Genom urval skapar arkivet tystnad och glömska i minst lika hög grad som det ger röst åt vissa (Schwartz & Cook 2002; Carter 2006). Arkivet är, med queerhistorikern Riikka Taavettis (2018) ord,

till sin natur motsägelsefullt och innehåller ofrånkomliga tystnader. I den mån arkiv bevarar källorna som möjliggör historieskrivning är det källor som speglar tidens maktförhållanden. För svenska arkiv innebär det att män med makt är märkbart mer synliga, i synnerhet gäller detta personarkiv. Här har med andra ord genusvetaren med historiska perspektiv, eller för den delen historikern med genusvetenskapliga perspektiv, en viktig roll att spela. Genom att lyfta fram och synliggöra historiskt underordnade gruppers historia kan du ge nu levande människor tillgång till en historia de kan se som sin egen.

Många sociala rörelser har också skapat egna arkiv där du kan hitta delar av deras historia. De svenska folkrörelserna har sedan förra sekelskiftet varit väl medvetna om vikten av att upprätta egna arkiv. Arbetarrörelsearkiven är tydliga exempel på arkiv delvis skapade som motvikt mot den etablerade ordningen för att ge en historia till grupper och rörelser som stängts ute av eller inte litat på det statliga arkivväsendet. Flera liknande viktiga arkivbildningar ryms också inom statens försorg. Till exempel förvaras RFSL:s handlingar fram

Förteckning över några intressanta arkiv

Arbetarrörelsen har flera. På nationell nivå finns Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, och det finns ett flertal regionala arbetarrörelsearkiv.

Många av de gamla folkrörelsernas handlingar finns i regionala folkrörelsearkiv.

Queerrörelsens arkiv och bibliotek i Göteborg samlar, ordnar, bevarar och tillgängliggör dokumentation och information knuten till queera rörelser och personer. QRAB:s samlingar förvaras hos Landsarkivet i Göteborg.

KvinSam har förutom en stor databas och ett bibliotek även ett handskriftsarkiv som innehåller brev, manuskript, protokoll, foton och annat källmaterial. Materialet är sökbart i databasen Alvin, delar av det är digitaliserat.

till 1970 på Riksarkivet (Edelberg 2022) och KvinSams kvinnohistoriska arkiv är en del av Göteborgs universitetsbibliotek.

Du som är intresserad av hur det gick till när den befolkningsmajoritet som var utestängd från politisk makt organiserade sig och förändrade Sverige årtiondena kring förra sekelskiftet har med andra ord en rik tillgång på i stora delar fortfarande obeforskat källmaterial. I folkrörelsearkiven finns ofta omsorgsfullt skrivna protokoll, inte sällan diskussionsprotokoll, som möjliggör detaljerade insikter i hur medlemmar resonerat och hur kollektivt agerande organiserats. När jag tillsammans med Malin Arvidsson undersökte hur det gick till när Sveriges tre största städer fick offentliga toaletter för kvinnor på 1910-talet kunde jag via de socialdemokratiska kvinnoklubbarnas protokoll spåra hur kravet formulerades på deras möten och hur de sedan gick tillväga för att få ledamöter i stadsfullmäktige att ta upp frågan (Arvidsson & Brink Pinto 2022). Här finns med andra ord ett rikt material för den som vill undersöka politik med utgångspunkt i underordnade gruppers organisering.

Också den som vill undersöka förutsättningar för och erfarenheter av olika former av levda liv i det förflutna kan med fördel vända sig till arkiven. Via brev, dagböcker och liknande personliga kvalevor går det att komma nära det förflutnas människor, deras tankar och beskrivna känslor, även om det här behöver sägas att sådant material har en mängdmässig slagsida åt arkivmaterial producerat av människor ur samhällets elitskikt.

Också grupper som inte upprättat egna arkiv eller vars liv bevarats i personarkiv är möjliga att undersöka genom de befintliga arkiven. Det statliga arkivet är en plats för makt och de handlingar som finns där är upprättade genom maktutövning. Men det innebär inte att de faktiska arkiven skulle sakna källor som berättar något om grupper som saknat makt, ställts utanför en norm eller uppfattats som problem – snarare tvärtom. Just genom att uppfattas som sociala problem har grupper i marginalen genererat mängder med avtryck i arkiven. Därför kan vi veta något om de historiska livsvillkoren för ogifta mödrar, män som haft sex med män eller resandefolket, för att ta tre exempel.

Det allmänna arkivväsendet

De offentliga förvaltningarna, det vill säga stat, region och kommun, är reglerade av arkivlagen som säger att de ska spara sina relevanta handlingar och med jämna mellanrum överlämna dem till det allmänna arkivväsendet. Det innebär att Riksarkivet, de olika regionala avdelningarna av Riksarkivet och stadsarkiv (framför allt i Stockholm, Göteborg och Malmö) har oerhört stora arkiv som innehåller spår av de flesta aspekter av offentlig maktutövning.

Se www.riksarkivet.se.

Något förenklat vågar jag påstå att grupper som blivit utsatta för statlig maktutövning är överrepresenterade i arkiven. Handlingar om detta är ofta producerade i situationer av smärta eller förtryck, men bär i vissa fall även på beskrivningar av njutning eller motstånd. Även om sådana arkiv är upprättade i ett tydligt syfte av maktutövning, där de marginaliserade oftast endast blir omtalade, bär de också spår av de marginaliserades egna erfarenheter och röster. Vill du arbeta i denna tradition av historiskt detektivarbete eller pusselläggande finns en utmärkt och pedagogiskt uppställd introduktion i handboken *Arkivism* (Larsson Pousette & Thomsgård 2021: 59–140).

I mitt nuvarande projekt undersöker jag bland annat vardagsliv inom den homosexuella subkulturen i Stockholm under 1950-talet. Tidigare forskning har producerat en handfull skildringar som i huvudsak bygger på återberättade minnen (Nilsson 1998; Silverstolpe & Söderström 1999), men idag är nästan alla av dem som ingick i subkulturen 1950 döda. Därför söker jag spår av homosexuellt vardagsliv via polisens stundtals mycket ingående förhör. Polisförhör är en handling skapad i syfte att nå fällande dom. Förhørsprotokoll är producerade genom statlig maktutövning och bär spår av både smärta och njutning. Det är också ett historiskt källmaterial som gör det möjligt att ana spår efter levda liv, såsom de beskrivits av de misstänkta männen. Här ryms berättelser om platser där män som

sökte sex med män möttes, hur de tog kontakt och hur sociala nätverk kunde se ut. Vidare har polisen i en del av utredningarna sparat personligt material som brev, anteckningsböcker och pornografiska bilder. I den polisiära maktutövningen och stundtals mycket inträngande viljan att veta har därmed också ett arkiv med skärvor av levda homosexuella liv upprättats. Varje enskild utredning innehåller i bästa fall en handfull sådana skärvor, men genom att gå igenom hundratals kan jag lägga en mosaik som ger en bild av det förflutna (bland många möjliga bilder).

Hitta i arkivet

Större arkiv är vanligen ordnade efter *arkivbildare*. På ett större arkiv samlas handlingar från flera organisationer (bland annat förvaltningar, församlingar och föreningar). Så för att hitta relevanta källor behöver vi först identifiera inom vilken organisation de kan ha producerats. Sedan ska vi söka oss till denna *arkivbildare*. Inom varje arkiv är sedan handlingarna ordnade i olika *serier*, efter en princip som varit logisk för organisationen. För statliga och kommunala förvaltningar finns till exempel vanligen registratur och/eller diarium arkiverade som egna serier, och via dessa kan du sedan hitta handlingar som är arkiverade i en annan serie. Ofta är handlingar också samlade i arkivkartonger, eller *volymer*. Vi kan tänka på arkivet som en sökväg av ökande konkretion där varje handling har en plats enligt principen arkivinstitution/arkivbildare/serie/volymer/handling.

För att hitta rätt handlingar behöver vi därför förstå arkivets inre logik. Här spelar *arkivförteckningar* en central roll som ett slags karta till arkivets ordning. På större arkiv finns också kunniga och – för det mesta – hjälpsamma arkivarier. Har du svårt att hitta det du söker på egen hand ska du våga be om hjälp. Men tänk på att ju bättre du själv förstår arkivets ordning och ju precisare du kan vara i din fråga, desto större är sannolikheten att arkivarien kan hjälpa dig hitta rätt handling.

Samtidigt behöver det sägas att detta sätt att arbeta med arkivet innebär ett tydligt ställningstagande som inte förefaller skilja sig nämnvärt från uppfattningen att arkivet är den plats där källorna till vår historia förvaras. Här finns en identitetsskapande koppling mellan arkivet och det forskaren sedan ska göra med de källor som hittas i arkivet, som knyter an till den kvinnohistoriska programförklaringen att återföra kvinnor till historien och att ge kvinnor en historia. (Kvinnor kan i den här kontexten med fördel bytas ut mot den grupp läsaren är intresserad av, och kanske identifierar sig med.) Med arkivet i ryggen kan forskaren, med genusvetaren Sara Edenheims kritiska ord, ”finna identifikationer, förebilder och motbilder och stärka den egna [grupp]identiteten” (Edenheim 2013b). Om den befintliga historieskrivningen inte erbjuder representation med hänvisning till arkiven behöver forskaren bidra till att vrida fram representationer ur befintliga samlingar.

Som Edenheim konstaterar är utgångspunkten i denna position att källor till det förflutna står att finna i arkivet, och därmed att den som arbetar med historiskt källmaterial samlar och sammanfattar redan befintlig kunskap om det förflutna snarare än producerar ny kunskap. Vidare bär angreppssättet en uppenbar risk att producera eviga subjekt som står utanför den specifika tidens maktrelationer, där den beforskade gruppen – vilken den nu kan vara – alltid funnits, vilket ska bevisas genom den historiska auktoritet som arkivet skänker (jfr Scott 1991). Som om arkivet är en utgrävningsplats dit historikern söker sig för att omsorgsfullt gräva fram små guldorn av det förflutna.

Att läsa mot arkivet

Arkiven är fyllda av tillrättalägganden, tystnader och frånvaro – till följd av att arkivet är en mekanism för att organisera glömska och av att de är skapade i system av maktutövning. Antropologen Michel-Rolph Trouillot (1995: 26) menar att det finns fyra centrala tillfällen där tystnad om det förflutna skapas:

- vid produktionen av handlingen som sedan blir en kvarleva i arkivet,
- vid ordnandet av handlingar i arkivet (där många aktivt inte bevaras),
- när vissa handlingar hämtas från arkivet och relateras till andra (samtidigt som andra får ligga kvar olästa),
- vid skrivandet av historia.

Frånvaron av vissa subjekt i arkiven kan också förstås genom logiker av rasifierad och kolonial kapitalism, där frånvaron speglar att maktregimerna också stängt ute subjekten från de platser och tider som arkiven säger sig representera. Här blir frånvaron en direkt konsekvens av förflutna, och pågående, processer av utestängning och utplånande. Därmed krävs att du har beredskap att läsa *mot* arkiven, där sättet att närma sig arkivet blir att undersöka de regimer av maktrelationer som format vilka ”subjekt, objekt, uppträdanden, händelser och historier som är inskrivna och ihågkomna” (Bacchetta et al. 2015: 775, min övers.) och vilka som glöms, suddas ut eller förnekas.

Praktiken att läsa mot arkivet kräver också ett närmande till de befintliga arkiven för att söka efter det som tycks vara bortträngt, men som finns kvar likt spåren av en karbonkopia. Genom en god kännedom om den historiska kontexten och genom att läsa arkivens håll, tystnader och utestängande genom och mot annan historisk kunskap – till exempel den du kan nå via muntlig historia och muntliga traditioner av historieberättande – kan du nå djupare kunskap om det förflutna. Vidare erbjuder arkiven med källmaterial skapat i maktfyllda möten goda möjligheter att undersöka hur normer slås fast, efterlevs och genomdrivs. En vanlig metod, inspirerad av Michel Foucault såväl som av poststrukturalistiskt färgad social- och kvinnohistoria, är att läsa arkivhandlingar mot strömmen. Här använder sig forskaren ofta av källor producerade genom stundtals våldsamt maktutövning, som polisprotokoll eller domar, och bevarade inom ramen för statens arkivbildande, men med en läsning som går bortom källornas egen förståelse av ett socialt fenomen – i mitt fall män som haft sex med män – för att med historikern Joan Scotts ord söka ”hur skillnad etableras, hur den fungerar, hur och på vilka sätt den konstituerar

subjekt som kan se och agera i världen” (Scott 1991: 777, min övers.). Ambitionen är således inte att gräva fram en dold historia, utan att söka kopplingar, sammanhang och relationer som skapar villkoren för mänskligt liv (jfr Foucault 2002 [1969]: 44–45). Här blir källmaterial som producerats genom maktfyllda och våldsamma relationer, och som har tystnader och sprickor, högtintressant. Genom att söka det förbjudna och det som straffats kan du också få syn på hur gränser dras, hur dikotomier skapas och hur förkastanden sker. Därigenom kan du också se det som skapas som normalt, allmängiltigt eller eftersträvansvärt (jfr Foucault 1993: 7–10, 42–46).

Att bidra till nya arkiv

Ett delvis annat sätt att hantera det faktum att stora grupper utestängts, rensats bort eller aldrig kommit in i arkiven är att arbeta för att skapa nya arkiv. Här krävs av dig som forskare att du åstadkommer ett aktivt och nära samarbete med grupper som saknar en skriven historia eller skriftliga spår i arkiven. En central uppgift blir då att tillsammans med dessa grupper söka spår av omöjliggjorda liv i skokartonger på vindar, i gamla fotoalbum och, kanske framför allt, i de berättelser av liv i sprickor och på marginalen som människor bär med sig (Haritaworn et al. 2018; Svensson Chowdhury & Brunnström 2021). Genomför du intervjuer kan du också i vissa sammanhang med fördel be dem som intervjuas att ta med sig olika typer av handlingar (brev, protokoll, dagböcker, fotografier och så vidare). Sådana handlingar är i någon mening personens eget arkiv, och kan stärka berättelsen (Liinason 2022; Svensson Chowdhury & Brunnström 2021). Slutligen är det, menar jag, den arkiverande forskarens ansvar att visa på möjligheten och stödja de deltagande i att ordna och tillgängliggöra handlingarna i mer permanenta arkiv än de som förvaras i vindslådor och följer med (eller gallras) vid varje flytt. Då statliga arkiv stängt ute och tystat vissa erfarenheter, liv och berättelser är det ditt och mitt ansvar att bevara så många spår av dem vi kan för eftervärlden. Det kräver arkiv som praktik, inte enbart som metod, för att samla in källmaterial till den egna studien.

Arkivet som institution/praktik för att ordna och styra maktrelationer

I *Vetandets arkeologi* (2002 [1969]) talar Foucault om arkiv som ett sätt att ordna utsagor. För Foucault är arkivet med andra ord inte de fysiska platser vi i vardagligt tal kallar arkiv, arkivet är inte heller en samling ordnad information eller ens ett aggregat av alla texter som är viktiga i en kultur eller för en stats funktion. Istället använder Foucault begreppet arkiv som ett sätt att förstå hur utsagor och diskurser ordnas vid en given tidpunkt. Här blir arkivet ett sätt att se ett system av utsagor som möjliggör regelbundenheter i vad som kan sägas, och vad som förblir obegripligt.

Med en sådan förståelse är det möjligt för dig att undersöka arkiv som institution. Ett exempel kan vara Ann Laura Stolars undersökningar av koloniala arkiv i Sydostasien (2009). Stoler konstaterar att det är uppenbart att arkiven skapades för att möjliggöra de imperialistiska staternas styrning av kolonier. Men Stoler menar också att arkiven kan förstås som teknik för styrning, som ett sätt att möjliggöra specifika kunskaper om de styrda befolkningarna och i förlängningen som ett sätt att göra sanningsanspråk kring det koloniala projektet. Arkiven var så också en integrerad del av själva kolonialväldets framväxt. Med andra ord går det inte att temporalt skilja arkivet från staten, eller ställa arkivet i beroendeställning till staten. Istället behöver vi se arkivet som en del av staten, och se hur arkivets logiker också är statens och styrningens logiker.

Utifrån den positionen argumenterar sedan Stoler för att arkiven behöver studeras som just arkiv. Även om Stoler exemplifierar med sin egen forskning och begränsar argumentet till det historiska koloniala arkivet vill jag mena att detta sätt att studera arkiv är av högsta relevans också för samhällsvetare som vill studera hur sanningsanspråk, kunskapsproduktion och statlig styrning hänger samman både i det förflutna och vår egen samtid.

För att undersöka arkivet som ordnande princip har jag i min egen forskning om den så kallade homosexkommissionen inom Stockholms kriminalpolis under 1950-talet hämtat inspiration från *governmen-*

tality studies. För det första har jag sökt spår efter försök att slå fast homosexualitetens ontologiska status, med andra ord hur poliserna förstod homosexualitet, dess ursprung och uttryck, eftersom detta låg till grund för kommissionens uppkomst. För det andra har jag sökt kunskapsproduktion om den homosexuella subpopulationen i form av statistiska sammanställningar, kartläggningar av det urbana rummet och hur vissa platser användes för *cruising*. Här ingår också det register med personkort över homosexuella män, med tillhörande underregister av fotografier, som polisen skapade samt den regelbundna rapporteringen till Stockholms överståthållare, det vill säga hur polisen upprättade specifika arkiv för att hantera ett på politisk nivå föreställt problem med kriminell homosexualitet samt hur polisen delvis formade sitt arbete för att kunna fylla överståthållarens arkiv. Slutligen har jag undersökt hur de tekniker polisen använde för att försöka reglera homosexuella män byggde på de sanningsanspråk och den kunskap de skapat via arkivets logiker (se Brink Pinto 2022).

Förstår vi arkivet som en ordnande princip, intimt förbunden med statlig maktutövning, finns arkiv på fler ställen än de fysiska byggnader och institutioner som benämner sig själva så. Alla offentliga förvaltningar (här ingår både statliga myndigheter och kommuners förvaltningar) omfattas av arkivlagen som säger att de ska spara och vårda sina arkiv tills de lämnar över handlingar till det allmänna arkivväsendet. Det finns med andra ord oerhört många levande arkiv som fylls på varje dag. De olika sätt vi kan närma oss och läsa arkiv som ryms inom arkivinstitutionen är i högsta grad tillämpliga också på levande arkiv.

I förvaltningars arkiv kan du i nästan realtid följa statlig maktutövning och de låter dig spåra hur statlig maktutövning går till i praktiken, se hur människor gör motstånd mot (eller inordnar sig i) den styrning de utsätts för och vad som konstrueras som problem (jfr Dean 2010; Rose 2007). Ett konkret exempel kan vara en masteruppsats jag handledde 2023, där studenten var intresserad av hur urban styrning av så kallat särskilt utsatta områden genomsyras av rasifierande och könande diskurser och därigenom skapar plats. För att undersöka detta identifierade studenten ett kommunalt program i

Malmö som genomförts i ett antal områden. Sedan begärde studenten tillgång till allt policymaterial kopplat till programmet, korrespondens kring programmet från och till centralt placerade tjänstemän samt implementering och utvärdering i ett område. Genom dessa handlingar kunde studenten sedan analysera hur en generell föreställning om särskilt utsatta områden omvandlades till en specifik intervention i det urbana rummet med konkreta effekter för det materiella rummet såväl som för främjandet av vissa och försvarande för andra typer av liv i området.

Gå till de levande arkiven

En grundprincip är att handlingar upprättade på och inkomna till en myndighet är allmänna. I enlighet med offentlighetsprincipen har du rätt att ta del av en myndighets handlingar. En bra genomgång av offentlighetsprincipen finns på <https://fojo.se/offentlighetsprincipen-och-handlingsoffentligheten/nyckelinformation-om-offentlighetsprincipen/>.

Många myndigheter har öppet tillgängliga diarium på sina hemsidor, i annat fall behöver du kontakta kommunens eller myndighetens registrator för att begära ut en diarielista för att se vad som finns. Vet du redan vilka handlingar du vill ha kan du begära ut dem direkt av registrator. Ibland finns viktiga handlingar som inte är diariumförda, då kan en framkomlig väg vara att begära ut e-postlistor gällande involverade tjänstemän. I e-posten kan du se hur tjänstemännen resonerar om en viss fråga och relevanta handlingar kan finnas som bilagor.

Uppmaning

Min förhoppning är att du som läst detta kapitel nu fått med dig ett eller flera möjliga sätt att närma dig arkiv för att där hitta material att undersöka genusvetenskapligt. Oavsett om det rör sig om kvarlevor av statlig maktutövning, underordnade gruppers rörelsearkiv,

att skapa egna arkiv eller de levande arkiv som finns ute på statliga myndigheter och kommunala förvaltningar behövs genusvetare där.

I arkiv kan du söka spår av liv du kanske inte sett i allmänt tillgänglig eller officiell historieskrivning. Du kan också via de kvarlevor av statlig maktutövning som finns i arkiven söka konturerna av maktordningar och de mänskliga liv de möjliggjort. Den genusvetare som bedriver forskning tillsammans med levande människor har också en viktig roll att spela för att bevara avtryck av deras liv och erfarenheter till eftervärlden. Slutligen finns arkiv runt oss i vår samtid, och via de nu levande arkiven kan du se hur statlig maktutövning sker här och nu.

Även om arkiv är skapade genom och utgör instrument för maktutövning som osynliggör och tystar vissa levda liv och erfarenheter är de i sig själva platser för att finna material till kritiska studier och högtintressanta studieobjekt. Kanske är arkiven så intressanta just till följd av att de är skapade genom makt och är delar av hur makt utövas och fungerar i samhället. Arkiv är med andra ord alldeles för viktiga för att lämnas orörda av kritiska genusvetenskapliga analyser.

Referenser

- Arvidsson, M. & Brink Pinto, A. (2022). Public Toilets for Women: How Female Municipal Councillors Expanded the Right to the City in Sweden, c. 1910–1925. *Women's History Review*, 31(3): 476–495.
- Bacchetta, P., El-Tayeb, F. & Haritaworn, J. (2015). Queer of Color Formations and Translocal Spaces in Europe. *Environment and Planning D: Society and Space*, 33(5): 769–778.
- Brink Pinto, A. (2022). Panopticon in the Urinal? The Stockholm Homo-Sex Commission c. 1950–1965. *NORA: Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 30(3): 180–193.
- Carter, R.G.S. (2006). Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence. *Archivaria* 61(september): 215–233.
- Cvetkovich, A. (2003). *An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Cultures*. Durham: Duke University Press.
- Dean, M. (2010). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Derrida, J. (2017). *Archive Fever: A Freudian Impression*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Edelberg, P. (2022). En guide til de skandinaviske LGBT-foreningers arkiver. I Brink Pinto, A., Mery Karlsson, M. & Schmitt, I. (red.), *Kritiska blickar från marginalen: Reflektioner i spåren av Jens Rydström*. Lund: Lunds universitet.
- Edenheim, S. (2013a). Lost and Never Found: The Queer Archive of Feelings and Its

- Historical Propriety. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 24(3): 36–62.
- Edenheim, S. (2013b). Arkivfantasier: Begäret till ett dokumenterat förflutet som ett problem inför framtiden. *Lychnos*, 229–239.
- Farge, A. (2019). *Smaken av arkivet*. Göteborg: Glänta.
- Foucault, M. (1993). *Diskursens ordning: Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Foucault, M. (2002 [1969]). *Vetandets arkeologi*. Lund: Arkiv.
- Halberstam, J. (2005). *In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York: New York University Press.
- Haritaworn, J., Moussa, C. & Ware, S.M. (red.) (2018). *Marvellous Grounds: Queer of Colour Histories of Toronto*. Toronto: Between the Lines.
- Holgersson, U. (2012). "Herstory Revisited". *Scandia*, 78(2): 42–50.
- Holgersson, U. (2021). Att skriva om kvinnor efter den språkliga vändningen. *Historisk tidskrift* 141(3): 523–534.
- Kelly-Gadol, J. (1976). The Social Relation of the Sexes: Methodological Implications of Women's History. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1(4): 809–823.
- Larsson Pousette, H. & Thomsgård, L. (red.) (2021). *Arkivism: En handbok: Hitta, spara och organisera för framtidens historieskrivning*. 1 uppl. Stockholm: Stockholms Kvinnohistoriska.
- Lennartsson, M., Oja, L., Westling, C. & Wängmar, E. (2020). Arkiven och historikerna. *Historisk tidskrift*, 140(3): 543–545.
- Liinason, M. (2022). Snapshots of Friendship as Expanding Spaces in Research and Activism. I Brink Pinto, A., Mery Karlsson, M. & Schmitt, I. (red.), *Kritiska blickar från marginalen: Reflektioner i spåren av Jens Rydström*. Lund: Lunds universitet.
- Nilsson, A. (1998). *Såna & riktiga karlar*. Göteborg: Anamma.
- Ohlander, A.-S. & Strömberg, B. (1996). *Tusen svenska kvinnoår: Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Riksarkivet. <https://riksarkivet.se/om>.
- Rose, N. (2007). *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schwartz, J.M. & Cook, T. (2002). Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science*, 2: 1–19.
- Scott, J.W. (1991). The Evidence of Experience. *Critical Inquiry*, 17(4): 773–797.
- Silverstolpe, F. & Söderström, G. (red.) (1999). *Sympatiens hemlighetsfulla makt: Stockholms homosexuella 1860–1960*. Stockholm: Stockholmia.
- Steedman, C. (2001). *Dust*. Manchester: Manchester University Press.
- Stoler, A.L. (2009). *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense*. Princeton: Princeton University Press.
- Svensson Chowdhury, M. & Brunnström, P. (red.) (2021). *Queera historier från Malmö*. Malmö: Malmö universitet.
- Taavetti, R. (2018). *Queer Politics of Memory: Undisciplined Sexualities as Glimpses and Fragments in Finnish and Estonian Pasts*. Diss. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Trouillot, M.-R. (2015). *Silencing the Past: Power and the Production of History*. Boston: Beacon Press.
- Wängmar, E. & Lennartsson, M. (2017). *Historikerna och källorna: Om användning av otryckt källmaterial i doktorsavhandlingar och examensarbeten i historia*. 1 uppl. Malmö: Égalité.

Dokumentanalys i feministiska studier

Marta Kolankiewicz

Detta kapitel kommer inte att ta sin början i en exakt definition. *Dokument* används här som en väldigt bred beteckning på olika slags artefakter som en forskare iakttar, samlar och analyserar eftersom de kan säga något om den företeelse eller praktik som studeras. Två saker är dock relevanta. Om vi ser till ordets grundbetydelse, är dokument kopplat till egenskapen att bära ”lärdom” eller ”bevis”. Det går alltså att utgå från att dokument är föremål som kan lära eller visa dig något. Genom att använda ordet artefakt vill jag samtidigt uppmärksamma det mänskliga elementet i föremålet: dokument är på ett eller annat sätt formade av människor. De är alltså intressanta som spår människor lämnat efter sig.

Dokument pratar inte själva. Inte heller avslöjar de någon sanning på ett enkelt vis. Att analysera dokument handlar således om att ställa frågor och försöka avläsa dem: deras form och innehåll, men också vad de gör i de sammanhang där de uppstått och använts (jfr Hall et al. 2013; Prior 2003; Rose 2023). Det här kapitlet kan ses som en lista över möjliga frågor du som forskare kan ställa till ett dokument. Det bygger på exempel från feministiska studier där olika sätt att analysera dokument har utvecklats. Det rör sig dock inte om en checklista, snarare kan den användas som en inspirationskälla eller karta över möjliga tillvägagångssätt att välja mellan eller kombinera.

Innan jag introducerar några möjliga frågor du kan ställa till dokument kan det vara viktigt att stanna en stund vid funderingen över

om och hur dokumentanalys kan vara feministisk. Om feministisk forskning kan definieras genom dess engagemang i frågor om förtryck och orättvisor blir frågan om dess metodologier, det vill säga vägar till kunskap om sådana förtryck, central här. I detta sammanhang blir det viktigt med den grundbetydelse av ordet dokument som jag nämnde i början av kapitlet: bevis. Många forskare närmar sig sitt material som bevis, det vill säga något som kan användas för att fastställa riktigheten i ett påstående, men också att dokumentera livet för dem som utelämnats eller osynliggjorts i historieskrivningen (Scott 1991: 776). Ibland kan sådan analys av dokumentet dock reduceras till ett empiriskt stöd för att påvisa förekomsten av en viss typ av orättvisa eller förtryck. Då kan den genomsyras av vad Eve Kosofsky Sedgwick (2003: 123–151) kallar för ”paranoid läsning”. Sedgwick bygger på Paul Ricœurs begrepp ”misstankens hermeneutik” som hon vidareutvecklar utifrån det hon identifierat som sin tids queera kritiks dominerande drag, som går ut på att bekräfta det den redan vet, det vill säga samhällets homofobi. Här ses paranoia som de queera, men också de feministiska, antirasistiska och dekoloniala teoriernas dominanta metodologi (Sedgwick 2003: 126). Sedgwick föreslår att en sådan läsning, som riskerar att bli tautologisk, ersätts eller kompletteras med en reparativ läsning, det vill säga en metodologi som letar efter sprickor i det förtryckande, spår av praktiker som bär förändringens eller hoppets potential, bevis på möjligheter och öppningar. Dessa två typer av läsningar – paranoid och reparativ – ska behandlas som metodologiska positioner som ofta förekommer samtidigt i den feministiska forskningen. I dokumentanalys kan de hjälpa oss att finna sätt att avläsa dokument som mångfasetterade, komplexa och ibland motsägelsefulla snarare än blott och bart bevis.

Dokumentets uppkomst, karaktär och funktion

När du som forskare börjar arbeta med dokument inleds kanske din analys i den stund du håller dessa föremål i dina händer eller ser dem på skärmen för första gången. I detta ögonblick kan, tillsammans med grundläggande förhållningssätt i klassisk källkritik (jfr t.ex. Dackling

& Nauman 2022), den första frågan vara: Vad är det egentligen du håller i? Vidare: Vad är det för typ av föremål? Hur skapades de och av vem, under vilka omständigheter? Vad har de fyllt för funktion när de skapades?

För att visa hur sådana frågor kan generera viktiga analytiska poängar hänvisar jag till tre forskare som analyserar tre olika typer av dokument för att bidra till den svenska queer- och transhistorieskrivningen: insändare publicerade i sextidningarna *Piff* och *Raff* (Bremer 2023), polishandlingar (Brink Pinto 2022) samt privata kärleksbrev (Svensson Chowdhury 2022). Alla dessa dokument är på olika sätt spår av homosexuellas, queeras eller transpersoners liv på 1950- till 1970-talet i Sverige. Vad är det då för typ av spår?

I sin analys av de brev och kontaktannonser som läsare som företrädesvis kallade sig transvestiter skickade in till *Piff* och *Raff* utgår Signe Bremer från inte bara insändarnas teman utan också deras funktion. Hen undrar ”varför skrev personer med transerfarenheter just hit” (Bremer 2023: 49), alltså till porrtidningar som vände sig till heterosexuella cismän? Dokumenten undersöks i sina trycksammanhang, det vill säga i sextidningar, ofta tillsammans med redaktionens svar. Som sådana kan de säga något om de som skrivit dem, om tidskrifterna och deras läsare. För att förstå dem och hitta verktyg för att läsa dem behöver Bremer bekanta sig med både den svenska porrtidningsbranschen under 1960- och 1970-talen och med den specifika genre som läsarbrev och svar på dessa utgjorde i detta sammanhang. Hen skriver:

Jag närmar mig forskningsmaterialet som litterär fiktion. Även om läsarbrev som genre skiljer sig från kategorin erotiska noveller, som också ges stort utrymme i *Piff* och *Raff*, ligger materialet stundtals nära den litterära genren ”erotica writing” [...]. Jag förstår således inte läsarbreven som autentiska fönster in i hur det faktiskt var att leva som transperson på 1960-talet; dels är det möjligt att brevskrivarna inte är de som de utger sig för att vara, dels är det möjligt att redaktionerna själva står bakom vissa brev. Innehållet i breven kan

även ha anpassats till både form och innehåll för att passa forumet i fråga (Bremer 2023: 55).

Ett sådant tillvägagångssätt motiveras av att undvika leta efter sanna eller autentiska röster hos transpersoner. Samtidigt pekar det på dokumentens formativa kraft: brev adresserade till en porr tidning – dels dess redaktion, som här uppträder som sexexperter, dels, och kanske viktigare, dess läsarkrets – erbjuder en speciell plats för att berätta om sig själv och på så sätt forma inte bara själva berättelsen utan också den möjliga subjektspositionen. Dessutom fungerar de, på grund av sin karaktär, som länkar mellan avsändare, redaktör och läsare, som en kontaktyta eller ”viktiga transmöjliggörande rum” (Bremer 2023: 69).

De dokument Andrés Brink Pinto (2022; se också kapitel 20 i denna bok) analyserar – polishandlingar – är av annorlunda karaktär. På sätt och vis utgör de en huvudkälla för spår av queera liv i Sverige under 1950-talet, liv som präglats av övervakning och delvis kriminalisering (jfr Rydström 2003; Rydström & Mustola 2007). Brink Pinto analyserar promemorior, rapporter och protokoll författade av Stockholmspolisens homosexkommission som verkade med syfte att ”combat male prostitution and to protect vulnerable youths from criminal homosexuality” (Brink Pinto 2022: 182). I själva verket blev kommissionen ett statligt organ för att skapa kunskap om och, till viss mån, övervaka homosexuella som på grund av sina praktiker definierades som sexuella avvikare. Det är också den funktion av dokumenten som intresserar Brink Pinto:

The use of source material produced by the police and courts is quite common in historical studies on homosexuality. These sources are then read against the grain in order to decipher lived experiences from the reports, and is an important way to give voice to a past that would otherwise have been left silent. In this article, however, I read the sources ”along the grain”, as Ann Laura Stoler puts it. Thus, I do not use them as reflections of past experiences by gay men but rather as products of a specific state machinery (Brink Pinto 2022: 181).

Även här blir första steget att kontextualisera dokumenten. Brink Pinto behöver inhämta kunskap om det rättsliga läge som begränsade homosexuellas liv i Sverige på 1950-talet och de institutionella ramverk som styrde homosexkommissionens verksamhet. Sedan behöver han förstå hur dokumenten skapades och vilka funktioner de har. Vad är det till exempel för skillnad mellan promemoria och rapport? Hur skrivs protokollen? Vilka typer av protokoll finns det i hans material? Hur förhåller sig dokumenttyperna till varandra? Vilka länkar finns mellan kunskapen om homosexuella som polisen sammanställer i sina rapporter, statistik, kartläggningar, register och de enskilda fall som dokumenteras i personakterna?

I sin analys avläser Brink Pinto dessa dokument i deras historiska sammanhang och identifierar deras olika funktioner för att kontrollera, bevaka och styra homosexuella praktiker. Framför allt visar han hur polisens kartläggningar av de platser i staden som uppsöktes för *cruising* och homosexuella praktiker – pissoarer, parker, badhus – ledde till en stadsplanering som skulle förhindra sådana praktiker.

Matilda Svensson Chowdhury gläntar på dörren till de 250 kärleksbrev hon har i sin ägo, men hon tar bara delvis ut dem ur den garderob i vilken de legat under flera decennier. Det som gör henne tveksam till om och hur hon ska utforska och skriva om innehållet i de kärleksbrev hennes far fått från en man under 1960-talet är etiska överväganden runt det hon kallar ”respektens, rädslans eller garderobens tystnad” (Svensson Chowdhury 2022: 78). Hennes text bidrar dock till en förståelse för rollen som sådana kärleksbrev kunde spela som vittnesmål från icke-heterosexuella liv på 1960-talet. Här blir återigen kontextualisering en viktig uppgift för forskaren. Svensson Chowdhury utför den dels genom att placera sin fars berättelser i den bredare svenska homosexualitetshistorien med dess kvävande tystnad, dels med hjälp av Alison Bechdels *Fun Home* (2022), en självbiografisk serieroman som berättar en historia som bygger på liknande källmaterial i form av familjefotografier, brev, dagböcker med mera. Reflektionen över de 250 kärleksbrevens karaktär och roll fogar fler perspektiv till icke-heterosexuella liv i Sverige under 1900-talet (Svensson Chowdhury 2022: 83). Dessa är personliga dokument

i den bemärkelsen att de utgör spår av individuella erfarenheter, sådana som även kallas ”mänskliga dokument” (Blumer 1979 [1939]) eller ”livsdokument” (Plummer 2001). Samtidigt ger kärleksbrev en särskild karaktär åt en berättelse om ett liv. Det är i denna karaktär som Svensson Chowdhury finner brevens potential som källa för det slags narrativ som Plummer menar att den homosexuella frigörelsekampen varit beroende av:

Berättelser som skiljer sig från de vi hittar i domstolsprotokoll, polisrapporter och även i medialt material. Härmed blir ansvaret för att de 250 kärleksbrev som källmaterial används på ett riktigt sätt mycket kännbart. Jag förstår att en samling kärleksbrev som skickades från en man till en annan inte är ett källmaterial som står fritt från påverkan av de oförstående andra. Normer pressar åt alla håll. De styr och ställer i våra liv, och de röjer runt också med våra allra mest privata berättelser. Men ändå – berättelser som stammar från och handlar om människors ickeheterosexuella erfarenheter och liv är avgörande för frigörelsekampen (Svensson Chowdhury 2022: 84).

I dessa tre studier har analysen av respektive dokument bland annat gått ut på att förstå hur de skapades och i vilket syfte. För att närma sig förståelsen av dokumentens uppkomst, karaktär och funktion behövde forskarna kontextualisera dessa genom att studera deras historiska sammanhang. Och även om varje dokument i sig utgör ett spår av unika människor är de samtidigt formade inom en genre – i dessa tre fall specifika typer av texter: insändare till en sextidning, polishandlingar respektive kärleksbrev. Dessa ger ramar för vad som berättas och hur. Dokumenten är på en och samma gång representativa för det individuella och det sociala.

Handling, aktörskap och rörelse

Dokumentens funktion behöver inte vara helt förutbestämd av det sammanhang de skapades i. Ofta lever dokumenten vidare: de cirkuleras, används, upptas i nya sammanhang, blir produktiva genom

att skapa nya effekter. De kan på så sätt bli intressanta för dig som forskare i deras fortsatta rörelse och sociala liv. Många närmar sig dokument som föremål med aktörskap eller handlingskraft. Oavsett dina ontologiska utgångspunkter kan det vara värt att ställa frågor till dokumenten du analyserar som har att göra med deras sociala liv: Hur används dokumenten? Vilka effekter skapar de? Hur fungerar de i de sociala sammanhang i vilka de befinner sig? Hur integreras de i interaktioner eller strukturer?

Det är ingen slump att dessa frågor, förutom av historiker, ofta ställts av etnografer. Den etnografiska metoden bygger på forskarens närvaro i det sociala sammanhang som undersöks. Det är den deltagande observationen. Under sådana observationer blir det ofta tydligt att det finns mycket annat som kan vara viktigt för forskaren att titta på, utöver de människor som är del av fältet, bland annat föremål av olika slag (jfr kapitel 11 i denna bok). En av de feministiska teoretiker som varit viktiga för att utveckla denna tradition är Dorothy Smith. I sin institutionella etnografi föreslår hon att forskare borde uppmärksamma hur olika slags texter bidrar till arbetet inom institutioner och skapar ramar för verksamheten. Själv utgår Smith från skrivna dokument, men i sin definition av text inkluderar hon även andra typer av dokument: bilder, kartor och liknande. Hon menar att texter verkar för att koordinera arbetet lokalt och samtidigt i förhållande till andra ställen i samhället (Smith 2005: 170). Smith skriver att första steget i en institutionell etnografi är ”recognizing the text as a material presence in local situations in which it is activated by a reader” (Smith 2005: 168). Det är iakttagelsen av denna närvaro och interaktion mellan texten och läsaren som forskaren först kan försöka beskriva:

Noticing how people go about activating texts helps to escape our experience of them as passive and enables us to see them as in action. Recognizing texts as people activate them, in their work, as they occur, makes possible the expansion of ethnography beyond the local to explore and explicate institutional order. It makes visible the

presence of institutional relations in the everyday of people's lives (Smith 2005: 169).

En analys där ett eller flera dokument står i centrum för etnografens uppmärksamhet i fältet gör det möjligt att iaktta hur de ingår i och koordinerar människors aktiviteter, här mer specifikt deras arbete inom en institution. Ett exempel på en sådan analys, som Smith presenterar, baserat på en studie utförd av Ellen Pence, är loggar av polishandlingar. Dessa registrerar dokumentens historia hos myndigheten och fungerar samtidigt som ett rättsligt reglerat sätt att styra polisens arbete med ett fall (Pence 1996, 2001 i Smith 2005: 173). Ett annat exempel tas från en studie av ett äldreboende där sjuksköterskors byråkratiska pappersarbete analyseras som ett sätt att övervaka de boende och utkräva ansvar av dem (Diamond 1992 i Smith 2005: 179). Genom dessa exempel visar Smith på potentialen i en analys där dokument ses som något som koordinerar eller hjälper att koordinera människors arbete och görande och hur detta kan göras även på avstånd och över tid.

En feministisk forskare som jobbat med dokument i ett institutionellt sammanhang från en annan teoretisk utgångspunkt är Sara Ahmed. I sin studie *On Being Included* analyserar hon mångfald och rasism på universitet i Storbritannien. Hon genomförde deltagande observation i olika arbetsgrupper som jobbar med rasism samt intervjuer med universitetsanställda som ingår i dessa grupper. En av aspekterna av detta mångfaldsarbete som blir viktig i analysen är dokument tillkomna i arbetet. Ahmed frågar vad dessa dokument gör och svarar genom att iaktta ”how they circulate within organisations, creating vertical and horizontal lines of communication. To ask what documents are doing, we need to follow them around” (Ahmed 2012: 85). Hon tittar specifikt på hur antidiskrimineringslagstiftningen har fungerat genom krav på att generera policydokument. Ahmeds analys visar hur arbetet med detta ledde till en ”dokumentutmattning” hos de anställda hon intervjuat. Hon skriver:

Many practitioners expressed a sense of exhaustion with writing documents, a sense that "writing documents" is the only work they have time to do. As one interviewee describes, "You end up doing the document rather than doing the doing." The implication of this description is that while doing the document is doing something, it is also a way of not doing something: you do the document rather than "doing the doing," where this other sense of doing would require doing something more than the document (Ahmed 2012: 86).

Ahmed visar hur fetischisering av dokumentarbete skapar avstånd eller institutionell avskiljning (*institutional detachment*). Denna institutionella process följs och beskrivs av Ahmed: vi ser hur det tillsätts personer som ska skriva policydokumentet, hur sådana måste ta formen av en specifik typ av dokument som finns och styr allt universitetsarbete – de skapas genom mångfaldigande och cirkelreferens. Dokumenten måste också hållas levande: de ska uppdateras, konsulteras och revideras konstant. De ska även spridas, helst i en tillgänglig form. Ahmed visar hur själva processerna för att skapa policydokument för mångfald och hålla dem vid liv genom cirkulation präglas av universitetens rasifierade strukturer och arbetsfördelningar. Kanske är den mest kritiska poängen hennes analys av dessa dokument som icke-performativa yttranden. Det handlar speciellt om universitetets förklaringar om förpliktelse i förhållande till mångfald och antirasism, som kan låta så här:

[The university] values its diverse community and is opposed to racism in all its forms. The [university] is committed to the fair and equal treatment of all individuals and aims to ensure that no-one in the [university] community is disadvantaged on the grounds of race, cultural background, ethnic or national origin or religious belief (Ahmed 2012: 115, anonymisering i orig.).

Med hjälp av J.L. Austins talaktsteori och Judith Butlers specifika utveckling av begreppet "performativa yttranden", yttranden som gör det de säger (som ett löfte, ett domslut eller en ed) analyserar Ahmed

hur dessa dokument verkar genom att inte göra vad de är ämnade att göra. Sådana dokument framstår som performativa, tänkta att verkställa de effekter de handlar om, men i själva verket nämner de effekter istället för att verkställa dem (Ahmed 2012: 117). Dokumenten hjälper universitet att avfärda kritik genom att nämna eller citera sina egna förklaringar om sitt engagemang för mångfald och antirasism. Institutionerna fransäger sig därmed ansvaret att åtgärda problemen.

Dessa två sätt exemplifierar metoder där dokument iakttas för att fånga det sociala och institutionella sammanhanget där de skapats, cirkulerats och använts. Deras rörelse inom institutionen följs, liksom deras roll i skapandet av vissa effekter, men i fokus av analysen står också interaktioner, processer och arbetssätt. En sådan dokumentanalys möjliggör, genom institutionell etnografi, en insyn i det institutionella livet, med dess dynamik och maktförhållanden; dokumenten betraktas här inte som bara föremål, utan snarare som aktiva deltagare i det sociala med en egen handlingskraft.

Form/innehåll, mening

En annan serie av frågor som du kan ställa till dokument du vill analysera gäller deras innebörd. Det kanske är dessa frågor som dyker upp först när du börjar arbeta med dokument som empiriskt material: Vad är det egentligen dessa dokument betyder? Hur gör de det? Hur kan du avläsa och förstå deras mening? På vilket sätt skapar dokumentens form och innehåll effekter på dem som läser eller ser dem?

Genom att undersöka vad dokumenten menar, snarare än vad människor som skapade dem avsåg, kompliceras förståelsen av författarskap eller upphovsperson. Föreställningen om att textens (dokumentets) mening bara är avhängig av skaparens intention ifrågasätts (jfr Barthes 2018 [1967]; Foucault 2008 [1970]). Till exempel motsätter sig Roland Barthes i sin essä ”Författarens död” den etablerade metoden att läsa litterära texter författade av enskilda individer, vars biografi och avsikt med texten spelar roll för dess innebörd. Han föreslår att texten istället ska betraktas som ”en rymd med multipla dimensioner, där skiftande och aldrig originella skrifter förenas och

utmanar varandra: texten är en väv av citat, sprungna ur tusen källor i kulturen” (Barthes 2018 [1967]: 7). Ett sådant poststrukturalistiskt förhållningssätt till texter har gett ursprung till analyser av dokument som produkt och samtidigt artikulering för diskurser. Jag kommer nedan att presentera tre studier med dokumentanalys inom den breda diskursanalytiska traditionen. Jag fokuserar på en specifik aspekt av dessa analyser, om dokument som produktiva eller som aktivt deltagande i sitt historiska och sociala sammanhang. Jag vill alltså här föreslå några frågor som berör hur dokument genom innehåll och form skapar en viss mening och därigenom fungerar upprätthållande eller utmanande i förhållande till vissa sanningsregimer.

I *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest* (1995) återfinns, bland en mängd material, ett dokument som författaren Anne McClintock analyserar för att förstå det brittiska imperiets diskursiva maktutövning: Mantegazzas illustration ”Morphological Tree of the Human Races”. Det är en skiss på ett träd med benämningar på rasgrupper på grenarna. De lägre grenarna är omskrivna med nedsättande rasistiska benämningar, vid grenen längst upp står det ”Aryans”; skissens originaltitel är med på bilden. I McClintocks bildtext står det: ”Inventing Progress: The Racial Family Tree”. Bilden inkluderas, tillsammans med några andra dokument, i ett avsnitt som introducerar begreppet ”panoptical time” (McClintock 1995: 36–39) för att beskriva en trop inom den koloniala rasistiska vetenskapen och världsbilden, framför allt i form av den evolutionistiska biologi och den sociala evolutionism som sedan mitten av 1800-talet försökte kartlägga ”a single pedigree of evolving world history”. Hon skriver: ”By panoptical time, I mean the image of global history consumed – at a glance – in a single spectacle from a point of privileged invisibility.” McClintock analyserar bilden på följande sätt:

Mantegazza’s ”Morphological Tree of the Human Races,” for example, shows vividly how the image of the tree was put at the disposal of the racial scientists [...]. In Mantegazza’s image of global history, three principles emerge. First, mapped against the tree, the world’s discontinuous cultures appear to be marshaled within a single, European

Ur-narrative. Second, human history can be imaged as naturally teleological, an organic process of upward growth, with the European as the apogee of progress. Third, disobliging historical discontinuities can be ranked, subdued and subordinated into a hierarchical structure of branching time – the differential progress of the races mapped against the tree’s self-evident boughs (McClintock 1995: 37).

Analysen väver samman en tolkning av trädets symbolik med referenser till representanter för den europeiska vetenskapen som bidrog till skapandet av den evolutionistiska bilden av människan baserad på idén om ras: Darwin, Linné, Bossuet. Hon får hjälp av andra forskare som analyserat denna period av den europeiska historien. Det som fördjupar och gör hennes analys av dokumentet mer övertygande är att bilden på trädet kompletteras av analyser av andra illustrationer från samma period. Där görs andra kartläggningar av ”Family of Man”, med hjälp av en evolutionistisk klassificering och hierarkisering av det som kallades rastyper. Analysen av bilden bygger alltså på en intertextuell läsning (jfr Bachtin 1991 [1919–1975]) där olika dokument pratar, refererar och alluderar till varandra och på så sätt skapar mening. McClintocks analys visar hur dokumentets innehåll måste förstås som en del i tidens vetenskapliga rasism och samtidigt ett verktyg att visualisera, sprida och rättfärdiga den ideologiska grunden för det imperialistiska projektet.

Wendy Hesford inleder sin *Spectacular Rhetorics: Human Rights Visions, Recognitions, Feminisms* (2011) med en analys av omslaget till en broschyr använd i kampanjen *Imagine* initierad 2002 av nordamerikanska Amnesty International. Hon börjar med en beskrivning av det vi ser på bilden:

On the cover of the campaign brochure, AIUSA features a photograph of an Afghan refugee, a girl in a green headscarf [...]. She lives in a refugee camp in Peshawar, Pakistan. The phrase ”human dignity, human rights” superimposed on her face, frames the girl’s sea-green eyes. Diffused turquoise light radiates through the center of the image, drenching all but the horizontal band across her eyes (Hesford 2011: 1).

Beskrivningen av bilden – dess visuella egenskaper – visar sig så småningom redan ha påbörjat det analytiska arbetet. Uppmärksamheten på detaljer – färger, former, komposition – kombineras med information inhämtad från andra källor. Vi får veta vem flickan är: en flykting från Afghanistan. Denna information leder, tillsammans med den centrala position flickans ögon har i bildkompositionen, genom associationer och antydningar, till en annan bild som varit viktig för den västerländska föreställningen om afghanska flyktingkvinnor: ett känt omslag på *National Geographic* från 1980-talet som också avbildar en ung kvinna med intensiva gröna ögon. Medan denna jämförelse övertygar läsaren på ett visuellt plan med hjälp av likheterna mellan dessa två bilder skapar den samtidigt en historisk bakgrund som öppnar för förståelsen av hur kampanjens ”spektakulära retorik”, det vill säga konsten att skapa mening och övertyga genom det visuella, fungerar. Här introduceras ett viktigt sammanhang i vilket bilden måste förstås: den amerikanska föreställningen om den afghanska flyktingkvinnan i behov av befrielse, medkänsla och barmhärtighet å ena sidan, och å den andra den amerikanska militärens historiska närvaro i regionen sett i ljuset av USA:s begränsade flyktingmottagande. Hesford inför ytterligare ett analysmoment: den dikotomi som ligger i botten av den orientalistiska världsbilden, med ett modernt väst och ett traditionellt öst:

The blurring of all but the young girl's eyes graphically makes a burqa out of the more revealing hijab that she wears. That is, her head covering is made more conservative than it actually is; the burqa is more in line with Talibanic requirements than with dominant Middle Eastern cultural norms. When read this way, the word *imagine* recasts the Western, Orientalist fantasy of imagining what is behind the veil as a project of imagining this girl with rights and dignity – a move that situates the young refugee in the normative framework of human rights internationalism and all its paradoxes (Hesford 2011: 3).

En sådan analys av dokumentet består alltså av tre element: en beskrivning av bilden, en historisk kontextualisering samt en placering inom

de identifierade diskursiva-visuella fälten. Vad som dessutom driver analysen är en teori i vilken denna typ av bilder betraktas som dokument som försöker påverka åskådaren genom att aktivera en tyst kunskap, strukturer av övertygelser och känslor (Hesford 2011: 3). Analysens mål blir alltså inte bara att avläsa dokumentets mening, utan också att reflektera över dess effekter på publiken, genom både dess innehåll och form.

I min egen studie av medierapporteringen om skolattacken i Trollhättan 2015 har jag flätat samman analysen av form och innehåll (Kolankiewicz 2018). Jag använde mig av olika sorters mediematerial, som alla kan införlivas i den breda förståelse av dokument som jag använder här: direktrapportering på tv och radio, nyhetssändningar, presskonferenser, dagspressartiklar, radioprogram publicerade i traditionella medier under det första dygnet efter attacken. Jag avgränsade materialet till medierapporteringen innan polisen höll sin presskonferens med kungörelse av den preliminära officiella tolkningen av vad som hänt – tiden som jag identifierar som en undantagstid då det Lilie Chouliaraki (2006: 158) kallar ”ecstatic news” verkar. Jag ville studera hur medier skapade tolkningsramar för vad som hade hänt, genom att hos publiken, med hjälp av olika narrativa, estetiska, teknologiska och affektiva medel, skapa känslan av närhet eller distans till händelserna. Utmaningen för mig var att jobba med dokument – framför allt rörliga bilder – som är multimediala och som inte lätt kan integreras i själva texten som citat eller fotografi för läsaren att betrakta samtidigt som analysen läses. När det gäller sådant material blir beskrivningen ännu viktigare för att fånga vad och hur dokumentet kommunicerar och hur det skapar vissa effekter. I analysen av TV4:s extra nyhetssändning från skolan ville jag illustrera hur direktrapportering inte bara kommunicerar utan även skapar vissa affektiva reaktioner hos åskådare:

The first live footage from the town of Trollhättan in Sweden appeared in the private nationwide station TV4 just a couple of hours after the alarm about the attack at the Kronan school. Shaky and blurred shots show a reporter – his brows knitted, his gaze feverish – describ-

ing the events in the elementary school in real time and space. A headline at the bottom of the screen announces: "Acts of violence in a school in Trollhättan". The immediate presence of the camera that follows the irregular movements and the improvised account of the reporter in the middle of the crowd gathering by the school directly evokes a sensation of closeness to the scene. Through the technological, narrative and aesthetic properties of live footage – "the genre of witness, par excellence" – spectators are placed in the middle of the drama as it unfolds (Chouliaraki 2006: 159). Moreover, by interrupting the scheduled broadcasts, breaking news confronts us with the extraordinary and produces a sense of emergency. In this way, the Trollhättan attack becomes of national concern and the spectator engages with the suffering other instantaneously and intensively (Kolankiewicz 2018: 235).

I dessa tre exempel har jag velat visa att analysen av dokumentets innehåll och form oftast hänger ihop, att de tillsammans meddelar ett visst budskap och bidrar till dokumentets mening. En sådan analys kräver att du förutom att "umgås" med dokumentet också vet något om de diskursiva referensramar det bygger på och interPELLerar. Den kräver alltså en historisk och kontextuell kunskap som inte kan avläsas direkt av själva dokumentet. Denna kunskap kommer att hjälpa dig att tolka inte bara vad dokumentet betyder, utan också hur.

Att återuppleva dem som lämnat spår

Ovan har jag i tre avsnitt visat hur du som forskare kan påbörja en analys av dokument genom att ställa frågor angående för det första deras uppkomst, karaktär och funktion, för det andra deras handling, aktörskap och rörelse, för det tredje deras form, innehåll och mening. Jag vill avslutningsvis gå tillbaka till Sedgwicks förkärlek för den reparativa läsningen. Det sista exempel jag tar upp berör en studie som bygger på sökandet efter livets spår i dokument och återupplevande av dessa i en experimentell text. Det rör sig om Saidiya

Hartmans *Wayward Lives, Beautiful Experiments: Intimate Histories of Social Upheaval* (2019).

Hartman arbetar med en form av motläsning (se kapitel 20 och 24 i föreliggande volym). De dokument hon använder sig av skapades av myndigheter och verksamheter i början av 1900-talet för att på olika sätt dokumentera, men också övervaka, ingripa i och kväva svarta kvinnors liv i slumkvarteren i New York och Philadelphia. Materialet består av hyresinkasserares journaler, sociologiska enkäter och monografier, domstolsprotokoll, bilder av slumkvarteren, rapporter skrivna av sedlighetsutredare, socialarbetare, övervakare och liknande. Hartman skriver inledningsvis:

I have crafted a counter-narrative liberated from the judgement and classification that subjected young black women to surveillance, arrest, punishment, and confinement; and offer an account that attends to beautiful experiments – to make living an art – undertaken by those often described as promiscuous, reckless, wild, and wayward. [...] *Wayward Lives* elaborates, augments, transposes, and breaks open archival documents so they might yield a richer picture of the social upheaval that transformed black social life in the twentieth century (Hartman 2019: xiv).

Målet här är att kräva tillbaka och bryta ut de röster och spår av liv som dessa oftast våldsamma dokument innehåller. Resultaten – en experimentell text på gränsen mellan etnografi och skönlitteratur där svartas kvinnor liv i slumkvarteren tar en ny poetisk form befriade från dokumentens våldsamma ramar.

Referenser

- Ahmed, S. (2012). *On Being Included: Racism and Diversity in Institutional Life*. Durham: Duke University Press.
- Bachtin, M. (1991 [1919–1975]). *Det dialogiska ordet*, övers. J. Öberg. Gråbo: Anthropos.
- Barthes, R. (2018 [1967]). Författarens död, övers. A. Rehal Johansson. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 48(3): 5–8.
- Bechdel, A. (2022). *Fun Home: A Family Tragicomic*. Dublin: Vintage.

- Blumer, H. (1979 [1939]). *Critiques of Research in the Social Sciences*, bd 1, *An Appraisal of Thomas and Znaniecki's The Polish Peasant in Europe and America*. New York: Social Science Research Council.
- Bremer, S. (2023). "Jag söker gemenskap": Svenska sextidningar som transmöjliggörande rum under 1960-talet. *lambda nordica*, 28(1): 48–75.
- Brink Pinto, A. (2022). Panopticon in the Urinal? The Stockholm Homo-Sex Commission C. 1950–1965. *NORA: Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 30(3): 180–193.
- Chouliaraki, L. (2006). *The Spectatorship of Suffering*. London & Thousand Oaks: Sage.
- Dackling, M. & Nauman, S. (red.) (2022). *Teori i historisk praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Foucault, M. (2008 [1970]). Vad är en författare?, övers. J. Stolpe. I Foucault, M. (2008). *Diskursernas kamp*. Eslöv: Symposion, s. 77–100.
- Hall, S., Evans, J. & Nixon, S. (red.) (2013). *Representation*. London: Sage.
- Hartman, S.V. (2019). *Wayward Lives, Beautiful Experiments: Intimate Histories of Social Upheaval*. New York: W.W. Norton & Company.
- Hesford, W.S. (2011). *Spectacular Rhetorics: Human Rights Visions, Recognitions, Feminisms*. Durham: Duke University Press.
- Kolankiewicz, M. (2018). Closeness and Distance in Media Reports on the Trollhättan Attack. I Bhatia, M., Poynting, S. & Tufail, W. (red.), *Media, Crime and Racism*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, s. 235–253.
- McClintock, A. (1995). *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*. London: Routledge.
- Plummer, K. (2001). *Documents of Life 2: An Invitation to a Critical Humanism*. London: Sage.
- Prior, L. (2003). *Using Documents in Social Research*. London: Sage.
- Rose, G. (2023). *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*. London: Sage.
- Rydström, J. (2003). *Sinners and Citizens: Bestiality and Homosexuality in Sweden, 1880–1950*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rydström, J. & Mustola, K. (2007). *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842–1999*. Amsterdam: Aksant.
- Scott, J.W. (1991). The Evidence of Experience. *Critical Inquiry*, 17(4): 773–797.
- Sedgwick, E.K. (2003). *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham: Duke University Press.
- Smith, D. (2005). *Institutional Ethnography: A Sociology for People*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Svensson Chowdhury, M. (2022). 250 kärleksbrev i garderoben. I Brink Pinto, A., Karlsson, M.M. & Schmitt, I. (red.), *Kritiska blickar från marginalen: Reflektioner i spåren av Jens Rydström*. Lund: Lunds universitet, s. 73–88.

Kritisk diskursanalys som feministisk metod

Scott Burnett

Under tre veckor i april 2015 ställdes pendlare i Londons tunnelbana inför frågan ”Are you beach body ready?” (Är din kropp redo för stranden?) i stora mörkgrå bokstäver på klargul bakgrund. Texten ackompanjerades av en bild av en slank, funktionsnormativ, bikini-klädd modell och affischen var en del av en reklamkampanj för en serie kosttillskott ur företaget Protein Worlds viktminsknings Sortiment ”The Weight Loss Collection” (figur 22.1).

Under kampanjen fick den brittiska reklamombudsmannen in hundratals klagomål och tiotusentals personer skrev under en namninsamling på nätet för att få affischerna nedtagna. Affischerna revs också ned och klottrades över av allmänheten, så att texten på många håll istället löd ”Each body is ready” (Alla kroppar är redo) och ”Your body is not a commodity” (Din kropp är inte en handelsvara) (Warren 2015). Två feministiska bloggare gjorde en meme på kampanjen där de poserade i bikini framför en av affischerna och texten ”How to get a beach body: Take your body to the beach” (Hur du skaffar dig en strandkropp: Ta din kropp, åk till stranden) (Gander 2015). Affischerna fick sitta uppe tills kampanjkontraktet löpte ut, men året därpå drev Londons borgmästare Sadiq Khan igenom ett förbud mot annonskampanjer i kollektivtrafiken som främjade ”ohälsosamma kroppsideal” (Bilefsky 2016).

Varför väckte just denna kampanj så starka reaktioner hos allmänheten? Varför hänvisade Khan till ”hälsa” i sin motivering av

Figur 22.1. Protein Worlds strandkroppskampanj. Foto: Hannah Atkinson © 2015.

förbudet? Och finns det någonting kvar att säga om bilderna och kampanjen som kroppsaktivisterna inte redan sagt?

I det här kapitlet visar jag hur kritisk diskursanalys (KDA) kan vara ett användbart teoretiskt och metodologiskt verktyg för queer- och feministforskare och hur vi med hjälp av KDA kan nå nyanserade och resonerande svar på angelägna frågor i samtiden. KDA handlar om att använda teorier om språk och andra meningsskapande system för att analysera ojämlika maktförhållanden och kritiskt granska det sociala livets ideologi. Det är en teoretiskt robust ansats som hjälper oss att förklara det ömsesidigt förstärkande förhållandet mellan exempelvis "strandkroppskampanjens" texter och patriarkatet i mer allmän bemärkelse.

KDA tar sin utgångspunkt i en textbeskrivning och går sedan vidare med att vaska fram befintliga diskurser för att slutligen förklara hur mer övergripande maktstrukturer reproduceras eller motarbetas. En central aspekt av KDA är förnekandet att kunskapsproduktion kring makt och ojämlikhet någonsin kan vara helt objektiv och värderingsfri;

istället intar KDA en uttalat emancipatorisk och politiskt engagerad ställning i motarbetandet av förtryck och stör reproduktionen av detta förtryck i vardaglig text och vardagligt tal. Som feministforskare söker vi således inte bara beskriva strandkroppskampanjen som en produkt av det samhälle vi lever i, utan också att förändra de antaganden om "normala" sätt att tänka om hälsa, skönhet och kropp som kampanjens skapare och tilltänkta publik kan förmodas dela.

I följande avsnitt kommer jag först att redogöra för vad som utmärker KDA i förhållande till diskursanalys mer allmänt, sedan presentera några av de centrala bidrag till KDA som Michelle Lazar (2007) menar kännetecknar feministisk KDA. Därefter redogör jag, med Protein Worlds annonskampanj som illustrerande exempel, för en samling ansatser och verktyg som kan hjälpa en att komma igång med analysen. Avslutningsvis presenterar jag en samling lästips för den som vill fördjupa sig.

Att göra kritisk diskursanalys kritisk

Även om ordet diskurs numera används i princip överallt inom humaniora och samhällsvetenskap kan det betyda flera olika saker. En mer precis definition av diskurser, som haft stort inflytande inom den feministiska forskningen, lyder "ways of structuring knowledge and social practice" som inte bara "reflect or represent social entities and relations [but] construct or 'constitute' them" (Fairclough 1992: 3; Lazar 2007). Vi kan använda medicinsk diskurs som ett illustrerande exempel. Den skänker inte bara organisation och sammanhang åt det vi tror oss veta om hälsa, sjukdom och behandling inom en viss kontext, utan konstruerar också det "rätta" sättet att vara läkare, patient eller frisk medborgare, därtill uppfattningar om vad ett sjukhus, en mottagning eller en medicinsk undersökning är. Den rymmer en särskild vokabulär som uttrycker det som finns att veta och därutöver en institutionell infrastruktur samt individer som var och en spelar sin specifika roll inom denna infrastruktur. Denna triad av texter, som gör anspråk på kunskap, institutioner och sociala roller, är ett ofta återkommande begrepp inom diverse diskursanalys.

Med ”text” avses alltså här alla former av meningsskapande. Texter kan vara skrivna eller talade, men kan också fångas i gester, film, bilder, ljud eller artefakter – till och med platser (tänk bara på hur arkitekter och stadsplanerare utformar stadens rum). För att skapa mening i all denna komplexitet ägnar vi oss åt diskursiva praktiker när vi försöker förklara eller systematiskt beskriva de fysiska och sociala världarna runtomkring oss. Med en poststrukturalistisk ansats till diskurs tvivlar vi på att dessa system skulle vara stabila och att det någonsin skulle gå att nagla fast någon mening med hänvisning till en ”verklig” värld, utanför diskursen. Om människor i allmänhet hämtar stöd för konkreta påståenden om vad som är sant och falskt i vad de hänvisar till som empirisk verklighet ägnar sig diskursanalytiker istället åt att noggrant granska hur dessa påståenden utgör representationer av verkligheten vars innebörd kan skifta över tid, så att de ”sanningar” de rymmer alltid är beroende av kontexten och effekterna av rådande maktförhållanden.

Den systematiska beskaffenheten hos meningsskapandet innebär att ett enda tecken är tillräckligt för att frammana en hel diskurs. I Protein Worlds annonskampanj förblir potentiella element i bilden av fotomodellens vältränade kropp, såsom gymkultur, träning och hälsa, outtalade; de närvarar bara som konnotationer. Det finns heller ingen explicit referens till sexualitet eller sexuell attraktivitet. Vi vet vad reklamakarna vill säga eftersom vi är förtrogna med andra texter och diskurser. Därmed spelar vi själva en aktiv roll i konstruerandet av textens mening när vi ser den. När reklamakarna utformar sin kommunikation förlitar de sig på de kopplingar vi gör och de slutsatser vi drar, men hur dessa kopplingar sker kan variera från en människa till en annan. Effektiva kommunikatörer anspelar därför på starka eller hegemoniska diskurser med förankring i rådande sociala normer. Hur effektivt vi förstår vad som är ”sant” i diskursen kommer att bero på de textmässiga val som kommunikatörerna gör. Dessa val innebär ett urval av möjliga tecken – ord, bilder, ljud eller andra representationer av verkligheten – och är därför en del av den semiotiska praktik som utgör den rådata vi arbetar med inom KDA.

Enskilda texter bidrar således till att reproducera befintliga diskurser. Reproduktion är emellertid inte det enda alternativet. Sociala aktörer kan också göra motstånd mot, undergräva, revidera eller omvärdera diskurser. Norman Fairclough, vars *Discourse and Social Change* (1992) haft stort inflytande på KDA:s utveckling, menar att det som gör en diskursanalys kritisk är just fokus på reproduktion eller ifrågasättande av maktrelationer:

Critical approaches differ from non-critical approaches in not just describing discursive practices, but also showing how discourses are shaped by relations of power and ideologies, and the constructive effects discourse has upon social identities, social relations and systems of knowledge and belief, neither of which is normally apparent to discourse participants (Fairclough 1992: 12).

KDA-praktiker fokuserar på sociala orättvisor, ideologiska formationer och/eller dem som utmanar dem, samt reproduktionen eller underminerandet av rådande maktrelationer i det dagliga meningsskapandet. För många analytiker är det som Fairclough kallar diskursens ”konstruktiva effekter” ett särskilt svårgenomträngligt begrepp. Även om vi gärna betraktar oss som fullvärdiga aktörer med kontroll över våra liv, relationer och projekt följer KDA Louis Althusser (1976 [1969]) i synen på att mycket av det vi betraktar som ”oss själva” de facto är element av en ideologi av vilken vi ”interpellerats”. Interpellation sker varje gång vi ser oss själva i diskursen – exempelvis som en hälsosam individ eller någon som oroar sig för sin ”strandkropp”. Även om vi förmår att intellektuellt bearbeta det som är fel med Protein Worlds affisch kan vi samtidigt bekräfta att modellen har en ”snygg” eller ”sund” – eller kanske ”realistisk” – kropp. Vi interpelleras av populärkultur och mode, men också av kroppspositiva och kroppsaktivistiska diskurser, som alla formar våra reaktioner på modellens kropp på sätt som (för oss själva) framstår som djupt liggande åsikter, men som vid närmare granskning struktureras av det material och de kulturella villkor som vår levda erfarenhet av senkapitalistisk modernitet rymmer.

Det innebär emellertid inte att vi är fångna i ett slutet system och dömda att reproducera en viss diskurs i all evinnerlighet. Om så vore fallet vore någon social förändring inte möjlig. KDA instämmer i maximen ”där makt finns, finns motstånd” (Foucault 2002 [1976]: 105). Vi kan delta i diskursiva praktiker som anlägger nya perspektiv på, blandar, omorganiserar eller förkastar etablerade diskurser, och gör det också. Som sociala aktörer kan vi genom våra avsiktliga (och för den delen oavsiktliga) diskursiva praktiker förändra definitionen av vad som är normalt och naturligt. Men som diskursanalytiker intresserar vi oss för praktikerna i sig och den utsträckning i vilken de bidrar till att reproducera eller motarbeta befintliga maktförhållanden, snarare än för avsikterna hos diskursens deltagare. Att med hjälp av KDA försöka utröna om avsikten bakom något som sagts eller producerats varit rasistisk, sexistisk, funko- eller homofob är således att missa poängen – likaså tron att ”negativa” och ”positiva” texter kräver fundamentalt olika analytiska ansatser. Till och med progressiva kampanjer som syftar till att motverka fett- eller funkofobi kan reproducera problematiska diskurser och behöver därför granskas kritiskt (se t.ex. Houston 2019).

KDA är således en teori om dynamiken mellan semiotik och social förändring såväl som en metod för att avtäcka (re)produktionen av maktförhållanden i vardaglig text och vardagligt tal. Forskningsfrågorna tenderar att uppstå ur problematiseringen av en social praktik eller ett socialt fenomen och själva ansatsen lierar sig med ”dominated and oppressed groups and against dominating groups” (Fairclough & Wodak 1997: 259). Detta explicita ställningstagande rimmar, påpekar Lazar (2007: 142), väl med den feministiska traditionens skeptiska hållning i frågan om huruvida någon ”neutral” och ”objektiv” forskning om kön alls är möjlig. Många feministiska forskare har således använt sig av KDA och i följande avsnitt ska vi titta närmare på några av deras arbeten.

Att analysera cisheteropatriarkatets diskurser

Feministiska KDA:are har studerat kontexter där de strukturerande ordningarna kön och sexualitet reproduceras (se Lazar 2005). I *Representing Rape: Language and Sexual Consent* (2001) gör Susan Ehrlich en detaljerad lingvistisk analys av transkriptioner från en universitetsutredning och en rättegång i ett fall med en manlig student som anklagats för våldtäkt. Hon visar hur den anklagade grumlar frågan om sin egen agens med hjälp av särskilda grammatiska konstruktioner. Till exempel använder han passiva uttryck som "at one point both of our pants were undone" (Ehrlich 2001: 48), där aktörerna i situationen förblir underförstådda, samt det Ehrlich kallar "icke-anklagande" (*unaccusative*) konstruktioner såsom "sexual activity started escalating even further" (Ehrlich 2001: 50), där meningens subjekt utelämnas helt och hållet. I de kärandes vittnesmål identifierar Ehrlich hur kvinnorna, inte alltid framgångsrikt, försöker utmana diskursen för principen om att våldtäktsoffer, för att det ska röra sig om våldtäkt i juridisk mening, måste göra så mycket motstånd som situationen tillåter (Ehrlich 2001: 91–92). Hon visar hur domarna reproducerar dessa konstruktioner: att mannen inte var fullt ansvarig för sitt handlande, att kvinnorna inte gjorde tillräckligt motstånd. Ehrlichs analys ger övertygande belegg för den framträdande roll som grammatiska strukturer spelar i samhälleliga konstruktioner av skuld och oskuld.

Carmen Caldas-Coulthard (1995) analyserade tio "sexnarrativ" ur februariumret av den populära damtidningen *Marie Claire* från 1994. Hennes analys av omslagsartikeln "I pay men for sex: Ten Women Explain Why" visar hur dessa till synes olika berättelser, skrivna i förstapersonsperspektiv, alla delar en och samma struktur. Äkta makar beskrivs i termer av yrkesstatus, medan älskare klassificeras utifrån utseende (Caldas-Coulthard 1995: 267). I sin utvärdering av erfarenheter av manliga sexarbetare delar narrativen "the same lexical field: guilt, shame, misery, loss [and] women transgressors regret and repent afterwards" (Caldas-Coulthard 1995: 268). De moderna damtidningarnas skenbara sexuella frigörelse framställer således kvinnor som "intrinsically subordinated to kinship evaluation"

(Caldas-Coulthard 1995: 269). Caldas-Coulthard visar med andra ord hur det damtidningarna erbjuder bara är en skenbar frigörelse, där människor och relationer benämns och beskrivs på ett sätt som definierar politiska frågor som personliga problem och reproducerar medelklassens patriarkala könsnormer.

Janet Holmes (2005, 2006) analyserade inspelade samtal i ett material som omfattade över 500 personer på 22 arbetsplatser över hela Nya Zeeland och visade hur könade antaganden om kvinnor och män kan fungera som såväl ett hinder som en resurs i främjandet av jämställdhet på arbetsplatsen. Holmes interaktionella sociolingvistiska ansats till arbetsplatssamtal visar att sökandet efter skillnader i mäns och kvinnors språkanvändning är behäftat med en mängd reducerande och skadliga stereotyper. Även om chefs-, ledarskaps- och konfliktlösningstilar kodas som maskulina respektive feminina utifrån hur de historiskt förekommit, så ”draw [both men and women] extensively on discourse resources indexed both as masculine and feminine to achieve their transactional and relational objectives in different workplace contexts” (Holmes 2006: 171). Holmes tar särskilt sikte på föreställningen om att tillämpandet av en maskulin ledarstil skulle vara en effektiv ledarskapsstrategi och visar hur män och kvinnor i praktiken använder både ”feminina” och ”maskulina” stilar. För att ”göra makt” försöker vissa kvinnliga chefer anamma en maskulin stil i tron att det ger större auktoritet (Holmes 2005). Holmes visar emellertid att effektivt organisationsarbete inte förutsätter en sådan stil. Hennes forskning har således vält omkull föreställningen om mäns och kvinnors ”könade” språk och riktat uppmärksamheten inom feministisk KDA mot växlande pratstilar.

Även kritiska lingvister har dekonstruerat maskuliniteter med hjälp av diskursanalytiska principer (Johnson & Meinhof 1996; Milani 2014). Mycket av detta arbete är också av intersektionell art och använder sig av en rad KDA-ansatser. Till exempel har Paul Baker och Erez Levon (2015) använt kvantitativ (Baker) och kvalitativ (Levon) KDA för att analysera ett 41,5 miljoner ord stort material ur brittiska tidningsartiklar, respektive ett utdrag på 51 artiklar ur detta material. Genom att använda sig av distinkta metoder för att analysera hur

rasifierade och klassmarkerade män omskrevs i pressen lyckades de identifiera tydliga mönster. Till exempel framställdes svarta män som fysiskt överväldigande och våldsbenägna och asiatiska män som sexuellt manipulativa, medan vita män framställdes som belägrade, orättfärdigt exkluderade och som maskulinitetens moraliska centrum (Baker & Levon 2015: 231).

I enlighet med denna ansats argumenterar Helen Sauntson (2020) för intersektionell och queerteoretisk KDA. Hennes arbete om sex- och samlevnadsundervisning i Storbritannien utgör en närstudie av hur sexism och homofobi samtidigt motarbetas och reproduceras i klassrumsmiljöer. Även om lärare använde det könsneutrala ”partner” när de refererade till tonårsrelationer förmodades eleverna till exempel fortfarande ha en ”mamma och pappa” där hemma. Unga kvinnor konstruerades konsekvent som moraliskt ansvariga för sexuell kontakt och prevention, men samtidigt som om de saknade sexuell agens – en domän fortfarande förbehållen män. Genus och kön sammanblandades rutinmässigt och i undervisningen upprepades heteronormativa antaganden om långsiktiga förhållanden, reproduktion och familjeliv.

I sin genomgång av feministisk KDA argumenterar Lazar för att sådan praxis genomsyras av fem sammanlänkade principer: analytisk aktivism, ideologikritik, komplexitet, dekonstruktion och reflexivitet. Den första är *analytisk aktivism*, det vill säga anammandet av en ”radical emancipatory agenda” (Lazar 2007: 145) som förkastar idén om en strikt uppdelning i teori och praktik och som ser det som feministisk KDA:s uppgift att skapa kritisk medvetenhet för att kunna åstadkomma social förändring. Forskare som i sina arbeten gör anspråk på vetenskaplig neutralitet maskerar bara de ideologiska effekterna av kunskapsproduktionens sociala och historiska hemvist. Att klargöra överlappningarna mellan makt och kunskap i det akademiska arbetet är god och hederlig praxis och gör feministiska ansatser mer rigorösa och lättare att försvara. Ehrlichs (2001) och Holmes (2006) arbeten ger tydliga prov på denna princip.

För det andra förstår feministisk KDA kön som en *ideologisk struktur* som skymmer de materiella intressena hos dem som har att vinna

på den. Kön förstås som ett sätt att tilldela människor ojämlika och olikt värderade roller och egenskaper med hänvisning till en förment naturlig binär uppdelning, som tillåter män att skörda frukterna av systemet genom mystifierande förvrängningar. Feministisk KDA fokuserar specifikt på hur detta ojämlika system ständigt måste reproduceras som normalt, evigt eller förgivettaget för att överleva. Till och med de till synes ”progressiva” sex- och samlevnadsundervisningsdiskurser som Sauntson (2020) studerade innehåller fullt med belägg för det diskursiva arbete som varje dag görs i syfte att reproducera cisheteropatriarkal ideologi.

Lazars tredje princip är *komplexitet*: kön uttrycks i kulturellt, historiskt och institutionellt specifika modaliteter. Könet förtryck formas utifrån ras, klass, sexualitet, ålder, kultur och geografi; det ”neither materially experienced nor discursively enacted in the same way for women everywhere” (Lazar 2007: 149). Som framgår av Bakers och Levons (2015) arbeten utgör såväl trans- och icke-binära personer som cismän heterogena grupper som framställs i diskriminerande termer genomsyrade av makt. Feministisk KDA arbetar således med antirasistisk, antikapitalistisk, queer och annan intersektionell kritik och undviker att generalisera könade kategorier för att möjliggöra mer nyanserade former av solidaritet.

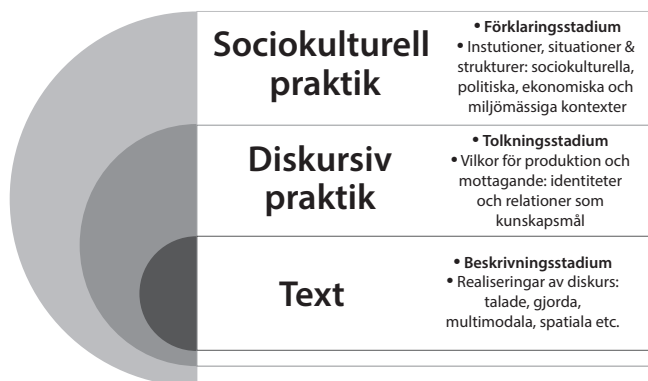
Lazars fjärde princip för feministisk KDA är *(de)konstruktion*. KDA lämpar sig särskilt för att analytiskt plocka isär kön som en diskursiv prestation, eller, för att använda ett uttryck ur poststrukturalistisk tradition förknippad med Judith Butler (2007 [1990]), som ett ”performativ”, men förnekar samtidigt inte könade kroppars kroppsliga upplevelse eller ojämlikhetens och det sexuella våldets materialitet. Ehrlichs (2001) arbete ger exempel på hur bedömningar av (o)skuld inom den rättsliga diskursen kan rekonstruera sexuella handlingar som handlingar som saknar egentligt aktörskap och mot vilka det inte utövats tillräckligt motstånd, på ett sätt som överskrider och omkonfigurerar det sexuella övergreppets realiteter. Det är just för att övergreppet är verkligt, men det rättsliga systemet diskursivt, som det är så viktigt att rikta kritisk uppmärksamhet mot språk och semiotik.

Lazars sista princip rör *reflexivitet*, som hon diskuterar på två nivåer. Den första gäller kooperering och fetischering av feminismens ”sign value” (Lazar 2007: 152) inom konsumtionsorienterade och ”postfeministiska” diskurser. Caldas-Coulthards (1995) avtäckande av den regressiva politik som döljer sig bakom vad som i damtidningarna etiketteras som sexualliberalism är ett gott exempel på detta, likaså Lazars (2007) analys av en reklamkampanj för parfymmer med bilden av Catherine Zeta-Jones i en vattenpöl under texten ”He will melt”. Annonsen är, som Lazar konstaterar, långt ifrån någon ”seger” för feminismen; det den de facto gör är att upprätthålla en hierarkisk och dualistisk könsordning samtidigt som den tappar feminismen på politisk energi eftersom den framställer kvinnor som redan starkare än män (Lazar 2007: 157). Den andra nivå där reflexivitet kan fylla en funktion är inom akademien, där arbetet med att etablera ”feministisk KDA” som disciplin i sig kan rikta ljuset mot specifika perspektiv (till exempel vita, cisnormativa, västerländska och medelklassperspektiv) som söker rättfärdiga befintliga hierarkier som ett led i ett avpolitiserat, nyliberalt ”feministiskt” projekt.

Som framgår av de arbeten som nämnts ovan finns det många sätt att tillämpa KDA inom genusforskningen. Av utrymmesskäl går det inte att redogöra för samtliga ansatser här, men i följande avsnitt presenterar jag ett par verktyg som kan vara till hjälp i uppstartsfasen av ett forskningsprojekt.

Att komma igång

Det finns en mängd ansatser att välja mellan i KDA, däribland socio-kognitiva (van Dijk 2008), diskurshistoriska (Reisigl & Wodak 2016), multimodala (Machin & van Leeuwen 2016), spatiala (Milani 2015) och korpusassisterade (Baker 2012). Att välja bland de många verktygen kan vara en överväldigande uppgift och det kan därför vara en god idé att till en början begränsa verktygslådan något. Ett möjligt sätt att strukturera arbetet är att dela upp analysen i tre steg, eller nivåer, i enlighet med vad Fairclough (1995) föreslår (figur 22.2).

Figur 22.2. Steg i kritisk diskursanalys (bearbetad figur ur Fairclough 1995).

Modellen ovan kan fungera som utgångspunkt när du ska göra din egen analys. Du kan ta dig an stegen i samma ordning som ovan, men kom ihåg att det kan finnas en poäng i att pendla mellan stegen för att påvisa hur de kausalt och begreppsmässigt löper in i varandra. Analysen framställs ofta tematiskt och varje tematisk diskussion innehåller tre steg.

Steg 1. Beskriv texten: Vilka ord, bilder, ljud, texturer eller rörelser består den av? Har dessa element en eller flera innebörder? För att ”avkoda” de olika meningslagren i en text krävs god kunskap om den kulturella kontext i vilken texten producerats och/eller konsumeras. Fundera över delarnas denotationer och konnotationer. Om element kombineras på ett visst sätt (till exempel ord i meningar, ord och bilder eller texturer och färger), vilken effekt ger då dessa kombinationer? ”Hund bet man” är som bekant ingen nyhet, däremot ”man bet hund”. Det sätt på vilket textmakarna kombinerar och ordnar elementen påverkar elementens meningspotential.

Steg 2. Tolka textens diskursiva praktiker: Vilka kunskapsanspråk, explicita eller implicita, görs i texten? Åberopar eller rättfärdigar texten institutionella arrangemang eller sociala roller? Vad vill den förmå sin publik att tänka, känna eller göra och varför? Tillhör vissa delar av texten en viss diskurs (exempelvis sport) eller flera interrelaterade

(mode, hälsa)? Hur möjliggör dessa bredare diskursiva system mening och effekter i texten? Vilka ideologier åberopas?

Steg 3. Förklara vilken sociokulturell betydelse texten har: Vad söker texten åstadkomma? Argumenterar den för en grupps överordnade ställning medan den nedvärderar en annan? Ägnar den sig åt att rättfärdiga vissa sociala praktiker eller politiska system? Vem har att vinna något på textens effekter och vem att förlora?

I sin nybörjarguide till KDA visar David Machin och Andrea Mayr (2012: kap. 1) hur arbetet med de tre stegen rent praktiskt går till. De fokuserar på vilka semiotiska val som görs i texten och frågar: Varför valdes just detta ord eller denna bild? Varför denna färg? Varför detta typsnitt? Vilket slags identiteter, värderingar eller relationer frammanar texten? Och vems intressen tjänar associationerna? De råder sina läsare att ge akt på ordens konnotationer, textmässiga praktiker såsom överlexikalisering (till exempel ”kvinnlig läkare”), sådant som utelämnas eller undertrycks i texten, strukturella motsättningar (till exempel soldat/terrorist) och hur vissa semiotiska resurser frammanar hela genrer. Bilder kan analyseras i termer av sina attribut (ren? lång? slät? fokuserad?), vilken inramning som valts och hur saker framhävs med hjälp av symbolik, storlek, färg, nyans, förgrund och överlappning.

Några av dessa verktyg ska vi nu använda i vår analys av bilden som återges nedan i stiliserad form (figur 22.3). Jag delar in analysen i två teman: ”Hennes kropp” och ”Stranden”.

Tema 1: Hennes kropp

På affischen ges modellen framträdande plats genom att hon placerats mitt i texten (steg 1). När vi läser från vänster till höger följer hennes kropp direkt på orden ”Are you” och blir på så vis objekt i en interrogativ mening: ”Är du [den här kroppen]?” Vi slås av hennes släta, vita hud, de tydligt markerade revbenen, fylliga läpparna och bröstet, väldefinierade kindkotorna och det långa, blonda håret – kroppsattribut som vi klichémässigt förknippar med en docklik ”idealkvinna” (steg 2), avsedd att konsumeras av den ”manliga blicken” (Mulvey

Figur 22.3. Är din kropp redo för stranden? (Min stilisering av originalet).

1989). Men hur förhåller det sig med modellens blick? Blick är, som konstateras av Theo van Leeuwen (2008: kap. 8), ett sätt att etablera symbolisk kontakt med åskådaren. En blick som riktar sig rakt mot åskådaren kan signalera självförtroende, familjaritet eller i vissa kulturer aggressivitet; en nedåtvänd blick eller blick som vänder sig bort från åskådaren kan signalera underkastelse eller svaghet. Modellen intar en självsäker pose: hon är lättklädd, skjuter fram höfterna och faller tillbaka axlarna (tillbaka till steg 1). Hennes ögon, däremot, är knappt skönjbara: de döljs i skuggor, saknar skärpa och hindrar därmed att hon ställer ”krav” på åskådarens status (steg 2). Blicken är robotlik, mystisk, inte helt mänsklig. Hon är i den bemärkelsen en post-feministisk avatar (steg 3). Hon är sexuellt frigjord, utstrålar fysiskt självförtroende och signalerar att hon är stolt över sin kropp, men finns bara till för att konsumeras. Hon ställer inga politiska krav på social förändring och tar inte ställning mot ojämlika maktförhållanden.

Tema 2: Stranden

Bilden av modellen ”illustrerar” (Barthes 2023 [1977]: 38) texten ”beach body ready” i det att modellens kropp definierar vad ”beach body ready” är (steg 1). Det antyder att det också finns kroppar som *inte* är redo för stranden – kroppar som *utelämnas* eller *undertrycks* i annonsen. Detta lexikala undertryckande implicerar – via populära diskurser som kopplar samman stränder med sexualitet, nakenhet och stolthet/skam över den egna sexuella attraktionskraften (steg 2) – också ett normativt undertryckande (steg 3): kroppar som inte ser ut som modellens är inte ”redo” och bör därmed inte vara på stranden. Texten är skriven med svarta versaler och i ett typsnitt ämnat att efterlikna ojämnheter i en bläckstämpel (tillbaka till steg 1). Stämplor förknippas historiskt med ansökningar, godkännanden och avslag från diverse myndigheter (tänk exempelvis på passtämplar – steg 2). På liknande sätt för valet av en svart-gul färgpalett tankarna till varningstext: på grund av sin kontrasteffekt används dessa färger ofta i chevronmönster på exempelvis varningsskyltar som signalerar att en ansvarig part måste förhindra att något potentiellt farligt händer. Dessa semiotiska val skapar en känsla av akut och förhöjd risk: en formell gräns har dragits runt stranden och denna gräns bör andra kroppar inte överträda (steg 3).

I kontexten av annalkande engelsk sommar frammanade affischen således en mycket restriktiv och orealistisk diskurs kring kvinnlig skönhet och (manligt orienterad) sexuell attraktivitet i syfte att antyda det skamliga i att vara ”oattraktiv” på stranden. Den visuella retoriken förstärker larmsignalerna: Sommaren är snart här! Tänk så skamligt att vara tjock på stranden! Det är som om stranden symboliskt spärrats av med svart och gul varningstejp för alla kvinnor som inte uppfyller skönhetsidealen.

Syntes

Även om vi får en tydlig känsla för hur annonsen verkar genom textbeskrivning tolkar vi de semiotiska valen med hjälp av strukturerad kunskap om hur dessa innebörder fungerar: genom diskurser för skönhet och sexuell attraktivitet som interPELLerar i synnerhet kvinnor och som okritiskt reproduceras i affischen. Den förklarande, sociokulturella nivån i analysen förbinder dessa diskurser både till kapitalismens allestädes närvarande och lättvindiga kommodifiering av kroppar och till den heterosexistiska samtidens restriktiva kroppspolitik, där kvinnor förväntas ta för sig, vara sexuellt frigjorda, vältränade, vita, medelklass, funktionsnormativa och vackra. Om de inte lever upp till detta ideal ger skammen över att inte motsvara den postfeministiska samtidens kroppskrav motivation att konsumera viktminskningsprodukter av den sort som Protein World marknadsför.

I början av kapitlet nämnde jag att Londons borgmästare Sadiq Khan i sin motivering till förbudet mot framtida kampanjer av liknande sort i tunnelbanan hänvisade till folkhälsan. Det är en för neoliberal *governmentality* typisk strategi: politik reduceras till ”neutral förvaltning av offentliga sakfrågor” (Mouffe 2019: 15). Förvaltandet av folkhälsan gör förbudet till en ”säker” policy, eftersom det som är ohälsosamt kan förbjudas, medan det som ”bara” är sexistiskt eller patriarkalt är en fråga om tycke och smak. Feministisk KDA motsätter sig sådana avpolitiserande manövrer för att istället visa hur könsmaktsordningen utgör en förtryckande struktur som förtjänar att bekämpas. För KDA-anhängare är hela detta semiotiska material – inklusive aktivisternas skenbart kontrahegemoniska interventioner – genomsyrat av ideologi och öppet för dekonstruktion och kritik. Att nedmontera patriarkatet – i både dess symboliska och materiella form – blir i slutänden ett mål i sig självt.

Litteraturtips

Med diger meritlista inom feministisk och queerforskning är KDA en resurs av helt avgörande betydelse i arbetet med att granska och synliggöra den cisheteropatriarkala ordningen. Feministiska forskare har med hjälp av KDA avkodat naturaliseringen av förtryckande system i skilda länder och kontexter, däribland rättssalar (Ehrlich 2001), damtidningar (Caldas-Coulthard 1995), klassrum (Sauntson 2020), arbetsplatser (Holmes 2005) och dagspress (Baker & Levon 2015). Till de nyckeltexter som kan vara till hjälp för genusforskare som vill komma igång med feministisk KDA hör Caldas-Coulthard (2020), Lazar (2007) och Milani (2014). Bland de klassiska teoretiskt-metodologiska verken inom området kan nämnas Fairclough (1992, 1995), Wodak och Meyer (2001), Machin och Mayr (2012), van Dijk (1997) och van Leeuwen (2008). Än finns emellertid utrymme för innovation och förbättring i de kritiska ansatserna till genus, kön och sexualitet inom KDA.

Referenser

- Althusser, L. (1976 [1969]). "Ideologi och ideologiska statsapparater". I Althusser, L. (1976). *Filosofi från proletär klasståndpunkt*, övers. E. Rappe & G. Sandin. Lund: Cavefors, s. 109–155.
- Baker, P. (2012). Acceptable Bias? Using Corpus Linguistics Methods with Critical Discourse Analysis. *Critical Discourse Studies*, 9(3), 247–256.
- Baker, P. & Levon, E. (2015). Picking the Right Cherries? A Comparison of Corpus-based and Qualitative Analyses of News Articles about Masculinity. *Discourse & Communication*, 9(2), 221–236.
- Barthes, R. (2023 [1964]). *Bildens retorik*. 3 uppl., övers. Kurt Aspelin. Stockholm: Faethon.
- Bilefsky, D. (2016). Sadiq Khan, New London Mayor, Bans Ads Promoting Unhealthy Body Image. *New York Times*, 14 juni 2016 <https://www.nytimes.com/2016/06/15/world/europe/london-bans-ads-with-unrealistic-body-images.html>.
- Butler, J. (2007 [1990]). *Genustrubbel: Feminism och identitetens subversion*, övers. Suzanne Almqvist. Göteborg: Daidalos.
- Caldas-Coulthard, C.R. (1995). "Women who pay for sex. And enjoy it": Transgression versus Morality in Women's Magazines. I Caldas-Coulthard, C.R. & Coulthard, M. (red.), *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*. London: Routledge.
- Caldas-Coulthard, C.R. (red.) (2020). *Innovations and Challenges: Women, Language and Sexism*. London: Routledge.

- Ehrlich, S. (2001). *Representing Rape: Language and Sexual Consent*. London: Routledge.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Boston: Addison Wesley.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. I van Dijk, T.A. (red.) (1997). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, bd 2, *Discourse as Social Interaction*. Thousand Oaks: Sage, s. 258–284.
- Foucault, M. (2002 [1976]). *Sexualitetens historia*, bd 1, *Viljan att veta*, övers. Britta Gröndahl. Göteborg: Daidalos.
- Gander, K. (2015). The Company Behind The "Beach Body" Advert has Called Feminist Campaigners "Terrorists". *The Independent*, 28 april. <https://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/health-news/are-you-beach-body-ready-backlash-protein-world-boss-labels-campaigners-terrorists-10207440.html>.
- Holmes, J. (2005). Power and Discourse at Work: Is Gender Relevant? I Lazar, M.M. (red.), *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power, and Ideology in Discourse*. London: Palgrave Macmillan, s. 31–60.
- Holmes, J. (2006). *Gendered Talk at Work: Constructing Gender Identity Through Workplace Discourse*. Oxford: Blackwell.
- Houston, E. (2019). "Risky" Representation: The Portrayal of Women with Mobility Impairment in Twenty-First-Century Advertising. *Disability & Society*, 34(5): 704–725.
- Johnson, S. & Meinhof, U.H. (1996). *Language and Masculinity*. Hoboken: Wiley.
- Lazar, M.M. (2005). *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power, and Ideology in Discourse*. London: Palgrave Macmillan.
- Lazar, M.M. (2007). Feminist Critical Discourse Analysis: Articulating a Feminist Discourse Praxis. *Critical Discourse Studies*, 4(2): 141–164.
- Machin, D. & Mayr, A. (2012). *How to Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction*. Thousand Oaks: Sage.
- Machin, D. & van Leeuwen, T. (2016). Multimodality, Politics and Ideology. *Journal of Language and Politics*, 15(3): 243–258.
- Milani, T.M. (2014). *Language and Masculinities: Performances, Intersections, Dislocations*. London: Routledge.
- Milani, T.M. (2015). Sexual Citizenship: Discourses, Spaces and Bodies at Joburg Pride 2012. *Journal of Language and Politics*, 14(3): 431–454.
- Mouffe, C. (2019). *Till vänsterpopulismens försvar*, övers. Oskar Söderlind. Hägersten: Tankekraft förlag.
- Mulvey, L. (1989). Visual Pleasure and Narrative Cinema. I Mulvey, L. (red.) (1989). *Visual and Other Pleasures*. London: Palgrave Macmillan, s. 14–26.
- Reisigl, M. & Wodak, R. (2016). The Discourse-Historical Approach (DHA). I Wodak, R. & Meyer, M. (red.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. Thousand Oaks: Sage, s. 23–60.
- Sauntson, H. (2020). Language-Based Discrimination in Schools: Intersections of Gender and Sexuality. I Caldas-Coulthard, C.R. (red.) (2020). *Innovations and Challenges: Women, Language and Sexism*. London: Routledge.
- van Dijk, T.A. (1997). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Thousand Oaks: Sage.

- van Dijk, T.A. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Warren, R. (2015). Women are Improving this "Beach Body" Advert with their Own Body-Positive Messages. *BuzzFeed*, 24 april. [https://www.buzzfeed.com/rossalynwarren/women-are-improving-this-beach-body-advert-with-their-own-bo#.topV1\]xprE](https://www.buzzfeed.com/rossalynwarren/women-are-improving-this-beach-body-advert-with-their-own-bo#.topV1]xprE).
- Wodak, R. & Meyer, M. (red.) (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Thousand Oaks: Sage.

Tänka genom narrativ

Ann Phoenix

Detta kapitel ska handla om narrativ forskning och hur forskare genom narrativ kan öka vår förståelse för hur genusrelationer upplevs i vardagen. Jag går först igenom några av de frågor som väcks i narrativ forskning som syftar till att ge en helhetlig bild av människors liv och perspektiv. Därefter redogör jag för hur man går tillväga för att utföra en narrativ analys. Analys förutsätter emellertid att man först bestämt sig för vilket perspektiv forskningen ska utgå från. Jag argumenterar för intersektionella perspektiv. Intersektionalitet hjälper oss förstå att människor på en och samma gång intar flera positioner i sociala kategorier som står i diverse maktförhållanden till varandra. Kapitlet är indelat i tre delar. I första delen behandlar jag centrala drag i narrativ metod genom att diskutera vad ett narrativ är. Därefter fokuserar jag, i en andra del, på narrativa konstruktioner av identitet för att visa vad narrativ gör, och hur de kan analyseras. I kapitlets tredje och avslutande del presenterar jag så en narrativ analys av en intervju med en ung kvinna hämtad ur en studie om maskuliniteter i Helsingfors.

Varje narrativ utgår förstås från ett visst perspektiv och en viss social position. För att spegla medvetenheten om narrativs situerade beskaffenhet tar jag avstamp i intersektionell teori (Crenshaw 1989; se även kapitel 3 i denna volym). Intersektionalitetens grundtes är att sociala kategorier inte existerar isolerade från varandra (Lutz, Vivar & Supik 2016). Således verkar exempelvis genus, rasifierad etnicitet och nationell identitet samtidigt och i samklang med varandra och behöver därför analyseras tillsammans, även om bara en av kategorierna står

i fokus åt gången. En nyckelpoäng är att kategorierna är ömsesidigt konstituerande; de är inte bara additiva utan bidrar till varandras konstruktion. De står också i maktförhållande till varandra, vilket ger utrymme för motsträvig och komplex positionering (Anthias 2020; Collins & Bilge 2020). Till exempel råder ett maktförhållande mellan barn och vuxna, men vad det betyder att vara man, kvinna eller barn beror på maktförhållandena mellan flera kategorier: någon kan befina sig i maktposition i fråga om genus men inte i fråga om exempelvis ras eller samhällsklass. Eftersom kategorier utmanar varandra behöver vi analysera den komplexitet detta ger upphov till (Yuval-Davis 2006). Inom feministisk forskning kombineras narrativ metod allt oftare med intersektionell för att göra det möjligt att undersöka vardagliga komplexiteter och social positionering utan att hemfalla åt essentialism och obefogade generaliseringar (Cole 2009). Rachele Chadwick menar att metoderna tillsammans ger röst åt marginaliserade grupper och utrymme för både personliga redogörelser och ”the material, structural and political realities that co-construct lives/narratives” (Chadwick 2017: 5) som analyseras.

Sammanlänknigen av identitet och narrativ

Corinne Squire med kolleger (2014) definierar narrativ som texter eller muntliga redogörelser som rör sig över tiden och utvecklar mening som är specifik för en viss historisk tid och kontext. Temporalitet, ståndpunktsspecificitet och meningsskapande är således viktigt för att utforska narrativ. För många narrativa forskare är identiteter och narrativ sammanlänkade, eftersom narrativ analys grundar sig på premissen att vi ”gör” och redogör för oss själva genom självbiografiska narrativ – de historier vi berättar om oss själva för oss själva och andra (Bruner 1990, 2003). Cathy Riessman (1993, 2002) påpekar att berättare är mer benägna att producera narrativ om omskakande livserfarenheter som förändrar deras förväntade biografier eller förväntningarna om hur ett liv bör levas inom gällande kultur. Skilsmässor, kronisk sjukdom och infertilitet är exempel på den sorts omskakande livserfarenheter som Riessman menar ger upphov till

identitetsnarrativ. Det betyder att narrativ produceras av diverse identiteter, men också att de är produktiva eftersom de idéer som betraktas som norm har stort inflytande på vilka narrativ som är möjliga och som folk vill producera inom en viss kultur (Riessman 2008). Det är förklaringen till varför en av Riessmans huvudteser är att narrativ utvecklas i samband med större livsomvälvningar – när livet ”stannar upp” och människor behöver redogöra för varför det inte längre överensstämmer med förgivettagna mallar (Riessman 1993, 2002, 2008).

Det faktum att narrativ är performativa, att vi alla använder narrativ för att få saker att ske, låter narrativa forskare undersöka vad narrativ gör genom att studera de handlingar de åstadkommer (Schiff 2012). Bruner (1990, 2003) delar upp narrativ i diskursiva formationer (eller kanoniska narrativ – narrativ om hur livet bör levas inom kulturen i fråga, det vill säga normativa kulturella förväntningar) och personliga narrativ. I enlighet med Squire (1998) menar han:

The tool kit of any culture is replete not only with a stock of canonical life narratives (heroes, Marthas, tricksters, etc.), but with combinable formal constituents from which its members can construct their own life narratives: canonical stances and circumstances, as it were (Bruner 2004: 694).

Narrativ är inte regelrätta beskrivningar av händelser, utan snarare berättelser om erfarenheter (Squire 2008). Enligt narrativ teori rekonstruerar vi det förflutna för att förstå nuet i en förespeglning av framtid (Polkinghorne 1988). Narrativ är således en del av våra identitetsprojekt (Burck 2004; Sihvonen 2015) och de processer i vilka vi blir till (McLeod & Yates 2006), och ”görs” i interaktion med andra (Bamberg 2006). Samtal innebär en ständigt pågående sammanställning, sammanlänkning och analys av de händelser som våra liv rymmer. Våra berättelser skänker mening åt livet, ger förklaringar till det vi är med om och dokumenterar viktiga människor och händelser i våra liv. Polkinghorne:

We achieve our personal identities and self-concept through the use of the narrative configuration, and make our existence into a whole by understanding it as an expression of a single unfolding and developing story. We are in the middle of our stories and cannot be sure how they will end; we are constantly having to revise the plot as new events are added to our lives. Self, then, is not a static thing or a substance, but a configuring of personal events into an historical unity which includes not only what one has been but also anticipations of what one will be (Polkinghorne 1988: 150).

En av de större förändringarna inom psykologi och socialpsykologi i tänkande kring identitet under de senaste 40 åren är att man rört sig bort från föreställningarna om identitet som något som etableras i ungdomen och sedan förblir i stort sett oförändrat under resten av livet. Numera råder tämligen stor enighet om att vi besitter flera identiteter som förändras under livets gång. Således föreställer vi ofta oss själva som en viss sorts person, men det är inte hela sanningen. Vi har identiteter knutna till flera av våra sociala kännetecken, såsom genus, etnicitet, familj och nation, och dessa identiteter skär in i varandra – de påverkar varandra och förändras över tid.

Ett illustrerande exempel kan hämtas ur ett amerikanskt forskningsprojekt där en narrativ forskare, psykologen Ruthellen Josselson, följde en och samma grupp kvinnor i över 40 år. Josselson (2009) fann att de historier kvinnorna berättade förändrades över tid utifrån vad som hände i deras liv och samhället i stort. En av kvinnorna i studien – ”Maria”, från en vit italiensk familj – återkommer exempelvis i varje intervju Josselson gör med henne genom åren till en längre relation hon hade med en afroamerikansk man i sin ungdom. När hon fortfarande var i 20-årsåldern talade hon om sig själv som en principfast student med starka värderingar som stod upp mot föräldrarnas ogillande och samhällets rasism och hon gifte sig med honom. Vid 33 var hon omgift med två barn och historien handlade då inte om den principfasthet hon hade visat genom att gifta sig med en svart man, utan om att hon hade varit ung och omdömeslös. Vid 43, när hennes egen dotter befann sig i ett förhållande hon inte gillade, såg

Maria tillbaka på sitt förhållande som ett sätt att göra uppror mot sina stränga föräldrar. Vid 56 års ålder tolkade hon förhållandet med pojkvännen som en indikation på att hon varit en mycket passionerad person under en period i livet som hon nu blickade tillbaka på i ett romantiskt skimmer.

Maria justerar således sin berättelse genom årens lopp. Det som förändras är inte händelserna i historien eller det faktum att förhållandet är viktigt, utan hennes tolkningar av det. Som Josselson uttrycker det omgestaltas det personliga förflutna inte bara i syfte att få det att överensstämma med nuet, utan också för att ge det mening i den stund Maria berättar i historien. Notera att den mening hon fyller historien med är relationell. Det som utspelar sig i förhållandet med dottern – många år efter den händelse hon berättar om – påverkar hur hon tolkar sin tidigare identitet.

Hur kan då de historier vi berättar vara så centrala för vår identitet om de samtidigt är föränderliga? För att kunna besvara den frågan vill jag ge en mer ingående beskrivning av hur narrativa identiteter är konstruerade. Dan McAdams (2006) menar att människor skapar syfte och mening i sina liv genom personliga berättelser. I en amerikansk kontext utgör narrativ om personlig förlösning, om hur människor omvandlar svårigheter och lidande till liv vigda åt att tjäna sig själva och andra, de mest tongivande berättelserna.

Sammanlänkningen av nationella och personliga narrativ blir kanske som mest synlig i tider av stark förändring. Diskursanalytikern och socialpsykologen Michael Billig (1995) bidrar med ett illustrativt exempel. Han menar att när apartheidregimen föll kunde den vita befolkningen i Sydafrika inte längre använda sig av diskurser ämnade att upprätthålla det rasistiska systemet, utan ändrade sitt sätt att tala, vilket i förlängningen gjorde vissa tankar otänkbara. Detta resulterade i sin tur i ett identitetsskifte; många vita anammade narrativet att de aldrig ställt sig bakom apartheidsystemet utan alltid varit emot det. Sådana förändringar i narrativ speglar ett skifte i identitet. Det pekar mot en annan viktig aspekt av identitet i narrativ: att identitet handlar såväl om att bli som om att vara (Hall 1996); den narrativa konstruktionen av identitet handlar alltid lika mycket om framtiden

som om det förflutna. Bland dagens narrativa forskare är den allmänna synen att narrativ är historier vi berättar i nuet, om det förflutna, i väntan på framtiden (Riessman 2008).

I nästa avsnitt gör jag en narrativ analys av ett utdrag ur en intervju från en studie om maskuliniteter (Peltola & Phoenix 2022). Intervjun, med en ung kvinna på 15 år, gjordes på finska, översattes till engelska och har för denna bokutgåva nu översatts till svenska.

Att göra en narrativ analys

Det finns en rad ansatser att välja mellan för en narrativ analys, bland annat biografiskt narrativ tolkningsmetod (BNIM), med en uppsättning formaliserade analyssteg (Wengraf 2004). Livshändelseansatser fokuserar uteslutande på berättelser om händelser. Till dessa hör Labovs (1997) strukturlingvistiska metod, som intar en inflexibel hållning i vad som bör betraktas som narrativ och vad som behöver identifieras i historieberättandet (Patterson 2013). I exemplet nedan använder vi oss emellertid inte av någon av dessa utan utgår istället från ”små” och ”stora” berättelser och händelser. ”Små berättelser” är korta narrativa redogörelser som finns inbäddade i vardagliga interaktioner och som ibland går både deltagare och forskare obemärkt förbi (Giaxoglou & Georgakopoulou 2021; Phoenix 2013). De ingår dock i individens identitetsprocesser.

Narrativ kan analyseras på flera andra sätt än bara utifrån avsedd innebörd. Till exempel sammanfogas i narrativ diverse motstridiga element till ett enhetligt skeende som sträcker sig över ett visst tids-
spann och där karaktärernas handlande utvärderas i berättelsen (Andrews et al. 2013). Även om vi sällan funderar över hur vi berättar våra historier använder vi oss alla av genrer som vi är väl förtrogna med, exempelvis drama, detektivhistorier, sci-fi och romantik (Riessman 2008). Man kan fundera över hur ett narrativ berättas, i vilket syfte och från vilken ståndpunkt. Sådana element hjälper oss förstå vad narrativet åstadkommer – dess performativitet. Det är också viktigt att fundera över vad och vem som inkluderas respektive exkluderas, hur händelser är disponerade och vad de är avsedda att

säga beroende på agens. Vidare berättas varje narrativ inom ramen för en viss sociohistorisk och interaktionell kontext som också måste analyseras. Därutöver skiljer sig narrativ som berättats förut, och som därför traderas flytande, från nya narrativ som kanske framställs på ett mer haltande sätt. Platsen är också av betydelse i narrativ, även om den ofta förblir outtalad.

Temporalitet och sekventialitet utgör också viktiga fokuspunkter i narrativ analys (Elliott 2005). På motsvarande sätt fokuserar vissa ansatser också på de personliga pronomen som används – jag-röst och vi-röst (Buitelaar 2006) – och de känslor som kommer till uttryck (Frosh, Phoenix & Pattman 2002; Hollway & Jefferson 2012).

En ansats som fokuserar på små berättelser rimmar väl med analys av genus i intersektionella perspektiv. Kathrin Young och Myron Anderson (2021) använde exempelvis narrativ analys i sin undersökning av hur rasism och sexism diskuteras i ”små berättelser” om ”hierarkiska mikroaggressiva intersektionaliteter” i högre utbildning. De fann att erfarenheterna av mikroaggression varierade mellan fakultetsmedlemmar och administratörer beroende på ras, genus och roll.

Utdraget nedan är hämtat ur en studie om maskuliniteter bland 12–15-åringar i Helsingfors (Peltola & Phoenix 2022) och utgör en liten del av en intervju med en ung finsk kvinna, 15 år gammal (åttonde klass), av vit medelklassbakgrund, gjord 2018. Denna intervju är en tidigare opublicerad del av det större materialet. Studien fokuserade på maskuliniteter och etnicitet eftersom Finland i allt större utsträckning betraktar sig som multietniskt. Alla intervjuer gjordes på finska av Marja Peltola, transkriberades därefter och översattes till engelska för att möjliggöra gemensam analys. Redogörelserna och narrativen i datamaterialet ska läsas som präglade av intervjukontexten och som en gemensam konstruktion av den intervjuade och intervjuaren; med andra ord har den skola som deltagarna går på liksom intervjuarens position som vit finsk kvinnlig akademiker tveklöst påverkat samspelet, även om det inte alltid går att veta hur. Merparten av deltagarna intervjuades på skolan, men just denna intervju gjordes i deltagarens hem. I utdraget gör deltagaren (som pseudonymiserats som ”Vilja”) klart att hon är feminist och att det är en ovanlig position att inta på

hennes skola. Man skulle kunna hävda att hon känner sig fri att diskutera det för att hon antar att intervjuaren, Marja, också är feminist. Utdraget presenteras med viss utförlighet för att ge en bild av vad Vilja säger, hur hon säger det och hur hennes narrativ konstrueras tillsammans med Marja. Eftersom vissa nyanser kan gå förlorade när man översätter talspråk har särskild vikt i analysen lagts vid ordval och formuleringar. Oavsett vilken typ av analys det rör sig om förblir emellertid alltid några detaljer oklara, därför är det ibland av större vikt att ställa frågor än att försöka komma fram till ett slutgiltigt svar. Läs utdraget i sin helhet och skriv ned egna reflektioner innan du ger dig i kast med den föreslagna analysen. Läs därefter utdraget en andra gång och notera under denna läsning möjliga teman.

MARJA: Hur är killarna i din klass, till exempel? Du sa att du nog inte kunde tänka dig dem dansa balett, till exempel.

VILJA: De är olika för antingen försöker de vara coola och typ ”Wow, vi dricker alkohol på helgerna, åh vad vi är coola”. Eller så är de lite nördigare – inte på något dåligt sätt, men typ, ja. Och för det mesta är de nördigare killarna trevligare – de är lugnare och fortsätter på något sätt fokusera på skolan. Men de som försöker vara coola – jag kommer inte så bra överens med dem också av andra skäl.

MARJA: Vilka skäl då?

VILJA: Till exempel skäl som handlar om det här med att det finns folk i vår klass som inte tycker att kvinnor ska ha rättigheter till exempel. Ibland har vi bråkat om det.

MARJA: Rättigheter som vad då?

VILJA: Någon gång har det till exempel varit folk som sagt att riktiga kvinnor måste kunna sy och laga mat, och ibland har det varit en del homofobt och rasistiskt snack också, så jag kommer inte riktigt överens med dem.

MARJA: Vad är det för slags situationer då, där folk säger att kvinnor ska kunna sy och laga mat?

VILJA: Det är mest om jag typ sitter och pratar med en kompis om feminism, till exempel. Ibland har någon hört det och typ ”Vad säger du, tycker du att kvinnor ska ha rättigheter, hur vågar du tänka så?” Och det är ganska – och, till exempel när jag har en tröja där det står ”feminist”, då har jag fått kommentarer om det. Eller på min gamla telefon hade jag ett fodral med prideflaggan, så det fick jag höra.

MARJA: Så folk är på många sätt faktiskt ganska konservativa, så om –
VILJA: Ja, förvånansvärt konservativa, till och med.

MARJA: Så du tänker på kvinnors rättigheter, men du nämnde också rasism och sen, är de homofoba eller så också?

VILJA: Ja. Men det känns som om det mest handlar om bristande information, som om det på något sätt är coolt att vara sån, inte nödvändigtvis för att de faktiskt tycker så, för – du fattar ... Jag vet inte, men i skolan får vi inte lära oss så mycket om sånt, som typ att rasism är fel, så de påverkas på något sätt av media. Jag kan inte förklara, men så typ.

MARJA: Ja, det känns på något sätt ofattbart att någon skulle kunna tycka att det är jättecoolt, att vara –

VILJA: Ja, och så har vi det här med grupptillhörighet, jag vet inte. Så det är kul för vita pojkar att vara rasister och sexister, så ja.

MARJA: Hur är det med rasism då, hur ser du på det?

VILJA: Ja en gång var det någon i klassen som jämförde mörkhyade människor med djur, och några gånger har en av mina vänner, som är muslim, fått höra otäcka saker, som n-ordet och så. Men för det mesta är det inte typ jätteaggressivt, utan mer slapp rasism. [Skratt] Kan man ens säga så? Men fördomar rent generellt, eller just diskussioner om invandrare.

MARJA: Din skola, är den mångkulturell alls, eller huvudsakligen [vit]?

VILJA: Den är ungefär 98 procent vit och så några muslimer.

I Viljas första svar framgår att hon godtar att det finns skillnader mellan pojkar och flickor, men att hon inte essentialiserar pojkar,

utan istället anlägger ett intersektionellt perspektiv genom att skilja mellan dem som försöker vara coola och dem som är mer nördiga. Hon tydliggör sin position i förhållande till de två sorternas pojkar på tre sätt. För det första förlöjligar hon de ”coola” pojkarna genom att återberätta vad de säger: ”Wow, vi dricker alkohol på helgerna, åh vad vi är coola.” För det andra avrundar hon med en utvärderande coda som inbjuder till fortsatt samtal: ”Men de som försöker vara coola – jag kommer inte så bra överens med dem också av andra skäl.” För det tredje tar hon mellan dessa två kommentarer de ”nördigare” pojkarna i försvar genom att göra klart att hon gillar dem och det faktum att de engagerar sig i skolarbetet, något de ”coola” pojkarna underförstått inte gör: ”Eller så är de lite nördigare – inte på något dåligt sätt, men typ, ja. Och för det mesta är de nördigare killarna trevligare – de är lugnare och fortsätter på något sätt fokusera på skolan. Men de som försöker vara coola – jag kommer inte så bra överens med dem också av andra skäl.”

Marja plockar upp den implicita inbjudan att fråga vidare om skälen till varför Vilja inte kommer överens med de coola pojkarna som Viljas svar rymmer. Det kan tyckas förvånande att hon i nästa svar talar om ”folk” snarare än om de ”coola pojkarna”, men det är viktigt att komma ihåg att det inte finns något könsspecifikt pronomen i finskan och att översättaren därför behövt välja pronomen. Vilja använder emellertid uttrycket ”folk”. Av det som följer går inte att uttyda om det också finns flickor i klassen som inte tycker att kvinnor ska ha rättigheter. Det vi kan veta är dock att vissa pojkar, sannolikt de som försöker vara ”coola”, tycker så. Vilja återkommer också till att hon inte riktigt kommer överens med dem och understryker därmed att hon redovisat sina skäl för att inte komma överens med pojkarna som försöker vara ”coola”.

I nästa vända av samtalet – ”Någon gång har det till exempel varit folk som sagt att riktiga kvinnor måste kunna sy och laga mat, och ibland har det varit en del homofobt och rasistiskt snack också, så jag kommer inte riktigt överens med dem” – är Vilja återigen noga med att nyansera. Hon vill inte hävda att alla pojkar gör så, eller att de som gör det alltid gör så. Hon använder sig inte av formuleringar

av extremfall. Det hon berättar att folk sagt om vad riktiga kvinnor måste kunna framstår emellertid som tämligen gammalmodigt och könsbinärt. Hon gör resonemanget mer intersektionellt genom att koppla samman det homofoba och rasistiska snacket. Hon säger inte explicit att det är samma pojkar som ger uttryck för homofobi och rasism, men antyder att sexism, homofobi och rasism kopplas samman i diskurserna på skolan. Inom narrativ forskning är det vanligt att utgå från att sekventiell sammankoppling av händelser är av betydelse för "later action and for the meanings that the speaker wants listeners to take away from the story" (Riessman 2008: 3). Det framstår som klart att Vilja, genom att sammankoppla dessa frågor, vill förmedla till oss forskare vad som skulle kunna kallas för ett intersektionellt perspektiv. Hon ser sexism, homofobi och rasism som något som produceras av samma människor och som skolan inte tar itu med, vilket innebär att hon tvingas göra motstånd i princip på egen hand.

Hittills har inget sagts om Viljas kommentar i slutet av andra utbytet: "Ibland har vi bråkat om det." Den är viktig eftersom hon med den positionerar sig som någon som öppet tar ställning mot sexistiska åsikter, något hon också betonar i fjärde utbytet genom att förklara att hon pratar om feminism, bär tröjor med feministiskt tryck och har haft ett mobilfodral med Prideflaggan på. När hon får frågan om huruvida "de också är homofoba" avfärdar hon dock idén om att det skulle röra sig om verklig homofobi: "Ja. Men det känns som om det mest handlar om bristande information, som om det på något sätt är coolt att vara sån, inte nödvändigtvis för att de faktiskt tycker så, för – du fattar ... Jag vet inte, men i skolan får vi inte lära oss så mycket om sånt, som typ att rasism är fel, så de påverkas på något sätt av media. Jag kan inte förklara, men så typ." Hon föreslår istället att homofobin handlar om okunskap och ingår i försöken att "göra" cool maskulinitet i kontexter där skolan inte lär dem att till exempel "rasism är fel" och vidare att sådana åsikter förstärks genom media. Det är ett viktigt narrativ som länge utgjort norm i samhällen som betraktar fördomar som just ett uttryck för okunskap – av att man dömer på förhand (Allport 1954). Hon rör sig således i riktning mot normen när hon kritiserar det pojkarna/folk säger, men

samtidigt lämnar hon utrymme för dem att förändras. Genom hela utdraget framställer sig Vilja som någon som uppvisar agens i sitt ställningstagande för social rättvisa och som besitter kunskap som många andra elever saknar i sådana angelägenheter. På liknande sätt gör hon en distinktion mellan det hon kallar ”slapp” rasism och ”aggressiv” rasism.

I bara några korta utbyten har Vilja således förmedlat en uppsättning små berättelser som tillsammans ger ett narrativ av skolan, där genusrelationer kopplas till sexualitet och rasifiering och där hennes kamrater intar olika positioner i sexism, homofobi och rasism. Hon positionerar sig själv som emot alla dessa ”ismer” utan att för den skull fördöma dem som ger uttryck för sådana åsikter. Samtidigt gör hon klart att hon inte gillar de ”coola pojkarna”, som brukar sprida dem. Det blir än tydligare i nästa utdrag, som inte följer direkt på det förra, men där samma samtalsämnen upprepas och utvecklas:

MARJA: Du nämnde också homofobi. Hur tar den sig uttryck?

VILJA: Till exempel har jag personligen fått många kommentarer på att jag hade prideflaggan på mitt mobilfodral, många frågade typ ”är du gay eftersom du har ett gay fodral” och jag svarade mest att ”även om jag var det så skulle du inte ha med det att göra”, för jag vill inte säga typ ”nä, det är jag inte” för det är inte en förolämpning, så nu är den allmänna bilden i klassen att jag är lesbisk. Men jag bryr mig inte typ. [Skratt] Och rent allmänt används gay ganska mycket som en nedsättande term, så det är så man tänker. Och om man säger till nån ”använd inte gay på det sättet” säger de typ ”det var ju bara ett skämt”, för kanske är de inte homofoba på riktigt, de bara tänker sig inte för.

MARJA: Att kalla någon gay är något som jag också pratat med många andra om, det är liksom konstigt hur det fortsätter vara så vanligt att man använder det som ett nedsättande uttryck.

VILJA: Ja, och ganska många i min klass, till exempel, är typ, de säger att de tycker att alla är jämlika, men de betar sig inte som om de faktiskt tycker det, så det är konstigt.

MARJA: Att man kallar nån gay, är det killarna som gör det? Eller säger tjejerna så till killarna också, eller till varandra?

VILJA: Inte tjejerna, egentligen. Jag vet inte var det kommer ifrån, men killarna gör det ganska mycket, i synnerhet gänget med tuffa killar jag pratade om. Oftast bara till varandra och till mig, men jag är ett specialfall. [Skratt]

MARJA: Finns det något liknande som tjejer använder? Jag tycker ibland det verkar som om gay är nästan ett allmänt uttryck som man kan använda när man behöver dra till med något. Finns det något motsvarande bland tjejer?

VILJA: Nä inte direkt. Eller jag känner typ, tjejerna i min klass brukar inte, det blir inte så mycket bråk mellan tjejerna i min klass, de flesta är, även om de inte är vänner direkt, kommer de ändå överens, så det finns faktiskt inget sånt mellan tjejer, som jag lagt märke till.

Här framställer sig Vilja, både implicit och explicit, som exceptionell, genom att förklara att det är de ”tuffa” pojkarna som använder homofoba uttryck och att de mest riktas mot andra pojkar, men ibland mot henne, på grund av det Pridemärkta mobilfodralet och att hon inte vill svara att hon inte är gay eftersom det skulle innebära att acceptera att ordet används i nedsättande syfte. Hon pekar på något som vi i studien kunnat konstatera är vanligt, när hon säger att ”ganska många i min klass, till exempel, är typ, de säger att de tycker att alla är jämlika, men de betar sig inte som om de faktiskt tycker det, så det är konstigt”. Hon gör således ett ontologiskt antagande om att människor är benägna att ge uttryck för fördomar om de saknar kunskap, och ett epistemologiskt påstående om att kunskap leder till upplysning i riktning mot social rättvisa. Särskilt i andra utbytet blir det tydligt att Marja medkonstruerar Viljas redogörelse, genom att berätta om vad hon talat om med andra i studien, men också genom de frågor hon ställer. Det verkar dock inte ha resulterat i några större spårbyten, eftersom Vilja i sina svar förtydligar och utvecklar den historia hon redan berättat. Peace Kiguwa menar att

much feminist research attempts to break free from the practice of engaging gender as merely a variable. Rather, gender becomes a performative re-enactment that is imbued with sociohistorical and political influences. Our gendered practice and behaviour cannot simply be read as attitudinal and sociocognitive dimensions of human personality but rather as a category that is both constructed and performed within constrained sociopolitical contexts. For feminist researchers, gender is not just material and personal embodiments but also a politically contested category that informs how we think about other intersecting lived materialities. For example, some feminist scholars have explored the gendered constructs of home, community and nation to demonstrate the normative ways that such everyday meanings and constructs are lived and constructed (Kiguwa 2019: 224).

Kiguwas resonemang är relevant för och speglas också i Viljas små berättelser. I fråga om genre framställer sig Vilja redan från början som hjälten i ett skoldrama som rymmer motsättningar, onda respektive goda karaktärer, där hon själv krigar mot intersektionella orättvisor. Hon använder konsekvent sin jag-röst för att understryka sin oppositionella och hjältemodiga hållning och betonar att hon är en av få feminister på skolan. Vilja återberättar en serie händelser – ibland mer generellt än som specifika händelser. De tecknar en bild av det förflutna, förankrar händelserna i finsk kultur och ger utrymme för kamraterna att förändras i riktning mot social rättvisa, med det underförstådda antagandet att hon är, och kommer fortsätta vara, en modig förkämpe med egen agens i kampen. Hennes identiteter framträder således tydligt bara i dessa två korta utdrag. De narrativ hon tecknar i sina små berättelser öppnar möjligheter till intervention i skolor. I berättelserna fokuserar hon emellertid snarare på hur kamraterna performativt gör genus, sexualitet och rasifiering (Butler 1990) än på att låsa fast dem i stabila identiteter.

Referenser

- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Massachusetts: Addison-Wesley.
- Andrews, M., Squire, C. & Tamboukou, M. (red.), (2013). *Doing narrative research*. London: Sage.
- Anthias, F. (2020). *Translocational belongings: Intersectional dilemmas and social inequalities*. London & New York: Routledge.
- Bamberg, M. (2006). Stories: Big or small: Why do we care? *Narrative Inquiry*, 16(1), 139–147.
- Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. London: SAGE publications.
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning* Vol. 3. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. (2003). *Making stories: Law, literature, life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. (2004). Life as narrative, *Social research* 71(3): 691–710.
- Buitelaar, M. (2006). "I Am the Ultimate Challenge" Accounts of Intersectionality in the Life-Story of a Well-Known Daughter of Moroccan Migrant Workers in the Netherlands. *European Journal of Women's Studies*, 13(3), 259–276.
- Burck, C. (2004). *Multilingual living: Explorations of language and subjectivity*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Butler, J. (1990). *Genustrubbel: Feminism och identitetens subversion*, övers. Suzanne Almqvist. Göteborg: Daidalos.
- Chadwick, R. (2017). Thinking Intersectionally with/through Narrative Methodologies. *Agenda*, 31(1): 5–16.
- Cole, B.A. (2009). Gender, Narratives and Intersectionality: Can Personal Experience Approaches to Research Contribute to "Undoing Gender"? *International Review of Education*, 55(5), 561.
- Collins, P.H. & Bilge, S. (2020). *Intersectionality*. Cambridge & Oxford: Polity press.
- Crenshaw, K. (1989). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241.
- Elliott, J. (2005). *Using Narrative in Social Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. London: SAGE.
- Frosh, S., Phoenix, A. & Pattman, R. (2002). *Young masculinities: Understanding boys in contemporary society*. London & New York: Routledge.
- Giaxoglou, K. & Georgakopoulou, A. (2021). *A narrative practice approach to identities: Small stories and positioning analysis in digital contexts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, Stuart. (1996). Introduction: Who needs 'identity'? I Hall, S. & Du Gay, P. (red.), *Questions of cultural identity: SAGE Publications*, s. 1–17. London: Sage.
- Hollway, W. & Jefferson, T. (2012). *Doing qualitative research differently: A psycho-social approach*. London: Sage.
- Josselson, R. (2009). The present of the past: Dialogues with memory over time. *Journal of Personality*, 77(3): 647–668.
- Kiguwa, P. (2019). Feminist approaches: An exploration of women's gendered experiences. I Laher, S., Fynn, A & Kramer, S. (red.), *Transforming research methods in the social sciences: Case studies from South Africa*, s. 220–235. Johannesburg: Wits University Press.

- Labov, W. (1997). Some Further Steps in Narrative Analysis. *Journal of Narrative & Life History*, 7(1-4): 395-415.
- Lutz, H., Vivar, M.T.H. & Supik, L. (2016). *Framing intersectionality: Debates on a multi-faceted concept in gender studies*. London & New York: Routledge.
- McAdams, D.P. (2006). The role of narrative in personality psychology today. *Narrative inquiry*, 16(1): 11-18.
- McLeod, J. & Yates, L. (2006). *Making modern lives: Subjectivity, schooling and social change*. State University of New York Press. <https://hdl.handle.net/10536/DRO/DU:30000433>
- Patterson, W. (2013). Narratives of events: Labovian analysis and its limitations. I Andrews, M., Squire, C. & Tamboukou M. (red.), *Doing narrative research*, s. 27-46. London: Sage.
- Peltola, M. & Phoenix, A. (2022). *Nuancing young masculinities: Helsinki boys' intersectional relationships in new times*. Helsingfors: Helsinki University Press. <https://library.openen.org/handle/20.500.12657/53948>
- Phoenix, A. (2013). Analysing narrative contexts. I Andrews, M., Squire, C. & Tamboukou, M. (red.), *Doing narrative research*, s. 27-46. London: Sage.
- Polkinghorne, D.E. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. SUNY Press.
- Riessman, C.K. (1993) *Narrative Analysis*. London: Sage Publications.
- Riessman, C.K. (2002). Positioning gender identity in narratives of infertility: South Indian Women's Lives in Context. I Inhorn, M. & van Balen, F. (red.) *Infertility around the globe: New thinking on childlessness, gender, and reproductive technologies*. Berkeley: University of California Press, 152-170.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. London: Sage.
- Schiff, B. (2012). The function of narrative: Toward a narrative psychology of meaning. *Narrative Matters*, 2(1): 33-47.
- Sihvonen, J. (2015). Media consumption and the identity projects of the young. *Young*, 23(2): 171-189.
- Squire, C. (1998). "Women and men talk about aggression: An analysis of narrative genre". I Henwood, K., Griffin, C. & Phoenix, A. (red.) *Standpoints and differences: Essays in the practice of feminist psychology*, 65-91. London: Sage.
- Squire, C. (2008). Approaches to narrative research. *National Centre for Research Methods, NCRM/009*. <https://eprints.ncrm.ac.uk/id/eprint/419/1/MethodsReviewPaperNCRM-009.pdf>
- Squire, C., Andrews, M., Davis, M., Esin, C., Harrison, B., Hyden L.-C. & Hyden, M. (2014). *What is Narrative Research?* London: Bloomsbury Academic.
- Wengraf, T. (2004). *The biographic-narrative interpretive method-shortguide*. National Centre for Research Methods. <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2F%2Feprints.ncrm.ac.uk%2Fid%2F%2F%2F30%2F1%2FBiographic-NarrativeInterpretiveMethodShortGuide.doc&wdOrigin=BROWSELINK>
- Young, K. & Anderson, M. (2021). Hierarchical Microaggressive Intersectionalities: Small Stories of Women of Color in Higher Education. *Metropolitan Universities*, 32(1): 78-103.
- Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European Journal of Women's Studies*, 13(3): 193-209.

Att läsa mot istället för med

Feministisk litteraturvetenskap

Kristin Järvstad

Den feministiska litteraturvetenskapen får ett brett genombrott med den feministiska rörelse som börjar formas vid 1960-talets slut. Då görs centrala ifrågasättanden som bland annat leder till radikalt nya sätt att tänka om litterära texter och härigenom till olika kritiska angreppssätt för textforskning. Många av dessa ifrågasättanden hade redan gjorts av Virginia Woolf flera decennier tidigare i *Ett eget rum* (2022 [1929]) men lyfts in i forskningen först nu. Exempel: Varför finns det så få kvinnliga författare i (litteratur)historien? Vad innebär (litterär) offentlighet i relation till (kvinnligt) kön? Vad händer om kvinnors olika erfarenheter tar plats i litteraturen och vi börjar diskutera dessa? Sist men inte minst: hos Woolf understryks vikten av ett eget rum och en inkomst för att kunna skapa, vilket även öppnar för ett klassperspektiv.

I det här kapitlet kommer jag att redogöra för några av de tillvägagångssätt som utvecklats inom den feministiska litteraturvetenskapen och som fungerat som inspirationskällor även för mig som forskare. Jag har valt att inte använda begreppet ”metod” eftersom ”tillvägagångssätt” bättre fångar det som denna forskning gör. Detta inbegriper de val av material som jag gör som forskare och vilka frågor jag ställer till texterna, kombinerat med de teorier och teoretiska utgångspunkter som jag väljer för att bäst underbygga mina läsningar. Motläsning blir ett paraplybegrepp för de kritiska läsningar jag kommer att introducera här: de feministiska läsningarna bjuder motstånd

mot de tidigare analyserna av eller synsätten på litterära texter. Men sökljuset riktas också mot tystnader runt och marginaliseringar av texter. De feministiska läsningarna är alltid i någon bemärkelse maktkritiska: de ser texterna som tillkomna i en maktordning som på olika sätt gör avtryck i skönlitteraturen och som måste ifrågasättas.

Till min egen situering i fältet hör också att jag som så många andra feministiska textforskare har ett intersektionellt angreppssätt. Detta innebär att jag inte enbart ställer frågor om kön utan även exempelvis klass, ras, etnicitet, sexualitet: hur (re)presenteras och (re)produceras dessa kategorier och vilka betydelser får de, ideologiskt, politiskt och (anti-)normerande? (Arping 2022; Hellberg 2022; Järvstad 2022; Svensson 2020) Dessutom har den feministiska litteraturvetenskapen ett inkluderande fokus på upphovspersoner, vilket innebär flera saker. Uppfattningen av litteratur, hur den ska skrivas och vem som kan skriva den, utvidgas och fördjupas (Carby 1987; Conrad 2020; Dima 2018). Detta innebär dock inte att de feministiska analyserna anser sig producera någon heltäckande, slutgiltig kunskap, utan läsningarna sker i linje med den generella feministiska vetenskapskritiken som understryker forskarens och forskningens situering och ”delvisa perspektiv” (Haraway 2008 [1991]; Harding 1986).

Jag börjar med att betrakta Historien med hjälp av feministisk litteraturforskning för att sedan gå in på queera, postkoloniala och dekoloniala perspektiv.

Från Historia till historier

Den feministiska utgångspunkten för studiet av litteratur och dess upphovspersoner innebär en omskrivning av (litteratur)historien. Genom att ställa kritiska frågor till den Historia som självklart och oflekterat placerar vita män i centrum och parallellt lyfta fram de författarskap som marginaliserats på grund av bland annat klass, kön, ras och minoritetstillhörighet kan Historien omformuleras och omvandlas till en mängd historier. Det handlar inte om att endast ”lägga till och röra om”, som historikern Joan Scott en gång påpekade om historieskrivning, utan även genren litteraturhistoria måste göras

om – med andra definitionsgrunder för olika litterära inriktningar och perioder får dessa ett nytt innehåll (Hættner Aurelius & Mai 1993; Järvstad 2009; Scott 1988). Enbart vita män, oftast ur medelklassen, har betraktats som de skapande och nytänkande och därför ansetts gå i bräsch för utvecklingar av så kallad kvalitetslitteratur i olika former (Bränström Öhman 1998; Hellberg 2022; Witt-Brattström 1988). Tidigare definitioner av genrer, epoker och begrepp måste kanske helt eller delvis lämnas för att uppnå mer fullständiga historieskrivningar.

För att ge ett exempel från min egen verksamhet som utforskar en väletablerad, europeisk genre: vad händer när den så kallade bildningsromanen – där den unge vite mannen från medelklassen får prova vingarna – istället utgår från män från arbetarklass och unga kvinnor från olika samhällsklasser? Den narrativa kurvan förändras fundamentalt i de kvinnliga protagonisternas fall och vittnar om en förtryckande patriarkal struktur, oavsett klassbakgrund: till skillnad från i de unga medelklassmännens fall ligger inte världen för de kvinnliga huvudpersonernas fötter. Arbetarklassmännen i sin tur präglas av en strävan att frigöra sig från sin uppväxtmiljö. För de kvinnliga protagonisternas del är utvecklingen cirkulär: det viktigaste blir att på något sätt lösa den komplicerade relationen till modersgestalten, vare sig hon är biologisk eller ej. Och eftersom kvinnogestalterna i mitt material från svenskt 1900-tal, oavsett klass, till större delen fortfarande var uteslutna från de institutioner som ger bildning – i sig ett djupt maskulint, elitistiskt projekt – fann jag att begreppet bildningsroman måste ersättas med det öppnare begreppet utvecklingsroman för att fiktiva personer av kvinnligt kön skulle kunna inkluderas (Järvstad 1996).

Även i fråga om de kvinnliga författare som mot alla odds kvalat in i litteraturhistorien och erhållit en kanonisk position blir motläsningar ett viktigt tillvägagångssätt. Det handlar om att försöka vaska fram det som tidigare (patriarkala) läsningar inte förmått se – eller blundat för. Jag väljer Sandra Gilberts och Susan Gubars läsning (1979) av Charlotte Brontës *Jane Eyre* (1847) som exempel, också därför att deras tolkning i sin tur blivit kritiserad. Tidigare läsningar har enligt Gilbert och Gubar inte sett de oroväckande likheter som föreligger

mellan huvudkaraktären och den ”galna kvinnan på vinden” som enligt deras mening på många sätt blir Jane Eyres ”mörkaste dubbelgångare” (Gilbert & Gubar 1979: 360). Karaktären Bertha Mason, inlåst på vinden i det hus där Jane arbetar som guvernant, får i texten ge uttryck för all den vrede som även huvudpersonen känner, i en tid och samhällsstruktur som starkt begränsar kvinnor. Gilbert och Gubar använder begreppet ”palimpsest” för att beskriva sitt tillvägagångssätt, efter en teknik i det antika Egypten som bokstavligen fick en osynlig skrift på pergament att träda fram under den synliga med hjälp av en speciell vätska. Men när Gilbert och Gubar diskuterar ”den galna kvinnan på vinden” finns ett tomrum runt berättelsens koloniala grund: Bertha Mason har kreolsk bakgrund från Jamaica – notera uttrycket ”mörkaste dubbelgångare”, vilket också kan knytas till Berthas utseende – och bidrar dessutom till den förmögenhet som huvudpersonens arbetsgivare, mr Rochester, lever av. Detta har diskuterats och kritiserats i postkoloniala feministiska läsningar (Newman 1995; Spivak 1985).

Ytterligare en form av intervention och motläsning inom feministisk litteraturforskning utgår från frågan om kvalitet och värderingen av texter, som får stor betydelse för hur undersökningarna kan bedrivas. Den traditionella forskningen och litteraturhistorieskrivningen lade starkt fokus på texters så kallade kvalitet och snävade därmed också in detta begrepp: endast de författare som anses kunna garantera kvalitet får både en plats i den ”allmänna” litteraturhistorien – där ”allmänna” blir ett tomt begrepp – och i forskningen (Järvstad 2009; Williams 1997). En kanon skapas på så vis, till vilken knyts värdeord betraktade som positiva – genialitet, epokgörande, intellekt, formförnyelse, allmängiltigt innehåll. Denna värdering av texter har feminismen vänt sig mot: begreppet ”kvalitet” har avslöjats som nära förknippat med kroppen bakom texterna, det vill säga *upphovsmannen*. Denne – ofta vit, västerländsk och medelklass – blir i sig en garant för god kvalitet och högt litterärt värde, inte olik statusen som objektiv och auktoritär producent av giltig kunskap tillskriven den vita manliga kroppen i vetenskapliga sammanhang, utan att måttstocken skärskådas (Harding 1986). Om texter och deras upphovs-

personer däremot relateras till femininitet kontamineras texterna, författarna och läsarna, inte minst om de knyts till ung ålder – *chick lit* är ett sådant exempel (Nilson 2010). Begreppet ”kvinnolitteratur”, som från 1970-talet och framåt får implicera ett begränsat, tendentiöst och (negativt) politiskt perspektiv, motsvaras inte av ”manslitteratur” som endast undantagsvis används om manliga författare och deras verk. Eftersom feministiska forskare ofta haft som utgångspunkt att närma sig texter och författare förutsättningslöst har detta i sig blivit en ståndpunkt: det viktiga är inte om texter eller författarskap anses vara kvalitativa enligt en traditionell patriarkal standard utan vad dessa förmedlar eller, om vi tar in mottagandet av dem, hur de värderas. Detta har öppnat för texter som även på andra sätt bjuder motstånd mot normer, författade/traderade av och om icke-vita, queera, minoritets-, förstafolks- och arbetarklasspersoner.

Ytterligare en ingång för att historisera och kontextualisera kvalitet är att göra omläsningar av manliga kanoniserade författare. Här har Kate Milletts studie *Sexualpolitiken* (1971 [1970]), som river ned en rad manliga vita nordamerikanska författare från sin piedestal, spelat en inspirerande roll.

Queera motläsningar

Queerteori har inneburit ett viktigt verktyg för att diskutera och analysera (anti-)normerande kroppar, sexualiteter och handlingar, men också tystnader, undertryckanden och osynliggöranden i olika litterära texter. Bland andra Judith Butler (1993, 2007 [1990]), Eve Kosofsky Sedgwick (1990) och Sara Ahmed (2006) åberopas i dessa läsningar som görs mot och igenom ett heteronormativt raster för att utforska uttryck för queerhet (Björklund & Lönnngren 2020; Borgström 2008, 2016; Dima 2018; Holmqvist 2020; Kivilaakso et al. 2012; Lönnngren 2002; Pérez Aronsson 2021–2022). På så vis uppenbaras bland annat nya perspektiv på kanoniska författare som William Shakespeare och August Strindberg, som till exempel då Sedgwick (1985) diskuterar Shakespeares sonetter och det homosociala begärsspel som råder mellan två män, på dikternas ytplan riktat mot en kvinna. Eller som då

den vuxne vite mannens incestuöst laddade begär inför pojksfiguren Sorgbarn i Viktor Rydbergs *Singoalla* (1857) skärskådas och placeras som queert skräckromantisk (Dziedzic 2021–2022).

Ett annat område är translitteratur, behandlat i Sam Holmqvists avhandling *Transformationer: 1800-talets svenska translitteratur genom Lasse-Maja, C.J.L. Almqvist och Aurora Ljungstedt* (2017). Holmqvist tar ett brett grepp om fiktiva och självbiografiska berättelser från svenskt 1800-tal och visar hur transpersoner i dessa texter kan sätta cisnormativitet i gungning, men också hur dessa karaktärer får förhålla sig till eller placeras i relation till denna norm. Ett exempel är från en kanoniserad text, C.J.L. Almqvists *Drottningens juvelsmycke* (1834), där figuren Tintomara får väcka begär hos både män och kvinnor, men inte själv får uttrycka något sådant, vilket minskar textens radikalitet. Ett annat är karaktären Lasse-Maja i Lars Molins självbiografi från 1830-talet, där tjuven Lasse-Maja intar en transfeminin position i kvinnokläder och i olika offentliga situationer agerar som skälm och på så sätt utmanar både makten och normen, om än temporärt. Men gränser finns även här från berättarens sida: Lasse-Majas kärleksrelationer med män inkluderar aldrig sex.

Till queerhet kan också knytas systerbegreppet *skeivhet* efter norskans *skeiv*, ett begrepp som används i nordisk forskning. Detta introduceras 2005 som en vidgning av queerbegreppet som ofta fokuserar sexualitet eller erotiska uttryck. *Skeivt* är tänkt att ses mer allmänt som ”det som sticker ut, oroar eller stör”, menar redaktörerna för *Tidskrift för litteraturvetenskap* (Heggestad et al. 2005). Detta begrepp har med fördel använts för att diskutera vuxenblivande i olika former av litteratur, som då Fanny Pérez Aronsson studerar hur heteronormativ maskulinitet och sexualitet utmanas i porträtten av ”skevt” pojkskap i samtida litteratur av nordamerikanska latino-författare (Pérez Aronsson 2021–2022). Ett exempel på en analys av flickskap är Maria Margareta Österholms avhandling *Ett flicklaboratorium i valda bitar: Skeva flickor i svenskspråkig prosa från 1980 till 2005* (2012), där flickgestalterna kan vara allt från ”monsterflickor” till ”skelettfåglar” och därmed ifrågasätta ett normativt ideal för hur flickor, deras kroppar och deras agerande ska se ut. Österholm bygger

här också på tidigare betydelser av begreppet queer som avvikande, udda. Denna forskning ger sammantaget en bild av hur skildringar av ung ålder fungerar i litteratur: dessa utgör i sig en metafor för det många gånger svåra vuxenblivandet i patriarkala strukturer.

För att ge en inblick i hur en äldre text som skildrar samkönat begär kan diskuteras vill jag ge ett exempel från min egen forskning med hjälp av den första majoritetssvenska litterära text som explicit pekar på begär och ett sexuellt förhållande mellan kvinnor. Jag gjorde en omfattande inventering av hundratals (dammiga!) böcker från perioden 1890–1920 i biblioteksarkiven för min studie *Den klivna kvinnligheten* (2008). Då fann jag romanen *Vi stackars kvinnor!* (1917), utgiven under pseudonymen Elsa Gille. Här porträtteras den unga och oerfarna Thyra som blir förförd av en äldre kvinna. Hon svarar dock aktivt på förförelsen, vilket går emot dåtidens teori om samkönade relationer mellan kvinnor. Denna pekar ut äldre kvinnor som förför en passiv motpart, det vill säga ”oskyldiga” yngre kvinnor, vilket leder till dessas (för)fall. Detta sker företrädesvis i enkönade miljöer, till exempel flickskolor. Med hjälp av forskning som diskuterar sexologin och dess klassificeringar av sexualitet (Faderman 1981; Laskar 2005; Rosenbeck 1997) visar jag hur detta visserligen gör avtryck i den aktuella texten, men att den samtidigt har självständiga drag gentemot tidens normer. Så framställs den förförande parten inte som maskuliniserad av Gille, vilket annars är vanligt vid denna tidpunkt – det handlar istället om ett förhållande mellan två konventionellt feminina kvinnofigurer. Det som dock visar påverkan av nya teorier om sexualitet är att en homosexuell person ses som ”pervers” i texten. Huvudpersonen uppfattar sig själv som en del av denna ”perversion” och försöker därför begå självmord. Mot slutet korrigeras Thyra också med emfas då hon av en slumsyster räddas in på den kristna trons smala väg. På så vis pekar min läsning i olika riktningar, vilket gör det möjligt att nyansera slutsatserna: det handlar om en för tidpunkten unik och delvis fördomsfri skildring, men den är också tydligt präglad av en specifik kontext med stereotypa uppfattningar om samkönat begär, som något ”onaturligt” i kontrast

till heterosexuell normalitet. Detta medför att texten måste ges ut under pseudonym och att den tigs ihjäl av dagspressen.

Post- och dekoloniala feministiska motläsningar

Postkoloniala och dekoloniala studier inom och utom litteraturforskning utforskar den europeiska kolonisationens brutala avtryck på olika kontinenter. Den postkoloniala och/eller svarta feminismen pekar i sin tur på betydelsen av ras, queerhet och geografisk position då kvinnor diskuteras (Ahmed 2010 [2007]; Anzaldúa 2011 [1991]; Mohanty 2006 [2003]; Spivak 2002 [1988]). Ett närliggande område är den feministiska litteraturforskningen om transnationella och diaspora-narrativ där det också finns både postkoloniala och dekoloniala teoretiska influenser (Heredia 2009; Nnaemeka & Thorington Springer 2016; Sterling 2022). En skiljelinje, om än inte absolut, mellan postkolonial och dekolonial kritik är att den senare tydligare vänder sig mot det oerhörda inflytande som västerländsk ontologi och epistemologi utövat på tänkande, kunskapsproduktion och historieskrivning sedan renässansen – i sig ett begrepp som bygger på en eurocentrisk historia (Lugones 2011 [2007]; Mignolo 2007). Även studier av och om första-/urfolk (*indigenous studies*) är en del av fältet dekolonial kritik. Här diskuteras både muntliga texter som präglad kulturerna i fråga och den litteratur som publicerats av förstafolk de senaste decennierna, där den muntliga kulturen och dess myter kan spela en viktig roll (Conrad 2020; Hirvonen 2008).

Ett exempel på en postkolonial feministisk studie som jag vill ge här är Barbara Boswells *And Wrote My Story Anyway* (2020). Boswell utforskar kvinnliga svarta författare från Sydafrika som på olika sätt skriver mot en diktatur byggd på rasåtskillnad. Apartheidssystemet och dess förtryckande struktur sätter, även efter dess upplösning, specifika, nationellt avgränsade, spår i historien och därför också i de kvinnliga författarnas texter. Boswell pekar på de stora svårigheterna för sydafrikanska kvinnor att bli författare eftersom denna möjlighet inte finns i deras föreställningsvärld: de har vuxit upp i en diktatur med en skolgång där svarta författares litteratur till större delen är bannlyst

och där svarta kvinnor enbart betraktas som arbetande varelser. De blir därför inte mäktiga intellektuellt och skapande arbete. Boswell diskuterar bland annat metaforiken i Gcina Mhlophes novell ”The Toilet” (1987), som hon också läser i relation till Woolfs metafor ”ett eget rum”: den enda fristad som den namnlösa huvudpersonen finner i apartheidsamhället, det rum där hon till slut kan sätta en penna till pappret och skriva, är en offentlig toalett i en park där hon låser in sig. Men eftersom denna toalett är för *whites only* enligt apartheidlagarna innebär detta ett stort risktagande: om hon blir upptäckt kommer hon att bestraffas och deporteras till ett *homeland*. Samtidigt överskrider huvudpersonen den roll hon tilldelats i apartheidsamhället genom att faktiskt bli en skrivande kvinna. En dag är toaletten låst, varvid huvudpersonen istället sätter sig på en bänk bredvid ”and wrote my story anyway” (Boswell 2020: 6, citerat efter Mlophe).

Ett viktigt dekolonialt arbete i synliggörande riktning av kvinnliga författares texter, med återopande av feministisk och postkolonial teori är Vuokko Hirvonens avhandling *Voices from Sápmi: Sámi Women’s Path to Authorship* (2008), den första avhandling som i sin helhet skrivits på nordsamiska (1998, översatt till engelska 2008). Användningen av ett förstafolksspråk är av central betydelse eftersom en del i det dekoloniala projektet är att hålla dessa språk aktiva och levande samt ge utrymme åt epistemologier och ontologier som inte är byggda på en omvärldssyn och begreppsapparat med bakgrund i europeisk modernitet och kolonialism. I studien kombineras flera tillvägagångssätt: ett frågeformulär som besvarats av kvinnliga samiska författare om deras tillblivelse som författare och som sedan redovisas i avhandlingen; en sakprosaframställning i form av en litteraturhistoria utformad på grundval av fyra generationer samiska kvinnor: förmödrarna (födda i slutet av 1800-talet), mor- och farmödrarna (födda 1900–1939), mödrarna (födda 1940–1960) samt döttrarna (födda från 1960-talet); en textanalys byggd på olika textmaterial där första generationen författares sakprosa diskuteras tillsammans med de senare generationernas fiktion. Hirvonen visar hur djupt marginaliserad denna grupp kvinnor varit: från 1600-talet fram till 1970-talet har samiska kvinnor inte tagit del av historieskri-

vande och -berättande; detta har först varit de koloniala herrarnas, ofta prästernas, roll, därefter, från 1900-talets början, de samiska utbildade männens (lärare) – med betydande undantag, som Elsa Laula. Först på 1970-talet, med en allmän samisk resning, skapas ett större utrymme för kvinnornas röster.

Dekoloniserande perspektiv kan även användas på majoritets-svenska litterära texter för att avslöja den outtalade, men problematiska, vithet som dessa bygger på. Therese Svensson tar sig an kritisk vithetsteori och dekolonial teori i sin avhandling *Vithetens koagulerade hjärta: Om avkoloniserande läsningars möjlighet* (2020) när hon diskuterar prosaverk från tidigare delen av 1900-talet. Här utforskar hon bland annat olika ”vitifierade” och ”svartifierade” karaktärer i texterna, begrepp som används för att understryka görandet av ras, i kombination med maskulinitet och femininitet. Svensson utgår i sina analyser från en växelverkan mellan kolonialism och västerländsk modernitet, där den senare inkluderar fenomen som industrialism, upplysning och kapitalismens framväxt. ”Modernikolonialitet”, som Svensson kallar det, kommer till skilda uttryck hos författarna. Den mest samhällskritiska framställningen finner hon i Karin Boyes *Astarte* (1931) med dess avslöjande skildring av modevärlden i det samtida Stockholm. I sin läsning lyfter Svensson fram de sammanbindande trådarna som finns i Boyes text, mellan silkesmasken, den kinesiska flickan Puh-Li – utnyttjad arbetskraft som förstör sina händer genom att 14 timmar om dagen doppa maskarnas kokonger i hett vatten – och den svenska kvinnan som konsument. I romanens slutscen ser vi hur svenska Britt blir sinnebilden för vit femininitet då hon hyllas för sin skönhet iklädd en sidenklänning gjord av silkesmaskarnas kokongtrådar. Genom att demonstrera (slav)arbetet bakom den klänning som pryder den vitifierade kvinnans kropp blir Boyes roman i Svenssons läsning ett exempel på en text som ifrågasätter både modernitet och kolonialism.

Att studera majoritetssvensk litteratur

Jag vill avslutningsvis än en gång ge exempel från min egen forskning, också denna på majoritetssvensk litteratur, från studien *Under beredskap och krig: Nation, kön, främlingskap och våld hos kvinnliga författare i svenskt 1940-tal* (2022). Jag använder här ett intersektionellt angreppssätt på mitt material, med särskilt fokus på nation, kön, ras och klass, samtidigt som jag utför kritisk genreforskning. Kvinnor anses inte ha skrivit krigslitteratur, något tidigare forskning från andra länder med kraft dementerat (Higonnet 1994, 1999; Plain 1996, 2013). När jag vände mig till svensk litteratur fann jag också en mängd kvinnliga författare som skrev om krigsrelaterade ämnen. Genredefinitionen ”beredskaps-” eller ”krigslitteratur” hade med andra ord inneburit dessa rösters uteslutning och måste omformuleras för att de skulle kunna inkluderas. För att ge en inblick i ett par av frågorna som lyfts i dessa författares texter tar jag upp exemplen den porösa svenskheten samt ras i svenskt 1940-tal.

I den tid av nationell beredskap som jag undersöker är den vita (majoritets)svenskheten det absoluta idealet: här finner vi hedervärda och strävsamma kvinnor och män, lojala mot nationen. Men i mitt textmaterial undermineras samtidigt de nationella gränserna. Ett exempel är då den majoritetssvenska kvinnliga huvudpersonen i Birgit Key-Åbergs roman *Jubla, du ofruktsamma ...* (1945) är på väg för att utföra hjälparbete vid svensk-finska gränsen och möter en ung tornedalska som talar om sina flyende grannar från den finska sidan som ”gränsvänner”. Med denna beteckning upplöses de nationella benämningarna som bygger på en kolonial indelnings- och avskiljningspolitik (Laskar 2017). Istället framträder befolkningen i regionen Tornedalen där flera språk och folkgrupper samexisterar. Svenskheten destabiliseras även på andra sätt. Huvudpersonen Vivian, som börjar med att rikta en djupt rasistisk blick på tornedalskan Ulla, får sedan – tillsammans med läsaren – uppleva hur Ulla i sin kamp för just ”gränsvännerna” visar sig vara av en helt annan moralisk kaliber än den självtillräckliga majoritetssvenskan. På så vis både avslöjas och kritiseras den idealiserade vita svenskheten.

En annan roman, som i sin helhet ägnar sig åt problematiken med antisemitism riktad mot den svenskjudiska gruppen under andra världskriget, är *Vänd ditt ansikte till mig* (1942) av Margareta Suber, som även skrivit queerromanen *Charlie* (1933). Genom sin roman riktar Suber en förödande kritik både mot nazismen och den ogina svenskheten. Huvudkaraktärerna, medlemmarna i familjen Zender, drabbas av tidens antisemitism och Subers roman visar hur ”rasfrågan” gör att beredskapen inte enbart kan utgå från ett begränsat nationellt sammanhang utan måste bli transnationell för att kunna inkludera den judiska gruppen – den nationella indelningen får än en gång kritik. Via gestaltningar av svenskjudisk maskulinitet framhäver texten också spänningarna inom familjen Zender, mellan en assimilerad äldre generation och en yngre kritisk. Fadersfiguren i familjen pekas ut som ”överassimilerad” i texten då han får se sig som ”en svensk, en vanlig svensk” (Suber 1942: 23, min kursiv). Härigenom placerar han sig, naivt nog, inom ett homogeniserande (väst)uropeiskt perspektiv, som enligt Ramón Grosfoguel (2013) i praktiken endast erkänner vit kristen maskulinitet. Suber låter sonen Nils Ivar inta en helt annan inställning: han är kritisk mot faderns assimilering och söker sig till de judiska källorna. Men påverkad av raskriget som pågår mot judar, och som han inte kan se någon förklaring till, begår Nils Ivar självmord. Denna handling pekar samtidigt ut den snäva svenskheten som inte förmår inkludera en kritiskt tänkande svenskjudisk person, trots att han tillhör en grupp som varit svenska medborgare sedan generationer. I texten florerar också den offentliga antisemitismen som får sitt grövsta uttryck då de politiskt intresserade syskonen Nils Ivar och Sally besöker en förening med starka nazistiska kopplingar för att lyssna på ett föredrag. Publiken misstänker att de är av judisk börd, varvid de jagas och knuffas ut ur föredragslokalen, medan den upphetsade folkhopen skriker: ”Vi är svenskar, vi! Ut med judarna!” (Suber 1942: 91). Denna scen bildar en tydlig parallell till den förföljelsepolitik, baserad på ras, som förs mot judarna i Tyskland vid tiden för romanens publicering.

I min studie har jag kunnat lyfta fram hur Suber tillsammans med en rad andra författare (t.ex. Hertzman-Ericson 1950; Juel 1945;

Stiernstedt 1942) formulerade en tydligt politisk litteratur som radikalt och kompromisslöst vände sig mot en rad fenomen i sin tid: den upphaussade nationen grundad i en förgivettagen vit svenskhet, antisemitism och förföljelse, ett militaristiskt patriarkat. Härigenom blir det också tydligt att det inte handlar om någon brist på engagemang eller brist på kritik mot kriget och den krigiska nationen hos de kvinnliga författarna. Snarare tvärtom: de mest subversiva skildringarna från denna tidpunkt finner vi hos dem, inte deras manliga kolleger.

Tips inför uppsatsen

I den här artikeln har jag framhållit några av de kritiska läsararter och teoribildningar som influerat den feministiska litteraturvetenskapen. Jag har även gett exempel på praktiken genom att referera till en rad undersökningar, inklusive ett par av mina egna. Texter, marginaliserade och kanoniserade, äldre och samtida, publicerade och opublicerade, menar jag förtjänar att läsas med ett kritiskt feministiskt maktperspektiv – detta ger texterna nya dimensioner och gör dem till texter i kontext, det vill säga samhällsrelaterade.

Som också har betonats vill jag tala om olika tillvägagångssätt när en kritiskt och analytiskt läser litterära texter. Här spelar materialet en avgörande roll. Som uppsatsförfattare är det viktigt att du utgår från texter som väcker ditt intresse och din nyfikenhet. Det kan handla om väldigt olika former av text, till exempel romaner, dikter, bilderböcker, dramer, brev, dagböcker, autofiktion. Dessa texter kan också vara riktade till skilda åldersgrupper – (unga) vuxna, ungdomar, barn i olika åldrar. Det har ingen betydelse i vilket sammanhang texterna tillkommit, de feministiska, granskande frågorna är alltid relevanta.

Här tänkte jag ge ett exempel där vi föreställer oss att ämnet är att utforska representationer av kön i samtida litteratur för unga vuxna, ett exempel som också kan fungera illustrativt för andra undersökningar av berättande textgenrer. När du som tänkt uppsatsförfattare valt ut en eller flera texter som du finner intressant(a) utifrån denna synvinkel är nästa steg förslagsvis att fundera kring uppsatsens forskningsfrågor. En övergripande fråga skulle kunna vara att med hjälp

av representationer undersöka hur heteronormativt kön reproduceras och/eller överskrids i narrativen i ditt textmaterial. Vill du göra en intersektionell analys kan du utvidga frågan om representationer och även inkludera exempelvis ras, funktionsvariation, ålder. Här handlar det samtidigt om en avvägning: om en rad kategorier fokuseras kan det vara svårt att gå på djupet med alla. Detta gäller även valet av antal texter: en eller ett par texter innebär ofta större möjlighet till djupdykningar, å andra sidan kan en jämförande studie mellan flera texter leda till att bredare slutsatser kan dras. Oavsett val av texter och kategorier måste dessa motiveras.

Nu har du kommit till själva läsningen. Läs texterna flera gånger, noggrant och systematiskt. Parallellt skriver du ned de iakttagelser du gör, i linje med din övergripande fråga. Med hjälp av dina genomläsningar, som ofta innebär att flera dimensioner avtäckts i texterna, kommer du förmodligen att revidera och kanske ge en annan inriktning åt dina forskningsfrågor. Allteftersom du skriver din analys kommer dessa fortsatt att förändras. Först när uppsatsen är i stort sett klar kan du med säkerhet veta hur frågorna slutgiltigt tar sig ut.

Med tanke på den övergripande frågan i mitt exempel är en givande utgångspunkt att fokusera karaktärerna i texterna. Härigenom kan du upptäcka perspektiv, åsikter och ståndpunkter som uttrycks med hjälp av karaktärerna och som bryts mot varandra. Genom att utforska dessa karaktärer, med hjälp av deras tal och tankar och hur de framställs – utseenden, karaktärsdrag – kan du diskutera hur de representeras och vad de representerar. När du gör denna analys kommer du kanske att märka att det finns spänningar i skildringen av en enskild karaktär genom att det föreligger motsägelser mellan tanke, tal och/eller agerande. I så fall är det mindre självklart vad personen representerar i narrativet och detta kan vara givande att utforska. Det är inte heller så att du som uppsatsförfattare alltid måste sträva efter en entydig läsning – som i fallet med en motsägelsefull karaktär är det viktigare att inte slå fast utan istället vara öppen för alternativa tolkningar och resonemang, så länge dessa, som alla läsningar, är noggrant förankrade i materialet. Dessutom kan det vara så att du spårar tystnader och undertryckanden i ditt material, kanske främst

i lite äldre texter. Dessa kan, liksom motsägelser, säga något viktigt om samhällseliga normer i det sammanhang texterna tillkommit. Att på detta sätt inse att texter kan innehålla både spänningar och tomrum och diskutera dessa bidrar till att göra dina analyser mer nyanserade och kritiskt reflexiva.

Jag har gett exempel på några inriktningar inom feministisk litteraturvetenskap som kan inspirera en analys av litterär text. Vilken teori du väljer att använda beror på ditt textmaterial och dina forskningsfrågor. Ofta är det bra att vara öppen inför olika teorier: dessa kan behöva komplettera varandra för att du ska få en så djuplodande och nyanserad textanalys som möjligt. Även tidigare forskning om texter du analyserar i uppsatsen är viktig att förhålla sig till. Här kan du finna ett stöd för din egen analys eller komma på att du inte håller med – det sistnämnda är också viktigt att belysa och argumentera för.

Dessutom kan texter och författarskap som utforskas knytas till litteraturhistorieskrivningen: Finns de ens representerade? Om de finns med, hur representeras de? I en uppsats kan detta fungera som en bakgrund till själva analysen men även utgöra uppsatsens själva ämne, underbyggt till exempel med feministisk litteratursociologi och en diskussion av mottagandet (kritiken) av författarskapet eller enskilda texter. En sådan uppsats lämnar också ett bidrag till ett feministiskt förändringsprojekt som vill åstadkomma en mer mångfasetterad bild av författaren och hans texter. Men oavsett angreppssätt är det min övertygelse att alla läsningar av texter som ställer (feministiska) kritiska frågor och använder (feministisk) kritisk teori bidrar till förändring. Med hjälp av de exempel som jag gett, tillsammans med några handfasta tips, hoppas jag kunna inspirera till detta slags uppsatser.

Referenser

- Ahmed, S. (2006). Orientations: Toward a Queer Phenomenology. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 12(4): 543–574.
- Ahmed, S. (2010 [2007]). Vithetens fenomenologi. *Tidskrift för genusvetenskap*, 31(1–2): 49–69.
- Anzaldúa, G. (2011 [1991]). La conciencia de la mestiza/Mot ett nytt medvetande. I

- de los Reyes, P. (red.) (2011). *Postkolonial feminism*, bd 1. Hägersten: Tankekraft förlag, s. 287–306.
- Arping, Å. (2022). *Att göra klass: Nedslag i svensk samtidsprosa*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Björklund, J. & Lönngren, A-S. (2020). Now You See It, Now You Don't: Queer Reading Strategies, Swedish Literature and Historical (In)visibility. *Scandinavian Studies*, 92(2): 196–228.
- Borgström, E. (2008). *Kärlekshistoria: Begär mellan kvinnor i 1800-talets litteratur*. Göteborg: Kabusa böcker.
- Borgström, E. (2016). *Berättelser om det förbjudna: Begär mellan kvinnor i svensk litteratur 1900–1935*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Boswell, B. (2020). *And Wrote My Story Anyway: Black South African Women's Novels as Feminism*. Johannesburg: Wits University Press.
- Bränström Öhman, A. (1998). *Kärlekens ödeland: Rut Hillarp och kvinnornas fyrtio-talsmodernism*. Diss. Eslöv: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge.
- Butler, J. (2007). *Genustrubbel: Feminismen och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.
- Carby, H.V. (1987). *Reconstructing Womanhood: The Emergence of the Afro-American Woman Novelist*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Conrad, J.A. (2020). The Pioneers of Sámi Children's Books: The "Mothers" Who Made the Invisible Visible. *Journal of Children's Literature Research*, 43: 1–34.
- Dima, R. (2018). Queer Romanian Literature: A Selection of Gay and Lesbian Characters from the 20th Century to the Present. *lambda nordica*, 23(1–2): 140–164.
- Dziedzic, D. (2021–2022). När begäret går överstyr: Den skeva gosseskildringen i ljust av skräckromantiken i Viktor Rydbergs *Singoalla*. *lambda nordica*, 26(4–1): 125–149.
- Faderman, L. (1981). *Surpassing the Love of Men: Romantic Friendship and Love Between Women from the Renaissance to the Present*. London: Junction Books.
- Gilbert, S. & Gubar, S. (1979). *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. New Haven: Yale University Press.
- Grosfoguel, R. (2013). The Structure of Knowledge in Westernized Universities: Epistemic Racism/Sexism and the Four Genocides/Epistemicides of the Long 16th Century. *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, Fall 2013(1): 73–90.
- Haraway, D. (2008 [1991]). *Apor, cyborger och kvinnor*. Eslöv: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Heggestad, E., Karlsson, M. & Williams, A. (2005). Inledning. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 51(3–4): 3–6.
- Hellberg, T. (2022). *Vanära, fattigdom och dubbelarbete: Om kvinnors platser och värden i romaner och krönikor 1940–1955*. Diss. Malmö: Malmö universitet.
- Heredia, J. (2009). *Transnational Latina Narratives in the Twenty-First Century*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hertzman-Ericson, G. (1950). *Hjälteglorian*. Stockholm: Norstedts.

- Higonnet, M.R. (1994). Cassandra's Question: Do Women Write War Novels?. I Higonnet, M.R. (red.) (1994). *Borderwork: Feminist Engagements with Comparative Literature*. Ithaca, N.Y. & London: Cornell University Press, s. 144–161.
- Higonnet, M.R. (red.) (1999). *Lines of Fire: Women Writers of World War I*. New York: Plume.
- Hirvonen, V. (2008). *Voices from Sápmi: Sámi Women's Path to Authorship*. Guovdageiadni/Kautokeino: DAT.
- Holmqvist, S. (2017). *Transformationer: 1800-talets svenska translitteratur genom Lasse-Maja, C.J.L. Almqvist och Aurora Ljungstedt*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Holmqvist, S. (2020). Att läsa queer. I Schottenius Cullhed, S., Hedberg, A. & Svedjedal, J. (red.), *Litteraturvetenskap*, bd 2. Lund: Studentlitteratur, s. 169–187.
- Hættner Aurelius, E. & Mai, A.-M. (red.) (1993). *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, bd 1, *I Guds namn: 1000–1800*. Höganäs: Wiken.
- Juel, K. (1945). *Ekot av ett skott*. Stockholm: Norstedts.
- Järvstad, K. (1996). *Att utvecklas till kvinna: Studier i den kvinnliga utvecklingsromanen i 1900-talets Sverige*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Järvstad, K. (2008). *Den kluvna kvinnligheten: "Öfvergångskvinnan" som litterär gestalt i svenska samtidsromaner 1890–1920*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Järvstad, K. (2009). "Kvinnan är icke blott kön": Om bedömning och uteslutning av kvinnor i litteraturhistorien. I Angelfors, C. & Schömer, E. (red.), *En bok om genus: Nyfikenhet, nytänkande, nytta*. Växjö: Växjö University Press, s. 33–54.
- Järvstad, K. (2022). *Under beredskap och krig: Nation, kön, främlingskap och våld*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Key-Åberg, B. (1945). *Jubla, du ofrukt samma ...* Stockholm: Nordiska biblioteks-förlaget.
- Kivilaakso, K., Lönnngren, A.-S. & Paqvalén, R. (red.) (2012). *Queera läsningar: Litteraturvetenskap möter queerteori*. Hägersten: Rosenlarv förlag.
- Laskar, P. (2005). *Ett bidrag till heterosexualitetens historia: Kön, sexualitet och njutningsnormer i sexhandböcker 1800–1920*. Diss. Stockholm: Modernista.
- Laskar, P. (2017). Den finska rasen och görandet av svenskar. I Hübinette, T. (red.), *Ras och vithet: Svenska rasrelationer i går och i dag*. Lund: Studentlitteratur, s. 71–95.
- Lugones, M. (2011 [2007]). Heterosexualism och det koloniala/moderna könssystemet. I de los Reyes, P. (red.), *Postkolonial feminism*, bd 1. Hägersten: Tankekraft förlag, s. 199–232.
- Lönnngren, A.-S. (2002). Illusionen av en kvinna: En queerteoretisk analys av det homosexuella tabut i *En dāres försvarstal*. *lambda nordica*, 8(1): 6–21.
- Mignolo, W.D. (2007). Delinking: The Rhetoric of Modernity, the Logic of Coloniality and the Grammar of De-coloniality. *Cultural Studies*, 21(2–3): 449–514.
- Millett, K. (1971 [1970]). *Sexualpolitiken*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Mohanty, C.T. (2006 [2003]). *Feminism utan gränser: Avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*. Hägersten: Tankekraft förlag.
- Newman, J. (1995). *The Ballistic Bard: Postcolonial Fictions*. London: E. Arnold.
- Nilson, M. (2010). *Chicklit: Från glamour till vardagsrealism*. Lund: BTJ förlag.
- Nnaemeka, O. & Thorington Springer, J. (red.) (2016). *Unraveling Gender, Race and Diaspora*. Trenton: Africa World Press.
- Pérez Aronsson, F. (2021–2022). "Chulito struggled to not cross the pato line":

- Representationer av skevt pojkskap i amerikansk latinlitteratur. *lambda nordica*, 26(4-1): 74-98.
- Plain, G. (1996). *Women's Fiction of the Second World War: Gender, Power and Resistance*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Plain, G. (2013). *Literature of the 1940s: War, Postwar and "Peace"*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Rosenbeck, B. (1997). Sandheden om kønnet. I Bergenheim, Å. & Lennerhed, L. (red.), *Seklernas sex: Bidrag till sexualitetens historia*. Stockholm: Carlssons, s. 39-53.
- Scott, J. (1988). *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.
- Sedgwick, E.K. (1985). *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia University Press.
- Sedgwick, E.K. (1990). *The Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press.
- Spivak, G.C. (1985). Three Women's Texts and a Critique of Imperialism. I Gates H.L., Jr (red.) (1985). *"Race", Writing and Difference*. Chicago: University of Chicago Press: 193-206.
- Spivak, G.C. (2002 [1988]). Kan den subalterna tala?. I *Postkoloniala studier*. Utgiven i Skriftserien Kairos, nr 7. (Utan red.). Stockholm: Raster förlag: 73-146.
- Sterling, C. (red.) (2022). *Transnational Africana Women's Fictions*. London & New York: Routledge.
- Stiernstedt, M. (1942). *Attentat i Paris*. Stockholm: Bonniers.
- Suber, M. (1942). *Vänd ditt ansikte till mig*. Stockholm: Norstedts.
- Svensson, T. (2020). *Vithetens koagulerade hjärta: Om avkoloniserande läsningars möjlighet*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Williams, A. (1997). *Stjärnor utan stjärnbilder: Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*. Stockholm: Gidlunds.
- Witt-Brattström, E. (1988). *Moa Martinson: Skrift och drift i 30-talet*. Diss. Stockholm: Norstedts.
- Woolf, V. (2022 [1929]). *Ett eget rum*. Stockholm: Modernista.
- Österholm, M.M. (2012). *Ett flicklaboratorium i valda bitar: Skeva flickor i svenskspråkig prosa från 1980 till 2005*. Diss. Årsta: Rosenlarv förlag.

Att studera visuella material

Identifikation och disidentifikation som feministiska metodologiska förhållningsätt

Ellen Suneson

Att studera olika slags bilder eller visuella material som konst, film, mode, arkitektur, performance, illustrationer, reklam och offentliga rum, kräver särskilda vetenskapliga metoder. Gemensamt för många visuella metoder (metoder som hjälper forskaren att strukturera och analysera visuella material, i betydelsen material som är synliga) är att de ska ge forskaren redskap för att noggrant undersöka hur ett objekt, en plats eller en företeelse ser ut, bland annat vilka visuella element – färg, form, linjer, storlek, rumslighet, textur – och material det består av. En vanligt förekommande och central del av visuella metoder är tillvägagångssätt för att förstå hur dessa visuella element och material kan kopplas till sociala, kulturella eller politiska betydelser och effekter. Viktigt är också ett fokus på seendet: Kan ett visuellt material – en bild, en film, ett konstverk – inbjuda till särskilda blickpositioner på bekostnad av andra? Hur förändras betydelsen av en bild eller en visuell representation beroende på vem det är som tittar? Inom visuell teori betyder blickposition mer än bara en neutral position från vilken en person tittar på något. Istället används begreppet ofta för att diskutera hur seendet på olika sätt är förbundet med makt: vem som har rätt att titta på vem och på vilket sätt har betydelse för maktstrukturerna i samhället (Berger 2018; hooks 1982; Mulvey 2013 [1975]).

Den här texten kommer att ge exempel på hur identifikation och disidentifikation kan användas som metodologiska förhållningssätt för att studera visuella material. En definition av disidentifikation ges senare, först konstaterar vi att begreppet identifikation har en mångfaldig betydelse. Inom visuell teori är det ofta använt för att beskriva processen av att identifiera och kategorisera personlighetstyper eller kroppar i visuella material. Här kommer jag främst att fokusera på identifikation såsom identifikation med något eller någon, med andra ord en betraktares förmåga att sätta sig in i en annans situation eller känsla av likhet mellan sitt eget jag och den eller det som betraktas. Jag diskuterar också begreppet utifrån hur en åskådares situerade position och förmåga till identifikation påverkar hennes tolkning av en visuell representation. Den här definitionen av identifikation syftar, till skillnad från mer statiska föreställningar om identitet som utgår från en uppdelning av personer i olika typer av ”kategorier”, till en aktiv handling eller en psykologisk process som ibland är medveten, ibland omedveten.

I de exempel jag tar upp uppmärksammar jag hur betraktarens (eller forskarens) identifikation med olika betraktarpositioner eller aspekter inom en visuell representation (exempelvis en bild eller ett konstverk) får konsekvenser för hur hon tillskriver representationen olika betydelser. Det är viktigt att poängtera att identifikation i dessa sammanhang inte grundar sig i ett antagande om att det går att helt och hållet förstå eller sätta sig in i andras känslor eller erfarenheter. Snarare bygger studier av identifikation på den feministiska forskningens förespråkande av självreflexivitet: att försöka bli medveten om hur ens egna identifikationer får effekter på ens tolkningar (se t.ex. Jones 2012; Odumosu 2020).

Eftersom den här boken vänder sig till en bred läsekrets, som inte nödvändigtvis är bekant med visuella metoder sedan tidigare, vill jag understryka att identifikation och disidentifikation som metodologiska förhållningssätt bara är två av många genusvetenskapliga tillvägagångssätt för att studera visuella material. Jag presenterar några av dessa andra metoder längre fram. För en grundläggande genomgång av några av de mest centrala visuella metoderna och metodologierna,

se exempelvis filosofen Gillian Roses *Visual Methodologies* (2023) eller Katharina Tollins och Maria Törnqvists antologi *Feminism i rörliga bilder* (2014) i vilken du ges tydliga instruktioner för hur olika typer av metoder kan tillämpas på visuella material.

Gemensamt för de exempel jag går igenom här är att författarna kombinerar identifikation eller disidentifikation som metodologiska förhållningssätt med olika visuella metoder. När jag behandlar mitt huvudsakliga exempel, den queerfeministiska performanceteoretikern José Esteban Muñoz tolkning av ett performanceverk av konstnären Vaginal Davis, kommer jag att guida dig genom några av dessa metoder (fenomenologi samt kontext- och innehållsanalys) för att ge mer handfasta råd för hur metodologin går att applicera på olika typer av visuella material. Jag vill understryka att dessa anvisningar bara bör läsas som förslag tänkta att ge en uppfattning om hur identifikation och/eller disidentifikation kan fungera som metodologiska förhållningssätt och kombineras med andra visuella metoder. Identifikation och disidentifikation som metodologiska förhållningssätt bör kombineras med de metoder som en själv tycker fungerar bäst. Jag vill också poängtera att trots att jag anför läsningar av konst som exempel går det att använda de redskap som jag diskuterar på alla typer av visuella material.

Identifikation

Under de senaste 20 åren har identifikation blivit ett centralt metodologiskt begrepp inom feministiska studier om konst, performance, film och olika visuella medier (se t.ex. Danbolt 2013; Doyle 2006; Jones 2012; Muñoz 1999; Odumosu 2020). Samtidigt går det att spåra metoder som bygger på föreställningar om identifikation längre bak i tiden än så. Som metodologiskt begrepp diskuteras ofta identifikation som ett sätt för forskaren att fundera över sina egna och andras sätt att förhålla sig till visuella representationer. På vilket sätt associerar vi objekt, kroppar eller teman i visuella material till vissa betydelser? Vilka detaljer inom ett visuellt material fångar vårt intresse och hur hänger detta ihop med vilka vi är och den kontext vi befinner oss i?

Feministisk forskning har särskilt fokuserat på hur visuella medier och konst bjuder in till vissa identifikationer på bekostnad av andra (hooks 1995; Jones 2012; Lindberg 2014; Parker & Pollock 1981). Många forskare har också intresserat sig för hur handlingen att identifiera sig med visuella representationer på sätt som skiljer sig från normativa eller dominanta förhållningssätt kan bära en subversiv potential (Jones 2012; Halberstam 2011; Wadstein MacLeod 2006).

Feministiska metoder för att studera visuella material fick, i bland annat Europa och USA, genomslag på 1970-talet. Inspirerat av hur marxistiska konsthistoriker studerat hur konst och bilder producerar och reproducerar makt och klasstrukturer intresserade sig feministiska konsthistoriker och filmvetare för hur visuella representationer är förbundna med patriarkala strukturer (se t.ex. Broude & Garrard 1982; Callen 1979; Nochlin 2014 [1971]; Parker & Pollock 1981). Diskussionerna om visuella representationer som en effekt av, och på olika sätt bidragande till, upprätthållandet av makt var också starkt influerade av hur feminismen, medborgarrörelsen och kampen för homosexuellas rättigheter vuxit sig allt starkare på 1960-talet (Alberro & Stimson 2009; Cahan 2016; Jones 2012). En central diskussion som fördes bland filmteoretiker under 1970- och 1980-talen, intressant för identifikation som metodologiskt begrepp, var hur kvinnor respektive män tolkade och engagerade sig med visuella material olika beroende på deras position i den patriarkala samhällsordningen (se t.ex. Doane 1982; Mulvey 2013 [1975]). I takt med att intersektionella och queera perspektiv fick allt större inflytande inom den feministiska forskningen under 1980- och 1990-talen (Anzaldúa & Moraga 1983 [1981]; Butler 2007 [1990]; de Lauretis 1994; Hall 1999 [1980]; hooks 1982; Sedgwick 1990) utmanades sedan de relativt statiska föreställningar om ”män” och ”kvinnor” som präglade många feministiska debatter om betraktarpositioner under 1970-talet.

Att se på olika sätt

Ett talande exempel på de debatter som förts om identifikation som metodologi är den mängd tolkningar och omtolkningar som gjorts av den franske modernisten Édouard Manets målning *Olympia* (1863). *Olympia* föreställer en vit kvinna som ligger naken på en säng och, stående snett bakom kvinnan, en påklädd mörkhyad kvinna som håller i en blombukett. Vid sängens fotända står en svart katt. Motivet i *Olympia* är en uttrycklig blinkning mot en genre av målningar föreställande avklädda kvinnor som varit vanlig genom den västerländska konsthistorien, men det skiljer sig också från dessa på avgörande och för tiden ganska radikala sätt. I *The Painting of Modern Life* (1999 [1985]) pekar konsthistorikern T.J. Clark på att många symboler i målningen, inte minst namnet Olympia och den svarta katten, ger tydliga indikationer på att den vita kvinnan arbetar som lyxprostituerad (Clark 1999 [1985]: 146). Till skillnad från hur vita nakna kvinnor genom den västerländska konsthistorien ofta skildrats som oskyldiga, passiva och blyga håller Olympia sin hand över sitt kön med en bestämd gest och ser oförskräckt mot betraktaren (det vill säga på personen som tittar på målningen), som om betraktaren var en kund hon förhandlade med. Clark läser målningen som ett uttryck för klasstrukturer och sociala identiteter i modernitetens Paris, ett nytt slags samhälle där medelklassens medborgare var lediga på helgerna och då började söka sig ut till naturen eller ta del av stadens nattliga utbud av nöjen och prostitution (Clark 1999 [1985]: 253).

I essän "Det moderna och kvinnlighetens rum" (2014) argumenterar konsthistorikern Griselda Pollock för att Clarks tolkning missar viktiga aspekter därför att hans läsning är alltför låst vid föreställningen om (identifikationen med) betraktaren av målningen som en vit borgerlig man. Pollock skriver att trots att Clark faktiskt nämner att målningen på många sätt förutsätter en maskulin betraktare/konsument, så uppmärksammar han inte denna aspekt i tillräckligt hög grad i sin analys. Denna brist, menar Pollock, får i sin tur konsekvenser för Clarks läsning av hur klass representeras i målningen. Vad händer, frågar sig Pollock, om vi istället för att se målningar av

kvinnokroppar som den domän där konstnärer hävdade sin modernitet och sin position som avantgarde, försöker förstå dem som skildringar av hur klass och kön skapade tillgång till, eller begränsningar från, olika typer av rum i de moderna städerna (Pollock 2014: 169). Genom att identifiera sig med betraktarpositionen hos dåtidens borgerliga kvinnor går det att se, menar Pollock, hur målningen på ett ganska radikalt sätt länkar ihop två binära föreställningar om kvinnor som var utmärkande för tiden: *la fille publique* (gatflickan) och *la femme honnête* (den respektabla, gifta kvinnan). Porträttet av den nakna vita kvinnan som oberört tittar mot betraktaren som om denna vore en kund gav den vita borgerliga kvinnan tillträde till ett rum, en situation, som var specifik för en del av den sociala sfären som skulle vara osynlig för henne. Manet var intresserad av att skapa chockeffekter. Trots att målningar som *Olympia* till synes främst vänder sig till män är det viktigt, hävdar Pollock, att fundera på att (borgerliga, vita) kvinnor faktiskt också förutsattes av målningen i relation till konstverkets föresatser att vara överskridande och radikalt. Det var denna grupp av kvinnor, snarare än de borgerliga männen, som mest troligt skulle reagera starkt på målningen genom att den erbjöd en visuell inblick i en social sfär de normalt sett inte hade tillgång till (Pollock 2014: 168).

I ”Olympia’s Maid: Reclaiming Black Female Subjectivity” (2010) ifrågasätter i sin tur konstnären och kritikern Lorraine O’Grady att många feministiska diskussioner om Manets *Olympia* utgick från en överidentifikation med vita kvinnor från över- eller medelklassen. Detta, menar O’Grady, får metodologiska konsekvenser då den mörkhyade kvinna som är porträtterad i verket mer eller mindre raderas ut från många feministiska tolkningar av målningen eller, i bästa fall, ägnas knapphändig och enkelsidig uppmärksamhet (O’Grady 2010: 209). O’Grady visar hur en forskare genom att rikta intresset mot hur Laure (som den mörkhyade personen som stod modell för Manets målning hette) är porträtterad får nycklar till en längre historia inom vilken mörkhyade kroppar i västerländskt måleri kontinuerligt avbildats i bakgrunden till skildringar av vita personer, ofta i rollen som slavar, tjänare och tjänarinnor. Inom denna historia, menar O’Grady,

möter betraktaren representationer av kvinnor som sällan definieras utifrån motpolerna *la fille publique*–*la femme honnête* som Pollock diskuterar (O’Grady 2010: 216). O’Gradys artikel sätter press på hur många vita feministers överidentifikation med perspektiv kopplade till vit femininitet och vita kroppar riskerar att begränsa deras metodologiska förutsättningar för att tolka bilder.

Konsthistorikern David Getsy synliggör i ”How to Teach Manet’s *Olympia* after Transgender Studies” (2022) hur debatter om *Olympia* tenderar att ta för givet att de avbildade personerna i målningen är just kvinnor. Trots att konsthistoriker sedan länge debatterat skillnaden mellan representation och verklighet tillskriver samma forskare, menar Getsy, ofta kön och genus till visuellt representerade kroppar som om dessa vore naturligt givna. Istället för att vanemässigt tolka kroppar som ”manliga” eller ”kvinnliga” enligt binära system för kön och genus bör forskare, precis som de gör med andra visuella element och tecken, studera representationer av kroppar som komplexa och kontextuella visuella symboler (Getsy 2022: 345). Getsy argumenterar för att en mer öppen läsning av representation av kön och genus i *Olympia* medger fler tolkningsmöjligheter, inte minst med utgångspunkt i de debatter bland konstkritiker som fördes i mitten på 1800-talet om hur maskulinitet skildrades i målningen (Getsy 2022: 349).

Debatten om målningen *Olympia* synliggör några centrala teman för identifikation som metod. Sedan 1980- och tidigt 1990-tal, när debatten om konstverket inleddes, har ännu större fokus börjat läggas på identifikation som en komplex, multipel och ibland motsägelsefull process (Jones 2012; Muñoz 1999; Sedgwick 1993, 2003). Under 1990-talet började det växa fram ett allt större intresse för hur ett och samma subjekt kan identifiera sig på och med en mängd sätt och perspektiv. Det är detta mer flytande närmande som utmärker de flesta tillämpningar av identifikation som ett metodologiskt verktyg idag. Inom queer visuell teori har forskare som Katarina Bonnevier, Jennifer Doyle och David Getsy undersökt hur queera begär eller identifikationer kan användas för att tolka material. I avhandlingen *Behind Straight Curtains: Towards a Queer Feminist Theory of Architecture* (2007) använder Bonnevier sin egen queera blick som en

utgångspunkt för att identifiera queera aspekter i arkitektur. Doyle diskuterar i *Sex Objects: Art and the Dialectics of Desire* (2006) hur en forskare, genom att tillgripa begär som ett verktyg i tolkningen av litteratur och konst, kan urskilja nya perspektiv på dess innehåll. På ett liknande sätt använder Getsy i *Abstract Bodies: Sixties Sculpture in the Expanded Field of Gender* (2015) begär och identifikationen ur en queer betraktarposition som metod för att läsa av queera effekter från kanoniserade abstrakta konstverk producerade av heterosexuella män i mitten av 1900-talet.

Sammanhang för seendet

Härnäst introducerar jag ett konkret exempel på hur identifikation kan användas som ett metodologiskt förhållningssätt. Du som läsare ska få förslag på hur du kan göra när du studerar visuella material; många av dessa råd är tillämpbara när du studerar innehållet i visuella material i allmänhet och alltså inte enbart när du intresserar dig för just processer av identifikation. I det exempel jag valt att presentera i närmare detalj använder José Muñoz sina egna ibland motsägelsefulla identifikationer, och det han kallar disidentifikationer, som metodologiska utgångspunkter för att tolka en konstperformance. Inom konsten är en performance ett konstverk som utförs vid en viss tidpunkt. Det är vanligt (men inte en regel) att det är konstnären själv som uppträder, antingen inför en publik på en konstinstitution, en nattklubb, en privat tillställning, en allmän plats, eller inför en film- eller stillbildskamera (Jones 2021). Muñoz diskuterar den USA-baserade konstnären Vaginal Davis drag-performance som personan Clarence, en *white supremacist militiaman*, det vill säga en soldat som tror på vit överhöghet. (En persona är en personlighet eller en karaktär som en konstnär använder i en performance.)

I sin tolkning av konstverket använder Muñoz (1999) sin egen identifikation med Davis, och i synnerhet deras gemensamma erfarenheter av punkscenen i Los Angeles. Muñoz inleder sin diskussion om Davis verk med att beskriva sitt förhållande till punkbandet X album *Los Angeles* från 1980, som Muñoz lyssnade på som ung. Muñoz beskriver

hur han, när han var yngre, inte uppfattade hur flera av låtarna innehöll rasistiska budskap. Istället var X ett av Muñoz favoritband och deras låtar betydde mycket för honom under hans tonårstid. Inom den kubansk-amerikanska samhälleliga gemenskap som Muñoz växte upp i upplevde han att punkrocken utgjorde ett slags avantgarde, en av de få typer av kulturell kritik mot normativ estetik som han kände till. I texten reflekterar han över hur han kunde ta del av musiken som ung därför att han antog rollen som ett ”Duktigt Subjekt”, det vill säga ett subjekt som ignorerade det faktum att lätttexternas nedvärdering av homosexuella och av personer med mexikanskt ursprung faktiskt gällde honom. Priset han var tvungen att betala för att kunna lyssna på låtarna var, menar han, att han tvingades identifiera sig med en fobisk majoritetskultur på bekostnad av sin egen person (Muñoz 1999: 93–95).

Muñoz förklarar vad han menar med ett ”Duktigt Subjekt” med en hänvisning till den franske lingvisten Michel Pêcheux teori om att det finns tre huvudsakliga sätt för hur ett subjekt blir konstruerat som en effekt av ideologiska praktiker. Det första beskriver Pêcheux som ”identifikation”: där det ”Duktiga Subjektet” lydigt identifierar sig med de dominanta ideologier eller diskurser som det befinner sig inom. Det andra är det ”Dåliga Subjektet”, som gör revolt mot, förkastar och på olika vis ”mot-identifierar” sig med det symboliska systemet. Det tredje sättet att förhålla sig till dominanta ideologier och diskurser – det Muñoz särskilt intresserar sig för – är ”disidentifikation”, där subjektet varken fullständigt assimileras inom dess system eller gör radikalt motstånd mot det. Snarare är disidentifikation ett slags strategi som arbetar både med och emot dominanta ideologier och diskurser, för att försöka omarbota kulturella logiker inifrån (Muñoz 1999: 11).

Utifrån detta ramverk för sin personliga identifikation med den många gånger rasistiska punkmusiken introducerar Muñoz sedan läsaren för den konstnärliga personan Vaginal Davis. Davis är i Muñoz beskrivning en ”punkrock drag diva” (Muñoz 1999: 98) med en afroamerikansk mamma och en mexikansk-amerikansk pappa som, liksom Muñoz själv, tog del av punkscenen i Los Angeles på

1980-talet (Muñoz 1999: 99). Efter att Muñoz tydliggjort det ramverk av identifikation i vilket han studerar Davis verk presenterar han hennes konstnärskap och de politiska och kulturella kontexter hon är associerad med. Detta metodologiska steg – att zooma ut från den egna identifikationen och försöka studera verk och konstnärskap i ett bredare sammanhang – kan vara viktigt när en använder identifikation som metodologiskt närmande. Detta för att försöka att undvika ”överidentifikation” med den eller det en studerar. När en överidentifierar sig med någon annan eller något annat tar en för lite hänsyn till de skillnader som finns mellan en själv och andra. Detta medför ofta etiska problem när en exempelvis föreställer sig att en fullt ut förstår någons annans känslor, intressen eller handlingar och likställer dessa med ens egna (Lee 2014).

När du studerar kontexten till ett visuellt material kan du exempelvis försöka ta reda på vem eller vilka som producerat materialet, var och när det producerats och i vilket syfte. En annan viktig aspekt att fundera på är i vilka sociala sammanhang materialet cirkulerat eller cirkulerar. En tredje är dess publik: vilka personer är det som huvudsakligen tagit eller tar del av materialet och varför? Alla dessa perspektiv har bäring för hur materialet är kopplat till olika identifikationsprocesser. Tänk på att det inte finns en sann tolkning av ett visuellt material. Hur en betraktare identifierar sig med (delar av) ett visuellt material, eller identifierar sig med en särskild betraktarposition i förhållande till det, är föränderligt och beroende på vem som tittar på det, när, och i vilket sammanhang.

Disidentifikation

När Muñoz introducerar läsaren för den live-performance av Davis som han diskuterar återvänder han, än en gång, till sina egna känslor och upplevelser. Han skriver om *situationen han befann sig i* när han upplevde verket: halv två på morgonen på en bar i New York (shownen, som var tänkt att börja vid midnatt, var försenad); *publiken på baren*: mestadels vita queers; sedan hans *egna erfarenheter och tankar* under själva akten. Här applicerar Muñoz en visuell metod

inspirerad från fenomenologin. Fenomenologi är ett samlingsnamn för det tänkande som utgår från föreställningen att kunskap är ett resultat av subjektets sinnesintryck av objektet det studerar (Ahmed 2006; Merleau-Ponty 2023 [1945]). Fenomenologisk visuell metod utgår ofta från att betraktarens upplevelser av ett visuellt material påverkas av det sammanhang den befinner sig i när den tar del av materialet. Metoden är sprungen ur ståndpunkten att ett visuellt material inte har *en* inneboende betydelse – det finns inte ett korrekt sätt att tolka en bild eller ett konstverk – utan snarare får verket mening som ett resultat av betraktarens upplevelser. Din tolkning av en bild eller en performance är, enligt detta synsätt, ett resultat inte bara av dess visuella element (materialitet, komposition, färger, innehåll) utan också av andra aspekter: vem du är, var du befinner dig, vilka andra personer som befinner sig runtomkring, vad klockan är, hur du mår och så vidare. I Muñoz fall inkluderar han en reflektion över sammanhanget han befann sig i när han såg Davis performance som en bakgrund till varför han identifierade sig med och urskilde identifikation som ett bärande tema i Davis verk.

Med utgångspunkt i sin beskrivning av dessa kontexter för Davis performance beskriver Muñoz sedan själva verket utifrån aspekter som materialitet, visuella element, vad konstnären säger, musiken som spelas och vilka symboliska betydelser dessa detaljer kan associeras till. Klädd i solglasögon, lösskägg, kamouflagebyxor, jacka, T-shirt och hatt uppträder Davis i verket i drag som den vite överhöghetssoldaten Clarence. Muñoz skriver hur Davis inleder sin performance genom att med hög och gäll röst förklara att ”she finds white supremacist militiamen to be ‘really hot,’ so hot that she herself has had a race and gender reassignment and is now Clarence” (Muñoz 1999: 103). Clarence håller monologer och framför låtar om hur underbart det är att vara en vit, heterosexuell man och hur mycket han avskyr personer som är mörkhyade, homosexuella eller trans (Muñoz 1999: 105).

När du ska beskriva innehållet eller kompositionen i ett visuellt material bör du stanna upp vid materialet och iakttäta det noggrant. När du grundligt studerar ett visuellt material ser du ofta viktiga detaljer och aspekter som du inte noterat tidigare. Skriv ned svar på

följande (eller liknande) frågor under tiden du undersöker materialet: hur ser det ut, hur känns och luktar det? Fundera på materialets storlek, form, vikt och textur: vad ser du i materialet? Beskriv innehållet och fokusera inte bara på de delar som särskilt intresserar dig, försök studera hur det ser ut i sin helhet. Fundera också på om innehållet inbjuder till särskilda betraktarpositioner: går det, i exempelvis en bild, att läsa ut att den syftar till att väcka betraktarens åtrå, rädsla, ilska, hoppfullhet, glädje, känsla av samhörighet eller utanförskap? Tiltalar bilden alla typer av betraktare på samma sätt eller verkar den främst vända sig till vissa typer av åskådare? Använd sedan dessa närstudier av materialitet och innehåll som en utgångspunkt för att fundera närmare på hur materialet representerar, eller bjuder in till, vissa identifikationer (ibland på bekostnad av andra).

När Muñoz beskriver Davis performance lägger han särskild vikt vid Davis dåliga förklädnad till vit man. Utifrån det faktum att det vita ansiktssmink Davis använt för att uppträda som Clarence inte alls ser ut som vit hy drar Muñoz slutsatsen att Davis performance inte handlar om att ”passera” som vit. Istället använder Muñoz den dåliga sminkningen som en utgångspunkt för att diskutera det han menar Davis performance lyfter fram: en sorts internaliserad form för att ”passera” som Muñoz associerar med disidentifikation (Muñoz 1999: 106).

Med hjälp av disidentifikation som metodologiskt begrepp utgår Muñoz sedan från sitt eget ambivalenta förhållande till rasistisk punkmusik för att navigera i de motstridiga identifikationer som (han menar) uttrycks i Vaginal Davis drag-performance som Clarence. Istället för att enbart läsa verket som ett sätt att avslöja och förlöjliga estetik förknippad med militarism och vithet börjar Muñoz nysta i den myriad av mer komplicerade begär och identifikationer som Davis performance ger uttryck för. Han analyserar Davis kopplingar till trans- och homofoba grenar av den militanta Black Power-rörelsen och diskuterar verket i relation till komplicerade eller skamliga strukturer för minoriteters begär inom sociala strukturer. Här läser Muñoz bland annat konstverket mot en bakgrund av hur Davis sexualitet och queera identitet gjorde det svårt för henne att bli en del av

den politiska militarismen inom Black Power-rörelsen (Muñoz 1999: 99). Clarence, argumenterar Muñoz, ”is a disidentification with militiaman masculinity – not merely a counteridentification that rejects the militiaman – but a tactical misrecognition that consciously views the self as a militiaman” (Muñoz, 1999: 106).

Genom att aktivt använda disidentifikation som metodologiskt förhållningssätt i sin tolkning av Davis performance kunde Muñoz diskutera verket utifrån psykologiska processer i minoriteters subjektsskapande inom diskriminerade majoritetsstrukturer. Istället för att läsa konstverket som antingen ett enhetligt uttryck för en minoritetssubjekts identifikation med en förtryckande struktur (ett försök att passera som vit, en svart transkvinnas förälskelse i en vit överhöghetssoldat) eller som en parodisk mot-identifikation (med vilken Davis representerar sig som fullkomligt oengagerad i Clarence), tillåter Muñoz metod honom att börja nysta i mer ambivalenta känslomässiga band mellan minoritetssubjekt och majoritetskultur. I Davis performance, argumenterar Muñoz, blir aspekter av hennes eget jag som är toxiska för vit makt-militären – hennes position som mörkhyad, gay och trans – inkluderade in i detta skript av militant maskulinitet. På så sätt, menar Muñoz, porträtterar Davis ett slags disidentifikation där konstnären undersöker sitt eget jag i form av militant maskulinitet (Muñoz 1999: 106).

Muñoz beskriver disidentifikation som en aktivistisk överlevnadsmetod – inom akademien, inom konsten, men också i det vardagliga livet – tillämpad av personer som befinner sig utanför ”the racial and sexual mainstream” (Muñoz 1999: 154). Disidentifikation är, enligt Muñoz, en process där en person tar del av majoritetskulturen (till exempel populärkultur, vetenskaplig produktion, konst) – i Davis fall militarism och punkmusik – men samtidigt omarbetar dess budskap för sina egna syften. Identifikation är för Muñoz en komplex process. Snarare än att bestå av en avgränsad identitet tar ett subjekt sin form som resultat av en mängd olika, ibland helt motstridiga, typer av identifikationer (Muñoz 1999: 12–13).

Precis som Muñoz understryker kan en och samma person identifiera sig med en mängd ”gemenskaper” som ibland är strukturerade

efter vitt skilda diskurser. Dessa gemenskaper kan ta formen av en eller flera familjer eller vänskretsar, olika typer av *communities* baserade på exempelvis politik, religion, sexualitet, kulturella intressen, sociala grupperingar, yrkesroller och så vidare (Anzaldúa 1999; Rosenwein 2006; Yuval-Davis 2011). Därtill betyder, som många filmteoretiker har påpekat, en betraktares identifikation med karaktärer i en film inte nödvändigtvis att betraktaren upplever sig lik karaktären den identifierar sig med. Snarare handlar identifikation i det här sammanhanget om att kunna sätta sig in i och förstå en karaktärs känslor, handlingar och intressen (Metz 1975; Muñoz 1999; Mulvey 2013 [1975]).

Debatter om identifikation och disidentifikation är centrala inom genusvetenskaplig visuell metodologi och metod. Muñoz användning av (dis)identifikation som metodologi i sin tolkning av Davis performance är ett talande exempel för hur förhållningssättet kan användas för att studera den många gånger komplicerade relationen mellan en betraktare och ett visuellt material. Begreppen identifikation och disidentifikation, såsom de tillämpas av många genusvetare idag, understryker hur det visuella och seendet är sammankopplat både med maktstrukturer och med de psykologiska processer genom vilka en individ är förbunden med sådana strukturer.

Referenser

- Ahmed, S. (2006). *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham: Duke University Press.
- Alberro, A. & Stimson, B. (red.) (2009). *Institutional Critique: An Anthology of Artists' Writings*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Anzaldúa, G. (1999). *Borderlands: The new mestiza = La frontera*. 2 uppl. San Francisco: Aunt Lute Books.
- Anzaldúa, G. & Moraga, C. (red.) (1983 [1981]). *This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color*. 2 uppl. New York: Kitchen Table.
- Berger, J. (2018). *Sätt att se på konst*, övers. N.-G. Hökby. Stockholm: Lindskog förlag.
- Bonnevier, K. (2007). *Behind Straight Curtains: Towards a Queer Feminist Theory of Architecture*. Diss. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.
- Broude, N. & Garrard, M.D. (red.) (1982). *Feminism and Art History: Questioning the Litany*. New York: Harper & Row.
- Butler, J. (2007 [1990]). *Genustrubbel: Feminism och identitetens subversion*, övers. S. Almqvist. Göteborg: Daidalos.

- Cahan, S. (2016). *Mounting Frustration: The Art Museum in the Age of Black Power*. Durham: Duke University Press.
- Callen, A. (1979). *Angel in the Studio: Women in the Arts and Crafts Movement 1870–1914*. London: Astragal.
- Clark, T.J. (1999 [1985]). *The Painting of Modern Life: Paris in the Art of Manet and his Followers*. Princeton: Princeton University Press.
- Danbolt, M. (2013). *Touching History: Art, Performance, and Politics in Queer Times*. Bergen: University of Bergen.
- de Lauretis, T. (1994). *The Practice of Love: Lesbian Sexuality and Perverse Desire*. Bloomington: Indiana University Press.
- Doane, M.A. (1982). Film and the Masquerade: Theorising the Female Spectator. *Screen*, 23(3–4): 74–88.
- Doyle, J. (2006). *Sex Objects: Art and the Dialectics of Desire*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Getsy, D. (2015). *Abstract Bodies: Sixties Sculpture in the Expanded Field of Gender*. New Haven: Yale University Press.
- Getsy, D. (2022). How to Teach Manet's Olympia after Transgender Studies. *Art History*, 45(2): 342–369.
- Halberstam, J. (2011). *The Queer Art of Failure*. Durham: Duke University Press.
- Hall, S. (1999 [1980]). Kodning och avkodning, övers. B. Gustavsson. I Johansson, T., Sernhede, O. & Trondman, M. (red.) (1999). *Samtidskultur*. Nora: Nya Doxa, s. 227–236.
- hooks, b. (1982). *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*. London: Pluto Press.
- hooks, b. (1995). *Art on My Mind: Visual Politics*. New York: New Press.
- Jones, A. (2012). *Seeing Differently: A History and Theory of Identification and the Visual Arts*. Abingdon: Routledge.
- Jones, A. (2021). *In Between Subjects: A Critical Genealogy of Queer Performance*. London: Routledge.
- Lee, M. (2014). *När Andra skriver: Skrivande som motstånd, ansvar och tid*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lindberg, A.-L. (red.) (2014). *Konst, kön och blick: Feministiska bildanalyser från renässans till postmodernism*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Merleau-Ponty, M. (2023 [1945]). *Varseblivningens fenomenologi*, övers. J. Jakobsson. Göteborg: Daidalos.
- Metz, C. (1975). The Imaginary Signifier. *Screen*, 16(2): 14–76.
- Mulvey, L. (2013 [1975]). Visuell lust och narrativ film. *Tidskrift för genusvetenskap*: 34(4): 46–57.
- Muñoz, J.E. (1999). *Disidentifications: Queers of Color and the Performance of Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Nochlin, L. (2014 [1971]). Varför har det inte funnits några stora kvinnliga konstnärer? I Lindberg, A.-L. (red.), *Konst, kön och blick: Feministiska bildanalyser från renässans till postmodernism*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 23–52.
- Odomosu, T. (2020). The Crying Child: On Colonial Archives, Digitalization, and Ethics of Care in the Cultural Commons. *Current Anthropology*, 61(suppl. 22): 1–14.
- O'Grady, L. (2010 [1992]). Olympia's Maid: Reclaiming Black Female Subjectivity. I Jones, A. (red.) (2010). *The Feminism and Visual Culture Reader*. 2 uppl. London: Routledge, s. 98–108.

- Parker, R. & Pollock, G. (1981). *Old Mistresses: Women, Art and Ideology*. New York: Pantheon Books.
- Pollock, G. (2014 [1988]). Det moderna och kvinnlighetens rum. I Lindberg, A.-L. (red.), *Konst, kön och blick: Feministiska bildanalyser från renässans till postmodernism*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 165–210.
- Rose, G. (2023). *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*. 5 uppl. London: Sage.
- Rosenwein, B.H. (2006). *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Sedgwick, E.K. (1990). *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press.
- Sedgwick, E.K. (1993). *Tendencies*. Durham: Duke University Press.
- Sedgwick, E.K. (2003). *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham: Duke University Press.
- Tollin, K. & Törnqvist, M. (2014). *Feminism i rörliga bilder*. 2 uppl. Stockholm: Liber.
- Wadstein MacLeod, K. (2006). *Lena Cronqvist: Reflections of Girls*. Diss. Malmö: Sekel. <http://lup.lub.lu.se/record/25402/file/4092202.pdf>.
- Yuval-Davis, N. (2011). *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. Los Angeles: Sage.

Konsten att analysera en känsla

Mia Eriksson

Feminister har övertygande argumenterat för att forskarens kropp, erfarenhet och sammanhang inte bara påverkar forskningsprojektets resultat, utan också är helt grundläggande för de frågor som ställs, analyser som görs och slutsatser som skrivs fram (Haraway 1988; Collins 1986; Mulinari & Sandell 1999). Men hur forskar man egentligen med och utifrån sin egen kropp? Ett sätt att införliva kroppen är att undersöka de känslor som uppstår under processen, en metod som jag kallar affektiv dekonstruktion (Eriksson 2016: 61). Känslor känns i kroppen, men varför en känsla uppstår och hur den upplevs säger också något om den sociala kontext forskaren befinner sig i. Genom att utforska känslorna närmar vi oss relationen mellan kropp och samhälle. Det här kapitlet handlar om hur vi kan ta vara på våra känslor när vi forskar, hur vi kan göra dem till en del av processen och införliva dem i analysen. Framför allt handlar det om hur vi kan använda de känslor som uppstår i mötet med ett empiriskt material. Kapitlet fokuserar på textanalyser och utgår från kulturvetenskaplig teori, men metoden lämpar sig även väl för att analysera de känslor som uppstår i till exempel en intervjusituation.

Vad är en känsla?

Det här avsnittet lokaliserar känslobegreppet i ett teoretiskt sammanhang. Genom att få en teoretisk förståelse för vad vi talar om när vi talar om känslor kan vi bättre förstå hur vi kan få syn på, ta vara på och använda känslor i forskningen. Avsnittet visar att det finns olika

ingångar, olika sätt att förstå känslor, inom den feministiska forskningen. Sedan mitten av 1990-talet har känslor kommit att utgöra ett allt större fält inom de humanistiska vetenskaperna (Clough 2008: 1). Det ökande intresset för känslorforskning kallas ibland för den affektiva vändningen eftersom det innefattar en kritik av poststrukturalismens fokus på språk, diskurser och dekonstruktion, samt en vändning mot det materiella och kroppsliga, till vilket man räknar affekter och känslor (Clough 2008: 1). Den affektiva vändningen slog igenom i Sverige i början av 2000-talet (Bränström Öhman, Jönsson & Svensson 2011: 9–10).

Som feministiska forskare vill vi gärna synliggöra sociala orättvisor och ojämlika maktrelationer, förändra något, förbättra världen. Vår empiri och våra analyser framkallar därför ofta känslor: ilska, sorg, uppgivenhet, upprymdhet och så vidare. Liksom många andra feministiska litteraturvetare som skriver i svallvågorna av den affektiva vändningen menar Annelie Bränström Öhman (2008: 16) att sådana känslor bör införlivas i själva forskningen – inte som bekännelser av ett psykologiskt tillstånd, utan som argument för att något inte står rätt till, att omvärlden skaver, att orättvisor ligger och bultar som dåligt dolda ärr precis under ytan. Känslan blir då ett sätt att utforska sin omgivning.

Känslor definieras ofta som förnuftets motsats: huvud/hjärta, tanke/känsla (Bränström Öhman 2008). Feminister har länge ifrågasatt denna uppdelning. Dels har man kritiserat uppvärderingen av förnuftet (och dess ställning som en förment maskulin egenskap) och nedvärderingen av känslor (vilka har kopplats ihop med det kvinnliga och irrationella), dels har man ifrågasatt uppdelningen som sådan och menat att den grundar sig i en patriarkal och kolonial ordning där endast den vite västerländske mannen antas kunna producera rationell och sann kunskap (Bordo 1986; Harding 1991; Trinh 1987). Alla ”de andra” antas vara alldeles för styrda av kroppar och känslor. Uppdelningen mellan förnuft och känsla, på vilken den västerländska vetenskapen vilar, bör istället förstås som en fiktion som möjliggör och upprätthåller negligerandet av kunskaper och metoder för kunskapsproduktion som inte ryms inom den etablerade vetenskapens

snäva fålla (Haraway 1992). Känslor bör alltså inte förstås som motsatsen till tanke, eller motsatsen till kunskap, utan som i sig en källa till kunskap.

Inom de humanistiska vetenskaperna talar man ofta om både affekter och känslor. Ibland används orden synonymt men ofta förstår man dem som två olika, om än nära besläktade, fenomen. Denna uppdelning är framför allt teoretisk, i vardagen talar vi generellt om känslor, oavsett vilket av dessa begrepp vi syftar på. Jag kommer i det här kapitlet använda begreppet känsla, men också, i viss mån, affekt, eftersom det sistnämnda intar en framträdande plats inom feministisk kulturvetenskap. Men innan jag går in på den teoretiska beskrivningen av dessa begrepp vill jag illustrera med ett exempel från min egen forskning.

Mitt avhandlingsarbete handlade om Anders Behring Breivik och terrordådet i Norge den 22 juli 2011. Under några timmar den dagen mördade Breivik 77 personer, först med en hemmagjord bomb utanför regeringsbyggnaden i Oslo, sedan genom att skjuta ungdomar som deltog i det norska arbetarpartiets ungdomsläger på Utøya. Min avhandling behandlade den mediala och populärvetenskapliga bilden av Breivik, vilket innebar att jag läste en stor mängd tidningsartiklar och böcker som på olika sätt försökte förstå och förklara terrordådet. Det var minst sagt en känslomässig resa. En bit in i forskningsprocessen, när jag höll på att läsa en av dessa böcker, drabbades jag av en envis och obegriplig ångest: oro, sömnlöshet, nedstämdhet, magont och darrningar. Den liknade inte sorgen och ilskan över det meningslösa dödandet jag känt i början, utan var något annat, men jag kunde inte begripa vad. Det var klart att det var jobbigt att hela tiden läsa och skriva om Breivik och det fruktansvärda han gjort, men den här ångesten tycktes röra mig, inte honom. Efter några månader började jag försiktigt försöka skriva om den och nysta i var den kom ifrån. Jag insåg med viss smärta och motvillighet att den grundade sig i en rädsla att likna Breivik. I alla texter jag läst beskrevs han som avvikande och konstig. Skribenterna målade upp en bild av en sexuellt ambivalent, genusöverskridande, introvert, socialt inkompetent ensamvarg som drogs till dataspel, fantasy och konspirationsteorier.

Egentligen är det mesta jag räknat upp här varken avvikande eller konstigt, men det blev avvikande och konstigt genom att så grundligt utforskas som bakomliggande orsaker till Breiviks terrordåd. Till och med den ångest Breiviks mamma kände inför en graviditet hon helst velat avbryta formulerades som en potentiell förklaring. Texterna jag läste var välskrivna och övertygande. Trots att jag egentligen visste att dessa egenskaper och intressen inte var konstiga, kände jag mig mer och mer olustig.

Jag tyckte mig se vissa likheter mellan mig och Breivik och slutade helt plötsligt lita på mig själv. Tänk om min bild av mig själv och av verkligheten var precis lika skev som Breiviks. Tänk om jag också bara skrev en massa rappakalja, byggde låtsasvärldar, bakom ryggen var ensam och hånad. När jag väl förstod att ångesten gällde denna likhet och det obehag den väckte kunde jag börja beskriva och försöka förklara den för mig själv. Den gick från att vara en obegriplig kroppslig upplevelse – vad forskarna kallar affekt – till att bli en igenkännbar känsla som kunde beskrivas och begripas av mig själv och av andra runtomkring. Det var en känsla av skam, tvivel och maktlöshet. Avgörande för denna process – övergången från obegriplig ångest till igenkännbar känsla – var tillgången till teoretiska begrepp och perspektiv som kunde fånga in och sätta ord på min upplevelse, en yttre uppmuntran från mina handledare att ta min upplevelse på allvar samt en inre drivkraft att reflektera, tänka kritiskt och söka förståelse.

Mitt intresse för känslor i forskningen kretsar kring denna övergång från obegriplighet till begriplighet, annorlunda uttryckt för relationen mellan affekt och känsla. Men som jag kommer att visa nedan är uppdelningen dem emellan långt ifrån vattentät. Innan jag går in på varför, och på hur vi kan förstå affekt och känsla som sammanvävda kroppsliga och språkliga fenomen, ger jag en kort teoretisk beskrivning av begreppen.

Affekt

Affekter syftar på den omedelbara kroppsliga reaktionen på en händelse, till exempel skratt, gråt, rodnad, ångest, panik och så vidare. Inspirerade av filosoferna Baruch Spinoza, Brian Massumi och Gilles Deleuze betecknar feministiska teoretiker kroppsliga intensiteter och upplevelser som går utöver det språkliga och diskursiva som affekter (Woodward 2009: 24–25). Med detta menas för det första att affekter är omedelbara och fysiska: det händer något i, och med, kroppen som vi inte har kontroll över. Affekten tar oss så att säga i besittning. För det andra innebär det att affekter befinner sig utanför den sociala kontroll som språk och diskurser anses utöva. Diskurs kan i det här sammanhanget förstås som det som reglerar ”vad som kan vetas, sägas och göras i en given situation. Diskurser möjliggör och reglerar både talet och görandet; för att det som sägs och det som görs ska vara begripligt måste det äga rum inom en diskurs som ger det mening” (Eriksson 2016: 25). Genom att befinna sig utanför språk och diskurser – ibland talar man om affekter som fördiskursiva – uppfattas de som oreglerade, det vill säga oförstörda och opåverkade av regler och normer rörande till exempel kön (”det är omanligt att gråta”), sociala konventioner (”det är inte okej att skratta åt någon annans olycka”) och moral (”stolthet går före fall”). Av den anledningen uppfattas de också som subversiva, som en sorts uppror mot förtryckande normer och konventioner, och som transformativa, som att de kastar in individen i något nytt, förändrar hen i grunden (Hemmings 2005: 549; Åhäll 2021: 257–258).

Känsla

Känslor handlar om hur något känns för individen och om vad som är möjligt, eller omöjligt, att känna i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt. Känslor är därmed samtidigt subjektiva och sociala. Vi har ord för våra känslor, vi vet vad de betyder, de går att beskriva och känna igen av andra. Idéhistorikern Karin Johannisson (2009: 13) talar om känslostrukturer: ”På både individuell och kollektiv nivå

ingår känslorna i kulturella sammanhang. Olika tider accepterar, eller förskjuter, olika känslor och olika uttryck för känslor. Känslorna formar sig också i de mönster som samtidigt bekräftar.” Sociala och kulturella normer och regler kan alltså göra det möjligt, eller omöjligt, att känna en viss känsla samt påverka hur själva känslan upplevs och uppvisas. Till skillnad från affekter förstås känslor som sociala och kulturella konstruktioner snarare än som omedelbara kroppsliga reaktioner. Ett vanligt synsätt är också att känslor är mer psykologiska och medvetna än affekter; vi kan resonera om våra känslor, lägga band på oss, rycka upp oss och så vidare (Cvetkovich 2012: 4). Detta hänger samman med synen på känslor som sociala konstruktioner; våra kognitiva processer – vårt sätt att tänka och förhålla oss till oss själva och andra – påverkas och formas av vår sociala omgivning på ett sätt som fysiska reaktioner inte antas göra.

En mer komplex bild

Affekter och känslor särskiljs med hänvisning till var de uppstår och är lokaliserade. Affekter ses som omedelbara kroppsliga reaktioner medan känslor uppfattas som sociala och kulturella konstruktioner och kognitiva upplevelser. Litteraturvetaren och genusforskaren Ann Cvetkovich (2012: 4) vänder sig mot denna uppdelning och påpekar att såväl affekter som känslor inbegriper det sinnliga och det kroppsliga. När hon använder begreppet känsla syftar hon därför på hela kroppen – bestående av både det fysiska och det kognitiva. I den här förståelsen utmanas den binära uppdelningen mellan kropp och tanke: känslor går inte att lokalisera till vare sig det ena eller andra, utan tar plats i såväl kropp som sinne.

På ett liknande sätt argumenterar den feministiska teoretikern Clare Hemmings (2005: 551; se också Åhäll 2021: 257–258) för att många affekter förstärker snarare än utmanar den sociala ordningen. I min avhandling argumenterar jag för detta synsätt. Den ångest som uppstod i mötet med texterna om Breivik var långt ifrån subversiv; den utmanade vare sig mig själv eller min sociala omgivning. Tvärtom grundade den sig i en rädsla för att avvika och den lade sig så fort

denna upplevda avvikelse kunde avfärdas – ångesten försvann när jag rättade in mig i ledet igen och tog avstånd från identifikationen med Breivik (jfr Ahmed 2004: 106–107). Affekter syftar till hur kroppen påverkas av sin omgivning och hur kroppen i sin tur påverkar andra kroppar, men denna relationella upplevelse är inte opåverkad av sociala och kulturella normer och konventioner, liksom känslans psykologiska och språkliga dimension inte är opåverkad av hur den förnimms i kroppen. Litteraturvetaren Kathleen Woodward (2009: 25) föreslår att affekt och känsla befinner sig i en dialektisk, och ofta odelbar, relation med varandra. Känslor är enligt henne berättelser om affekter: känslan är begripliggörandet och införlivandet i psyket av den affektiva upplevelsen.

Att införliva känslor i forskningen handlar alltså om att erkänna och begripliggöra såväl de omedelbara kroppsliga reaktionerna som det sociala och kulturella sammanhang i vilket de uppstår. Det gäller att lyfta känslan från det personliga till ett socialt och teoretiskt plan och försöka förstå varför den uppstår just här och nu. Då krävs det att gränsen mellan kropp och språk och mellan det personliga och det politiska helt eller delvis suddas ut. Jag kommer nedan att gå igenom hur detta kan åstadkommas rent praktiskt genom en metod jag kallar affektiv dekonstruktion, men först kommer jag att ta upp några exempel från andras forskning om och utifrån känslor.

Forskning om känslor

Det finns många sätt att analysera känslor inom kulturvetenskapen. Alla metoder inbegriper inte en analys av de egna känslorna, utan de kan istället fokusera på att analysera hur till exempel en viss känsla upplevs och konstrueras i ett visst sammanhang. I *Melankoliska rum* undersöker Johannisson (2009) hur melankolin uttryckts, upplevts, beskrivits och behandlats från 1600-talet och framåt för att därigenom få syn på hur man under olika tidsperioder såg på sjukdom, hälsa och kreativitet och vad detta kan säga oss om hur vi förstår och förhåller oss till melankolin idag. Hon menar att ett känslotillstånd som melankoli har en historia, att den tillskrivs olika innebörder

under skilda tidsepoker och att den därför också upplevs på olika sätt av individen.

[S]kapar varje samtid en egen känslorepertoar? Vad driver i så fall förskjutningen? Och ändras inte bara *uttrycken* för känslor, utan också deras *innehåll*? Var 1600-talets melankoli (levd genom barockens mörka gudomligt styrda universum) en annan än 1800-talets (levd genom en upplyst sekulariserad värld) eller än nuets depression? (Johannisson 2009: 13, kursiv i orig.)

För att besvara dessa frågor undersöker Johannisson skönlitteratur, dagböcker, memoarer, brev, läkarrapporter och journalanteckningar, medicinska fallberättelser, obduktionsrapporter och bilder utifrån en teoretisk förståelse av känslor som sociala och normativa, det vill säga utifrån uppfattningen att den individuella känsloupplevelsen formas av sociala strukturer och normsystem. Men, frågar sig Johannisson (2006: 16): ”vad *kan* vi veta om en annan tids känslor?” Genom att leta efter hur ett känslotillstånd beskrivs, bemöts och ges mening menar hon att det går att lära sig något om den sociala kontexten och om känslans roll i denna kontext. Men det är inte tillräckligt att enbart se till beskrivningarna, för att kunna analysera dem måste de placeras jämte teoretiska begrepp och forskning om den historiska epoken.

En annan ingång är autoetnografien, där man använder sig själv och sina erfarenheter som utgångspunkt för en etnografisk studie. Cvetkovich gör detta i *Depression: A Public Feeling* (2012) då hon utifrån egna erfarenheter undersöker depression som ett socialt och kulturellt, snarare än ett personligt och psykologiskt fenomen. Som empiriskt material har hon sina dagböcker, skrivna under tiden hon jobbade med sin avhandling och som hon återger i sin helhet i boken. Dessa följs av en essäistisk reflektion där hon med hjälp av annan forskning och teori förbinder den individuella depressionen med sociala strukturer såsom rasism och kapitalism samt till akademins stress och osäkerhet, och vänder sig till konsten, hantverket och det spirituella för att närma sig andra, möjliga sätt att leva i samtiden. Metoden utgörs alltså av, i ett första steg, det vardagliga dagboksskri-

vandet, där de subjektiva känsloupplevelserna samlas upp, och i ett andra steg den teoretiska reflektionen över dessa och lokaliseringen av dem i en historisk, social och politisk kontext.

Centralt för den kulturvetenskapliga förståelsen av känslor är att de uppstår i mötet med någonting utanför en själv, en annan människa, en plats, ett konstverk eller en diskurs. Kulturteoretikern Sara Ahmed tar fasta på detta i *The Cultural Politics of Emotion* (2004):

För Ahmed är känslor inget som finns inuti oss, inget vi innehar. De är inget som vare sig ett enskilt subjekt, ett kollektiv eller andra objekt besitter. Känslor ska istället förstås som det som formar såväl individuella som kollektiva kroppar. Ahmed tänker sig att kontakt ger upphov till känslor – och det omvända – att känslor ger upphov till kontakt (Bränström Öhman, Jönsson & Svensson 2011: 14).

Ahmed beskriver känslor som klibbiga. De cirkulerar i samhället och fastnar vid vissa kroppar. Som exempel tar hon USA efter terrorrattacken den 11 september 2001, och pekar på hur rädslan, där och då, klibbade fast vid muslimska kroppar. Muslimen blev någon att vara rädd för. Men Ahmed visar också hur rädslan för repressalier och hatbrott slog rot i muslimska amerikaner och begränsade deras rörelser i det offentliga rummet. Ahmeds teori om känslor har haft stort inflytande inom den kultur- och genusvetenskapliga känslorforskningen. Hon placerar tydligt känslorna i det sociala sammanhang där de uppkommer snarare än hos den enskilda individen och visar hur känslor formar och påverkar oss, får oss att känna oss hemmahörande eller främmande, trygga eller rädda. Ahmeds metod är svårare att ringa in än Johannissonss och Cvetkovichs. Snarare än en analys av ett empiriskt material för Ahmed en teoretisk diskussion om känslors roll i samtida kulturella och politiska debatter och skeenden. Exempelvis visar hon hur politiska diskurser om migration är genomsyrade av implicita och explicita känslouttryck som formar kollektiva föreställningar om ”migranten” och reproducerar gemenskaper där känslan av tillhörighet blir central.

Detta är några få av många exempel på kulturvetenskaplig och feministisk forskning om känslor. Nämnda böcker exemplifierar tre centrala ingångar till känslorforskningen: den idéhistoriska, den auto-etnografiska och den kulturteoretiska. I det följande ska jag diskutera den ingång jag själv använde under arbetet med min avhandling, en som lånar lite från alla dessa tre.

Affektiv dekonstruktion – metodologiska implikationer

Den affektiva dekonstruktionen kan användas både för att analysera känslor hos andra och hos en själv, men jag kommer här framför allt att fokusera på hur man analyserar känslor hos sig själv. Särskilt fokus läggs på de känslor som uppstår i en forskningssituation och på hur dessa kan tas vara på och införlivas i det empiriska materialet. Liksom den teoretiska diskussionen om affekt och känsla söker den affektiva dekonstruktionen bygga en bro mellan det kroppsliga och det språkliga, det personliga och det sociala, det kulturella och politiska. Därför kombinerar den två till synes oförenliga begrepp: affekt, som har att göra med det materiella och kroppsliga, och dekonstruktion, en poststrukturalistisk metod med fokus på språk och diskurser.

Dekonstruktion är ett diskursanalytiskt verktyg som utvecklades av den poststrukturalistiske filosofen Jacques Derrida. Genom att dekonstruera ett fenomen – det vill säga plocka isär, blottlägga och sätta ihop på nytt – exponeras vedertagna kunskapers och förhärskande sanningars relation till makten och politiken. Metoden går ut på att ”dekonstruera de strukturer som utgör vår ’naturliga’ omvärld; man försöker hela tiden visa att den givna organiseringen av världen är ett resultat av politiska processer med sociala konsekvenser” (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 56). Rent konkret utförs dekonstruktionen ofta genom närläsning av texter och genom att identifiera det som i texten tas för naturligt och vedertaget – de outtalade sanningar textens argument vilar på, de kunskaper den förutsätter att läsaren har, de identiteter som tas för givna – och, genom att placera dessa antaganden i en större social och politisk kontext, påvisa deras sociala konstruktion och kontingens.

Den affektiva dekonstruktionen handlar, på samma sätt, om att ”avnaturalisera” känslan. Istället för att se känslor som uppkommer i en forskningssituation som naturliga, oundvikliga och personliga försöker man förstå varför just den här känslan uppkommer här och nu. Vad i min omgivning möjliggör den här känslan och formar hur den upplevs? Man skulle kunna uttrycka det som att man både utforskar – eller dekonstruerar – de känslor som uppkommer i en forskningssituation och den omgivning i vilken dessa känslor uppstår.

Som metod är den affektiva dekonstruktionen ofta lite rörig och svår att på förhand planera. Man vet ju inte vilka känslor som kommer att uppstå eller om det ens kommer att uppstå några känslor som är intressanta att analysera. Metoden kan därför användas som ett komplement till en annan metod, till exempel innehållsanalys, diskursanalys eller etnografi, för att analysera de oförutsedda känslor som uppstår under forskningen. Men den kan också användas som utgångspunkt för att analysera en på förhand identifierad känsla eller känsloupplevelse, vilket exemplen ovan illustrerar.

I min forskning om Breivik var det långt ifrån självklart att känslorna skulle analyseras i avhandlingen. Min metod var från början diskursanalytisk med inslag av dekonstruktion, men jag var främst intresserad av hur Breivik beskrevs och av hur hans handlingar förklarades och begripliggjordes, inte av hur jag som forskare upplevde mötet med de texter jag analyserade. Först lite mer än halvvägs in i projektet insåg jag att mina känslor sade något som gick utöver mig själv och jag började föra anteckningar om hur jag kände när jag läste en viss text och om varför jag trodde mig känna just så. Dessa blev en sorts fältanteckningar över själva forskningsupplevelsen. Språkvetaren Elizabeth Adams St. Pierre (1997) kallar den här typen av empiriskt material för känslodata. Känslor är förstås svåra att mäta och föra in i diagram och tabeller. Likaså är det omöjligt att ”bevisa” att jag som forskare haft en viss känsla. Men som feministiska forskare länge hävdade, betyder inte detta att känslor och andra personliga erfarenheter bör avfärdas som ovetenskapliga. Tvärtom! Genus- och kulturvetaren Elspeth Probyn reflekterar över detta med anledning av presentationer

av forskning som helt ignorerar forskarens känslomässiga upplevelse av att intervjua personer om smärtsamma erfarenheter och minnen:

Jag sitter ofta och lyssnar till dessa oberörda redogörelser och tänker: ”Du satt där och lyssnade medan kvinnan berättade det här? Hur kändes det för henne att återberätta detta? Hur reagerade du? Hur sov du den natten?” [...] [V]ilken hybris att tro att kroppens reaktion på någon annans känslor och affekter faller strikt inom ramen för det personliga och därför saknar akademiskt/vetenskapligt intresse. (Probyn 2005: 135, min översättning)

Liksom Probyn menar litteraturvetaren Elisabeth Hjorth (2015) att ta hänsyn till och ansvar för de känslor som uppstår i en forskningsprocess är ett etiskt förhållningssätt. Det handlar om att, i linje med feministisk etik, synliggöra och utforska forskarens position, val och erfarenheter och vad dessa gör med både processen och resultaten, snarare än att låtsas som att forskaren är neutral, distanserad och opåverkbar. För feminister som Donna Haraway (1988) och Sandra Harding (1992) stärker det här forskningens objektivitet, snarare än försvagar den.

Det bästa sättet att samla in känslodata är att skriva om de känslor som uppstår under forskningsprocessen. Fältanteckningarna blir sedan en del av det (text)material som analyseras och kan antingen beskrivas eller citeras i analyskapitlet. Målet är att med hjälp av teori, tidigare forskning och beskrivningar av det politiska och historiska sammanhang som känslorna uppstår i blottlägga deras sociala och kulturella konstruktion. Därmed synliggörs också de normer som reglerar vad som är möjligt, eller omöjligt, att känna i en viss situation.

Det empiriska materialet i min avhandling bestod av populärvetenskapliga verk, tidskriftsartiklar samt nyhetsartiklar och krönikor i svensk dagspress. Och så de dagboksanteckningar och marginalanteckningar jag förde under tiden jag läste. Jag skrev främst ned mina känsloreaktioner direkt i marginalen i en text, vilket gjorde att när jag gick tillbaka och läste texten igen kunde jag också få syn på och minnas hur jag reagerat vid tidigare läsningar. Jag varvade hela tiden

läsningen av det empiriska materialet med teoretiska texter och när jag gick tillbaka och läste om en text hade jag med mig nya teoretiska perspektiv, begrepp och resonemang som gav mig distans till, och möjliggjorde reflektion över, min initiala känslomässiga reaktion. Det var alltså ingen rak linje från affektiv upplevelse – ångesten jag upplevde men inte kunde identifiera – till förståelse och beskrivning av en igenkännbar känsla. Snarare rörde det sig om en konstant pendling mellan empiri, teori och reflektion. Samtalet mellan empiri och teori är centralt för att förflytta känslan bort från det personliga och in i det sociala/politiska. Det gäller att inte hamna i en introvert reflektion utan att hela tiden försöka få syn på sin känsla utifrån, genom att placera den i ett teoretiskt resonemang och i en historisk, social och politisk kontext. Vilka teorier man här väljer beror på projektet som helhet: vad det empiriska materialet består av i övrigt, vad syftet är, vilka forskningsfrågor man söker besvara.

De teorier jag valde och den analys jag gjorde hjälpte mig få syn på känslornas sociala och politiska dimension. För att återknyta till ångesten över min identifikation med Breivik kunde jag med hjälp av teorier om normers makt och den historiska konstruktionen av ”monstret” se hur de texter jag läste, genom sina beskrivningar av Breivik, skapade ett ”monster” som jag, genom min identifikation, hamnade jämte. Helt plötsligt blev även jag monstros, men inte på grund av någon inneboende ondska utan på grund av sociala normer som ringade in och drog gränser mellan gott och ont, det normala och det avvikande, det hemmahörande och det utifrån kommande hotet. Texterna var så retoriskt och känslomässigt övertygande att jag, trots den teoretiska kunskap jag redan hade om normer, makt med mera inte kunde värja mig. Min analys och de slutsatser jag drog gällde alltså egentligen inte alls mig, utan de normer och den sociala kontext som framkallade och möjliggjorde mina känslor.

- För dagboks- och/eller marginalanteckningar under hela ditt arbete. Fokusera på att beskriva, så utförligt du kan, affektiva reaktioner (till exempel illamående, yrsel, skratt, gråt) och känslomässiga (till exempel skam, oro, glädje).
- Läs teoretisk litteratur. Samla på dig teoretiska perspektiv, begrepp och resonemang som är relevanta för din forskning.
- Använd teorierna för att distansera dig från och reflektera över dina känslor.
- Läs på om den historiska, sociala och politiska kontext som du och ditt material befinner sig i eller härrör ur.
- Lyft blicken. Utforska dina känslor inför denna omgivande kontext.
- Kom ihåg att den affektiva dekonstruktionen inte avser att analysera dig, utan att analysera känslans historiska, sociala och politiska dimension.

Sammanfattning

Jag har i det här kapitlet behandlat känslornas roll i forskningen. Min ambition har varit att dels lokalisera begreppet känsla i en feministisk teoretisk diskussion för att därmed möjliggöra en djupare förståelse av vad vi faktiskt menar när vi pratar om känslor, dels redogöra för hur vi rent metodologiskt kan införliva våra känslor i forskningsprocessen. Känsloforskningen används med fördel som ett komplement till andra metoder, men kan även stå på egna ben, som i Johannisson's analys av melankolin eller Cvetkovitch's autoetnografiska utforskande av sin egen depression. Oavsett vilket är det här en metod som centerar det kroppsliga och gör det personliga politiskt.

Referenser

- Adams St. Pierre, E. (1997). Methodology in the Fold and the Irruption of Transgressive Data. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 10(2): 175–189.
- Ahmed, S. (2004). *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Bordo, S. (1986). The Cartesian Masculinization of Thought. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 11(3): 439–456.
- Bränström Öhman, A. (2008). "Show some emotion!" Om emotionella läckage i akademiska texter och rum. *Tidskrift för genusvetenskap*, 29(2): 6–31.
- Bränström Öhman, A., Jönsson, M. & Svensson, I. (red.) (2011). *Att känna sig fram: Känslor i humanistisk genusforskning*. Umeå: H:ström.
- Clough, P.T. (2008). The Affective Turn: Political Economy, Biomedicine and Bodies. *Theory, Culture & Society*, 25(1): 1–22.
- Collins, P.H. (1986). Learning From the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought. *Social Problems*, 33(6): 14–32.
- Cvetkovich, A. (2012). *Depression: A Public Feeling*. Durham & London: Duke University Press.
- Eriksson, M. (2016). *Berättelser om Breivik: Affektiva läsningar av våld och terrorism*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3): 575–599.
- Haraway, D. (1992). *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*. London & New York: Verso.
- Harding, S. (1991). *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking From Women's Lives*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Harding, S. (1992). Rethinking Standpoint Epistemology: What is "Strong Objectivity?". *The Centennial Review*, 36(3): 437–470.
- Hemmings, C. (2005). Invoking Affect: Cultural Theory and the Ontological Turn. *Cultural Studies*, 19(5): 548–567.
- Hjorth, E. (2015). *Förtvylade läsningar: Litteratur som motstånd & läsning som etik*. Göteborg: Glänta.
- Johannisson, K. (2009). *Melankoliska rum: Om ångest, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid*. Stockholm: Bonniers.
- Mulinari, D. & Sandell, K. (1999). Exploring the Notion of Experience in Feminist Thought. *Acta Sociologica*, 42(4): 287–297.
- Probyn, E. (2005). *Blush: Faces of Shame*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Trinh T. Minh-ha (1987). Difference: "A Special Third World Women Issue". *Feminist Review*, 25(1): 5–22.
- Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Woodward, K. (2009). *Statistical Panic: Cultural Politics and Poetics of Emotion*. Durham & London: Duke University Press.
- Åhäll, L. (2021). Feminism, våld och estetikens politik. I Edenborg, E., Tornhill, S. & Åse, C. (red.) (2021). *Feministiska perspektiv på global politik*. Lund: Studentlitteratur, s. 251–262.

Om författarna

Linn Alenius Wallin är doktorand i sociologi vid Lunds universitet. Hennes forskning rör relationer mellan bonusbarnbarn och bonusföräldrar. Linn har tidigare arbetat med att stärka ungas egenmakt i jämställdhet, demokrati och mänskliga rättigheter.

Terese Anving är doktor i sociologi och lektor i genusvetenskap vid Lunds universitet. Hennes forskning har framför allt handlat om arbete, omsorg, familj och nära relationer och hon har bland annat forskat om barnvaks- och au pair-arbete, generationsöverskridande omsorg och RUT-tjänster för äldre. Hon har också lång erfarenhet av att arbeta med innovativa kvalitativa metoder.

Signe Bremer är etnolog och genusforskare, lektor i socialt arbete vid Mittuniversitetet, Östersund. Hens forskningsintressen rör intersektionerna mellan queerstudier och *trans studies* och kretsar kring empiriska frågor om jämlik hälso- och sjukvård, relationen mellan statliga myndigheter och medborgare, trygghet och plats. Teoretiskt har Signe närmat sig dessa frågor intersektionellt och utifrån kritiska perspektiv på makt, rumslighet, kön, och levbara liv.

Andrés Brink Pinto är docent i historia, verksam vid Genusvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet. Han har publicerat urbanhistorisk forskning med genus- och sexualitetsperspektiv. Hans undervisning utgår från historiska perspektiv på genus och sexualitet, med ett särskilt intresse för att visa studenter hur fruktbart det är att som genusvetare arbeta med arkiv och arkivmaterial.

Scott Burnett är universitetslektor i afrikanska studier och genusvetenskap vid Pennsylvania State University. Hans forskning rör ras, genus och sexualitet i bland annat miljöpolitiska och högerradikala diskurser. Född och uppvuxen i Sydafrika under apartheid. Han har arbetat vid Lunds och Göteborgs universitet.

Ulrika Dahl är kulturanthropolog, författarinna och professor i genusvetenskap vid Uppsala universitet. Hennes nuvarande forskning rör queer släktskap, familj och reproduktion från intersektionella, transnationella och kritiska råserspektiv. Hon forskar också om antigenusrörelser och den konservativa vändningen inom feminismen i Sverige.

Mia Eriksson är lektor i genusvetenskap och sociologi vid Linnéuniversitetet. Hon disputerade på en avhandling om Anders Behring Breiviks terrordåd i Norge 2011. Eriksson har bland annat skrivit en lärobok om genusbegreppet tillsammans med Lucas Gottzén. Hennes forskningsintressen inkluderar feministisk teori, moderskap, sociala medier och digital feministisk aktivism.

Yasmin Gunaratnam är sociolog och intresserar sig för hur olika typer av intim politik produceras, levs med och omskapas och hur dessa processer skapar nya former av lokal och global inkludering och avhändande. Yasmin är också yogalärare och utforskar frigörande och förkroppsligade pedagogiker.

Kristin Järvtad är professor i genusvetenskap vid Malmö universitet. Hennes forskning fokuserar kön, sexualitet, heteronormativitet, klass, ras och feministisk kamp i kvinnliga författares fiktion och politiska texter från 1900-talet. I sina studier har hon bland annat analyserat framställningar av maskulinitet och femininitet, rasism, krig, (anti)våld och transnationalism i svenskt 1940-tal och den radikala kritik som kvinnliga författare under denna tid riktar mot den militaristiska och patriarkala nationen.

Sara Kauko är kulturanthropolog och lärare vid Sociologiska institutionen vid Lunds universitet. Hon är expert på Latinamerika och har länge bedrivit etnografisk forskning om socioekonomisk rörlighet, social resiliens och kvinnliga mikroentreprenörers sätt att navigera i ekonomiska kriser i Argentina.

Onur Kilic är doktorand på Genusvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet. Forskningsintressen inkluderar hbtqia+-rörelsekulturer i Turkiet ur ett transnationellt perspektiv, on- och offline-sam-

manlänknings i aktivism, queerteori, queera motståndspraktiker och kvalitativa forskningsmetoder såsom digital etnografi.

Agata Kochaniewicz är doktorand vid Institutionen för socialantropologi, Norges tekniska och naturvetenskapliga universitet (NTNU). Hon är medlem i forskargruppen *Temporalities of Mobility and Migration* vid NTNU. Hennes forskningsintressen omfattar kritiska migrationsstudier, tillhörighetspolitik och politisk aktivism ur ett intersektionellt feministiskt perspektiv.

Marta Kolankiewicz är lektor vid Genusvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. Hon forskar om rasism samt om feministiska, antirasistiska, postkoloniala och kritiska perspektiv på social rättvisa och rätt.

Mia Liinason är Wallenberg Scholar och professor i genusvetenskap. Hennes forskning befinner sig i skärningspunkten mellan transnationell feminism, populismstudier, studier av religion och digitala kulturer. Hon forskar på motståndets geografier, levbara liv, lokala och globala rörelser, och inspireras av tvärvetenskapliga diskussioner om kunskapens gränser och möjligheter.

Kristin Linderöth har disputerat i genusvetenskap och är nu forskare vid Historiska institutionen, Lunds universitet. Hennes forskningsområden är historisk arbetslivsforskning och modern arbetarhistoria. Hon intresserar sig särskilt för arbete och facklig kamp i offentlig sektor, samt strejker och andra former av arbetskonflikter. Hon är även verksam som frilansskribent och föreläsare.

Diana Mulinari är professor i genusvetenskap, Lunds universitet. Hon har inspirerats av den feministiska postkoloniala och svarta marxistiska traditionen. Tonvikten i hennes forskning ligger i kärnpunkten mellan sociala identiteter och det politiska fältet.

Anna Olovdotter Lööv är doktor i genusvetenskap och arbetar som lektor, forskare och studierektor i genusvetenskap vid Mittuniversitetet i Östersund. Anna intresserar sig för frågor om plats och makt,

ofta med fokus på aktivism och gränsöverskridande praktiker, oftast med en queer blick.

Ann Phoenix är professor i psykosociala studier vid UCL Institute of Education i London. Hennes forskning fokuserar på sociala identiteter, intersektionalitet och psykosociala processer. Hennes forskningsintressen omfattar rasifierade och könsbundna identiteter, familjeliv och hem, migration och transnationella familjer samt narrativ forskning.

Vasna Ramasar är universitetslektor vid avdelningen för humanekologi, Lunds universitet, och programansvarig för masterprogrammet *Culture, Power and Sustainability*. Hennes arbete rör sig inom kritisk politisk ekologi och syftar till att ge ett tvärvetenskapligt perspektiv på frågor om utveckling och hållbarhet med utgångspunkt i feministisk och dekolonial teori. Hennes nuvarande forskning är inriktad på social och klimaträttvisa genom rättvis omställning och alternativa vägar till utveckling.

Riya Raphael är för närvarande postdoktor i projektet *Postgrowth Welfare System* vid Socialhögskolan, Lunds universitet. I sin forskning kombinerar hon studier av global politisk ekonomi, genusstudier och socio-antropologiska förhållningssätt till arbete och ekologi. Raphael är särskilt intresserad av studier om arbete, avfall, rättvis omställning och kritiska feministiska förhållningssätt till politisk ekonomi.

Julia Rönnbäck är disputerad i idrottsvetenskap och arbetar som lektor i pedagogik vid Linnéuniversitetet. Hon undervisar primärt i metod-, teori- och uppsatskurser samt genusvetenskap. Hennes forskning är feministiskt och etnografiskt orienterad och behandlar unga tjejer inom idrott. Hon är särskilt intresserad av idrottande tjejers identitetsskapande och villkor för detta.

Maja Sager är docent i genusvetenskap och lektor vid Genusvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. Hon forskar om migranternas rättigheter och organisering samt gränsregleringens konsekvenser utifrån intersektionella och feministiska perspektiv. Hennes intressen inkluderar antirasistisk feminism, kritiska välfärdsstudier och feministiska analyser av juridiska processer.

Irina Schmitt forskar på maktrelationer och erfarenheter av intersektioner mellan genus, kön och sexualitet. Teoretiskt och metodologiskt förankras Schmitts forskning i kritiska trans- och queerfeministiska teorier samt utbildningsforskning utifrån post- och dekolonial, anti-rasistisk och crip tradition. Empiriskt placeras den i organisationer där kunskap produceras och det nationella skrivs in, som skolor och högskolor.

Rebecca Selberg är docent i genusvetenskap och sociologi. Hennes forskning berör huvudsakligen maktrelationer och arbetsvillkor i arbetsorganisationer. Hon har bland annat skrivit om uppsägningar inom offentlig sektor, effekterna av *new public management* på sjuksköterskors arbetsprocesser och den kollegiala hanteringen av coronapandemin inom intensivvården.

Ellen Suneson arbetar som postdoktor i konsthistoria och visuella studier vid Köpenhamns och Lunds universitet. Postdok-projektet undersöker representationer av underordning i feministisk konst från 1960- och 1970-talen. Huvudsakliga forskningsområden är modern och samtida konst samt konstvetenskapliga och visuella metoder, med ett särskilt fokus på (queer)feministiska perspektiv.

Emma Söderman är doktor i socialt arbete och verksam som lektor vid Institutionen för socialt arbete, Linnéuniversitetet. Hennes forskning rör mobilisering för papperslösa, rätts(o)säkerhet utifrån erfarenheter hos människor som sökt asyl i Sverige, samt konst som möjligt sätt att göra motstånd och skapa andra världar bortom en våldsam migrationskontroll. Söderman inspireras av kritiska gräns- och migrationsstudier.

Maria Wemrell är docent i folkhälsovetenskap och lektor i socialt arbete vid Linnéuniversitetet, tidigare verksam vid Genusvetenskapliga institutionen i Lund. Hon har forskat om ojämlikheter i hälsa, våld i nära relationer samt andra aspekter av sexuell och reproduktiv hälsa, och använt både kvantitativa och kvalitativa metoder.

